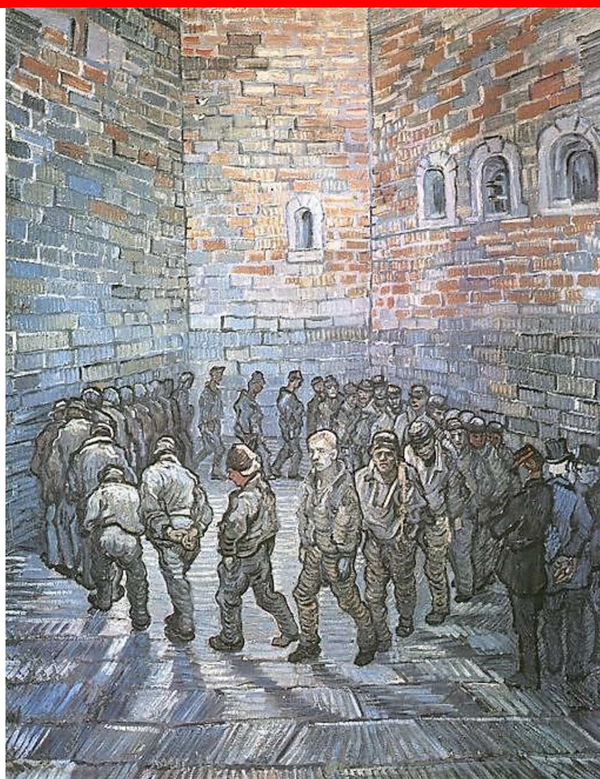
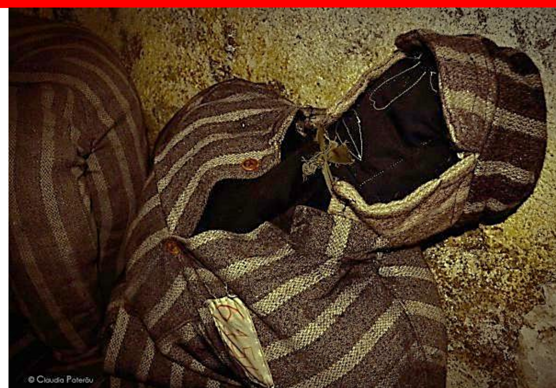
Florin Constantin Pavlovici

Tortura, pe înțelesul tuturor

Memorii

Editat de
Lidia Vianu

Contemporary Literature Press

http://editura.mttlc.ro
Bucharest 2014

Comunicat de Presă   Bucureşti, vineri 29 august 2014
Ediţie online

Florin Constantin Pavlovici

Tortura, pe înţelesul tuturor

Memorii

ISBN   978-606-8592-56-5

Editat de Lidia Vianu

Editura *Contemporary Literature Press* publică un volum apărut iniţial în anul 2001. Cărţii i s-a decernat premiul pentru debut al Uniunii Scriitorilor. Ea a fost tipărită în trei ediţii — lucru mai puţin obişnuit într-o lume nerăbdătoare, care difuzează din ce în ce mai greu cartea pe hârtie.

Tortura, pe înţelesul tuturor apare într-un moment în care bântuie povestirile de tip poliţist: ele dezleagă cazul pe ultima pagină, iar de acolo înainte e treaba justiţiei. Cititorul e mulţumit să delege judecata morală, să nu aibă ultimul cuvânt de spus.

Într-o vreme în care piaţa literară a fostelor ţări comuniste era inundată de lamentaţiile şi indignarea firească a memoriilor concentraţionare, apărea această carte — la care *se râde*. Se râde în hohote. Uneori.

De cine râdem? Râdem de fiinţe dezbrăcate de tot ceea ce înseamnă dreptate, normalitate, de nevoia de „fericire în viitor", de credinţa că cineva cândva le va elibera de coşmar. Râdem, mai ales, de privilegiaţii scenariului: de cei care crapă ţeste şi sfărâmă oase.

De ce râdem? De bâte? De frigul inuman? De înfometare? De lagărele de muncă în care sunt exterminaţi de-a valma oameni de carte, studenţi, preoţi, ţărani? De faptul că unii dintre ei se lasă zdrobiţi şi fraternizează cu torţionarii? Sau poate de descoperirea

că pe alții tortura îi face mai frumoşi decât ar fi ajuns ei altfel vreodată?

Râdem pentru că descoperim un adevăr pe care mulți îl crezuseră pierdut. Trăind în cel mai aberant, degradant şi înspăimântător spațiu cu putință—închisorile politice comuniste, eroii sunt anihilați de mizeria fizică, dar au un refugiu: *Die Gedanken sind frei*. Iar gândurile lor sunt în primul rând morale. Ei judecă lumea în ale cărei subterane se află. Judecata lor este fără drept de apel.

Fost deținut la nici 23 de ani, om de radio o viață întreagă după eliberare, Florin Pavlovici rupe tăcerea şi face la 65 de ani un lucru pe care era hotărât până atunci să nu-l facă niciodată cât va trăi: ne explică *Tortura* aşa încât noi s-o înțelegem. *À bon entendeur, salut!*

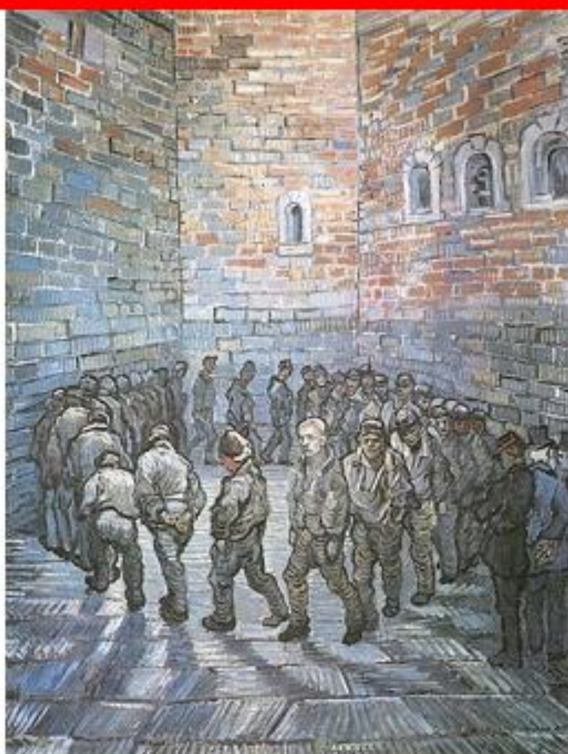
Bucureşti, 14 august 2014

Lidia Vianu

Florin Constantin Pavlovici

Tortura, pe înțelesul tuturor

Memorii

Editat de
Lidia Vianu

Contemporary Literature Press

http://editura.mttlc.ro
Bucharest 2014

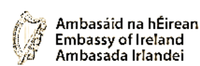
Contemporary Literature Press
Editura pentru Studiul Limbii Engleze prin Literatur

Director:
LIDIA VIANU

Executive Advisor:
GEORGE SANDULESCU

The only online Literature Publishing House of the University of Buchares

ISBN 978-606-8592-56-5

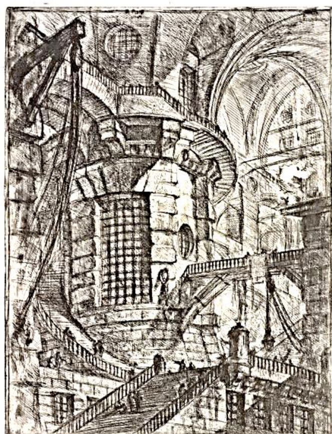
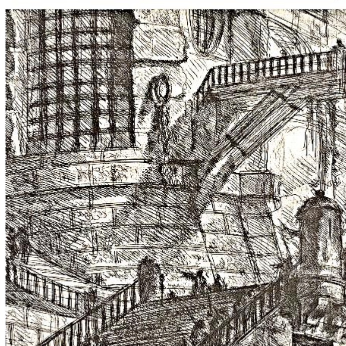
Copertă şi ilustrații de **Lidia Vianu**

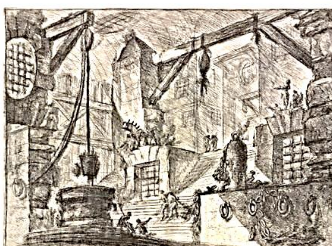
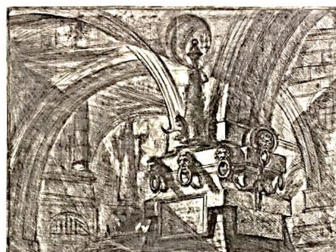
Postare: Simona Sămulescu.
Publicitate: Violeta Baroană.

Volumul lui Florin Constantin Pavlovici *Tortura, pe înțelesul tuturor* a apărut în trei ediții înainte de a fi preluat de *Contemporary Literature Press*:

1. Editura Cartier, Chişinău, 2001
2. Editura Fundația Academia Civică, Bucureşti, 2011
3. Editura Fundația Academia Civică, Bucureşti, 2012

Coperta: Vincent Van Gogh, *La ronde des prisonniers* (după Gustave Doré)

Giovanni Battista Piranesi:
Carceri d'Invenzione

Florin Constantin Pavlovici

Tortura, pe înțelesul tuturor

Memorii

Editat de
Lidia Vianu

Contemporary Literature Press

http://editura.mttlc.ro
Bucharest 2014

Cuprins

Contemporary
Literature Press
http://editura.mttlc.ro
Bucharest 2014

Se dedică delatorilor, anchetatorilor, procurorilor şi judecătorilor militari, paznicilor de închisoare, tuturor celor care au contribuit la batjocorirea omului.

1

Celula de anchetă

În februarie 1959, moş Alexa Pop avea şaizeci şi şapte de ani, făcuse cinci ani de închisoare, fusese lăsat liber alţi cinci ani, iar acum era arestat a doua oară, sub aceeaşi acuzaţie: posesie ilegală de arme. Prima dată, condamnarea avusese în vedere deţinerea unui pistol, acum urma să fie judecat pentru aproape un camion de arme: grenade, pistoale, puşti automate, carabine şi, circumstanţă agravantă, cartuşe cât să ajungă unui atac susţinut sau unui îndelungat asediu. Născut la ţară, într-un sat din vecinătatea oraşului Gherla, Alexa Pop se stabilise în Bucureşti, curând după înfăptuirea României Mari, încercase câteva meserii, fără să reuşească în vreuna, şi sfârşise prin a fi portar de noapte, mai întâi la Fabrica de Bere Bragadiru, mai apoi la căminul studenţesc al Institutului Politehnic. La Bragadiru se dezvăţase de băut bere, la căminul studenţesc învăţase să facă politică. La Bragadiru, contactul prelungit cu uriaşele bazine de fermentare a orzului, vederea zăcătorilor de boabe putrede, colcăind de viermi şi, uneori, aruncând la suprafaţă şobolani înecaţi, îl scârbiseră peste măsură şi-i tăiaseră pofta de a mai gusta vreodată lichidul acela amărui, limpede, aromat, spumos, după care se dăduse în vânt o bună parte din tinereţe. La căminul studenţesc de pe Şoseaua Kiseleff, fost palat regal, donaţie a principesei Ileana, îi fusese dat să audă şi să înveţe cântece tulburătoare, populate cu voievozi, căpitani şi arhangheli ce-şi jurau să facă din România o ţară legendară, frumoasă ca soarele de pe cer. În iarna anului 1941, după înăbuşirea rebeliunii legionare, Alexa Pop a desfăşurat cea mai intensă activitate din întreaga sa carieră de portar. Noapte de noapte, săptămâni în şir, a făcut gaură după gaură în zidurile palatului, a dislocat cantităţi imense de cărămizi şi a pus în locul lor armele încredinţate lui de studenţi. Îi admira nespus pe acei băieţi veniţi de la ţară şi a-i ajuta la necaz echivala pentru el cu a-şi ajuta propriii copii. În perioada de prigoană ce a urmat evenimentelor din ianuarie, până şi administratorul căminului, auzind de priceperea subalternului său de a face să dispară orice armă, l-a rugat să-i ascundă un pistol. Pe acesta portarul l-a zidit chiar în ghereta în care îşi petrecea nopţile. În anul acela, lui Alexa Pop i s-a născut cel de-al doilea copil, o fată. Izbucnise războiul, erau zilele în care armata română elibera Basarabia răpită de ruşi, astfel că, în entuziasmul patriotic general, fata a primit numele Victoria. Naş s-a oferit să-i fie administratorul căminului. În 1948, administratorul s-a trezit arestat pentru mai vechile sale legături cu mişcarea

legionară, iar la anchetă, stimulat de torturi, şi-a amintit de pistolul pe care i-l dăduse cumătrului său. Alexa Pop i-a dus pe anchetatori exact la locul în care ascunsese arma, însă procesul care a urmat nu a fost la fel de simplu: procurorul militar a vorbit îndelung, înverşunat, mai ales despre botezul antisovietic al Victoriei, o culpă cu mult mai gravă în ochii lui decât îngroparea în zid a unui pistol pe care timpul şi neîntrebuințarea aşternuseră rugina. Judecătorii s-au arătat blânzi totuşi şi i-au dat doar cinci ani de închisoare corecțională.

Zece ani mai târziu, lucrările de reparare a unei aripi a fostului palat regal au scos la iveală o parte din armamentul pitit între cărămizi. Chestionat în legătură cu proveniența acelui mic arsenal, vechiul administrator al căminului studențesc s-a arătat iarăşi plin de bunăvoință şi a răspuns cu simplitate şi adevăr că numai portarul Alexa Pop ştie. Alexa Pop ştia şi nu prea ştia. Ştia unde ascunsese armele, dar nu mai ştia ale cui fuseseră. Cu scepticismul specific profesiei lor, securiştii nu au crezut în sinceritatea arestatului, l-au ținut în interogatorii interminabile şi l-au bătut până ce au umplut un camion cu arme, fără a afla însă, vreodată, numele studenților care i le încredințaseră spre păstrare. Când l-am cunoscut eu, Alexa Pop încheiase de câteva săptămâni ancheta şi aştepta liniştit procesul. După socoteala lui, dacă pentru un pistol şi un botez făcuse cinci ani de temniță, pentru un camion de arme nu putea scăpa cu o condamnare mai mică de douăzeci de ani.

Moş Alexa a fost primul meu dascăl de puşcărie. M-am pomenit împins în celula lui de la subsol în toiul nopții. Încăperea nu avea fereastră, însă era puternic luminată de un bec electric plasat deasupra intrării, într-un spațiu gol, protejat de o plasă de sârmă, în aşa fel, încât lumina să cadă şi pe culoar. Din patul din stânga a sărit în picioare un bărbat tuns chilug, subțire ca un țipar, cu o privire limpede, deloc somnoroasă şi, aşa mi s-a părut în acel moment, plină de bunătate. Eram dezorientat, încă mă poticneam din brânciul primit, iar el a încercat să mă sprijine.

— Culcă-te la loc! i-a ordonat în şoaptă gardianul însoțitor, după care a închis uşa pe dinafară şi, în contrast cu discreția de până atunci, a izbit zăvoarele, de să scoale şi morții din mormânt.

M-am întins pe celălalt pat, înghesuit în fundul celulei, şi am adormit pe loc. Aveam să-mi verific şi mai târziu, în împrejurări dintre cele mai grele, capacitatea aceasta a corpului meu, înrudită cu nesimțirea, de a hotărî el în locul minții. Oricâte gânduri negre, vecine cu sinuciderea, oricâtă confuzie, groază ori disperare îmi vor munci creierul, corpul meu îşi va face datoria, îşi va regla armonios ritmul, va reacționa cu demnitate. M-am trezit cu bătăi în uşă, repetate în dreptul fiecărei celule de pe secție. Era semnalul deşteptării. Când am deschis ochii, străinul de peste noapte se uita la mine cu un aer aprobator.

— Aşa, băiete, a zis el. Ca să rezişti, trebuie să te odihneşti. Pe mine mă cheamă

5

Pop Alexa. Alexa Pop, s-a corectat el, aducându-şi aminte că nu-l anchetează nimeni şi că vorbeşte unui civil.

Cu moş Alexa aveam să împart celula multă vreme. De la el am aflat, chiar în prima zi, că mă aflu în arestul Ministerului de Interne de pe strada Uranus, la doi paşi de biserica Mihai Vodă şi de Arhivele Statului, şi că nimeni nu scapă din ghearele Securităţii necondamnat.

— Dar sunt nevinovat, am zis eu.

— Mai ales nevinovaţii nu scapă.

Fusesem arestat de acasă, cu puţin timp înainte de miezul nopţii. Doi inşi în paltoane negre m-au somat să deschid uşa, „în numele poporului", au intrat, mi-au fluturat pe dinaintea ochilor o hârtie oficială din care nu am înţeles nimic şi au purces la o percheziţie sumară. Au răscolit câteva lucruri şi s-au oprit, spre surprinderea mea şi a soţiei mele, asupra celor mai nevinovate cărţi din bibliotecă: *Fire de iarbă* de Walt Whitman, *Sonetele* lui Shakespeare şi o biografie a lui Nietzsche, volum legat în piele, împrumutat de la Catrinel, nevasta unui prieten. Credeam că e vorba de interes pur intelectual, dar nu era aşa.

— Se confiscă, a zis unul dintre ei, cu o cicatrice urâtă pe buza de sus şi care părea comunicativ, în comparaţie cu însoţitorul său, ce putea fi luat drept mut.

Mi-a cerut să scriu pe pagina de gardă a fiecărei cărţi un soi de autograf, pe care mi l-a dictat ca la şcoală: „Găsită la mine în timpul percheziţiei." M-a învăţat apoi să pun data şi să semnez. Am semnat clar, citeţ, fără prescurtări sau înflorituri. Vorbăreţul a verificat şi a râs:

— Ia te uită la el! Nici să se iscălească nu ştie.

Au luat cărţile şi le-au strecurat în geantă. Probabil că aveau nevoie de o justificare în faţa şefilor, de o dovadă materială a periculoasei lor acţiuni din noaptea aceea.

— Da' scrisorile unde le ţii?

Aveam o valiză cu corespondenţă de familie şi cu scrisori primite de la prieteni, ce rămăsese încă din studenţie la un coleg de facultate, Alexandru Rogoz. Şi-au notat adresa şi am coborât. În stradă ne aştepta o Volga neagră, vehicul sovietic îndrăgit de Securitate, model de eleganţă automobilistică al epocii. Ningea abundent şi liniştit, cu fulgi mari, lipiţi între ei de aerul umed şi cald, Calea Victoriei se acoperise cu o suprafaţă curată, strălucitoare, neatinsă de paşi pe trotuarul pustiu, lumina slabă a lămpilor colora zăpada în tonuri de roşu. Şoferul, şi el cu palton negru, cunoştea adresa. Rogoz locuia singur la demisolul unui bloc vechi, în apropiere de Grădina Icoanei, într-o cameră strâmtă cât o debara, atât de îngustă, încât modifica, ochean întors, proporţiile obiectelor dinăuntru; patul, masa, scaunul, care ocupau tot spaţiul, păreau mai curând rafturi pentru conserve. Era o locuinţă sordidă, pe seama căreia

6

Didi Rogoz obişnuia să facă haz, aşa cum făcea haz şi de ţevile de scurgere ce acopereau un perete întreg şi îl înştiinţau de îndată ce vreun locatar trăgea apa. Ne-a deschis mirat şi buimac şi a rămas în prag, rezemându-se de canatul uşii. Era infirm, îşi pierduse un picior în copilărie la aria de treierat, strivit de o batoză, prins în angrenajul ei laolaltă cu snopii de grâu, dar purta în locul lui o proteză articulată deasupra genunchiului. Uşurinţa cu care se folosea de proteză, precum şi comportamentul lui, care nu avea nimic de mutilat, făceau ca infirmitatea să treacă aproape neobservată. Acum proteza lipsea. În graba de a deschide, Rogoz se ridicase din pat şi venise la uşă într-un picior, fără a-şi fi legat mai întâi curelele piciorului de lemn. Acesta zăcea răsturnat şi gata încălţat în mijlocul camerei.

— Didi, am spus eu stânjenit de spectacol, îmi pare rău că am dat buzna aşa.

Securiştii s-au înghesuit înăuntru, atenţi să nu le scape cumva vreo mişcare. Aşteptau neliniştiţi să-mi iau valiza.

— Domnilor, tovarăşi, a zis Rogoz, revenindu-şi din surprindere şi înţelegând ce se petrecea, cum o să arestaţi un om nevinovat? E o greşeală.

Cei doi n-au scos o vorbă şi m-au împins pe gangul de ieşire. În stradă, când am urcat în maşină, vorbăreţul a comandat:

— Pune-i aparatul.

Celălalt, mutul, a scos din buzunarul paltonului nişte ochelari, cu elastic în loc de braţe, şi mi i-a potrivit pe ochi. Nu aveau lentile, ci două rotocoale de tablă. Ultima imagine a libertăţii, rămasă fixată pe retină, a fost albul pufos, umed, imaculat al ninsorii în noaptea de iarnă. Automobilul a pornit lin, ca sania pe pârtie, a cotit pe diverse străzi, pentru a nu-mi da seama încotro mergem, apoi a urcat uşor un deal la capătul căruia şoferul a claxonat. Ajunsese, probabil, în faţa unei porţi. S-au auzit glasuri, după care am înaintat din nou, motorul s-a oprit şi am coborât. Ţinut strâns de braţe, am fost condus într-o încăpere în care m-a izbit o căldură înăbuşitoare. Abia acum mi s-a permis să-mi scot ochelarii. Mă aflam înaintea unui birou, încărcat cu hârţoage, din spatele căruia, aşezat pe un scaun, mă privea un plutonier. Mi-a cerut să-mi golesc buzunarele, mi-a luat un interogatoriu de rutină — numele, data, locul naşterii —, s-a ridicat de pe scaun, a ocolit biroul şi s-a apropiat de mine.

— Dezbracă-te şi descalţă-te, a zis.

Am rămas în chiloţi.

— Dă-i jos!

Ce-o fi crezut că ascund, nu înţelegeam. I-am dat jos. A urmat un şir de comenzi, pe care le-am executat cu stângăcie şi cu o acută senzaţie de degradare, sub supravegherea lui de un profesionalism impecabil:

— Cască gura! Saltă coaiele! Întoarce-te cu spatele! Apleacă-te! Crăcănează picioarele!

7

Asta era. Totuşi, percheziția încă nu se terminase. A luat pantofii, unul câte unul, i-a întors cu talpa în sus, i-a scuturat şi, cu un cleşte lucios, pe care l-a căutat îndelung printre dosare, le-a smuls blacheurile, cu destulă dificultate. Era plutonier, nu cizmar. Pe urmă s-a apucat să controleze îmbrăcămintea. Într-un buzunar al hainei a găsit o cheie, uitată acolo.

— Ce-i asta?

Am ridicat din umeri.

— Nu ți-am spus să o laşi acasă? a izbucnit mutul.

Erau cele dintâi cuvinte pe care le auzeam din gura lui. A înhățat cheia — cheie de broască, mare, grea —, a strâns-o în palmă şi m-a pocnit cu toată puterea în frunte. Atunci am descoperit, în modul cel mai direct posibil, cum funcționează mintea unui securist. Între creierul şi pumnul lui distanța era inexistentă. După ce m-am îmbrăcat, plutonierul mi-a luat paltonul, cureaua de la pantaloni, cravata, fularul, mănuşile, şireturile de la pantofi, le-a aşezat peste scrisorile din valiză şi a întocmit un proces-verbal de predare-primire. În timp ce semnam, a constatat surprins:

— Ăsta îşi scrie numele pe litere.

A scos capul pe uşă şi a chemat un gardian. Acela, îmbrăcat în uniformă, dar cu *pisici* în picioare, o încălțăminte de pâslă, silențioasă, mi-a pus ochelarii şi, luându-mă de braț, m-a ghidat pe două rânduri de scări la subsolul închisorii, unde aveam să-l cunosc pe moş Alexa Pop.

8

Deşteptarea se dădea la ora 5 dimineața. Până la 6 *se executa programul*. Eram scoşi cu *aparatul* pe ochi, fiecare celulă separat, cu locatarii ei mergând în şir indian, arestatul din față purtând cu amândouă mâinile, grijuliu, ca pe un trofeu de inestimabilă valoare, oala de noapte. La spălătorul din fundul culoarului, cu o singură chiuvetă şi câteva closete turceşti, fără uşi, ni se acordau două, trei minute pentru igiena personală, sub privirea atentă a gardianului, care ne zorea necontenit:

— Hai, repede! Mai repede!

Ceremonialul se repeta seara, înainte de culcare, după acelaşi tipic. Paznicii noştri se aflau întotdeauna în criză de timp, consecință firească a monstruoasei lor indecențe.

La întoarcerea în celulă, primeam o găleată cu apă şi o cârpă de şters pe jos. Firesc ar fi fost să facem treaba cu rândul. Numai că, în coabitarea mea cu Alexa Pop, nu am avut niciodată parte de plăcerea aceasta. În diminețile în care ar fi trebuit să mă ocup eu de curățenie, moş Alexa mi se adresa rugător:

— Băiete, te superi dacă mă laşi pe mine?

Se întindea pe sub cele două paturi cu vioiciune, străduindu-se să nu lase nici un petic de ciment nespălat, şi freca pardoseala aşezat în genunchi, mişcându-şi brațele în gesturi largi, circulare, ca un cosaş, fără să dea semne de oboseală. Era potrivit de statură, slab, o slăbiciune accentuată şi de mizeria detenției, însă nespus de energic, cu un cap de bătrân şi un trup de bărbat încă tânăr, în putere. Nemişcarea, absența efortului fizic îi făceau rău, în vreme ce activitățile, fie şi neînsemnate, corvezile îndeobşte, prin vigoarea pe care o deşteptau în el, îi întrețineau un sentiment de libertate. A sta era un fel de a înceta să trăieşti. În aşteptarea procesului, în ceasurile de noapte, mai ales, pe care şi le petrecea treaz, viața de celulă trebuie să-l fi dus cu gândul la moarte, pentru că existența mărginită între patru pereți însemna pentru el o formă de mortificare; moartea adevărată, naturală părea a fi precedată de un îndelung, neodihnitor repaus.

Pe la 7-7.30 sosea micul dejun. Cafeaua era o apă ceva mai colorată decât lăturile din găleata de spălat pe jos şi, e de presupus, mai dulce decât acelea. O primeam în căni de tablă, de tip cazon; ca şi oala de noapte, ele făceau parte din inventarul celulei. O sută douăzeci şi cinci de grame de pâine neagră completau spălătura cu gust şi miros grețos, de bromură de potasiu. Zgomotele ce anunțau masa de prânz începeau pe culoarul secției în jurul orei 13. Până ajungeau în dreptul nostru puteai să leşini de foame. Ciorba de murături alterna cu aceea de cartofi. Doar cina era mai consistentă. Venea la 6 seara şi consta într-un castron de arpacaş, fasole sau paste făinoase. La orele 22 se auzeau bătăi în uşa fiecărei celule şi strigătul autoritar al subofițerului de serviciu:

— Stingerea!

9

Nu se stingea nimic. Dormeam cu lumina aprinsă, cu ochii în bec, de cele mai multe ori, pentru că regulamentul nu permitea să ne culcăm decât cu fața în sus sau îndreptată spre uşă, fiind obligați să ne ținem mâinile tot timpul la vedere, deasupra păturii. Orice abatere de la acest canon se pedepsea cu izolare, ceea ce însemna celulă fără pat şi lipsire de hrană. Era o infracțiune la fel de gravă ca încercarea de a te întinde pe pat, în timpul zilei. Supravegherea se făcea prin vizor, o gaură în uşă, la înălțimea privirii gardianului, deasupra deschizăturii dreptunghiulare prin care ni se dădea mâncarea, prevăzută cu o clapă ce se ridica şi cădea la loc din două în două minute, cât dura plimbarea gardianului de la un capăt la altul al culoarului şi înapoi. Între ridicare şi cădere se zărea ochiul paznicului fixându-ne curios şi clipind. În limbajul nediscriminat al puşcăriei, şi vizorul, şi deschizătura cu oblon se chemau *vizetă*. Programul se respecta cu strictețe. Nu aveam ceas ca să-i verificăm acuratețea, paznicii nu ne-ar fi spus, nu ora, dar nici măcar anul în care ne aflam, însă Alexa Pop îl cunoştea bine dintr-o lungă experiență penitenciară. Mi-a explicat că este acelaşi în toate închisorile; nimeni nu s-ar fi putut abate de la el, pentru că funcționa pe baza unui ordin pe țară.

— Program bun, mi-a spus moşul, adus de la ruşi.

Principala activitate a zilei era ancheta. În cazul meu ea se desfăşura într-o cameră de la etaj, spațioasă, de la fereastra căreia, plasată foarte sus, chiar sub tavanul înalt, şi protejată de gratii şi sârmă, se ghicea în anumite zile luminoase Palatul telefoanelor. Anchetatorul meu era locotenentul-major de securitate Constantin Voicu. Prima întrevedere a fost scurtă. Cu aparatul pe ochi — orice drum în afara celulei se făcea cu ochelarii orbi —, m-a condus acolo un gardian delicat. Mă ținea de braț, deasupra cotului, uşor, abia atingându-mă şi îmi semnala în şoaptă dificultățile labirintului pe care-l străbăteam: dreapta, atâtea trepte în sus, înainte, prag, alte trepte, stânga şi aşa mai departe. A ciocănit la uşă, m-a introdus în camera de anchetă şi s-a retras cu discreție. Locotenentul-major Constantin Voicu, în costum civil de o eleganță sobră, mă aştepta la un birou mare, fără nimic pe el, cu o figură meditativă. Mi-a făcut semn să iau loc la o masă mică, pe un scaun şi mai mic, ambele fixate cu şuruburi solide în pardoseala încăperii. Poziția era chinuitoare. Mobila, mai potrivită unei grădinițe de copii, te silea să stai chircit cât dorea anchetatorul. Acesta m-a privit gânditor un timp ce mi s-a părut o veşnicie, s-a ridicat în cele din urmă şi a deschis uşa metalică a dulapului din spatele său. Am bănuit că va scoate de acolo hârtia şi instrumentele de scris necesare inevitabilului interogatoriu. Nici vorbă de aşa ceva. A scos un baston de cauciuc, bulan de milițian, pe care şi l-a pus la îndemână pe marginea biroului. Apoi, tot cotrobăind prin rafturi, a înşirat alături de baston o pereche de cătuşe, un furtun cu miez de oțel, cuțite, cleşti, un box cu ghinturi, arma şuților de odinioară. La urmă de tot a produs şi un revolver, pe care l-a extras din toc

şi căruia i-a suflat praful de pe țeavă. Cu excepția bastonului, nu şi-a folosit niciodată armele pe pielea mea; prefera să mă ancheteze cu pumnii şi cu muchia palmei, uneori cu şpițul pantofului în fluierele picioarelor. Era, mai degrabă, un pătimaş colecționar de obiecte de tortură, decât un mânuitor al lor. Nu m-ar fi mirat dacă ar fi scos din prețiosul său dulap vreo țeapă medievală sau o roată de tras. După ritualul de expunere muzeistică, de care voi avea parte şi altă dată, locotenentul-major Constantin Voicu s-a aşezat la loc pe scaun, şi-a reluat aerul meditativ, ca până la urmă să mi se adreseze, încercând un ton amical:

— Ia spune, Florinel, tată, ce-ai făcut tu duşmănos?

Nu ştiam să fi făcut nimic duşmănos. Ignoranța mea l-a pus iarăşi pe gânduri.

— Bine, a zis, te mai las o zi.

A apăsat un buton de sonerie şi gardianul cel delicat şi-a făcut imediat apariția. Mi-a potrivit gingaş ochelarii şi m-a condus pe acelaşi drum întortocheat, ca la venire, avertizându-mă de obstacolele pe care trebuia să le evit. Numai că, de astă dată, când îmi şoptea „dreapta" ori „stânga", mă izbeam invariabil de zid, când îmi anunța prezența scărilor pe care trebuia să le cobor, pasul nu întâlnea nici o treaptă şi mă poticneam caraghios pe culoarul lipsit de denivelări, iar dacă spunea „urcăm scara", mă pomeneam că păşesc în gol. Toate informațiile erau pe dos, iar el chicotea cu delicatețe. La înapoierea în celulă l-am găsit pe moş Alexa cu nasul lipit de perete. Aşa era jocul. Ori de câte ori gardianul deschidea uşa, deținuților li se cerea să întoarcă fața către zid. Chipul zeului nu trebuia să fie privit de nevrednici.

A doua zi Constantin Voicu m-a întâmpinat cu acelaşi aer gânditor.

— Ți-ai adus aminte? Ce-ai făcut duşmănos?

Amnezia mea, greu de vindecat cu vorbe, i-a tulburat dispoziția spre meditație. A încercat, mai întâi, efectele curative ale bulanului. Mă lovea în creştet şi peste urechi, în spinare şi peste brațe. Masa prinsă în şuruburi nu îmi permitea să mă ridic sau să evit loviturile, dar nici nu-mi provoca aducerea aminte pe care o presupunea tratamentul. A renunțat la bulan şi s-a pus pe treabă ca la cârciumă, la încăierările dintre bețivi, unde totul este admis. Când izbea cu bastonul de cauciuc, păstra o anumită demnitate; când năvălea asupra mea cu pumnii, cu palmele, cu picioarele, se schimonosea de parcă ar fi suferit de viermi intestinali. El însuşi avea mişcările zvârcolite ale unui limbric eliminat din mediul lui natural. În plus, gâfâia, icnea şi gemea ca şi cum el ar fi trăit durerea provocată altuia. Locotenentul-major Constantin Voicu era un bărbat tânăr, în jurul a treizeci de ani, cu semnul morții şi al dezastrului pe chip. Nu cred că a trăit destul, cât să ajungă general. Culoarea verde-pământie a feței, exploziile de violență, ura ce emana din toată ființa lui nu anunțau o viață lungă. Nimeni nu m-a urât aşa de tare. Era o ură principială, partinică, orientată activ împotriva unui duşman al poporului. Privirea i se întuneca, ochii i se umpleau de

sânge, buzele i se învinețeau şi-şi lansa întrebările, amenințările, înjurăturile ca pe nişte sentințe capitale. Îi plăceau şi măscările. Deşi reduse ca număr şi lipsite de varietate, acestea aveau forță şi îmi explodau în auz, asemenea pocnitorilor aruncate de copii în spatele unui suferind de inimă. Sub murdăria lor, tresăream mai înfricoşat decât sub izbitura de pumn, iar el şi le completa cu lovituri date cu muchia palmei în gât, de parcă ar fi vrut să-mi reteze capul, sediul nepermisei mele încăpățânări. Uneori, scandalizat că negam, amuțea de furie, dar îşi continua mişcările zvâcnite, de râmă tăiată cu sapa. La sfârşitul acelei şedințe tensionate, după atâtea şi atâtea eforturi, locotenentul-major de securitate Constantin Voicu tot nu mă vindecase de amnezie; nici unul dintre noi nu aflase ce făcusem duşmănos. În timp ce eu am rămas să mă mir că o activitate atât de temeinic desfăşurată putea să fie aşa de stearpă, anchetatorul s-a aşezat la birou şi a compus un proces-verbal din care reieşea limpede că arestatul refuză să colaboreze cu organul de anchetă şi că nu îşi recunoaşte vinovăția. Era singura explicație a eşecului.

— Semnează de luare la cunoştință, a zis şi mi-a întins documentul.

Am citit rezultatul, notat pe o jumătate de coală, al acelei zile halucinante şi mi-am scris numele, cu mână tremurătoare.

— Mă, da' prost mai eşti! a constatat anchetatorul. N-ai şi tu o iscălitură ca lumea?

Am reținut observația, aşa că la întâlnirile ulterioare am recurs la o variantă prescurtată a semnăturii, aproape o mâzgălitură. Se părea că indescifrabilul şi ininteligibilul îl mulțumesc. Nu mi-a mai reproşat prostia de a semna citeț.

În ziua următoare locotenentul-major şi-a îngăduit o mică vacanță. Am aşteptat toată dimineața să fiu scos la anchetă, într-o încordare străbătută de panică. Tresăream la fiecare zgomot de pe secție, iar la scrâşnetul zăvoarelor ce se auzea la alte celule mă cuprindea spaima. Dacă anchetatorul m-a neglijat, am primit, în schimb, vizita doctorului. Acesta mi-a examinat vânătăile şi umflăturile cu o privire moartă şi m-a întrebat dacă mă supără ceva. Nu înțelegeam ce spune. Mi se părea absurd ca un medic să nu vadă că are în față un om rupt în bătaie. Şi-a dat seama că întrebarea nu era deloc fericită, aşa că a reformulat-o:

— Cum stai cu inima?

Cu inima stăteam bine. Satisfăcut de răspunsul primit, a plecat repede, înapoi, de unde venise. Mă revolta un asemenea consult medical, însă experimentatul moş Alexa a găsit cea mai potrivită încurajare:

— Linişteşte-te, băiete. Pe ăsta l-au trimis să vadă dacă rezişti la bătaie. Şi pentru mine tot el a dat aprobarea.

Îl ştia pe doctor de prin 1950, de la închisoarea Jilava, unde insul acela mare, blond, puhav, în halat alb participa ca om de ştiință, din partea Ministerului de

Interne, la execuția condamnaților la moarte. Alături de procuror, el constata dacă împuşcatul e împuşcat. Îl chema Moise Kahane şi, după părerea lui Alexa Pop, era expert în decese, nu în oblojirea rănilor.

A treia anchetă Constantin Voicu a început-o cu o întrebare ce conținea şi răspunsul:

— Ce credeai, banditule, că noi nu ştim ce-ai făcut?

A scos din sertarul biroului o mapă, din care a selectat câteva coli de hârtie pe care mi le-a dat să le citesc. Era o declarație a fostului meu coleg de facultate şi amic Dumitru Filip. Filip fusese arestat cu puțin timp înaintea mea, în ultima decadă a lunii ianuarie. Aflasem asta de la prietena lui, Nela, pe care am întâlnit-o pe holul bibliotecii publice, chiar în ziua în care am fost arestat şi eu. Nela nu înțelegea nimic, nu avea nici o explicație, ştia doar de nişte critici ce i s-ar fi adus lui Titi (aşa i se spunea lui Filip între apropiați) în cadrul organizației de bază U.T.M. şi că acele critici îl supăraseră rău pe prietenul ei. Mai ştia că, îndată după arestarea lui Titi, urmaseră şi arestările câtorva dintre cei care îl criticaseră. Atât şi nimic mai mult. În cursul anchetei şi, mai apoi, după procesul de la Tribunalul Militar, aveam să descopăr că supărarea lui Filip luase forme monstruoase. Astfel, pentru a se disculpa de acuzațiile din şedința U.T.M., Filip se prezentase de bună voie la Centrul Universitar cu un pachet de scrisori. Scrisorile le primise în timpul vacanțelor sau al practicii în producție tocmai de la colegii care fie îl criticaseră, fie nu avuseseră curajul să-i ia apărarea. În ele se vorbea despre abuzurile activiştilor în campania de colectivizare a agriculturii, despre prostia nu ştiu cărui secretar de partid, despre propaganda mincinoasă, despre fractura dintre vorbe şi fapte în politica partidului. Tovarăşii de la Centrul Universitar au predat corespondența organelor de securitate, iar organele, ca să țină dreaptă balanța, i-au arestat şi pe micul Machiavelli, şi pe corespondenții săi. În plus, profitaseră de dispoziția spre delațiune a colecționarului de scrisori şi mă săltaseră şi pe mine: deşi absolvisem facultatea cu un an înainte, constituiam un binevenit adaos la un complot studențesc contrarevoluționar.

Acum aveam în mână declarația lui Filip. Amicul nu mă dezamăgea. Memoria lui era prodigioasă, o maşină de înregistrat vorbe sensibilă, precisă, iar posesorul acelei maşini se arăta a fi bunăvoința întruchipată: spunea tot ce ştia. Ținea minte toate fleacurile, toate observațiile de interes oarecum cultural, locuri comune, în fond, pe care le auzise vreodată de la mine, şi le trecuse conştiincios pe hârtie. Cu excepția a două sau trei afirmații ajunse la el prin intermediari, cu sensul denaturat, tot ce declara despre mine era riguros exact. Erau lucruri discutate în doi, fără martori şi întru totul adevărate, mergând până la nuanță. Cine nu şi-ar fi dorit o asemenea ținere de minte? Filip făcea un inventar al lecturilor mele, al preferințelor literare, dar numai al acelora ce se abăteau de la linia partidului. Aşadar, selecția presupunea şi contribuția

securiştilor. Din această colaborare, orice student care ar fi citit o singură carte în afara bibliografiei şcolare obligatorii şi ar fi avut ghinionul să-l cunoască pe Filip şi să-i spună părerea despre acea carte ar fi putut să-mi împărtăşească soarta. Faptul că arestatul eram eu şi nu oricare alt coleg de-al nostru ţinea de împrejurări mai vechi: în 1956, în timpul revoluţiei ungare, vorbisem deschis împotriva intervenţiei sovietice, iar după masacrarea tineretului budapestan am umblat o vreme în doliu. Atunci scăpasem de exmatriculare ca prin urechile acului, acum venise momentul să plătesc independenţa de gândire.

— Ei, ce mai ai de zis?

Anchetatorul mă lăsase să citesc pe îndelete, să mă pătrund de gravitatea faptelor mele. Îi vorbisem lui Filip, cu admiraţie, despre Faulkner şi Hemingway, într-o vreme în care la noi cei doi scriitori americani erau consideraţi a fi exponenţii unei literaturi reacţionare, dezumanizate, imperialiste; mă încântase muzicalitatea lui Verlaine, fără să ţin cont de faptul că simbolismul francez era, din punctul de vedere al criticii de partid, expresia cea mai elocventă a decadenţei şi putreziciunii occidentale; nu-mi plăcuse deloc mincinosul roman *Rădăcinile sunt amare* de Zaharia Stancu, ignorând că se voia o carte despre activitatea comuniştilor români în ilegalitate, în lupta lor eroică împotriva orânduirii burgheze; îi semnalasem maşinii de înregistrat vorbe apariţia în presă a unui interviu cu Jawaharlal Nehru, în care acesta nu se sfia să afirme că şi dictatura proletariatului, ca orice dictatură, este exercitată de minoritate împotriva majorităţii. Cum Nehru era prietenul Uniunii Sovietice, Filip nu îndrăznise să-l citeze şi-mi atribuia mie opinia indianului. Acuzaţiile din declaraţia amicului meu continuau pe mai multe pagini, în acelaşi registru minor, la fel de fastidios, dar cu adresă parşivă: să demonstreze că sunt un *element ostil, descompus, cosmopolit, contrarevoluţionar* şi aşa mai departe.

— Sunt păreri literare, nu politice, am răspuns eu întrebării lui Constantin Voicu.

— Or fi ele literare, dar sunt duşmănoase.

Aşa trebuiau să fie: duşmănoase. Iar dacă erau duşmănoase, obligaţia anchetatorului era să-l convingă pe anchetat, iar a anchetatului, să se lase convins. Numai că eu nu voiam să mă las convins. Părerile îmi aparţineau în bună măsură, le recunoşteam chiar şi în formulările antipatice ale lui Filip, admiteam că ar putea fi greşite, însă nu înţelegeam să transform o eventuală eroare de receptare estetică într-o culpă politică. Zile, săptămâni în şir, locotenentul-major Constantin Voicu a depus eforturi impresionante, slujindu-se bărbăteşte de pumn, baston de cauciuc şi picioare, spre a mă convinge că sunt vinovat de propagandă şi agitaţie antistatală. Eu spuneam una, el scria alta. Mă punea să citesc procesele-verbale întocmite de el şi să le semnez. Mă dorea coautorul compunerilor sale. Literatura pe care o producea

bătându-mă era de slabă calitate, minată de minciuni sfruntate, plină de repetiții şi formule absurde, aproape delirantă. Autorlâcul lui mi se părea inacceptabil. Voia să-şi semneze operele cu numele meu. Refuzam să-i slujesc de pseudonim, se înfuria, mă lua din nou la bătaie, rupea procesul-verbal şi se apuca de altul. Dacă aceasta era tehnica sa de lucru cu toți duşmanii poporului cu care avea de-a face şi a căror încăpățânare îi muncea zilele, presupun că numărul paginilor comise de el depăşeşte cu mult arhivele manuscrise ale marilor scriitori. O perioadă, am crezut că am de-a face cu un dement. Altfel nu îmi puteam explica apetitul lui pentru violență, numai pentru că îmi plăcea sau îmi displăcea o anumită carte, un anumit curent artistic, o anumită literatură. Apoi am înțeles că anchetatorul Constantin Voicu şi ceilalți de teapa lui erau mult mai periculoşi decât nebunii: erau gunoaie organizate ca organ de represiune. Ca să mă apăr, am ajuns să gândesc ca el. Ajungea ca anchetatorul să-şi însoțească pumnii de cuvântul „simbolism", ca eu să accept că am făcut elogiul simbolismului decadent, putred, reacționar, aşa cum aflasem, în primele zile ale arestării, din declarația lui Filip. Inepția, transcrisă în procesul-verbal de anchetă, mă scăpa pe moment de bătaie, dar nu de înjurături. Chiar în timp ce scria, vorbele urâte se revărsau în încăpere, ca apele unui fluviu ieşit din matcă. Înjurându-mă, Constantin Voicu limita valoarea limbajului la o funcție strict biologică, mai exact, fiziologică, de pură eliminare a unor toxine îndelung suportate; pentru sănătatea organelor sale, pentru suplețea mişcărilor, anchetatorul simțea nevoia (şi nu ezita să şi-o satisfacă) să înjure. Cu cât mai trivială înjurătura, cu atât mai vie senzația de eliberare. Întâlnit la hamali, la şoferi, în profesii de mare efort fizic şi încordare, fenomenul conferă înjurăturii valoare terapeutică: şoferul care înjură bine conduce bine. Constantin Voicu folosea murdăria verbală, expresia *virilă* tocmai pentru a-şi îndepărta tensiunea interioară. Limba sa devenea un soi de ovipozitor, organ de împrăştiere a unor semințe de ură şi dispreț. Uneori, omul îşi îngăduia şi voluptăți de stilist. Atunci anchetele sugerau atmosfera unor cenacluri de creație, controversele țintind perfecționarea operei. Dezacordurile gramaticale şi expresia scremută mă deranjau la fel de tare ca izbucnirile violente şi propuneam înfierbântatului autor soluții de compromis. Rareori le accepta. Orgoliul lui de securist student la Drept nu tolera altă redactare decât cea deprinsă de el în câmpul muncii. Totuşi, când vedea că nu o scoate la capăt cu banditul, arunca la coş varianta refuzată şi încerca alta, care semăna uluitor cu înaintaşa ei. Locotenentul-major Constantin Voicu se apropia de perfecțiune: orice ar fi făcut, îi ieşea un unic proces-verbal. Îşi multiplica opera cu răbdare de copist mănăstiresc, nu înainte de a se elibera nervos. Pe lângă brutalitatea de mascul dominant, îşi dezvăluia acum şi latura feminină a personalității: mă trăgea de păr, smulgându-mi câte un smoc, mă scuipa ca la disputele dintre cumetre. Pe parcursul acestui complicat proces de creație, m-a bătut pentru multe lucruri care îmi

displăceau: pentru virgule între subiect şi predicat, pentru cacofonii, pentru impropriețăți de limbaj şi abateri de la logică, pentru numele stâlcite ale scriitorilor mei reacționari, pe care el le scria aşa cum le pronunța. M-a lovit o dată peste gură cu sete, de parcă m-ar fi prins cu mâna în buzunarul lui, pentru faptul că i-am zis „tovarăşe anchetator".

— Pentru tine, eu sunt „domnule anchetator", m-a lămurit el.

După câteva săptămâni, limbricul verde şi agresiv a obținut ceea ce eu nu negasem niciodată: recunoaşterea propriilor mele păreri literare. Până la urmă, a trebuit să-i accept şi stilul. Împreună cu sosul ideologic din declarația lui Filip, ca singură dovadă a ticăloşiilor mele, prefabricatele şi lozincile lui Constantin Voicu se constituiau într-un dosar acceptabil, numai bun de trimis judecătorilor de la Tribunalul Militar. Ceea ce a încercat anchetatorul, dar nu a reuşit, a fost implicarea altor persoane, ca parteneri de discuție sau martori, în uneltirile mele contra ordinei sociale. În privința aceasta, îmi pierdusem candoarea şi mă înrăisem. Ca şi Alexa Pop, care uitase numele studenților ce-i dăduseră armele, nici eu nu mi-am amintit vreodată numele prietenilor mei. În ciuda anchetelor dure, nu am izbutit să furnizez Securității nici un *complice*. Spre dezamăgirea lui Constantin Voicu, nu aveam structură de denunțător.

Alexandru Ivasiuc, student la medicină, condamnat la 5 ani de închisoare

În celula de la subsol, moş Alexa mă primea cu fața la perete. De îndată ce rămâneam singuri, abandona zidul plângerii, mă examina cu atenție şi, dacă socotea că e cazul, îşi muia batista în apă şi îmi tampona vânătăile şi umflăturile.

— Gata, băiete, a trecut şi asta.

Nu mă întreba nimic, nu-mi istorisea propria lui anchetă, nu-mi dădea sfaturi. Mă îngrijea ca o infirmieră când veneam bătut, îmi păstra mâncarea când ancheta se prelungea dincolo de ora mesei, dar nu ținea să mă consoleze, după cum nu mă îndemna să vorbesc despre tortură. S-ar fi zis că mă lăsa să învăț singur fiecare amănunt al detenției. Nu se arăta nepăsător față de suferințele aproapelui, dar le dădea atenție într-un fel discret, spunând ceea ce trebuia spus în cuvinte puține. Era, poate, tot ce ştia el să facă, ori, dimpotrivă, era înțelepciunea ultimă a marii lui deprinderi de a supraviețui în temniță. Calmul netulburat al lui Alexa Pop şi înfățişarea lui de bătrân viguros, deşi găzduit cu anii prin închisori, erudit în ştiința anchetei, cu toate că în chip empiric, pentru că aflase totul nemijlocit, din trăiri dureros de personale, fiind el însuşi subiectul sensibil al tuturor experiențelor, aveau asupra mea un efect liniştitor. Încetul cu încetul am reînceput să mănânc. După arestare, nu m-am atins o vreme de delicatețurile puşcăriei. Nu le respingeam în semn de protest, nu-mi era silă de ele, simțeam doar că mi-ar fi fost peste puteri să înghit ceva. A lua masa încă era o calitate a libertății. Nici măcar cafeaua nu reuşeam să o beau, zeama aceea atât de murdară încât părea vie, capabilă să fi decis singură asupra culorii şi conținutului ei. Apoi, într-o zi, am încercat invariabila ciorbă de gogonele de la prânz, iar seara am mâncat cu oarecare interes arpacaşul.

— Aşa, băiete, ca să rezişti, ai nevoie de hrană, a încuviințat moş Alexa, care îşi golea încet, dar temeinic castronul de tablă.

Conversațiile cu moş Alexa erau agreabile, însă puține. Cum fusese toată viața portar de noapte, nu putea dormi decât ziua. Obişnuința aceasta era atât de puternică, încât, după ce adormise de câteva ori în plină anchetă, în prezența unor întregi echipe de ofițeri bătăuşi, i se dăduse voie, împotriva regulamentului, să se culce şi peste zi. Îşi folosea „dreptul la pat” în disprețul oricărui program, dormind cu egală plăcere şi diminețile, şi după-amiezile, în reprize scurte şi dese. Noaptea şi-o consacra veghii. În pauzele dintre două partide de somn povestea lucruri simple, care mă smulgeau din grijile mele tocmai prin simplitatea lor. La prima arestare, din 1948, Alexa Pop îşi lăsase fata, pe acea Victorie botezată antisovietic, în clasa întâi primară, iar peste cinci ani, la eliberarea din închisoare, o găsise în aceeaşi clasă. Singurul lucru pe care îl ceruse Alexa Pop nevestei sale Mara fusese să aibă grijă de fată, să vândă pământul pe care îl mai aveau la țară şi să o țină în şcoală, cu orice preț. Mara vânduse pământul, vânduse şi puținele bunuri din casă, dar pe Victoria nu o lăsase să îşi vadă de carte. O

ținuse ca ajutor în gospodărie. Alexa Pop încercase să repare ce putea fi reparat, o dăduse din nou la învățătură, însă, odată cu a doua sa arestare, gândul de a-şi şcoli copilul se spulberase. Fata era acum mai bună de măritat decât de carte, iar pe nevastă ar fi bucurat-o mai mult un ginere decât o diplomă. Din pricina asta, dar şi din altele, Alexa Pop nu-şi putea ierta nicidecum nevasta. Rareori îi pronunța numele fără epitetul de „proastă":

— Ştii ce m-a întrebat proasta de Mara când am venit din puşcărie? „Da' bani ai adus?"

În timpul primului război mondial, Alexa Pop luptase în armata austro-ungară şi ajunsese cu frontul până în Letonia şi Lituania. Păstrase mare admirație față de solidaritatea balticilor, dar mai ales părea încântat de felul în care locuitorii satelor îşi țineau murăturile. Toamna săpau o groapă comună uriaşă, o bătătoreau cu maiurile, îi ungeau pereții şi fundul cu lut, aduceau căruțe de castraveți, pătlăgele, pepeni, răsturnau produsele în groapă, puneau bulgări de sare, turnau apă, acopereau totul cu paie şi pământ, iar după Sfântul Nicolae fiecare gospodar îşi lua cât avea nevoie. Şi grâul era al tuturor. După ce îl treierau şi îl măcinau, depozitau făina în girezi înalte cât casa, pentru ca la prima ploaie acestea să prindă o crustă groasă, un scrob, zicea moşul, ce rezista apoi şi zăpezilor, şi gerului de peste iarnă. Prin băieții de la căminul studențesc, Alexa Pop îl cunoscuse, la întruniri publice, pe Horia Sima, conducătorul mişcării legionare, pe care îl descria ca pe un bărbat scund, blond, cu ochi albaştri. Poate că nu era aşa decât în închipuirea lui, poate că memoria îi juca feste, însă îl vedea ca pe o combinație între vizionar şi executant:

— Nu te privea în ochi, privea numai în zare. Semăna grozav cu anchetatorul meu.

Această identificare a călăului cu idolul era pur accidentală. Alexa Pop îşi istorisea existența fără a insista asupra evenimentelor, fără a le căuta semnificații. Stătea de vorbă pentru a umple timpul. Când îl întrebam câte ceva personal, răspundea cu politețe, prea puțin preocupat de propria-i biografie, dar tocmai politețea aceea, suprapusă peste onestitatea lui înnăscută, care îl făcea mai curând să se mire în fața trecutului decât să-l explice, dădea relatărilor lui un aer special.

Am trecut cu bine prin ancheta sălbatică a locotenentului-major Constantin Voicu, datorită gândurilor mici. Nu faptul în sine al arestării, nu perspectiva condamnării, eventual a morții mă urmăreau, ci cartea împrumutată de la Catrinel, pe care nu vedeam cum i-aş putea-o înapoia la timp, o scrisoare către părinți, pe care ar fi trebuit să o pun la poştă a doua zi, o proiectată întâlnire cu o cunoştință mai veche, la care nu voi putea fi prezent, ca şi ruşinea de a trezi un prieten în miez de noapte, punându-l în situația de a-şi expune infirmitatea. Toate acestea mă preocupau până la obsesie. Era un fel de a întoarce spatele realității. Gestul nocturn al arestării, prin latura

lui conspirativă, prin misterul întreținut asupra învinuirilor, semăna foarte bine cu o eroare, dar nu era. Era o treabă planificată şi înfăptuită cu bună ştiință. Când am înțeles fără echivoc asta, mi-am descoperit şi aplecarea spre faptul mărunt şi atât de rupt de ritmul cel nou al existenței mele de întemnițat, încât devenea abstract ca o coloană de cifre. Era respingerea prezentului alunecos, o încercare de a mă elibera de el prin fixarea în lucruri mici şi stabile. Poveştile lui moş Alexa Pop erau un astfel de lucru stabil — poveştile şi somnul lui.

Dacă în viața activă Alexa Pop era liniştit şi echilibrat, conducându-se după un soi de înțelepciune țărănească, venită din ereditate ori, ceea ce era totuna în privința lui, din istorie, atunci când dormea ieşea la iveală o cu totul altă ființă. Liniştea de oier dispărea într-o clipă şi făcea loc unei naturi dezlănțuite, pline de catastrofe geologice, prăbuşiri de munți, stânci sfărâmate, căderi de ape, ploaie, grindină şi vânt. Sforăiturile moşneagului evocau țipetele animalelor, răgete, grohăituri, mormăit, lătrat, boncăluit de cerb, nechezat de cal, ca şi semnalele păsărilor, cotcodăcit de găini şi cântec asurzitor de curcan. Se auzeau şi instrumente muzicale în sforăitul acela, tobe, cimpoaie, țambaluri, dar mai cu seamă alămuri sunătoare, trompete şi surle, ca să nu mai vorbim de fluiere, piculină şi drâmbă, prelungirea aceea monocordă a dinților şi limbii, zgândărită cu degetul. Nici una dintre manifestările acestea neîmblânzite nu dura mult. Cascada de zgomote se întrerupea brusc şi auzeam glasul lui moş Alexa, ca venind de pe altă lume: „Dezleagă sacul la gură, Alexa, şi toarnă-l pe coş, mi-a zis tata. Nu vezi că nu mai curge făină pe uluc?” Nu deschidea ochii şi îşi continua somnul. Dormea cu fața în sus, potrivit regulamentului, însă horcăiala sa nu se supunea nici unei norme. Cazanul de consoane, vocale şi silabe neterminate, care era gâtlejul său, dădea din nou în clocot, vechile bolboroseli îşi reluau intensitatea, mugetele vitelor se amestecau cu strigătele păsărilor, cimpoaiele şi alămurile îşi făceau concurență, buzele tremurau şi se plesneau una de alta, ca totul să înceteze fulgerător: „Încă o brazdă de iarbă, Alexa, şi gata. Uite că vine şi soră-ta cu mâncarea.” Nările se porneau să fluiere, vântul bătea în rafale, crengile scârțâiau, arborii se rupeau cu troznet, iar bătrânul îşi retrăia copilăria într-o lumină tandră, cu bucuriile şi grijile unei zile obişnuite la țară: „Când te întorci de la scăldat, mi-a zis mama, îți pui cămaşa cu altițe şi mergem la nănaşă-ta.” După cele câteva reprize ce compuneau o partidă de somn, moş Alexa se trezea de-a binelea. Îşi întindea ciolanele, cobora din pat, măsura o vreme cei cinci paşi ai celulei şi se culca la loc. Nu îşi amintea nimic din cele petrecute în lumea somnului şi pretindea că el nu mai visează din tinerețe. Rămânea culcat şi pentru că nu avea ce face, dar şi pentru a-mi lăsa mie mai mult spațiu de manevră. Eu nu aveam dreptul la odihnă şi mă plimbam pe culoarul strâmt, cinci paşi înainte, răsucire, cinci paşi înapoi, altă răsucire, până amețeam. Eram frânt de oboseală, pleoapele mi se lipeau, gata, gata să adorm în plină mişcare, însă tresăream şi îmi

recăpătam echilibrul, captivat de nălucirile lui moş Alexa, puncte fixe, prezențe reconfortante într-un deşert al spaimei.

La vreo două luni de la arestare, anchetele se răriseră, îşi scurtaseră durata, însă nesiguranța, aşteptarea şi şocul lor mă epuizau. Ațipeam în timp ce mâncam. Îmi pica lingura din mână. Lui moş Alexa i s-a făcut milă şi mi-a propus să mă întind pe patul lui, mai ferit, în latura celulei, urmând ca el, îmbrăcat cu sacoul meu, să stea în picioare cu spatele la vizetă şi vorbind de unul singur, în speranța că va reuşi să înşele vigilența gardianului. Am pus capul pe pernă şi am adormit imediat. Când m-am trezit, după vreo jumătate de oră, aşa mi-a spus moşul, mă simțeam complet refăcut, plin de viață şi cu o dispoziție de sărbătoare. Nu numai că îmi dispăruse orice urmă de oboseală, dar avusesem vreme să visez. Mă visasem în aceeaşi celulă, sfârşit de puteri, disperat că nu am voie să dorm, ca deodată să se deschidă uşa şi să apară în cadrul ei un căpitan, care să mi se adreseze direct, de parcă m-ar fi cunoscut de când lumea: „De azi înainte poți să dormi cât vrei.” I-am povestit visul lui moş Alexa, iar moş Alexa a ridicat din umeri şi a zis:

— Vise de noapte, băiete, umbre, amăgiri.

Nici nu am avut vreme să degust cum se cuvine replica lui, că zăvoarele celulei noastre s-au răsucit în locaşurile lor, uşa s-a deschis violent, noi ne-am lipit cu fața de perete, iar o voce neutră m-a întrebat:

— Cum te cheamă?

Mi-am spus numele şi m-am întors către oaspetele meu, în poziție de drepți, cum cerea politețea penitenciară. În pragul uşii, însoțit de gardian, se afla ofițerul din vis, cu o listă în mână. A consultat-o atent şi mi-a spus:

— De azi înainte ai dreptul la pat.

Uşa s-a închis, zăvoarele au scrâşnit, iar eu, fără să pierd o secundă, m-am aruncat fericit peste pătura patului meu din fundul celulei.

— Înseamnă că ți s-a terminat ancheta, m-a lămurit atotştiutorul Alexa Pop. Vor să te refaci, în vederea procesului.

În vederea procesului, am fost luat într-o după-amiază şi condus într-un birou ceva mai mic decât cel de anchetă, cu scaune normale şi masă fără şuruburi, unde locotenentul-major Constantin Voicu mi-a pus în față un dosar voluminos şi mi-a cerut să semnez că am luat cunoştință de conținutul lui. Când l-am deschis şi am dat să-l citesc, anchetatorul s-a supărat. Anchetatorul se supăra des, iar argumentul lui în disputa cu mine era de cele mai multe ori bătaia. În rare ocazii, recurgea şi la argumentul sentimental: „Bine, mă, prostule, spunea el, trăgându-şi sufletul după câte o istovitoare serie de pumni, nu ți-e milă de tine, că eşti băiat tânăr, nu ți-e milă să te laşi bătut în halul ăsta? Nu ți-e milă de părinții şi prietenii şi gagica ta, care te aşteaptă acasă? Nu te gândeşti la viitorul tău, că eşti băiat cu carte, îți place ție aici, la noi? Crezi că mie-mi place să dau în tine?" În după-amiaza aceea însă, am fost surprins să aud un argument cultural:

— Mă faci să-mi pierd vremea cu capriciile tale, banditule, şi nevastă-mea mă aşteaptă cu bilete la Operă!

Cum insistam să citesc dosarul, s-a pornit pe o serie de înjurături al căror pitoresc mi-a provocat o oarecare derută: n-ai fi crezut că un amator de Operă poate să aibă o gură atât de spurcată. Nu m-a bătut, era îmbrăcat prea elegant pentru măcel, în schimb mi-a promis că are el grijă să primesc o pedeapsă pe cinste. Abia când a văzut că nici perspectiva pedepsei cinstite nu mă vindecă de capricii şi că țin cu tot dinadinsul să-mi cunosc dosarul, a găsit soluția rezonabilă: m-a încuiat în birou şi a plecat să se delecteze cu muzica de operă. Înainte de a mă lăsa singur, nu a uitat să-mi facă şi o recomandare:

— Citeşte în pizda mă-tii!

Am citit dosarul pe sărite, ca pe un roman polițist prost. Totul era previzibil, într-o poveste plicticoasă, lipsită de acțiune, în care criminalii se deconspirau de la primele rânduri. Anchetatorul avusese la dispoziție memoria fabuloasă a lui Dumitru Filip, se folosise de ea fără reținere, dar disprețuise oricare altă înzestrare intelectuală, inteligența în primul rând. Lipsit de fantezie sau cu o fantezie de papagal vorbitor, scrisese pe zeci de pagini cam aceleaşi lucruri, într-un jargon de o sărăcie dezolantă: atitudine duşmănoasă, ponegrire a regimului de democrație populară, uneltire contra ordinei sociale, agitație contrarevoluționară, element descompus, element duşmănos, element dizolvant, calomnierea literaturii progresiste de după 23 august 1944, ploconire în fața literaturii occidentale putrede şi alte asemenea inepții, care nu însemnau nimic, nu numai în plan juridic, dar nici măcar în planul flecărelii de toată ziua. Locotenentul-major făcuse o treabă de mântuială, însă, cum aveam să aflu la proces, foarte pe gustul procurorului şi judecătorilor. Cartea lui Constantin Voicu avea şase personaje: cloşca de Filip şi puii ei: Ion Tomescu, Tudor Stan, Ioan Popa,

Alexandru Mihalcea şi cu mine. Pe primii trei pui îi cunoşteam de pe culoarele facultății, Sandu Mihalcea îmi era vechi prieten. Spre mirarea mea, Tudor Stan, cel mai plăpând dintre pui, dăduse declarații mincinoase nu numai despre colegii lui, dar şi despre mine, în ciuda faptului că nu schimbaserăm în viața noastră mai mult de două vorbe. În performanța aceasta nu trebuie neglijat nici meritul anchetatorului. Spre deosebire de Filip, penibil înger al răzbunării, Dorel Stan, pe care urma să-l cunosc bine în anii de închisoare, era ceea ce se cheamă un băiat bun: prietenos, inteligent, sensibil, cu accese de melancolie, moale ca o plastilină. Tocmai însuşirea din urmă i-a speculat-o anchetatorul, făcând dintr-un om întreg un sperjur. Mirarea a fost la fel de mare când am dat peste declarațiile martorilor acuzării: Beatrice Anca Arion, Mihaela Domneşteanu, Dumitru Chirilă. Nu erau martorii mei, Securitatea le ceruse să depună mărturie împotriva prietenului lor Alexandru Mihalcea, depuseseră aşa cum li se ceruse, îl făcuseră cu ou şi cu oțet pe bietul Sandu, dar pentru că tot li se ivise ocazia profitaseră de ea şi mă încondeiaseră şi pe mine. Nu mă cunoşteau direct, însă aveau o nobilă justificare: eram prietenul prietenului lor… Să nu le fac totuşi o nedreptate. Este posibil ca anchetatorul să-i fi amenințat cu arestarea. Firi simțitoare, şi-au spus că durerea altuia este mai uşor de suportat decât propria lor durere şi, între închisoare şi mustrări de conştiință, au optat pentru acestea din urmă. Fiind oameni cu carte, ştiau că se poate trăi, uneori chiar indecent de fericit, şi în dezonoare. Dosarul instrumentat de Constantin Voicu mi-a oferit, alături de trucaje jalnice, şi un motiv de bucurie. Sandu Mihalcea, singurul care mă cunoştea bine, nu scosese un cuvânt împotriva mea, cum nu scosese un cuvânt nici împotriva celor ce îl acuzaseră cu sau fără ruşine. Printre atâtea secături, prezența unui bărbat integru era reconfortantă.

Locotenentul-major Constantin Voicu s-a întors de la Operă bine dispus. Mi-a întins stiloul său personal, mi-a arătat unde trebuie să semnez, a chemat un gardian şi m-a expediat la subsol, acolo unde îmi era locul. Am găsit celula goală. Alexa Pop fusese mutat şi nu aveam să-l mai văd niciodată. Am regretat plecarea lui. Moşul nu trecuse prin viața mea fără să lase urme. Mă învățase rudimentele comportamentului de puşcăriaş şi îmi dăruise cel mai de preț lucru al său, rugăciunea de fiecare seară, pe care o spunea cu voce tare: „Doamne, ține-mă sănătos pân-oi muri." Mi-am însuşit-o chiar în noaptea aceea şi am dormit ca un prunc. În perioada de singurătate ce a urmat, am pierdut şirul zilelor. Poate şi datorită acestei ieşiri din calendar, mă simțeam euforic. Îmi lipseau conversația şi sforăitul lui moş Alexa, în schimb, aveam dreptul la pat, strălucita invenție a Securității pe care am apreciat-o fără rezerve. Tot acum am descoperit cât de vie este tăcerea. Zgomotele celularului, cărora atâta vreme cât îl avusesem alături pe Alexa Pop nu le dădusem atenție, căpătau semnificație. Chiar dacă umblau încălțați cu pisici şi mersul le era silențios, ajunsesem să-i deosebesc pe gardieni după felul în care tuşeau sau îşi dregeau glasul, după fâşâitul uniformelor în

atingere cu pereții, după viteza deplasării de la un capăt la altul al culoarului, după clicul vizetei atunci când ridicau clapa ca să te supravegheze. Pentru prizonierul aflat în recluziune, o informație nu e altceva decât un zgomot interpretat. Zgomotele ori absența zgomotelor îmi spuneau ce oră este, dacă e dimineață ori seară, dacă un arestat e scos la anchetă sau e dus la closet. Sunete abia sesizate înainte şi indistincte deveneau acum limpezi şi elocvente ca un discurs. Nu există tăcere totală. Când nu se mai auzea nimic, liniştea îmi părea asurzitoare: urechile prindeau să-mi vâjâie precum curgerea unei ape îndepărtate, ca apoi să-mi pocnească, în mici explozii înfundate; îmi auzeam sângele pulsând în artere. Existau zgomote cărora nu reuşeam să le desluşesc sensul. Aşa era răpăitul în peretele celulei din dreapta mea, reluat la ore fixe, în ritm de dactilografă sau de ciocănitoare. La fel de curioase mi se păreau bufniturile dintr-un capăt al culoarului, ce tulburau liniştea întregului subsol, când te aşteptai mai puțin. Parcă tăia cineva lemne, într-o pădure. Şi ciocănitoarea, şi tăietorul de lemne îmi umpleau zilele, fără a pricepe însă despre ce putea fi vorba. O dată sau de două ori am fost scos şi la aer. M-au pus să mă învârt vreo jumătate de ceas, fără ochelari de tablă, într-un țarc asemănător unui puț, la gura căruia se zăreau cerul, câțiva plopi proaspăt înmuguriți şi puşca mitralieră a unui soldat.

Într-o dimineață, zăvoarele au scrâşnit, uşa s-a deschis larg şi în celulă a fost aruncat — masă de carne zdrobită — un nou locatar. Avea capul umflat, ca pâinea de casă coaptă în cuptor. Ochii abia i se ghiceau între vânătăi. Era îmbrăcat cu o flanea plină de sânge, ca şi cămaşa, de altfel. În timp ce îl ajutam să îşi spele rănile, s-a repezit să îşi depene povestea arestării, de parcă s-ar fi temut că plec şi îl las nespovedit. Se numea Ştefănescu, mai fusese închis, iar după eliberare se întâlnise cu un prieten din detenție, Stoianovici, care colecta fonduri pentru ajutorarea familiilor celor rămaşi încă în închisori. I se păruse normal să contribuie şi el cu o oarecare sumă de bani. Stoianovici ținuse o evidență strictă a banilor strânşi şi împărțiți, cu numele donatorilor şi primitorilor, iar Securitatea îl urmărise îndeaproape. În 1958, când s-a declanşat cel de-al doilea mare val al arestărilor de duşmani ai poporului, lista lui Stoianovici s-a dovedit a fi adevărată mină de aur. De pe această listă îl culeseseră securiştii pe proaspătul meu tovarăş de celulă. Îl bătuseră — o întreagă haită de anchetatori — o zi şi o noapte, ca să le răspundă la o singură întrebare: cu ce alți foşti deținuți politici se întâlnise şi întreținuse relații amicale, adică duşmănoase, în accepția lor. Pe baza unor asemenea informații, Securitatea putea să întocmească pe loc o organizație antistatală. Un vechi puşcăriaş, cum era Ştefănescu, ar fi trebuit să ştie lucrul acesta. Omul nu rezistase însă bătăii şi dăduse numele a *douăzeci şi şapte* de foşti camarazi de puşcărie. Ascultându-l pe Ştefănescu, am avut impresia că mi-a intrat în celulă însuşi Fouché, ministrul poliției de pe vremea lui Napoleon Bonaparte. După căderea lui Napoleon, Ludovic al XVIII-lea, noul rege al Franței, i-a cerut o listă

cu persoanele din administraţia publică rămase fidele împăratului. În cabinetul în care Fouché i-a adus lista se afla şi Talleyrand, şi el ministru sub Imperiu, dar ajuns şef al guvernului de restauraţie. Regele a luat lista şi i-a întins-o lui Talleyrand. „E bună?" a întrebat el. Talleyrand a citit-o cu atenţie şi a răspuns: „E bună, Sire, e foarte bună. Nu a uitat să-şi treacă pe ea nici un prieten." Fouché îşi trădase prietenii ca să-şi păstreze privilegiile, Ştefănescu, lipsit de imaginaţie, ca să-şi scape pielea. Nici unul nu mi se părea inocent şi, în momentul acela, dat fiind modul în care fusesem eu însumi arestat, îmi lipsea subtilitatea de a-i deosebi între ei.

— Oare o să-i aresteze pe toţi? m-a întrebat Ştefănescu-Fouché, preocupat brusc de cantitate.

Am tăcut, nu aveam tăria să-l consolez cu o minciună, iar el a izbucnit în plâns. Peste câteva zile, când s-a întors de la o anchetă, a venit şi cu răspunsul la întrebarea care îl rodea:

— Au şi arestat vreo zece.

Mic negustor bucureştean, Ştefănescu aderase la Mişcarea Legionară după proclamarea Statului Naţional-Legionar, în septembrie 1940, sedus mai mult de ideea românizării întreprinderilor evreieşti decât de doctrină. Făcea parte din cohorta cămăşilor verzi septembriste, oportunist mărunt, care a şi obţinut o dugheană, pe undeva printr-o mahala sărăcăcioasă, la preţ de nimic. Dacă nu ar fi fost atât de lacom şi ar fi avut răbdare să mai aştepte câţiva ani, s-ar fi înscris în Partidul Comunist şi, alături de alţi oportunişti, la fel de indiferenţi la ideologie, s-ar fi înfruptat gratuit din proprietăţile întregii burghezii, nu numai din cele ale burgheziei minoritare. De la Ştefănescu am aflat că ar fi existat cândva o *reeducare* a deţinuţilor tineri din penitenciarul Piteşti. El mi-a vorbit prima oară despre studenţii care s-au bătut unii cu alţii până s-au omorât. Nu mi-a dat amănunte, poate nici nu ştia mare lucru, dar mi-a spus că avusese de-a face cu un grup de reeducaţi, în 1951, în colonia Peninsula, la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Erau spărgători de normă, plecau pe şantier cântând, iar în timpul lor liber îi schingiuiau pe cei ce nu îşi îndeplineau normele, sub directa protecţie a administraţiei. Într-o noapte îl duseseră în baraca lor şi, în acompaniament de acordeon, îl bătuseră, zicea Ştefănescu, mai rău decât îl bătuseră anchetatorii în ziua recentei lui arestări. Rămăsese cu o spaimă de studenţi aproape mistică şi m-a sfătuit ca, oriunde îmi va fi dat să ajung, să mă feresc de ei ca de dracul. Povestea suna neverosimil şi, ca să-i arăt cât de nejustificată era recomandarea lui, i-am spus că eu însumi eram student. Parcă s-ar fi prăbuşit cerul pe el. Din clipa aceea nu a mai scos o vorbă. Pe cât de comunicativ se arătase până atunci, pe atât de tăcut devenise acum. Stătea retras în ungherul celulei şi se uita la mine ca la o fiară turbată. Peste două, trei zile, spre marea lui uşurare, dar şi a mea, l-au mutat în altă parte, în locul lui făcându-şi apariţia un învăţător, ofiţer rezervist, care îşi pierduse un braţ în război.

Fusese arestat chiar în dimineața aceea, pe stradă, şi a venit cu vestea că Bucureştiul e bântuit de o gripă asiatică ori spaniolă, cu o mulțime de morți. În ciuda infirmității, se îmbrăca şi se dezbrăca la fel de repede ca mine, ajutându-se de ciotul brațului, de dinți şi bărbie. Nu mă lăsa să spăl pe jos sau să duc oala de noapte în locul lui, dintr-un exagerat simț al corectitudinii, dar şi pentru că îi plăceau efortul şi mişcarea. Şi el mai făcuse închisoare şi mi-a spus un lucru care m-a pus pe gânduri:

— Nu mă tem de necunoscut, mă tem de lucrurile pe care le-am mai trăit.

Curând, învățătorul a fost luat din celula mea — mă consideram acum proprietarul ei — şi am rămas din nou singur, să mă chinui încă o dată şi tot fără rezultat cu descifrarea mesajelor ciocănitorii şi ale tăietorului de lemne. După vreo săptămână, mi-a fost adus un nou tovarăş: generalul de jandarmi Schipor. Avea mult peste optzeci de ani şi era anchetat pentru participarea, ca proaspăt ofițer pe atunci, la reprimarea Răscoalei din 1907. Securitatea avea haz şi începea să mă amuze activitatea ei febrilă. Generalul nu venea din libertate, ci din celula vecină, unde stătuse cu poetul Aurel Covaci. Se arăta impresionat de cultura acelui tânăr, pe care gardienii îl scoteau aproape zilnic la anchetă, ca să dea informații, zicea el, despre conducerea Uniunii Scriitorilor, în frunte cu incontinentul ei poligraf Mihai Beniuc. Odată cu venirea generalului, mi s-a dezlegat misterul ciocănitorii şi al tăietorului de lemne. Ciocănitul în perete, mi-a explicat bătrânul jandarm, nu era altceva decât alfabetul Morse, în variantă penitenciară, cu punctul redat printr-o singură lovitură, iar linia prin două lovituri scurte şi repezi. Peste ani, în închisoarea de la Gherla, aveam să-i deprind şi eu tehnica şi să ajung un bun transmițător de mesaje codificate. Cât priveşte tăietorul de lemne, acesta avea o istorie lungă. Era un bărbat arestat cu mai mult timp în urmă pentru trecere frauduloasă de frontieră, un caz special pe care nici măcar atotputernica Securitate nu se încumeta să-l trimită în fața instanțelor de judecată. Captivul era atât de furios, încât izbea cu pumnii şi cu picioarele în uşa celulei, cu scheletul de fier al patului, ba chiar şi cu fruntea, ca şi cum ar fi avut un berbec de asalt pe umeri. Era un munte de om, iar gardienii nu îndrăzneau să se apropie de el decât în echipă. Acest disperat îşi începuse cariera de prizonier încă din adolescență, în orăşelul său din Banat, unde-i plăcea să caşte gura la trenurile ce treceau prin gară. Era la sfârşitul războiului şi ruşii transportau către răsărit vagoane cu deportați, germani tineri, sănătoşi, numai buni de muncă. Într-o zi, pe când trenul staționa în gară, paznicilor unui vagon nu le-a ieşit la socoteală un neamț, care reuşise, probabil, să fugă, de nu cumva vodca îi făcea pe ruşi să încurce numărătoarea. Fără să stea mult pe gânduri, l-au înşfăcat pe adolescentul contemplativ în locul celui ce li se părea că lipseşte. Din 1945, când nimerise în această aventură, şi până să poposească în subsolul de la Uranus, bănățeanul muncise în minele de cărbuni din Donbas, în Urali, în exploatațiile forestiere din Siberia, de unde, după mai bine de zece ani, izbutise să evadeze.

Traversase Siberia şi Rusia europeană pe jos, în camioane, cu trenul, evitând cu abilitate şi cu noroc să fie prins, ca în cele din urmă să treacă înot Prutul şi să păşească liber pe pământul țării lui. S-a prezentat la primul post de miliție, convins că va fi întâmpinat cu brațele deschise şi că va fi ajutat să ajungă acasă. Arestat pe dată pentru încălcarea frontierei de stat a Republicii Populare Române, ajunsese în beciurile Securității. Nedreptatea aceasta din urmă îl scosese din minți. Era un uriaş, îşi petrecuse tinerețea în lagăre de muncă forțată, iar efortul la care fusese supus şi care ar fi putut să-l ucidă făcuse din el un atlet. Gardienii îi purtau frica, nu intrau niciodată singuri în celula lui, iar mâncarea i-o dădeau ferindu-se cu grijă, într-o latură a deschizăturii-vizetă. Omul furios încerca mereu să-i apuce de cap şi să-i izbească de uşă; adversarii se apărau şi, tot prin deschizătura uşii, îl loveau ori de câte ori le venea la îndemână. Acestea erau bufniturile ce mă intrigaseră în perioada de solitudine. Prin contrast, zicea generalul Schipor, cu tovarăşii de celulă se purta fără cusur: avea pentru fiecare în parte întreaga înțelegere cuvenită unui camarad de suferință.

Cât am stat împreună, generalul a fost dus la anchetă de două ori şi tot de două ori s-a întors pălmuit. Era răspunsul anchetatorului său la nedumerirea octogenarului care voise să ştie cu ce drept arestaseră un ofițer care executase ordinele superiorilor şi îşi făcuse datoria în timpul unei răscoale ce avusese loc cu o jumătate de secol în urmă. Pentru că mă vedea indignat de disprețul temnicerilor noştri față de ființa umană, generalul Schipor mi-a povestit o întâmplare din primul război mondial, cu un anume tâlc. În luptele de la Oituz, nemții instalaseră, pe vârful unui munte, un cuib de mitralieră, ce împiedica orice înaintare a ostaşilor români şi ruşi — aliații noştri, pe atunci — prin trecătoarea îngustă. Consilierul militar francez a recomandat distrugerea cuibului printr-o acțiune de comando. Câțiva trăgători de elită urmau să se strecoare noaptea, pe căi ocolite, în spatele mitraliorilor şi să-i anihileze, fără pierderi. Comandantul rus, un general cu pieptul plin de decorații, nu a fost de acord. Înălțimea sa nu avea timp de pierdut şi a dat ordin ca un regiment întreg să atace frontal. Ruşii au atacat în urale, iar nemții i-au secerat fără milă. După mai multe încercări neizbutite, cu nenumărați morți şi răniți, a fost acceptată soluția francezului. Treaba a mers strună, aşa că a doua zi dimineața, la răsăritul soarelui, cuibul de mitralieră îşi încetase existența. În cinstea acelei victorii, comandamentul a organizat la popota ofițerească o agapă, cu şampanie şi icre negre. În atmosfera destinsă a petrecerii, consilierul francez şi-a permis să-l întrebe pe viteazul general rus dacă nu regretă pierderea inutilă a atâtor vieți omeneşti. „Noi avem oameni mulți, a răspuns rusul. *U nas mnogo liudei*."

— Să nu ne facem iluzii, şi-a încheiat generalul povestea. Ăştia-s mai răi ca ruşii.

Chiar dacă nu deborda de optimism, generalul de jandarmi Schipor era un companion fermecător.

2
Procesul

În dimineața zilei de 5 iunie 1959, după patru luni de anchetă, am ajuns în fața Tribunalului Militar de pe strada Negru Vodă, sub acuzația de uneltire contra ordinei sociale. Procesele politice nu erau chiar o noutate pentru mine. Ştiam de ele încă din primii ani de liceu, când fuseseră arestați şi apoi condamnați ca duşmani ai poporului destui elevi din clasele superioare, printre care şi Nicuşor Buțureanu, fiul unui avocat cunoscut în toată Moldova, în casa căruia stătusem o vreme în gazdă. Nicuşor fusese cel care, la alegerile din noiembrie 1946, mă lua cu el să lipim pe zidurile oraşului Dorohoi manifeste cu *ochiul* şi *casa*, semnele electorale ale partidelor Național Țărănesc şi Național Liberal. Arestați politic existau şi în familia mea, rude îndepărtate, dar mai ales printre prietenii părinților mei. Însuşi naşul meu de botez, Gheorghe Gârneață, fusese trimis la Canal, doar pentru că era fratele unui vechi fruntaş legionar, plecat în Occident încă de pe vremea mareşalului Antonescu. Nu numai că auzisem despre procesele politice, dar şi asistasem la două. În 1955, cred că nu greşesc anul, un student de la ştiințe juridice a venit cu vestea că profesorul George Călinescu, idolul nostru de pe atunci, va putea fi văzut în sala tribunalului, unde era chemat ca martor al apărării într-un proces intentat unui confrate. Am alergat împreună cu alți colegi — vestea căzuse în pauza unor cursuri — şi am ajuns la timp ca să-l ascultăm pe Călinescu vorbind timid, fără strălucire, în apărarea omului din boxa acuzării. Mai elocventă mi s-a părut tăcerea prizonierului. Acesta era criticul şi istoricul literar Ovidiu Papadima, arestat ilegal, chiar după opinia Securității, şi judecat doar pentru a fi eliberat în deplină legalitate. Celălalt proces la care asistasem fusese al colegilor mei de la Facultatea de Filosofie, secția Ziaristică: Mihai Stere Derdena,. Dan Onaca şi Constantin Dumitru. Micului grup, acuzat de complot antistatal, în zilele revoluției din Ungaria, i se ataşase, pentru omisiune de denunț, şi asistentul universitar de italiană Dumitru Panaitescu, fiul reputatului eminescolog Perpessicius. În apărarea acestuia a vorbit Tudor Vianu. Depoziția lui, pe ton solemn şi într-un limbaj academic total nepotrivit cu atmosfera unui tribunal militar înțesat cu securişti şi santinele înarmate până-n dinți, l-a scos din sărite pe judecătorul cu epoleți. El, stăpânul acelei case a dreptății, l-a întrerupt brutal pe martor, l-a apostrofat că nu ştie să se poarte cuviincios cu înalta curte şi i-a interzis să-şi țină mâinile la spate în fața sa, a onoratului judecător. Vianu a pălit sub plesnitura obrăzniciei cazone; a coborât vocea şi a

continuat să vorbească, mai mult pentru urechile bătrânului Panaitescu Perpessicius, care, prăbuşit pe banca din rândul întâi al sălii, aproape orb după o viaţă de descifrare a manuscriselor eminesciene şi invalid de mâna dreaptă, din primul război mondial, urmărea împietrit de durere spectacolul acela umilitor. Aerul puturos al intimidării poliţieneşti s-a împrospătat întrucâtva la ultimul cuvânt acordat celor din boxă. Cu excepţia lui Mihai Derdena, toţi şi-au afirmat nevinovăţia. Dacă ar fi existat un cât de mic respect pentru libertatea de opinie, ei ar fi fost achitaţi pe loc. În contrast cu ceilalţi, Derdena şi-a asumat responsabilitatea faptelor de care era acuzat, a luat totul asupra sa, într-o încercare naivă de a-şi proteja coinculpaţii şi s-a lansat într-un discurs de o rară violenţă. În loc să ceară iertare, a acuzat regimul, a acuzat comunismul, i-a acuzat pe sovietici pentru intervenţia în Ungaria, pe Şepilov, ministrul lor de externe, pentru provocarea nu ştiu cărei crize a Canalului Suez, pe procurorul de şedinţă care îl numise trădător al clasei muncitoare. Ar fi continuat, probabil, dacă preşedintele completului de judecată, alertat de atacul la adresa colegului său şi intuind că ar fi putut să-i vină şi lui rândul, nu ar fi cerut ca acuzatul să fie evacuat din sală. A fost cel de al doilea spectacol al zilei.

Spre deosebire de arestaţii din 1956, care proiectaseră totuşi o manifestaţie studenţească, având şi un program de revendicări, noi, cei aflaţi acum în boxă, nu făcuserăm nimic. Singurul care făcuse ceva, nu mare lucru, e drept, dar care avea o oarecare legătură cu Securitatea, era Titi Filip: ne turnase; asemenea poliţiei politice, şi el fusese convins că vorbele, de nu şi gândurile, sunt la fel de culpabile ca fapta. Poate din pricina absenţei oricărei probe, a oricărui element specific, procurorul — un căpitan, Aurel Mihăilescu, — s-a dovedit incapabil să ne deosebească unul de altul. Nu a fost în stare să ne reţină corect nici măcar numele, cu atât mai puţin acuzele, derutante în stereotipia lor, din dosarul de trimitere în judecată. Degeaba muncise anchetatorul Constantin Voicu patru luni în şir, dacă acuzatorul public fie nu ştia să citească subtilităţile dosarului, fie era prea leneş ca să se fi uitat în el, de nu cumva prea imbecil ca să priceapă ceva. Căpitanul făcea spume la gură, împroşca vorbe grele, ne acoperea cu insulte, încurca în chip penibil numele noastre cu ale scriitorilor pe care îi citiserăm. Pe mine m-a confundat cu Zaharia Stancu, al cărui roman realist-socialist „Rădăcinile sunt amare” îi inspirase anchetatorului Constantin Voicu frumoase lovituri de karate, cu muchia palmei în vena mea jugulară. În avântul său oratoric, e de mirare că procurorul nu mi-a confundat numele cu titlul cărţii, deşi trebuie să admit că i-ar fi făcut o mare nedreptate autorului. Îl ascultam, îl priveam, mă minunam: atâta incoerenţă şi atâtea spurcăciuni ar fi fost nelalocul lor până şi în gura unui beţiv dat afară din cârciumă pentru rele purtări, darămite în rechizitoriul unui magistrat.

Parada martorilor părea să nu mai aibă sfârşit. Se perindau pe dinaintea

noastră, introduse de aprod, figuri încruntate, dar şi chipuri surâzătoare, călăuzite şi unele, şi altele de un singur ţel: demascarea inamicilor clasei muncitoare. Erau martorii acuzatori chemaţi să depună mărturie împotriva unor colegi cărora, până mai ieri, le strânseseră mâna cu prietenie. Sandu Mihalcea, care se îndrăgostea aproape săptămânal de câte vreo fată, a avut plăcerea să-şi revadă astfel două foste iubite, venite acum să-i strige în faţă că e un criminal politic. Unii martori încercau să mai îndulcească declaraţiile date anterior, alţii aduceau acuzaţii suplimentare, însă cei mai mulţi se mulţumeau să-şi menţină vechile afirmaţii ataşate la dosar. Judecătorul, flancat de doi asesori populari, a căror unică şi patriotică datorie era să dea aprobator din cap, se simţea în largul său. Punea întrebări, lansa observaţii maliţioase, după care dicta grefierului răspunsurile primite, întorcând vorbele pe dos, modificându-le înţelesul, potrivit cu nevoile justiţiei populare. Acest împărţitor de dreptate era căpitan şi se numea Liviu Prună. Creierul lui funcţiona după principiul aparatului digestiv al unei păsări de curte: înghiţea boabe şi producea găinaţ. O asemenea pricepere de a deturna sensul unei mărturii, de a o împinge către opusul ei, ţintind să transforme un om cinstit într-un bandit, ca şi talentul de a face dintr-un enunţ simplu şi cuminte o monstruozitate gramaticală nu puteau să rămână fără urmări: îndată după revoluţia din 1989, Frontul Salvării Naţionale l-a avansat pe judecătorul militar Liviu Prună la gradul de general.

În ce mă priveşte, anchetatorul Constantin Voicu dăduse dovadă de neglijenţă: mă lăsase fără martor al acuzării. Ori nu găsise amatori printre prietenii mei, ori amănuntul îi ieşise, pur şi simplu, din minte. Situaţia a fost salvată prin apariţia unui voluntar: Dumitru Ganciu. Ganciu depăşise bine vârsta studenţiei, avea peste treizeci de ani, ceea ce s-ar fi potrivit unui student la Heidelberg, Padova ori Salamanca, în plină Renaştere, dar nu unuia la Ziaristica din Bucureşti. De fapt, ajunsese acolo doar cu câteva clase primare şi o şcoală specială de doi ani, aşa numita Facultate Muncitorească, de inspiraţie sovietică, înfiinţată anume pentru clănţăii din fabrici, numai buni să devină propagandişti de partid. Îşi spunea *student-muncitor*, însă, în loc să muncească pe brânci, să recupereze ce avea de recuperat, îşi folosea energia întru tragerea de limbă a colegilor mai tineri, în taină, şi întru demascarea lor, apoi, în şedinţe publice. În sufletul lui, se credea onest: ajunsese informator oficial al Securităţii, nu şantajat pentru cine ştie ce păcate lumeşti, nu dorind avantaje materiale, nu urmărind să urce pe scara socială, ci pentru că avea delaţiunea în sânge. Trăia în abjecţie, cum trăiesc sfinţii în asceză. Deşeul acesta uman, plin de energie şi ură, venise la tribunal ca martor acuzator al colegilor săi de an. După ce i-a încondeiat bine pe doi dintre studenţii aflaţi în boxă, privirea lui ageră a căzut asupra mea. A cerut judecătorului permisiunea de a adăuga un lucru important. Judecătorul i-a acordat permisiunea. Uitându-se ţintă la mine, de parcă eu aş fi fost primul ce trebuia să ia

aminte şi să se lase convins, Ganciu a declarat că sunt cel mai reacţionar din tot grupul, duşman neîmpăcat al clasei muncitoare, vândut imperialismului anglo-american şi a cerut onoratei instanţe, care îl asculta cu vădit interes, să-mi dea o pedeapsă de cel puţin douăzeci şi cinci de ani.

— Să fie învăţătură de minte la toţi duşmanii poporului! şi-a justificat el propunerea.

Regulile acelui tip de înscenare judiciară nu erau perfecte: ele permiteau acuzatului să pună întrebări. L-am rugat pe judecătorul Prună să-l întrebe pe voluntar dacă a discutat vreodată cu mine, ca să afle, cât de cât, ce gândesc. Nu, nu discutase niciodată, încercase el, martorul, să vorbească o dată cu inculpatul Pavlovici, însă inculpatul Pavlovici se făcuse că nu-l aude şi îi întorsese spatele, aceasta, tovarăşe judecător şi onorată instanţă, fiind încă o dovadă că inculpatul este un înverşunat duşman al poporului: cine întoarce spatele unui student-muncitor întoarce spatele clasei muncitoare.

— Ar merita să fie condamnat la cinşpe, douăj' de ani, şi-a micşorat el pretenţiile.

Prin 1984-1985, la un sfert de veac după întâmplarea aceasta, Dumitru Ganciu, ajuns între timp şef la Arhivele Statului (de arhive se ocupau securiştii, nu savanţii), mi-a transmis prin Emil Bratu, fost coleg de serie cu el şi coleg de serviciu cu mine, că doreşte să ne vedem şi să stăm de vorbă. Trecuseră cei douăzeci şi cinci de ani pe care sperase să-i petrec în puşcărie şi considera, probabil, că închisoarea şi socialismul îmi vor fi spălat îndeajuns creierul, ca să ajung să gândesc ca el. Am refuzat să-l văd, ceea ce în percepţia şi în jargonul acelei stârpituri morale însemna că îi întorc spatele şi că tot duşman al poporului am rămas.

În apărarea mea au depus doi prieteni: Petre Dincu şi Traian Prosan. Nu eu îi chemasem, mai bine zis, nu-i chemasem anume pe ei. Cred că alegerea lor de pe o listă mai lungă a fost întâmplătoare. Spre sfârşitul anchetei, locotenentul-major Constantin Voicu îmi ceruse să numesc două, trei persoane care ar putea să mă apere în proces. Devenisem de mult circumspect cu propunerile anchetatorului, mă temeam de capcane, eram extrem de atent ca nu cumva să fac rău vreunuia dintre cunoscuţii mei, aşa că am refuzat. „Nu se poate fără martori, a zis el. Nu schimbi tu regulile." Până a nu schimba eu regulile, s-a prefăcut el că schimbă vorba. M-a întrebat cu cine am locuit în camera de la cămin, în ultimul an de facultate. I-am spus numele celor opt colegi de cameră, având grijă să-i înşir în ordine alfabetică. A notat, după care a exclamat satisfăcut: „Vezi, boule, că ai martori?!". Locotenentul-major de securitate Constantin Voicu se scărpina exact acolo unde îl mânca.

Primul meu martor al apărării, Petre Dincu, soţul simpaticei Catrinel, cea pe care o lăsasem fără biografia lui Nietzsche, volumul confiscat în noaptea arestării, a

scăldat-o. Nu s-a lepădat de prietenia noastră, dar nici nu a confirmat-o. La întrebările precise ale judecătorului, a răspuns atât de confuz, încât nici judecătorul, nici asistenţa nu au înţeles dacă mă cunoaşte ori ba. Totul era în doi peri. Nu nega faptul că locuiserăm în aceeaşi cameră de cămin studenţesc, că stătuserăm în aceeaşi bancă, totuşi din felul în care spunea asta s-ar fi putut deduce că în viaţa lui nu auzise de mine. Strategia era atât de bună, încât se vedea de la o poştă că e dictată de frică. Ne-am revăzut peste cinci ani, în 1964, după eliberarea tuturor deţinuţilor politici. Mi-a arătat o dragoste frăţească şi era aşa de revoltat de nedreptatea ce mi se făcuse, că ori de câte ori ne întâlneam îi înjura în gura mare pe Gheorghiu-Dej, pe Ceauşescu, Uniunea Sovietică şi comunismul. Cu cât mai vehement era protestul său, cu atât lumea din jur se făcea că nu i-l aude. Petre Dincu se mira că nimeni nu îl arestează. Parcă reedita o parabolă a lui Oscar Wilde: pe dealul Golgotei, Iosif din Arimateea, un om drept, cel ce l-a coborât pe Iisus de pe cruce, l-a înfăşurat în giulgiu şi l-a pus în mormânt, plângea aşezat pe o piatră. „De ce plângi?” l-a întrebat un trecător. „Cum să nu plâng? a răspuns Iosif. Şi eu l-am iubit. Şi eu am vindecat paralitici, am redat orbilor lumina, am înviat oameni din morţi, dar nimeni nu mă crucifică.”

Şi cu Traian Prosan, cel de-al doilea martor al apărării, împărţisem aceeaşi cameră, la căminul studenţesc de pe Calea Călăraşi. Într-o vacanţă îi făcusem o vizită în Purcăreni, satul natal din Ţara Bârsei, şi urcaserăm împreună la stâna tatălui său, pe munte, noi doi şi un măgar încărcat cu merinde. Ne-am oprit pe o păşune de basm, să ne tragem sufletul, iar eu am scos din buzunar revista *Contemporanul* şi m-am apucat să citesc. Eram obosit, soarele încălzea plăcut, am aţipit cu revista în mână. M-am deşteptat speriat, cu răsuflarea fierbinte a măgarului pe faţa mea. În loc să pască iarbă, îmi mesteca paginile revistei.

— Mănâncă hârtie? m-am mirat eu.

— Da, mi-a răspuns Traian Prosan, mândru de apucăturile culturale ale dobitocului său. Cel mai mult îi place ziarul *Scânteia*.

Cu umorul acesta blând a intrat prietenul meu în sala de judecată. M-a apărat fără echivoc. A respins toate acuzaţiile pe care judecătorul le sugera şi se străduia să le obţină de la el, explicând onoratei curţi, cu răbdare, că nu e deloc neobişnuit ca un intelectual să citească o carte, iar dacă tot a citit-o, nu e chiar indecent să-şi spună părerea despre ea. Plictisit de logica martorului, căpitanul judecător Prună l-a concediat fără întârziere.

— Poţi pleca, a întrerupt el demonstraţia.

Avocaţii s-au purtat lamentabil. Au fost figurile cele mai triste ale procesului. Magistraţii militari — procuror, judecător, asesori populari — îşi îndeplineau sarcinile de serviciu, chiar dacă acele sarcini erau criminale, martorii acuzării acţionau din frică sau din ură, însă avocaţii nu aveau nici o scuză. Ei nu îşi reprezentau clienţii, ci se

reprezentau pe ei înşişi, laşi şi lacomi de bani, esențe ale poltroneriei şi cupidității.

Ştiau că procesele erau pierdute dinainte, că pedepsele fuseseră indicate de ofițerii anchetatori odată cu trimiterea dosarelor în justiție, că totul era o formalitate, însă lucrul acesta nu-i împiedica să jefuiască familiile celor arestați, fără milă. Erau complici ai nelegiuirii — fără prezența lor, procedura juridică nu ar fi fost respectată — şi nici măcar aparența de onorabilitate a profesiei lor nu încercau să o salveze. Din cei cinci sau şase avocați ce s-au ploconit la bară, unul nu a protestat împotriva abuzului Securității. Toți cerşeau milă şi îndurare pentru nişte oameni tineri care au greşit grav în fața legilor țării, dar care, prin clemența onoratei instanțe de a nu pronunța condamnări din cale afară de mari, ar mai avea şanse să se îndrepte. Avocatul lui Sandu Mihalcea, o duduie prețioasă şi sclifosită, a implorat instanța să nu fie prea aspră cu un adolescent, un puber, un copil neştiutor, cum era clientul ei. Copilul neştiutor, bărbat puternic şi viril, în realitate, cu barba crescută perie doar în câteva ceasuri, o privea înduioşat de imaginea infantilă pe care el, delincventul din boxă, reuşise să o proiecteze asupra sexului frumos. Avocatul meu a luat cuvântul doar pentru a informa pe toată lumea că el este bun prieten cu Dan Deşliu, poetul oficial al regimului, dar că asta nu îl face să guste toate poeziile scrise de bardul poporului. Bătea şaua să priceapă iapa. Iapa, adică judecătorul, i-a cerut să nu bată câmpii şi să revină la chestiune. Simțindu-se ofensat, avocatul a comunicat instanței de judecată că, la ora aceea, este aşteptat în altă parte, la un foarte important proces civil („De divorț?" s-a arătat curios unul dintre asesori) şi a promis că va depune în scris concluziile pledoariei pe care ar fi vrut să o susțină. S-a retras demn, fără grabă, salutând în stânga şi-n dreapta, cum se şi cuvine la părăsirea unei cinstite adunări. Nu am avut curiozitatea să consult arhiva Tribunalului Militar Bucureşti, însă am îndoieli că şi-ar fi depus vreodată în scris promisele concluzii. Cu asemenea caractere tari, mi se pare normal ca astăzi, după căderea regimului comunist, locul activiştilor de partid să fie luat de avocați.

Ultimul cuvânt a mers repede. Ni s-a atras atenția să nu abuzăm de răbdarea tribunalului, să spunem ce avem de spus cât mai scurt şi să semnăm procesele-verbale întocmite de grefier. Mie mi-a venit rândul la urmă, când graba era şi mai mare. Abia am avut vreme să aduc la cunoştința onoratei instanțe că declarațiile mele din dosar, deşi nu conțineau dovada nici unei activități contrarevoluționare, au fost obținute prin bătaie şi că nici o frază din ele nu-mi aparține; singurul responsabil de forma şi conținutul acelor capodopere era anchetatorul. Şedința s-a suspendat, nu înainte ca judecătorul Prună să fixeze o nouă înfățişare, peste două săptămâni.

Seara, la plecarea din tribunal, nu am mai ajuns în beciul de pe strada Uranus. Cele două săptămâni le-am petrecut la închisoarea Malmaison, pe Calea Plevnei, la doi paşi de fostele grajduri regale, într-o celulă de la parter, invadată de parfumul

florilor de tei, de clopotele unei biserici apropiate, de larma copiilor de la şcoala din cartier. Pe 19 iunie, duba m-a transportat din nou la palatul dreptăţii. Nu ştiu ce căutam a doua oară acolo, pentru că nu s-a întâmplat nimic. Ţin minte că, aşa cum merg treburile în tribunalele româneşti, am stat mai mult în sala de aşteptare, decât în sala de judecată. Nici de data aceasta nu s-a pronunţat vreo sentinţă.

COMEDY FICTION

The Times-Picayune

SUNDAY MAGAZINE

HUMOR FEATURES

NEW ORLEANS, SUNDAY, JULY 11, 1926

THE STORMING OF THE BASTILLE

Heroism and Desperate Ferocity Marked Capture of Prison and Launched French Revolution

By IRVIN S. COBB

The fall of the Bastille, a drawing in "La Revolution Francaise," published in Paris and edited by Ernest Flammarion.

3
Jilava

La închisoarea Jilava, gardienilor li se zicea caralii. Când am coborât din dubă, s-au strâns potcoavă în jurul nostru, ceată de geambaşi, la gura târgului. Transportul din dimineața aceea era sărăcăcios. Vreo treizeci de capete, iar ei se uitau la noi cu un aer scârbit, ca la nişte vite bolnave. Ne cântăreau din priviri şi nu arătau deloc mulțumiți de marfa adusă. Pentru a fi acceptați pe domeniile lor, a trebuit să trecem probe suplimentare: ne-au îmbrâncit, ne-au înghiontit, ne-au dezbrăcat, ne-au percheziționat, ne-au luat hainele şi ne-au dat, în schimb, uniforme vărgate, dezgustătoare colecții de zdrențe, petice şi jeg. Abundența de duşmani ai poporului dusese la sărăcirea magaziilor de efecte, aşa că unii dintre noi nu au avut parte de vestimentația regulamentară. Eu însumi aveam să-mi petrec vara, în galeriile de piatră, cărămidă şi beton ale Jilavei, doar în cămaşă şi chiloți. De la poartă până la construcțiile subpământene, caraliii ne-au primit ordonat, pe două şiruri, ca rândunelele pe sârmele de telegraf. Câteva dintre acele rândunele, prevăzute cu bâte, ne-au condus într-o hrubă imensă — pulberăria sau depozitul de muniții al vechiului fort de apărare a Bucureştilor — cu zidurile şiroind de apă, cu băltoace pe jos, într-o beznă de peşteră. Ca să nu ne ciocnim între noi, ne-am desfăşurat în şir indian, mişcându-ne în cerc, pipăind cu palmele zidul, ca unic reper. După ceasuri de uitare, s-a aprins un bec, uşa s-a deschis şi am primit vizita unui sergent-major, cu fața numai zâmbet. În lumina murdară a încăperii, dinții lui falşi străluceau ca oțelul. Datorită acelei podoabe metalice, înfipte frumos în gingii, i se zicea, aveam să aflu mai târziu, Viplă sau Ferometal. Ferometal ne-a aliniat la perete, şi-a dus mâinile la spate, şi-a crăcănat picioarele şi a prins să se legene de pe o cizmă pe alta. Era o mişcare studiată, exersată îndelung, bună pentru relaxare, dar şi pentru atac.

— Tu ce-ai fost, bă, în viața civilă?

M-am gândit că e stângaci, pentru că şi-a început întrebările de la dreapta la stânga, de parcă ar fi avut în față litere arăbeşti. Primul interogat, un bărbat mai înalt cu două capete decât caraliul şi care avusese norocul să primească o zeghe cu mânecile până la coate, fusese profesor universitar la Academia Comercială.

— Şi ce-ai făcut, de ai ajuns aici?

Profesorul nu făcuse nimic. El vorbise, îl arestaseră pentru vorbe.

— Bă, că prost mai eşti! Da' tu, tu ce-ai fost în viața civilă?

— Doctor.

— Şi ce-ai făcut?

Nici doctorul nu făcuse ceva anume. Fusese judecat pentru agitaţie contrarevoluţionară.

— Mare prost mai eşti! Da' tu?

— Avocat.

— Şi?

Avocatul se porni să explice ceva despre un anumit articol din codul penal, citând alineate şi litere, dar fu întrerupt brutal:

— Tot un prost!

Următorul prost, un inginer, îşi pierduse libertatea pentru că nu iubea Uniunea Sovietică. Era un lucru inacceptabil, o blasfemie care îl făcu pe Ferometal să exclame, adresându-se, de fapt, tuturor celor chestionaţi până atunci:

— Puteai să fii tu şi general, ba chiar contabil, că tot prost ai rămas.

Am observat că, ori de câte ori primea răspunsuri lungi şi întortocheate, Ferometal îşi grăbea interlocutorul cu lovituri de picior repezi şi înjurături scurte. Îşi pierdea răbdarea şi trecea la alt prost. Lucrul acesta l-a observat şi Sandu Mihalcea. Când i-a venit rândul, colegul meu de lot, ca să simplifice motivele arestării, pe care nici el nu le înţelegea, a răspuns întrebării sergentului-major cu o minciună. I-a spus că fusese arestat pentru omisiune de denunţ. I s-a părut că este culpa cea mai onorabilă. Aşa şi era în ochii lui, dar nu şi în ochii lui Ferometal. Acesta şi-a însoţit formula „Bă, da' prost mai eşti!” cu o ploaie de cizme, îndreptate spre fluierele picioarelor lui Sandu, şi cu doi, trei pumni aplicaţi cu un singur braţ. Aşa cum intuisem, Ferometal era stângaci. Iar cum demonstraţia fusese făcută pe pielea prietenului meu şi nu pe a mea, m-a pufnit râsul.

— Tu de ce eşti aici? s-a interesat caraliul, sărind peste rând.

— Nu mi-a plăcut o carte.

— Ce carte? mă întrebă el, pe tonul unui librar gata să-şi ajute clientul.

— „Rădăcinile sunt amare”.

— Amare? Cum aşa? Află că mie mi-a plăcut. Şi încă foarte mult.

Ferometal şi-a arătat toţi dinţii, în cel mai larg şi mai agreabil zâmbet al său şi m-a izbit în plină figură. Cu o singură directă de stânga, m-a lipit de perete. Am simţit în ceafă mâzga rece a zidului şi picături calde de sânge pe gură. Educator de elită, caraliul nu avea nici o ezitare în a pedepsi lipsa gustului artistic.

— Ce, bă, mă crezi prost? şi-a verbalizat el indignarea.

Ferometal se dovedea a fi o ilustrare perfectă a uneia dintre marile, eternele obsesii ale umanităţii: frica de prostie. Multe acte publice ale noastre izvorăsc din teama de a nu fi consideraţi proşti. *Să nu se spună că-s prost, nu-s prostul lui, mă ţine de*

prost, vrea să mă prostească sunt expresiile cele mai simple şi mai nevinovate ale unei preocupări mistuitoare. Peste câteva săptămâni de la întâmplarea aceasta din hruba Jilavei, gardianul care mi-a comunicat că sunt condamnat la cinci ani de închisoare, un plutonier ce dorea să se convingă, o dată în plus, că el e liber şi în deplină siguranță, a constatat, privindu-mă cu tristețe cordială: „Aşa-ți trebuie dacă eşti prost." După ispăşirea pedepsei şi eliberarea din puşcărie, o veche cunoştință mi-a zis evaziv şi consolator: „Dacă ai fost prost..." Până şi frizerul la care am intrat să mă tund, prima tunsoare civilizată, după ani şi ani de sluțire şi interzicere a părului, a ținut să-mi spună cu maximă bunăvoință: „Să vă fie de bine şi să nu mai faceți prostii."

Seara târziu am fost scoşi din hrubă într-o curte interioară decorată cu dungi albe de var şi straturi de regina nopții. Liniştea de câmpie, cerul înstelat şi aerul vegetal dădeau solemnitate nopții de vară. Jilava dormea. Mii de deținuți zăceau sau se zvârcoleau în somn, sub plăcile groase de pământ, acoperite cu ierburi, sârmă ghimpată şi miradoare. În noaptea de iunie, închisoarea dormea vegheată de caralii cu pâslari uriaşi în picioare, traşi direct peste cizmele de piele, cu şube îmblănite pe umeri, cu căciuli cu clape peste urechi. Era frig şi umezeală în galeriile subterane unde i-am întâlnit stând înşiruiți unul lângă altul, ca soldații de plumb din jocurile copilăriei. Nu aveau cai, săbii, sulițe, tobe ori puşti ca aceia, ci se sprijineau toropiți de rachiu în bâte de lemn. Mânați ca oile pe un gang muced, am fost împărțiți în grupuri inegale, fără nici o socoteală, şi împinşi, rând pe rând, pe uşile masive ale camerelor de detenție, întredeschise de paznici la trecerea noastră. Încăperea în care am intrat nu am văzut-o decât a doua zi. Se apropia de miezul nopții, eram frânt de oboseală, nu se distingea mai nimic, parcă aş fi pătruns într-un mormânt. M-a izbit doar o putoare de neînchipuit, o putoare esențială, cosmică — amețitoare, ucigaşă otravă. Cineva dintr-un pat din stânga intrării m-a apucat de mână şi mi-a făcut loc lângă el. Am adormit într-o clipă.

Dimineața, pe lumină, noua mea locuință m-a impresionat nu atât prin dimensiuni, cât prin armonia dintre formă şi fond, prin adecvarea mijloacelor la scopuri, dacă nu cumva a scopurilor la mijloace. Specialiştii Ministerului de Interne în mobilă, aranjamente şi decorații interioare lucraseră cu folos. Organizarea spațiului părea impecabilă. Într-o încăpere ceva mai mare ca tinda unei biserici, fuseseră instalate vreo treizeci de paturi de fier, tip cazon, lipite două câte două şi suprapuse pe trei nivele, până aproape de tavanul curbat, asemănător bolților de cramă. Spațiile libere dintre paturi fuseseră calculate cu precizie: înguste, cât să te strecori şi să te cațeri pe crengile de dormit. Se dormea câte doi în pat, cap la cap, dar şi cap la picioare, mai ales atunci când se înghesuiau cinci sau şase deținuți în două paturi alăturate. Nici nu s-a dat bine deşteptarea, că oamenii s-au repezit la coadă la closet. Closetul, şi el bine gândit de capetele luminate ale administrației, consta în două hârdaie de lemn,

unul pentru urină, celălalt pentru fecale; până am ajuns şi eu la ele, se umpluseră şi dădeau pe de lături. Golirea lor se făcea de două ori pe zi, la haznaua din curtea închisorii. Exista şi un al treilea vas, putina cu apă, care se împrospăta odată cu golirea hârdaielor. De toarta putinii, atârna o cană cu smalţul spart, ruginită, o singură cană pentru toată lumea. Cu ea beam apă, cu ea ne spălam pe mâini. Instalaţiile acestea sanitare îşi aveau locul în colţul din dreapta uşii şi erau folosite zi şi noapte în văzul tuturor. Câte un prizonier bolnav şi ruşinos, care încă îşi mai închipuia că igiena personală ar trebui să rămână personală şi intimă, nu-şi putea face nevoile decât dacă îşi ascundea faţa în zeghe sau pătură. Trăiam în promiscuitatea aceea cam optzeci de puşcăriaşi. Ziua începea la cinci dimineaţa, cu fluiere de paznici, strigăte şi izbituri violente în uşă, şi se încheia la zece seara, într-un calm relativ, după inspecţia turei de noapte şi verificarea gratiilor de la fereastră. Aceasta avea obloane de scândură, zăvorâte din exterior, în aşa fel încât să nu vedem ce se întâmplă în afara celulei. Lumina venea pe oberlihturile mari, prin care pătrundea şi imaginea unei fâşii de cer. Oberlihturile rămâneau deschise în permanenţă, nu atât pentru aerisire, cât datorită dragostei pe care o purtau temnicerii păsărilor: pe grinzile de susţinere a bolţii îşi făcuseră cuib câteva perechi de rândunele. Nu le deranja deloc prezenţa atâtor duşmani ai poporului, săgetau toată ziua aerul cu insecte în ciocuri, îşi hrăneau puii ce ţipau flămânzi, iar noaptea şi-o petreceau pe rama obloanelor sau pe vergelele paturilor de sus. Verificarea gratiilor se făcea cu un ciocan de lemn cu coadă lungă, de ţăpoi. Nu mai văzusem aşa ceva până atunci şi, în prima seară, m-am apropiat şi m-am uitat plin de curiozitate la bizara operaţie. Subofiţerul de serviciu lovea barele de fier, pe fiecare în parte, la bază, la mijloc, la vârf, de jos în sus, de sus în jos, lateral şi încrucişat, atingându-le după un ritm ce sugera arta, când tare, când uşor, ca pe corzile unui ţambal. Pentru urechea mea profană sunetul era acelaşi, înfundat şi monoton, dar nu şi pentru auzul lui fin. Îl urmăream fascinat.

— Ce caşti gura, banditule?

Întrebarea a căzut cu întârziere, mult în urma loviturii. Ciocanul s-a abătut peste mine cu viteza fulgerului. Expertul în mânuirea lui a lovit o singură dată pe creştetul meu tuns chilug, de două, trei ori pe spinare şi s-a întors iute la ţambalul din fereastră. Nu-i dădusem nici un motiv să mă lovească şi am presupus că o făcuse dintr-o firească dorinţă de variaţie muzicală, cu toate că, din contactul ciocanului cu ţeasta şi cu spinarea, nu ieşiseră sunete mai armonioase. Altfel, între deşteptare şi stingere, activităţile teroriste ale administraţiei se ţineau lanţ. Ele nu intrau în totalitate în obligaţiile de serviciu ale caraliilor, depindeau de imaginaţia lor, erau simţite de ei ca spargere a rutinei, acompaniament ceva mai vesel al plicticosului program zilnic. În programul acesta intra şi scoaterea la aer sau plimbarea. Ea avea loc în ţarcuri triunghiulare, special amenajate în interiorul fortului, sub directa supraveghere a

caraliilor noştri, dar şi a santinelelor de sus, din miradoare. Teoretic, plimbarea ar fi trebuit să dureze câte o jumătate de ceas pentru o celulă, însă niciodată nu atingea sfertul de oră. Cu hârdaiele în frunte, purtate cu infinite precauţii de echipa de serviciu, ca nu cumva să stropească cimentul ori pâslarii gardienilor, cu ochii în pământ, aşa cum cerea regulamentul, deţinuţii parcurgeau lungul gang al secţiei, către capătul tunelului, într-o procesiune strânsă, tăcută, înfricoşată. Orice mişcare nelalocul ei era sancţionată pe loc de paznicii ce ne urmăreau atent, lipiţi de ziduri, sprijiniţi în ciomege. Ieşirea la aer era totuşi blândă, în comparaţie cu întoarcerea de la aer. Acum, când hârdaiele fuseseră golite, când dispăruse pericolul de a li se stropi încălţările, caraliii îşi foloseau înzestrarea fizică şi bâtele fără nici o grijă. Se repezeau la noi, înjurau, chiuiau, fluierau, hohoteau, loveau la întâmplare, iar prizonierii, ca răspuns la asalt, se retrăgeau, se îmbulzeau, se ciocneau, se împiedicau unii de alţii şi o luau la goană, încercând fiecare să ajungă primul în celula salvatoare. Cei ce rămâneau ultimii, bătrânii, de regulă, erau ciomăgiţi fără milă. De frica bătăilor, dar şi din neputinţă, câţiva octogenari ajunseseră să refuze plimbarea. În felul acesta, uşa camerei, în loc să rămână deschisă, pentru o minimă aerisire, rămânea zăvorâtă şi după plecarea mulţimii. Când ne întorceam, străvechea putoare a încăperii părea virgină şi ne trăsnea ca o măciucă în moalele capului.

În cameră nu aveam voie să ne întindem pe paturi, nu aveam voie să vorbim cu glas tare, aveam voie, în schimb, să ne aşezăm pe marginea patului, să vorbim în şoaptă şi să ne plimbăm pe culoarul principal dintre uşă şi fereastră, singurul loc ce îngăduia o oarecare mişcare, în ciuda câtorva bănci de lemn, de care te împiedicai la tot pasul. Supravegherea se făcea prin vizetă, pe care caraliii se învăţaseră să o deschidă hoţeşte, fără a fi observaţi. Oricât de ascuţite ar fi fost simţurile noastre, reuşeau să ne ia prin surprindere şi să găsească destule mărunţişuri interzise. De cele mai multe ori, pedepsele veneau imediat. Dacă nu era întins pe betonul din afara celulei, ţinut strâns şi bătut părinteşte la spate, vinovatul era scos în curte şi pus să ridice capacul canalului de scurgere a dejecţiilor. În timp ce stătea aplecat şi se chinuia să salte placa de fontă, înţepenită şi grea, gardienii se distrau lovindu-l cu bâte sau cozi de mătură. Tot atât de plăcut le era să-l alerge pe ghinionist prin mijlocul lor, dintr-un capăt în altul al gangului, şi să se ia la întrecere care dintre ei reuşeşte să-i aplice mai multe lovituri. În cazul acesta îşi foloseau cu mare abilitate cizmele. Deţinuţii tineri şi ageri scăpau întotdeauna mai ieftin. Carcera, adică pedeapsa cu izolare într-o celulă strâmtă, cu apă pe pardoseala de ciment, unde omul, dacă voia să trăiască, trebuia să stea numai în picioare zile şi nopţi în şir, era evitată de caralii, întrucât necesita întocmirea unui proces-verbal, treabă dificilă chiar şi pentru locotenentul Ştefan, superiorul lor şi unul dintre cei mai vechi şi mai experimentaţi torţionari ai Jilavei. Veteranii închisorii îl cunoşteau încă de prin 1950, de pe vremea

în care, în calitate de locțiitor al criminalului comandant Maromet, hrănise deținuții o vară întreagă cu iarba de deasupra fortului, cosită şi fiartă în cazane. În felul lui, locotenentul Ştefan atinsese desăvârşirea. Asemenea bazaltului sau altor roci dure, diamantului sau cristalelor de maximă stabilitate, omul trăia în refuzul oricărei evoluții vizibile. Avea în jur de patruzeci de ani, dar e de presupus că, din leagăn şi până la vârsta de acum, în creierul lui nu se produseseră mari schimbări. Această constanță în gândire era responsabilă, probabil, de faptul că nimănui, niciodată, nu-i trecuse prin minte să îl avanseze în grad, deşi scurgerea timpului reprezintă, în orice structură militară, principalul merit profesional al ofițerilor. Vorbirea lui, chiar dacă abunda în exclamații, onomatopee şi măscări, părea întrucâtva săracă. În comunicarea cu deținuții, prefera limbajul trupului, al brațelor, pumnilor, picioarelor, mult mai expresiv şi mai eficient, din punctul său de vedere.

Patul lui Dan Demetrescu, plasat în apropierea ferestrei, la parter, pe diagonala grupului sanitar format de hârdaie şi mai puțin expus privirilor gardienilor, constituia o atracție irezistibilă pentru noi, tinerii. Proprietarul acelui pat magnific, fost actor la teatrul Cărăbuş, cântăreț de revistă, partenerul lui Constantin Tănase şi prietenul lui Păstorel Teodoreanu, cu care şi intrase în puşcărie, ne delecta cu anecdote şi poveşti din boema bucureşteană a anilor ′30. Într-o dimineață, pe când interpreta şoptit un scheci cu care avusese succes înainte de război, o piesă umoristică despre un căpitan de *bampor*, cu matrozi şi matroaze, s-a deschis pe nesimțite vizeta, iar în golul ei a apărut fața urâtă a locotenentului Ştefan. Dan Demetrescu tocmai ridicase vocea şi relua, mai tare decât ar fi cerut minima prudență, refrenul acelui scheci: „Hei, căpitanul Roberto, cu matroazele sale...” A amuțit pe o notă înaltă, în clipa în care peste glasul lui s-a suprapus glasul locotenentului:

— Hei, tu, muzicantul! Fă-te-ncoa′, banditule!

Lui Dan Demetrescu, ins sociabil, îndatoritor şi vioi, deşi se apropia de şaptezeci de ani, nu i-a venit deloc greu să răspundă chemării din vizetă. S-a îndreptat spre locotenentul Ştefan fără teamă, aşteptând să vadă despre ce este vorba.

— Mai aproape! Şi mai aproape!

Brusc, din deschizătura dreptunghiulară, a țâşnit mâna locotenentului, degetele mâinii s-au încleştat pe urechea bătrânului, iar bătrânul s-a lipit de uşă, cu zvârcoliri de contorsionist, gata, gata să se cațere pe ea. Capul i s-a înclinat nefiresc într-o parte, mai să treacă prin gaura vizetei, în vreme ce trupul lui scund se răsucea ca şoriciul pe flacără. S-au auzit un geamăt prelung, un țipăt, o înjurătură. Doar înjurătura îi aparținea locotenentului Ştefan. Când a revenit printre noi, fața lui Dan Demetrescu era roşie ca focul, sângele îi şiroia pe obraz, iar urechea îi atârna sfârtecată, aproape smulsă de la locul ei, ținându-se moale într-o bucată de cartilaj.

Pe locotenentul Ştefan aveam să îl revăd peste vreo şapte, opt ani, într-un

tramvai, aşezat pe scaun alături de consoarta sa, căreia îi mergea gura meliţă şi care îi reproşa ceva legat de casă şi de copii. Ea vorbea, dădea elocvent din mâini, iar el asculta neclintit şi solemn ca un bolovan. În discursul nevestei reveneau două cuvinte cheie: prostule, mototolule. Nu se cuvenea să mă amestec în disputa lor de familie, însă îmi stătea pe limbă să iau apărarea bărbatului şi să-i spun femeii că se înşela: o fi fost el prost, dar nu mototol. Despre asta ar fi putut să depună mărturie miile de deţinuţi politici care îi trecuseră prin mână.

Bătrânii noştri, care nu se puteau căţăra la etaj şi care, potrivit cutumei, ocupau paturile de la parter, se grupaseră mai toţi în aceeaşi zonă. În pat cu Dan Demetrescu dormea profesorul Saxu, bucureştean şi el, condamnat în lotul enoriaşilor bisericii Sf. Elefterie. Câţiva credincioşi ce se cunoşteau între ei, după ani de frecventare a aceluiaşi lăcaş de cult, îşi luaseră obiceiul să se întâlnească duminică de duminică, la sfârşitul slujbei, în parcul din apropiere şi să comenteze ştirile auzite la Vocea Americii şi Europa Liberă. Cineva a informat organele de securitate, Securitatea le-a acordat atenţia cuvenită, ca după o vreme, în 1958, să-i aresteze şi să-i trimită în faţa Tribunalului Militar sub acuzaţia de uneltire contra ordinii sociale, discuţii duşmănoase şi răspândire de zvonuri ale posturilor de radio imperialiste. Activităţii contrarevoluţionare a octogenarului Saxu i s-a adăugat o agravantă de cea mai rea speţă: pe vremuri, bătrânul fusese profesorul de muzică al Voievodului de Alba-Iulia, viitorul rege Mihai. Îl învăţase şi pe acel elev una dintre compoziţiile sale, care se mai cântă, probabil, şi astăzi la grădiniţă sau în şcoala primară: *Vine, vine primăvara,/Se aşterne-n toată ţara./Floricele pe câmpii,/Hai să le-adunam, copii*. Într-o zi, după masa de prânz, profesorul Saxu şi-a lăsat capul pe pernă şi a aţipit. Înghiţise ciorba, mestecase turtoiul, se bucura de unul dintre rarele momente în care se simţea ca la el acasă, în cartierul Cotroceni. Un caraliu a văzut infracţiunea prin vizetă, a descuiat uşa fără zgomot, a deschis-o, s-a apropiat tiptil şi a prins să reverse o ploaie de ocări asupra bătrânului, care zâmbea încurcat, încă ameţit de somn, neştiind dacă nu cumva visează. Ca să-l trezească de-a binelea, gardianul a ridicat mâna, gata să-l lovească. Nu şi-a dus gestul până la capăt, pentru că a intervenit avocatul Iosif Bogdan:

— Nu ţi-e ruşine, tinere? Nu vezi că ar putea să-ţi fie bunic?

Gardianul nu mai păţise aşa ceva. A rămas cu braţul suspendat în aer, l-a privit uluit pe apărătorul infractorului şi s-a retras fără să scoată o vorbă; părea să mai fi păstrat o brumă de decenţă. Iosif Bogdan obţinuse o victorie nemaiîntâlnită. Era un bărbat falnic, avea 86 de ani, îşi petrecuse o parte a tinereţii la Paris, ca avocat al ambasadei române, era numismat de marcă şi avea cea mai bogată colecţie de bancnote din ţară. În perioada pariziană îl cunoscuse pe generalul francez Massu, devenit între timp om politic, aproape la fel de influent ca generalul De Gaulle. Revoltat de abuzurile comuniştilor şi neavând unde protesta în ţară, Iosif Bogdan şi

l-a ales drept confident al nemulțumirii sale pe generalul Massu. I-a trimis câteva scrisori, care nu au ajuns însă, niciodată, la destinație. Le-a citit doar Securitatea. Pe baza lor i s-a întocmit un dosar suficient de convingător ca justiția militară să-l acuze de înaltă trădare şi să-i dea o pedeapsă de 18 ani de muncă silnică. Acum, în Jilava, bătrânul se minuna, nu fără umor, cum de ajunsese o corespondență privată pe mâna Securității şi îşi punea întrebarea dacă nu cumva aceeaşi Securitate îi înscenase toată povestea numai pentru a-i confisca prețioasa colecție numismatică. Nu-şi pierduse deloc încrederea în prietenul său, generalul. „Spuneți-mi ce face Massu şi vă spun când scăpăm de comunism", zicea el. Spera să se elibereze repede şi să-şi găsească bancnotele neatinse, orânduite frumos în clasoare.

Uluiala gardianului care fusese oprit să lovească un bătrân ce ar fi putut să-i fie bunic nu a ținut o veşnicie. Peste vreo săptămână, omul a deschis din nou uşa, fără să se mai furişeze de această dată, şi i-a cerut avocatului să-l însoțească. La întrebarea avocatului, a răspuns cu un zâmbet liniştitor:

— Avem o treabă pentru tine.

L-a condus prin tunel până la gura canalului de scurgere, iar acolo i-a ordonat să ridice capacul. Iosif Bogdan a înțeles despre ce este vorba şi a refuzat să se supună ordinului. Atunci a năvălit asupra lui toată floarea caraliilor de pe secție. Bătrânul s-a întors în celulă plin de vânătăi, dar cu spinarea dreaptă, calm, de parcă nimeni nu ar fi pățit nimic.

Galeria bătrânilor ar fi fost mai săracă fără chipurile simpatice ale celor doi prieteni — unul de 67 de ani, celălalt de 73 — condamnați împreună pentru „defăimare în public" a orânduirii sociale. Poate dacă ar fi stat acasă, între patru pereți, ca alți pensionari, nu s-ar fi băgat de seamă aplecarea lor spre defăimare. Însă ei se întâlneau zilnic, alergau dintr-o parte într-alta a oraşului, se opreau să bea o bere, discutau între ei, dar şi cu necunoscuți, fără a-şi ascunde deloc părerile despre regim, mereu defavorabile, după care o luau repede la picior, pentru că nu aveau timp de pierdut. Programul lor era extrem de încărcat şi urma îndeaproape programul liceelor din urbe. Ştiau pe dinafară orarul mai tuturor claselor de fete şi aveau grijă să nu lipsească nicicând de la lecțiile de educație fizică. Alergau de la o şcoală la alta, dar numai la cele care aveau curte la stradă, de unde, lipiți de grilajele gardurilor, puteau să admire în voie costumele de sport, aproape străvezii, bine mulate pe trupuri, ale elevelor. Pe urmă, mai beau o bere, schimbau impresii despre frumusețea adolescenței, îşi repetau opiniile despre socialism şi se întorceau fericiți în familie. Arestarea dăduse o grea lovitură stilului lor de viață. În temnița de la Jilava se simțeau frustrați, întocmai ca în libertate, în lunile de iarnă sau în zilele ploioase, când orele de educație fizică se țineau în sălile de sport.

Jilava îşi ducea viața de toate zilele într-o tristă, înduioşătoare, sterilă agitație. Nefiind închisoare de execuție, ci depozit al Securității şi închisoare de tranzit, ea îşi împrospăta necontenit compoziția. Valurile de duşmani ai poporului veneau şi plecau, făcând loc altor valuri, care, după un stagiu mai scurt sau mai lung, dispăreau şi ele în sacii fără fund ai penitenciarelor de la Aiud, Gherla, Dej, Râmnicu-Sărat, Botoşani ori în lagărele de muncă. Timişoara, Codlea, Craiova erau tot atât de primitoare, neavând totuşi celebritatea celor dintâi. Femeile, după trecerea obligatorie prin Jilava, poposeau la Mislea sau Miercurea-Ciuc. Proaspătul condamnat, nedezmeticit încă din confuzia anchetelor şi tot mai sperând că este victima unei erori şi că va fi eliberat grabnic, trăia şocul întâlnirii cu câte o deşcă bătrână ce putrezea prin puşcării de prin 1948, dacă nu chiar de pe vremea lui Antonescu. Astfel de întâlniri, oricât de cutremurătoare ar fi putut să fie ele, nu provocau iluminări, nu făceau pe nimeni mai înțelept. Optimistul continua să aştepte decretele de amnistiere sau de grațiere a pedepselor, naivul credea că va primi scuze, scepticul se adâncea în amărăciune, pesimistul îşi imagina diverse forme ale morții. Un țăran din Dolj, înalt, numai piele şi os, în cămaşă şi izmene, nu avea pic de odihnă. De la deşteptare până la stingere, bătea culoarul dintre uşă şi fereastră fără oprire, tenace, îmbrâncindu-i pe cei ce-i stăteau în cale, de parcă de mişcarea aceasta i-ar fi depins viața. Bocancii, cărora le fuseseră confiscate şireturile, dar nu şi potcoavele, amenințau să-i scape din picioare şi clămpăneau pe cimentul camerei, asemenea copitelor unui cal pe caldarâm. Din

când în când țăranul scutura din cap, armăsar supărat pe căpăstru, şi necheza cu năduf:

— Aici ne rămân potcoavele!

Durerea lui era reală, însă omul exagera. Prinse în cuie solide de călcâiul bocancilor, nu exista nici un pericol ca potcoavele să-i rămână acolo. Un comandor de aviație căruia războiul îi adusese mai multe răni decât decorații se lupta noapte de noapte cu un linx, a cărui privire fixă îl urmărea şi peste zi, nu doar în vis. Din pricina asta era mereu încordat; avea un aer sumbru, tragic, de parcă tocmai ar fi doborât o flotilă de avioane. Politețea lui rece, tăioasă te biciuia ca un vânt înghețat, dar nu îl împiedica să se certe aprins cu Rizescu, un argeşean mic, vioi, care se certa la rândul lui cu toată lumea şi tresărea nervos la cel mai neînsemnat zgomot, crezându-se în continuare în anchetă.

O relație specială se stabilise între profesorul Mârza şi moş Gură. Mârza, profesor de matematică şi fizică, se arăta preocupat de teologie şi, în general, de orice doctrină situată la granița ezotericului. Credea în miracole, îi citise pe misticii creştini şi se pasiona de ştiința rabinică, prețuindu-i însă doar pe învățații de până în secolul al XII-lea. Rabinii de mai târziu, zicea el, sunt ilizibili. Mârza făcea exerciții de yoga, ori de câte ori i se părea că nu poate fi văzut de gardieni. Îşi găsise un loc ferit, în ungherul din dreapta ferestrei, zgâria pe zid un triunghi înscris în cerc şi, aşezat turceşte, se uita țintă la el, ceasuri întregi. Pretindea că meditează, însă eu îl suspectam că doarme cu ochii deschişi. O dată, i-am şters triunghiul de var, chiar în timp ce îl contempla, fără ca yoghinul să simtă dispariția semnului mistic. Când s-a trezit, l-am întrebat care este scopul acelei meditații profunde. Mi-a spus că urmăreşte să obțină extazul. Încurajat de seriozitatea preocupării sale, am continuat:

— Se obține greu?

— Am cunoscut extazul o singură dată.

— Şi cum e extazul? am insistat.

— E ca atunci când te strânge cineva de gât.

Ideea sufocării ca sursă de stări extatice îl surprinse chiar şi pe el, o găsi captivantă şi se lansă în detalierea şi îmbogățirea ei, cu trimiteri incontrolabile şi inutile la sfinții părinți ai bisericii, la gnostici şi la filosofia indică. Mârza era un pisălog fără pereche, vorbitor incontinent şi răutăcios, de care oamenii fugeau fără să se mai ruşineze. Îl ocoleau cum ocoleşti o tufă de mărăcini. Avea totuşi un ascultător fidel în persoana lui moş Gură. Condamnat pentru manifestări violente împotriva colectivizării agriculturii, cum îl acuzase procurorul la proces, moş Gură era puşcăriaşul cel mai puțin violent şi cel mai răbdător din câți întâlnisem până atunci. Țăranul moldovean dintr-un sat din județul Bacău fusese arestat nu atât pentru că refuzase să-şi dea pământul şi vitele la colhoz, ci pentru că se certase cu un văr al său

care era primar în comună sau secretar de partid sau, poate, şi una şi alta. Vărul acela venise într-o seară la el, să stea de vorbă ca între neamuri şi să-l convingă să se înscrie în gospodăria colectivă. Se cinstiseră cu un pahar de băutură, paharul se transformase în sticlă, sticla în damigeană, iar spre dimineaţă oaspetele sărise la bătaie. Gazda încercase să-l scoată din casă cu binele, dar cum beţivanul nu se dădea dus, îl ajutase să plece cu câţiva pumni, poate mai mulţi decât s-ar fi cuvenit unei rude de sânge. Secretarul de partid sau primarul (preşedinte al sfatului popular, se spunea pe atunci) îl reclamase acolo unde trebuia, iar moş Gură se pomenise arestat şi judecat sub acuzaţia de agitaţie împotriva colectivizării şi ofensă adusă autorităţii. Degeaba se apărase omul spunând că el se bătuse cu văru-său, nu cu primarul sau secretarul de partid, justiţia militară nu opera cu asemenea subtilităţi. Îl tratase ca pe un infractor politic şi duşman al poporului şi îl condamnase la nu ştiu câţi ani de închisoare corecţională cu interdicţie civică şi confiscare a averii, a acelei averi, pământ şi vite, de care ţăranul nu voise să se despartă.

Moş Gură postea. Deoarece nimeni nu ar fi putut să spună exact ce alimente intrau în compoziţia lăturilor ce ni se aduceau la masă şi dacă nu cumva vreun bucătar risipitor strecurase în ele ceva de dulce, moşul se fixase asupra postului negru. De două ori pe săptămână, miercurea şi vinerea, nu se atingea de mâncare. Asta nu înseamnă că renunţa la porţia ce i se cuvenea. Dimpotrivă: tot de două ori pe săptămână, tot miercurea şi vinerea, mânca pe săturate. Aduna micul dejun, prânzul şi cina într-o trăistuţă de pânză de doc, pe care şi-o confecţionase anume pentru respectarea prescripţiei religioase a postului, iar seara, după apusul soarelui, se închina şi începea să înghită dumicat după dumicat, fără lăcomie, aşezat şi cuviincios. Când suna stingerea, încă mai mesteca. Moş Gură descoperise dubla utilitate a postului: răbda de foame întru iertarea păcatelor şi răbda de foame întru satisfacerea trupului. Ca ziua să-i treacă mai uşor, îl asculta pe Mârza. Profesorul îi împuia capul cu obsesiile lui culturale, iar moş Gură, aproape analfabet, se chinuia să înţeleagă ce i se spune, clipind des, încreţindu-şi fruntea în şanţuri adânci, lăsându-şi falca de jos să atârne până la piept. Atâta atenţie acordată spuselor sale îl stimula şi mai tare pe vorbitor, care nu îl slăbea o clipă, înghesuindu-l pe unde apuca, urmărindu-l dintr-un capăt în altul al celulei, ţinându-se de el ca scaiul de oaie. Nici oii nu-i displăcea scaiul şi îi accepta compania; se desprindea de el doar presată de anumite trebuinţe ce nu îngăduiau amânare. Răbda moşul ce răbda, însă venea şi clipa în care, în plină demonstraţie a cine ştie cărei teorii, îl lăsa pe profesor cu vorba neterminată şi se repezea glonţ în ungherul cu hârdău. Atunci, nemulţumit de faptul că interlocutorul său nu e în întregime spirit, Mârza comenta melancolic: *Margaritas ante porcos!* Odată, după masa de prânz, în timp ce moş Gură îşi fărâmiţa turtoiul pe o cârpă curată, pentru a-i mări volumul şi a se amăgi cu aparenţa unei cantităţi superioare, Mârza,

poate spre a-şi înşela propria foame, i-a ținut o frumoasă predică despre rugăciune, post şi înfrânare. A încheiat cu o maximă:

— Pasiunile, domnule Gură, sunt ca mingile izbite de zid. Cu cât le arunci mai puternic, cu atât mai puternic se vor întoarce la tine. Iar asta nu o spun eu, a spus-o Friedrich Nietzsche.

Peste câteva ceasuri, cu puțin timp înainte de a se da stingerea, profesorul Mârza, care ieşise la promenadă pe culoarul central, se opri din mers, îşi căută din ochi prietenul, îl descoperi aşezat pe marginea patului, cu traista-cămară pe genunchi, mestecându-şi cuviincios hrana de peste zi, şi îi strigă peste capetele oamenilor:

— Am greşit, domnule Gură. Maxima îi aparține lui La Rochefoucauld, nu lui Nietzsche!

— Mulțumesc frumos, se auzi răspunsul lui moş Gură.

Despre bine şi rău, Mârza avea păreri cât se poate de limpezi. Ca profesor de fizică iubitor de teologie, era convins că binele are caracter centripet, pe când răul acționează întotdeauna ca forță centrifugă. O asemenea teorie, expusă într-un jargon atât de antipatic, putea să sperie multă lume (şi chiar speria) dar nu pe moş Gură. Era motivul pentru care profesorul se prefăcea că nu-i vede pe ascultătorii din vecini şi i se adresa numai țăranului moldovean, care urmărea cu admirație orice enormitate.

— Diavolul are întotdeauna dreptate, domnule Gură, zise într-o zi Mârza. Stai să-ți explic.

Moş Gură stătea, iar Mârza începu să-i explice, punându-i de fapt o avalanşă de întrebări, formulate astfel încât ascultătorului său nu-i rămânea decât să încuviințeze.

— I-a zis Dumnezeu lui Adam că dacă va mânca din pomul cunoaşterii va muri?

Moş Gură căscă ochii a mare mirare.

— I-a zis ori nu i-a zis? îl somă Mârza.

— I-a zis.

— Şi i-a zis diavolul că nu va muri?

— I-a zis.

— Şi a murit?

— N-a murit.

— Aşadar, cine a avut dreptate?

Aici moş Gură se blocă. Oricâtă admirație nutrea el pentru profesorul Mârza, nu se simțea în stare să tragă o concluzie satanistă, chiar dacă părea logică.

— Diavolul a avut dreptate, domnule Gură. Principiul răului. Michiduță, mai pe înțelesul dumitale.

De aici până la analiza răului centrifug, care simte nevoia să se extindă, tocmai

pentru a se justifica prin cantitate, şi a binelui centripet, care se strânge în el însuşi ca într-o găoace, tocmai pentru a se salva de imensa revărsare a răului, nu era decât un pas. Un pas pe care oratorul îl făcea totuşi pe îndelete, amânând mişcarea decisivă, transformând găoacea binelui în nucă, nuca în ghindă, ghinda în sământă de mac. Cu cât mai mic adăpostul binelui, cu atât mai încăpător spaţiul de răspândire a răului.

— Răul e peste tot, domnule Gură, e lumea, e universul. Este?

În timpul războiului, profesorul Mârza fusese pilot de vânătoare. Ne-a povestit că la o aterizare, în urma unei manevre greşite ori pentru că i se oprise motorul, avionul s-a prăbuşit, a săltat de câteva ori pe câmpul ce ţinea loc de pistă, s-a izbit de alt avion şi s-a înţepenit cu botul în sus.

— Am scăpat cu viaţă pentru că am picat în coadă, a explicat aviatorul.

— Ia te uită, a zis moş Gură, credeam că aţi chicat în cap.

47

Dacă există o ierarhie a răului, răul cel mai greu de suportat la Jilava mi s-a părut a fi absenţa oricărei intimităţi. Imposibilitatea de a rămâne o clipă singur era înnebunitoare. Agresiunea mulţimii asupra individului, fizică, dar mai ales psihologică, ucidea ideea de viaţă particulară. De la igiena personală până la rugăciune, totul devenise public. Nu numai vorbele se rosteau în auzul tuturor, dar şi gândurile semănau între ele. Oamenii îşi povesteau visele şi constatau cu surprindere că aveau aceleaşi vise. Trăiam ca liliecii de peşteră, grămadă, fără a avea însă justificarea liliecilor. Noi nu trebuia să ne prezervăm căldura, dimpotrivă, ar fi trebuit să scăpăm de ea, deoarece în zilele acelea de vară, acolo, sub pământ, celula noastră era un ou clocit, un cuptor încins, foc fără flacără, sufocant, otrăvitor. Tânjeam după o clipă de linişte, dar aveam parte numai de vacarm. Existenţa în turmă se potrivea cu teroarea exercitată de caralii, iar teroarea cu înfometarea. Trăiam într-o alarmă continuă, înfricoşaţi, fără ca frica să ne îmblânzească: eram irascibili până la intoleranţă. Din pricina foamei atroce, devoratoare, imbecilizante, toată lumea visa că mănâncă. Lacomii şi inapetenţii, gurmanzii şi cei obişnuiţi cu mese frugale se înfrăţeau în somn: visau alimente esenţiale şi mâncăruri dintre cele mai simple. Singurul rafinament pe care şi-l permiteau unii era cantitatea. Visau grămezi de carne, movile de peşte, cuptoare de pâine, doniţe cu lapte, ceaune de mămăligă. Ne povesteam visele, care nu se limitau, totuşi, la îndestularea pântecelui, şi încercam să descifrăm semnificaţia lor ascunsă. În puşcărie, tălmăcitorii apar ca ciupercile după ploaie, iar camera noastră nu făcea excepţie. Interpretările se deosebeau între ele nu doar prin nuanţă, ci se băteau cap în cap. Disputele între cei ce îl citiseră pe Freud ori răsfoiseră tratate de oniromanţie şi cei ce ştiau totul despre vise de la bunicile lor nu încetau niciodată. Moş Gură urmărea subtilităţile de interpretare fascinat, dar şi cu neîncredere. Din când în când intervenea în discuţie cu o siguranţă ce-i făcea pe ghicitorii de rând să amuţească. El nu traducea visul, nu explica simbolul, el *dezlega*: „Roi de albine de visezi, eliberare înseamnează." Îl interesa esenţa, fără a neglija însă amănuntul semnificativ: „Cal de visezi, înger înseamnează. Iar de-i înşeuat, eliberare grabnică înseamnează." Capacitatea lui de a simplifica întâmplările încâlcite, de a da la o parte poveştile din poveste, de a înlătura coaja netrebnică şi de a descoperi miezul dulce al visului era unică: „Om mort de visezi, întâlnire cu cei dragi înseamnează." Chiar dacă avea gustul viselor oraculare, profetice, găsea dezlegări şi celor obişnuite, la îndemâna deţinuţilor lipsiţi de fantezie: „Pâine de visezi, veste bună înseamnează. De-i tăiată felii, grabnică întoarcere acasă înseamnează." Într-o dimineaţă moş Gură s-a trezit îngândurat. Visase un copil de ţâţă şi mai visase că mânca mămăligă cu ceapă. Şi-a dezlegat viziunea de noapte, pe loc, fără a mai consulta pe specialişti: „Dacă-i de ţâţă, necaz mare vesteşte. Iar mămăligă cu ceapă bătaie înseamnează." A făcut câţiva paşi pe culoarul din mijloc, s-a aşezat pe marginea unui pat, chiar în

dreptul vizetei, şi-a sprijinit fruntea de bara metalică şi a prins să se roage. Era tura lui Ferometal. Caraliul şi-a sticlit vipla dinţilor în golul vizetei, a aruncat o privire cercetătoare asupra furnicarului din celulă şi şi-a fixat-o în ceafa lui moş Gură. Nu i-a fost greu să confunde rugăciunea cu somnul:

— Tu, ăla, banditul care doarme!

L-a scos pe gang şi şi-a chemat în ajutor tovarăşii de muncă. Pe cât de discret se arăta moş Gură în celulă, pe atât de zgomotos s-a manifestat în afara ei, în ziua aceea. Ţipetele lui au răsunat sub bolţile de piatră ale Jilavei minute în şir, multiplicate de ecoul tunelului, iar noi, bandiţii rămaşi în cameră, le-am ascultat cu inima cât un purice: trăiam cu toţii durerea celui bătut. Când a revenit în încăpere şi s-a ridicat de jos, de unde-l îmbrânciseră caraliii, faţa lui boţită, cu buzele strâmbate de suferinţă, s-a iluminat, parcă, de o înţelegere nouă a lumii.

— Mi s-a izbândit visul, a zis el.

Nu o bătaie primise moş Gură, ci confirmarea darului său de profet.

La Jilava mi-am întâlnit colegii de lot. Pe unii îi ştiam doar din vedere, de pe culoarele facultății sau ale căminului studențesc, aşa că hotărârea Direcției Generale a Penitenciarelor de a ne aduna pe toți în aceeaşi cameră de puşcărie şi de a ne găzdui apoi câțiva ani prin aceleaşi lagăre de muncă a fost cât se poate de înțeleaptă: ne-a ajutat să ne cunoaştem bine. În Nelu Tomescu, băiat de țărani din Argeş, am descoperit un camarad desăvârşit. Constituția sa delicată, fragilă, ascundea o mare tărie de caracter; curajul de a înfrunta greutățile se însoțea în el cu un soi de mirare copilărească, o veşnică uimire în fața ticăloşilor şi a ticăloşiei. Mă simțeam onorat că Securitatea mă pusese în aceeaşi boxă cu el. Nae Popa, cel mai înalt din tot grupul, dar cu pedeapsa cea mai mică, mă melancoliza cu evocarea unui sat oltenesc, cu toamne brumării prin livezile de pruni şi cu cocoşi nebuni ce se iau la întrecere cu pivele de bătut sumani, la ivirea zorilor. Pe Sandu Mihalcea îl cunoşteam încă din primele zile de facultate şi, fără să ne fi ținut vreodată de mână, ne respectam ca doi vechi prieteni. Inteligența lui scăpărătoare, mult prea vioaie pentru lentoarea mea de gândire, mă stimula, dar mă şi speria puțin. Îmi ziceam că dacă ar fi să dormim sub acelaşi acoperiş, doar noi doi, nu m-aş culca fără un pistol sub pernă. Adevărul e că nu m-a dezamăgit niciodată. Aici, în Jilava, curiozitatea lui intelectuală era la fel de agitată ca în libertate, numai că închisoarea îi scotea în evidență o latură a personalității pe care nu avusesem cum să i-o bănuiesc: capacitatea de a se amuza în nenorocire. Râsul lui Sandu Mihalcea îi însenina până şi pe morocănoşi. În contrast cu el, Dorel Stan părea profund îndurerat.

Dumitru Filip se purta decent. Se străduia să fie prietenos, cu o notă patetică şi tristă ce-i conferea un inconfundabil aer de victimă. Nu a avut tăria să-şi ceară iertare. Şi-a justificat declarațiile din anchetă spunând că nu a rezistat unui interogatoriu care a durat peste treizeci de ore. Cam puțin, după părerea mea. Interogatoriul putea să dureze o săptămână, o lună, un an, un secol şi tot nu i-ar fi dat dreptul să bage în puşcărie oameni nevinovați. Nu i se smulseseră unghiile din carne, nu i se striviseră degetele unul câte unul, nu îl urcaseră pe rangă, nu îl loviseră cu varga peste testicule, ca pe atâtea dintre victimele Securității, nici măcar nu-l rupseseră în bătaie, cum pățiseră mai toți arestații, astfel că declarațiile sale rămâneau mai de grabă un cadou făcut anchetatorilor, pentru a le câştiga bunăvoința, decât o disperată, irațională încercare de a supraviețui. Rezistența umană e limitată, frica de moarte explică multe josnicii, dar, chiar şi aşa, n-ar fi trebuit ca Filip să-şi înceapă supraviețuirea cu denunțarea prietenilor. De ce o fi crezut el că viața lui este mai prețioasă decât viața altora? A mai spus că a semnat declarațiile din anchetă fără să ştie ce semnează. Eu ştiam: a semnat denunțuri împotriva mea; chiar dacă nu de bună voie, ci cedând presiunilor, tot denunțuri se numesc. Amnezia lui Filip era un act volitiv, o reacție de

apărare a organismului, forma prin care partea sănătoasă a minții lui încerca să-şi ascundă vinovăția.

M.A.I.
SERVICIUL PENITENCIARELOR
Penitenciarul Jilava
Nr. 4402/960
Carcera 13/960

22 160

CATRE
DIRECȚIA GENERALA A MILIȚIEI
SERVICIUL EVIDENȚEI OPERATIVE

Vă înaintăm fişa de încarcerare a numitului [1]) STEINHARDT NICU AURELIU
zis ... fiul lui Oscar şi al Antoneta
născut la 29.07.1912 în com. Bucuresti Raionul ...
Regiunea ... de profesiune jurist consult cu ultimul
domiciliu în Buc Str Ioan Ghica Nr 3 Rai T Vladimirescu
Depus în baza mandatului de arestare nr. 151/960 emis de T.M.Reg II-a Mil
fiind [2]) condamnat la 12 ani m.s. prin hotărîrea 24/960
pentru uneltire Art. 209 c.p.
Pedeapsa începe la 04.01.1960.
expiră la 31.12.1971
Formula dactiloscopică

DIRECTOR, Secretar,
Lt Col

[1]) Se notează numele de familie şi apoi prenumele (dacă formularul nu este completat la maşină, se scrie cu litere de tipar).
[2]) Dacă a fost depus în baza mai multor mandate, celelalte se vor nota pe verso. Dacă este preventiv se va tăia cuvîntul condamnat.

Biografia cea mai tulburătoare din celula aceea a Jilavei era biografia lui Aurelian Gulan. La vârsta de 37 de ani, avea în spate un an de război, în prima linie a frontului, doisprezece ani de captivitate la ruşi, iar acum, condamnat fiind la opt ani de puşcărie românească, se şi grăbise să execute un an şi jumătate din pedeapsă. Militar de carieră, şef al promoției de ofițeri 1942, făcuse parte din batalionul de gardă al mareşalului Ion Antonescu, plecase voluntar pe front, luptase mai întâi în Caucaz, apoi în Crimeea, unde căzuse prizonier cu câteva luni înainte de armistițiul de la 23 august 1944. Pentru că se distinsese în luptă şi pentru că refuzase orice colaborare cu sovieticii, aceştia îl condamnaseră la 25 de ani de muncă silnică, sub acuzația de instigare la război şi crimă împotriva păcii. Îşi petrecuse tinerețea prin lagărele din Siberia şi în Urali, scoțând cărbune din minele de la Vorkuta, dincolo de Cercul Polar

arctic, defrişând păduri sau făcând cărămizi, treburi cât se poate de potrivite pentru elita armatei române care nu acceptase să îşi calce jurământul militar şi să se înroleze în ruşinoasele, trădătoarele divizii „Tudor Vladimirescu" şi „Horia, Cloşca şi Crişan". Aurelian Gulan era o enciclopedie a lumii concentraționare. Trăise multe, înțelesese şi mai multe, memorase o cantitate impresionantă de fapte, povestea cu farmec grozăvii inimaginabile din locurile prin care trecuse. L-am întrebat cum de rezistase atâta amar de vreme în condițiile de exterminare pe care le descria cu atâta talent şi mi-a răspuns că aplicase cu succes *teoria celor trei unități de timp*. Era o teorie pe care şi-o însuşise de la un deținut rus pe care KGB sau NKVD sau VCK sau GPU sau cum s-o mai fi numit pe atunci poliția politică sovietică îl băgase la închisoare imediat după Revoluția din Octombrie 1917 şi-l uitase acolo. Când fusese arestat, în plin război civil, omul crezuse că nu va sta închis mai mult de trei zile. După trei zile şi-a amânat eliberarea cu alte trei zile. Când au trecut şi acelea, şi-a zis că poate aştepta trei săptămâni. Cum trei săptămâni s-au scurs repede, şi-a mai acordat un termen: trei luni. Au trecut şi cele trei luni, au trecut apoi trei ani, încă trei şi, uite aşa, omul îmbătrânise fără să-şi dea seama cum trece timpul. Închisorile sovietice erau instituții atât de solide, încât, dacă aveai răbdare, îți puteau face rost chiar de o profesie. La închisoarea NKVD din oraşul Gorki, Aurelian Gulan o întâlnise pe Dora Kaplan, revoluționara care îşi descărcase pistolul în Lenin, şi aflase că la douăzeci şi cinci de ani după încercarea de asasinat, puterea sovietică, în marea ei generozitate, îi oferise postul de bibliotecară a puşcăriei, fără a-i trece însă prin minte să-i redea libertatea. Instructive, încântătoare erau poveştile lui Aurelian Gulan.

Dormeam în patul lui Robert Cahuleanu. Acesta fusese luat din celulă, mutat în altă parte, însă administrația nu reuşise să-i mute şi amintirea: oamenii vorbeau despre el ca şi cum ar fi fost încă prezent. Cahuleanu era pseudonimul literar al lui Robert Eisenbraun, poet basarabean născut la Cahul, din tată german şi mamă cu sânge grecesc, amestec ideal pentru naşterea unui mare patriot român. Din patriotism spărsese el piatră la Canalul Dunăre-Marea Neagră, într-o primă condamnare măruntă, doar de patru ani, iar acum, pentru că nu se învățase minte şi recidivase în aceeaşi culpă a patriotismului, justiția populară îi dăduse exact atât cât ar fi meritat de la început: optsprezece ani de muncă silnică. Prima condamnare o primise pentru o carte de poezii publicată la Chişinău, în 1944, *Cântece de dor şi de război*, şi pentru o plachetă de versuri tipărită clandestin la Brăila, în 1947, intitulată *Poeme de dincoace*, adică de dincoace de Prut, blestemata graniță ce îl despărțea de ținutul natal. Ambele erau un strigăt de protest împotriva ocupației sovietice a Basarabiei, pe care Securitatea şi Tribunalul Militar îl interpretaseră drept *crimă contra păcii*. O asemenea interpretare subtilă nu ar fi fost posibilă fără contribuția altui poet, Mihu Dragomir, care îşi pârâse confratele cu aceeaşi uşurință cu care trecuse de la legionari la

comuniști. Despre delatorul acesta, ajuns mare activist cultural, Robert Cahuleanu spunea că are stilou verde, din care curge cerneală roșie. La Canal, Cahuleanu nu se astâmpărase. Spărsese el piatră, dar compusese și versuri. Poeziile lui, insuflate de cea mai adâncă dragoste de țară, erau învățate pe de rost de tovarășii de suferință, circulau din gură în gură, constituiau hrana spirituală a sute de deținuți. Tocmai literatura aceasta subterană, încăpută pe mâna organelor de securitate, i-a adus, în 1958, cea de-a doua condamnare, de optsprezece ani.

Teoriile clasice vorbesc despre poet ca despre un intermediar între divinitate și omul de rând. Muza inspiratoare ține în mână un șir de inele, de fiecare inel se agață un poet, ca peștele în cârlig, de fiecare poet atârnă alți poeți, pentru a fi astfel magnetizați, locuiți sau posedați de zei. Însă modul concret în care intră zeul în contact cu poetul, tehnica prin care se strecoară în el, felul în care îl posedă, nici un filosof nu ne-a spus, fiindcă nici un filosof nu a asistat vreodată la un act atât de intim. Doar în pușcărie lucrul acesta înceta să mai fie un mister; se desfășura sub ochii tuturor, sub privirea complice a zeci de bărbați. Robert Cahuleanu își punea pătura în cap, se băga sub movila de paturi, se ghemuia pe cimentul celulei ca fătul în pântecele mamei, rămânea nemișcat acolo ceasuri întregi. Când ieșea de la șerpărie — așa se numea locul de sub pat —, poemul era gata. Îl recita prietenilor, aceștia îl memorau, ca în scurtă vreme, datorită pritocelilor din celule, să facă înconjurul închisorii. Peste câteva luni, aveam să îl întâlnesc pe Robert Cahuleanu într-un lagăr de muncă și să constat că miracolul poeziei nu avea neapărat nevoie de șerpăria de la Jilava. Poetul izbutea să facă versuri în marș, în pas alergător sau în poziție de drepți, la cărat cărămizi, la curățatul semințelor de sorg, în timp ce mânca, în timp ce dormea. Ca să salveze opera de la uitare, inventase o formă fixă de poezie, decastihul, cu numai două rime; ajungea să-și amintească un singur vers pentru a reconstitui întregul. Așa se face că își cususe pe pânză, în căptușeala unui pieptar, primul vers — versul cheie — al câtorva sute de decastihuri, din care, peste ani, va și publica un volum, sub pseudonimul Andrei Ciurunga. De pieptarul-bibliotecă nu se despărțea nici ziua, nici noaptea. Într-o noapte, l-a trezit pe prietenul său Aurelian Gulan și l-a rugat să-l scarpine pe spinare. Somnoros, Gulan i-a băgat mâna între cămașă și pieptar, dar și-a retras-o numaidecât: dăduse peste un șoarece. Printre manuscrisele interzise ale lui Robert Cahuleanu își găseau adăpost și micile rozătoare.

Am părăsit Jilava la sfârşitul lui august 1959, fără păreri de rău. Îmi ziceam că oriunde voi ajunge va fi mai bine decât în groapa aceea cu mirosuri pestilențiale, la discreția unor gardieni criminali, beți de rachiu, îmbătați de gustul puterii şi al sângelui. În urma unui control medical făcut de un felcer obraznic — halat alb peste uniformă militară — ni s-a înapoiat îmbrăcămintea de la arestare şi, cu ajutorul pumnilor aceloraşi gardieni, am fost băgați în câteva dube, atât de înghesuit, încât simțeam că ne dăm duhul. Lipit de mine, scăldat în sudoare, era Doru Dumitrescu, un licean frumos şi străveziu, îmbrăcat în costum bleumarin de gală. Fusese arestat la o petrecere şcolară. Se sufoca de căldură şi lipsă de aer, credea că moare şi mi-a dat adresa părinților săi, rugându-mă să le spun în ce condiții triste şi-a încheiat el viața. I-am promis că o să le duc vestea acasă, însă adresa am uitat-o pe loc, întrucât eram sigur că voi muri înaintea lui. Am coborât din dube în stația de triaj a Gării de Nord. Gardienii s-au strâns împrejurul nostru, iar noi ne-am aşezat, la ordin, pe pietrişul unor linii de cale ferată dezafectate. Dincolo de cercul caraliilor se vedeau două cordoane de ostaşi, înarmați cu pistoale automate şi însoțiți de câini-lupi. Erau tineri, aleşi pe sprânceană, înrolați în trupele de securitate şi îndoctrinați cu mult înainte de a se fi maturizat. Am rămas acolo până la căderea serii, când a apărut garnitura noastră de tren. Am fost instalați în vagoane zăbrelite, cu ferestre oarbe, paznicii demonstrând aceeaşi pricepere, ca la urcarea în dube, de a dubla ori tripla capacitatea oricărei

încăperi, doar prin împingere şi lovituri de picior. Din cauza înghesuielii, ca să ajungi la gaura din podea ce ținea loc de closet, trebuia să țopăi sau să calci peste trupurile celorlalți; alegerea îți aparținea. Nici nu a plecat bine trenul din stație şi au început să se audă glasurile însetaților. Imprudenții care îşi mâncaseră porția de slănină, în două cu sare — hrana rece pentru trei zile —, alcătuiau un cor asurzitor. Nu se auzea decât strigătul „Apă, apă!”, urmat de răspunsul pe care-l cunoşteam încă din arestul de pe strada Uranus: „Aşteaptă!”. Ni s-a dat apă abia a doua zi, după ce trenul a oprit pe o linie moartă. E de presupus că paznicii nu aveau voie să-şi adape vitele în timpul mersului. După o vreme ne-am pus din nou în mişcare, iar spre seară am ajuns la Galați. Noaptea şi următoarele două, trei zile le-am petrecut în biserica închisorii oraşului. Odată cu noi mai sosise un transport, de la Gherla, aşa că ne-am trezit masați în biserică, vreo şase sute de bandiți. Locul era strâmt, însă administrația se pregătise din timp pentru a-şi primi cum se cuvine oaspeții. Pe pardoseala de piatră a naosului fuseseră împrăştiate câteva brațe de paie, la intrare exista o putină cu apă, iar în fund, în altar, tronau două hârdaie uriaşe — ingenioasele closete ecologice ale puşcăriilor româneşti. Fuseseră instalate în altar ca o atenție, probabil, pentru numeroşii preoți aflați printre noi. Biserica era o ruină, semăna cu un grajd neîngrijit, tencuiala curgea din zid, acoperişul avea găuri nereparate dinainte de război, picturile ajunseseră nişte pete murdare, în care cu greu mai puteai distinge un ochi sau o mână de sfânt. Doar fresca de sus, din cupolă, se ținea ceva mai bine. Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Împărat ceresc şi Mântuitor al lumii, ne privea din zugrăveala bolții, satisfăcut, parcă, dar şi cu o notă de sarcasm, înconjurat de îngeri cu vopseaua căzută. Era o iluzie, fireşte, efect al nepotrivirii între strălucirea acelui fragment de pictură şi cenuşa zidurilor, al pustiirii ce se abătuse asupra bisericii, dar şi al pustiirii din sufletul meu. Decupată din întregul ei, imaginea înceta să mai cheme sacrul. Din înaltul cupolei veghea un Dumnezeu batjocorit şi batjocoritor. Peste noapte, mi-am găsit un culcuş chiar în mijlocul bisericii, sub aripa jumulită a îngerilor din tavan.

Rembrandt: *Sf Pavel în închisoare*

4
Digul

În lagărul de muncă forțată de la Salcia, am ajuns la începutul lunii septembrie a anului 1959. Din biserica închisorii Galați, securiştii ne scoseseră la căderea nopții, hoțeşte, pentru că numai la adăpostul întunericului ne puteau apăra bine de mânia poporului. Ne îmbarcaseră în două şlepuri uriaşe, neîncăpătoare, totuşi, pentru mulțimea atâtor duşmani ai socialismului. Celor ce îşi închipuiseră că nu vor încăpea pe platforma plutitoare, li s-a făcut loc cu lovituri zdravene de pat de puşcă. Stăteam aşezați pe fundul şlepului, strâns lipiți unul de altul, atât de înghesuiți şi de amorțiți încât nu ne mai deosebeam propria spinare de spinarea vecinului; cu identitatea anulată, formam mai degrabă un singur trup monstruos, cu sute de capete înălțate spre cer şi cu măruntaiele strivite în căldarea de metal a vasului. Ne-am furişat câteva ceasuri bune pe Dunăre în sus, învăluiți în aburii fluviului şi mângâiați de briza răcoroasă a nopții. Vorbeam puțin şi numai în şoaptă, pentru ca paznicii noştri, instalați pe remorcherul din față, să poată auzi orice zgomot suspect, să poată supraveghea totul, în eventualitatea vreunei tentative de evadare. Interdicția de a ne ridica de la locurile noastre şi de a ne apleca peste bordul ambarcațiunii n-am fi încălcat-o, oricum: ar fi însemnat să striveşti mâna sau piciorul, dacă nu chiar fața aproapelui tău.

La debarcaderul lagărului am acostat cu puțin înaintea zorilor. Am urcat pasarela — o podişcă de lemn şubredă, ce unea şlepul de malul înalt - şi ne-am trezit într-un luminiş bolovănos, înconjurat de sălcii bătrâne, scorburoase; câteva trunchiuri răsturnate de vânturi şi ape, cu putregaiuri de rădăcini smulse din pământ, accentuau impresia de sălbăticie şi izolare a locului. În zăvoi, se auzea cântec de păsări. În drum spre lagărul propriu-zis, aflat la câțiva kilometri distanță, un puşcăriaş mai vechi, inspirat probabil de trilurile matinale, mi-a povestit o mică întâmplare de la procesul lui Istrate Micescu, marele avocat interbelic. Cum celebrul jurist refuza să colaboreze cu noul regim de democrație populară, partidul şi guvernul l-au arestat. Aşa cum şi merită un prizonier de conştiință, el a fost judecat de un tribunal militar. Cine, dacă nu armata, ar avea dreptul să se ocupe de opiniile civililor? În ultimul cuvânt, în loc să-şi ceară iertare pentru vinovata sa inaderență la comunism, Istrate Micescu a imaginat o fabulă: *Privighetoarea şi Cioara*. Aceste două înaripate nu se înțelegeau nicicum în privința propriului lor cântec. Fiecare pretindea că al ei e mai frumos.

Conflictul luase proporții şi atunci leul a hotărât o întrecere publică. Păsării care pierdea, urma să i se scoată ochii. Regele animalelor a numit ca judecător porcul. Acesta le-a cerut împricinatelor să-şi pledeze cauza prin cântec. A cântat privighetoarea, a cârâit cioara, porcul a ascultat şi a dat sentința: câştigătoare, cioara. Privighetorii i s-au scos ochii. „Nu îmi pare rău că a câştigat cioara, a zis privighetoarea, nu îmi pare rău că mi-au scos ochii, îmi pare rău că m-a judecat porcul.” Spre gloria şi onoarea înalților magistrați militari, lui Istrate Micescu nu i-au scos ochii. L-au condamnat la douăzeci de ani de muncă silnică.

În sistemul de represiune care a stăpânit România mai mult de patruzeci de ani, există o categorie de slujbaşi ce s-a acoperit de-a pururi de ruşine. În ea s-a întâlnit corupția magistratului civil cu brutalitatea soldatului. Din această acuplare morbidă s-a născut mercenarul de tip nou: judecătorul militar. Dacă securistul de rând urmăreşte, păzeşte şi, la nevoie, ucide oameni nevinovați, dacă anchetatorul smulge prin tortură mărturii mincinoase, dacă procurorul (şi el militar) lansează acuzații delirante, toți aceştia pot avea sentimentul că îşi fac datoria. Însă judecătorul nu are scuză. Ținut să împartă dreptatea, el a dat cele mai aberante sentințe din istoria justiției române. Potrivit statisticilor, pierderile României în cel de-Al Doilea Război Mondial au depăşit 300.000 de morți: 147.000 pe frontul de răsărit, 167.000 pe cel din apus. Pe timp de pace, au avut de suferit, din motive politice, peste 2.000.000 de persoane: reținuți, anchetați, condamnați prin sentințe judecătoreşti, condamnați administrativ, internați în colonii de muncă sau în clinici psihiatrice, deportați. Dintre acestea, au pierit în celule sau în lagăre de exterminare cam 300.000. Dacă aşa stau lucrurile, prin ce a fost pacea mai bună decât războiul? Să facem o socoteală. Pedepsele aplicate deținuților politici au variat între 3 şi 25 de ani. Pentru simplificare, lăsăm deoparte condamnările la muncă silnică pe viață sau la moarte. Ele nu depăşesc semnificativ cruzimea Inchiziției spaniole care, în *trei secole* de existență activă, a ucis 3.000-5.000 de eretici. Tot pentru simplificare, să zicem că media pedepselor a fost de 10 ani. Dacă înmulțim aceşti zece ani cu cele două milioane de victime, obținem 20.000.000 de ani pentru totalul deținuților politici. Înfricoşător. Cifră geologică. Vârsta glaciațiunilor, multiplicată cu opt. Sau, la scara evoluției umane, de patruzeci de ori mai mult decât paleoliticul, mezoliticul şi neoliticul, împreună. Iar performanța aceasta halucinantă aparține judecătorilor militari. Grupului restrâns de activişti de partid care, în locul şepcii şi salopetei proletare, au ales să poarte caschetă şi uniformă cu însemne şi stele sovietice pe epoleți. Săracă, zestrea lor culturală nu-i ajuta să gândească. Noțiunile pe care le aveau despre dreptate se dovedeau infinit mai rudimentare decât ale strămoşilor cu bâtă şi unelte de piatră. Justiția lor a fost oarbă pentru că şi-au acoperit ochii nu cu eşarfa adevărului, ci cu steagul partidului. Din pânza roşie cu seceră şi ciocan şi-au croit mantie şi glugă de călău. Analfabeți şi stângaci la începuturi, s-au

rafinat pe parcurs. Au absolvit şcoli de partid, şi-au făcut liceul la seral şi facultatea la fără frecvență. (Chiar anchetatorul meu, locotenentul-major Constantin Voicu, se vedea pus în situația dezagreabilă de a renunța periodic la bătăile pe care le aplica arestaților, pentru a-şi susține examenele academice; era student la Drept.) Şi-au obținut diplomele nu prin vrednicie, ci prin trafic de influență, prin presiuni, prin şantaj. Îmi aduc aminte că tatăl meu, director de şcoală într-un sat, a eliberat certificate de şapte clase primare unor tineri care nu aveau nici patru. Mi-am amintit lucrul ăsta încă în închisoare şi, în vreme ce alții se gândeau la casa părintească plini de nostalgie, mie îmi venea în minte mai ales acest detaliu. Imaginea luminoasă a copilăriei se întuneca de reproş. La rugămințile lor, ale rudelor, de silă, de milă, tatăl meu a cedat. Înarmați cu aceste falsuri, băieții au intrat în Securitate, iar unul dintre ei a ajuns ofițer superior. Este adevărat că, uneori, marile recompense veneau târziu: căpitanul judecător Liviu Prună, imbecilul care m-a condamnat pentru lectura unor cărți, a fost avansat la gradul de general abia după Revoluția din 1989. Am cunoscut un profesor de limbă rusă, Ruha, parcă, ucrainean de prin Rădăuții Bucovinei, care, într-o situație oarecum asemănătoare cu a tatălui meu, nu a cedat. Când securiştii i-au cerut să le dea examenul prin telefon, a spus *Net.*; îi rugase omul să învețe măcar alfabetul. Urmarea a fost că i s-a înscenat un proces politic şi a fost condamnat la ani buni de închisoare pentru „atitudine duşmănoasă”.

Nu vreau să amestec totuşi securitatea cu justiția militară. Nu am cum să le amestec, pentru simplul motiv că lefegiii lor au fost din aceeaşi rasă. Din punctul nostru de vedere, al victimelor, între anchetatori şi procurori sau între judecători şi angajații Direcției Generale a Penitenciarelor nu exista cine ştie ce deosebire. Reprezentau instituții de represiune politică, îşi răspundeau unii altora şi se completau de minune. Ca nişte vase comunicante perfecte, aceste instituții îşi vărsau cadrele dintr-una într-alta şi nu era deloc o raritate să-ți vezi procurorul devenit judecător peste noapte sau anchetatorul avansat comandant de închisoare. Nu, nu amestec instituțiile, s-au amestecat ele singure, şi nici nu generalizez pripit, cum zic ipocriții. Chiar dacă s-o fi rătăcit vreun inocent pe acolo, ceea ce este greu de crezut, toate aceste creații monstruoase ale regimului de democrație populară au fost în întregime criminale.

După chinuitoarea călătorie pe Dunăre şi după marşul istovitor, incinta lagărului mi s-a părut chiar ospitalieră. Barăcile lungi, cu acoperiş de olane şi stuf, cu prispe înguste şi cu ferestrele deschise dădeau impresia unei ferme părăsite. Doar gardul dublu de sârmă ghimpată şi miradoarele din colțuri, cu santinele înarmate până-n dinți — pistoale automate, puşti-mitraliere, baionete, binocluri —, îți aminteau că „organele” veghează. În fund, un fel de căsoaie, împrejmuită cu gard simplu şi cu un coş ca de han domnesc, se recomanda tuturor, fără echivoc: bucătăria. În fața ei, ne

aşteptau două butoaie cu apă, instalate pe scheletul unui car ţărănesc. Era sacaua. Pe latura din stânga, izolată tot printr-un gard de sârmă, se afla infirmeria. Între aceasta şi bucătărie, alte două construcţii absolut necesare unui trai de lagăr civilizat: izolatorul şi latrina; pe cât de solidă prima, pe atât de şubredă a doua. În mijlocul atâtor acareturi, un teren viran, presărat cu nisip, avea să se cheme, chiar de a doua zi, platoul de adunare. Fără a-i cunoaşte încă numele şi utilitatea, ne-am îndreptat glonţ într-acolo. Din instinct, probabil. Ne-am lăsat jos bagajele, ne-am dezbrăcat în cămaşă, era cald, era bine, ne simţeam în largul nostru. Umblam de colo până colo, nu mai vorbea nimeni în şoaptă, schimbam impresii optimiste cu vecinii, ne căutam cunoscuţii mai vechi sau mai noi; lagărul se umpluse de viaţă. Mai spre amiază, când soarele a început să ardă, cei mai prudenţi dintre noi s-au tras mai la umbră, pe lângă zidurile barăcilor. În tot acest furnicar, a cărui agitaţie continuă ar fi dat până la urmă inevitabila senzaţie de monotonie, un singur ins nu se mişcase încă din locul în care îl fixase fie întâmplarea, fie propria lui alegere. Din clipa în care ajunsese pe platou, rămăsese acolo, pe marginea fâşiei de nisip, în picioare, drept, cu capul descoperit în soarele care dogorea acum înfricoşător. Doctorul Decu îşi aştepta cu o răbdare aproape profesională efectele insolaţiei. Iar trupul său fragil şi puţintel, şi descărnat, înfipt asemenea axului unui cadran solar în inima mulţimii dezordonate, era cu adevărat elementul de contrast necesar. Cineva a spus că-l cunoaşte de la Jilava şi că aşa se poartă de când a ieşit din anchetă: nu vorbeşte cu nimeni, nu reacţionează la mediu. Un altul ştia că e din Constanţa, medic strălucit şi integru, arestat tocmai pentru integritatea sa. Un al treilea, că fusese şef de promoţie. Schizofrenia este boala premianţilor, a adăugat el. Creşte din personalitatea individului. Aşa eram toţi. Cu cât mai neinstruiţi în domeniu, cu atât mai precişi în diagnostic. Numai doctorul Decu, el, subiectul acestor aprecieri, îşi ignora boala. Continua să stea încremenit în mijlocul curţii, în bătaia nemiloasă a soarelui, roşu ca racul, cu sacul de bagaje în mână, fără să aibă puterea sau voinţa de a-l lăsa jos.

După două, trei zile de lenevеală, un alt val de deţinuţi şi-a făcut apariţia. Lucraseră toată vara la Periprava, la muncile agricole, erau scheletici, dar cu feţele bronzate şi tăbăcite de vânt, aveau un aer sănătos, de oameni ai câmpului. Culoarea lor contrasta violent cu albul bolnăvicios al nostru, al celor scoşi direct din celulă.

La Salcia eram acum o mie două sute de deţinuţi politici, împărţiţi pe brigăzi, cincizeci de oameni într-o brigadă, dar şi mai puţini ori mai mulţi, atunci când geniul organizatoric al caraliilor o cerea. Mai existau aproape o sută de condamnaţi de drept comun, dar aceştia locuiau într-un lagăr mai mic, în vechile saivane pentru oi, la o distanţă bine calculată de administraţie pentru a nu putea lua legătura cu politicii. În limbajul hiperspecializat al caraliilor, ei erau „hoţii", iar noi, „bandiţii". Cei care greşiseră faţă de semenii lor, furând sau violând, înjunghiind sau ucigând, trebuiau

protejaţi de contactul impur cu duşmanii poporului. De altfel, nu peste multă vreme, pentru a exclude şi cea mai mică posibilitate de contaminare contrarevoluţionară, hoţii au fost duşi în altă parte, iar saivanele, transformate în magazii de efecte. Un număr redus de oameni - bucătari, croitori, cizmari şi aşa mai departe — se ocupau de muncile interioare, câţiva medici lucrau în spital, dar grosul bandiţilor săpa la dig.

Plecam din colonie înainte de răsăritul soarelui şi ne întorceam după apusul lui. Partea de lumină a zilei trebuia oferită patriei, partea de întuneric, vieţii personale. Cum întreaga energie de care e în stare un om era stoarsă din el în cele 12-14 ore de muncă silnică, scurta noapte ce ne rămânea se socotea a fi arhisuficientă pentru somn, pentru amintiri şi regrete, pentru rugăciune sau alte apucături spirituale. Organizarea ştiinţifică a lagărelor ţinuse cont de toate nevoile unui bandit.

Digul de la Salcia fusese început cu mulţi ani înainte, avea o istorie glorioasă de crime şi suferinţe, iar noi urma să-i desăvârşim istoria, să-l continuăm către satul Agaua, împotriva cursului apei şi, mai departe, spre lagărul Stoieneşti; de acolo, pornea un alt dig, cu care aveam să facem joncţiune. Mai târziu, mult mai târziu, ne vom muta cu uneltele de lucru pe latura de vest a Bălţii, încercuind Insula Mare a Brăilei într-un imens colier de pământ. Norma pe care trebuia să o îndeplinească un deţinut era 3,200 m³ pe zi. Peste trei metri cubi de pământ trebuiau dislocaţi cu târnăcopul şi cazmaua, încărcaţi cu lopata în roabe şi căraţi pe o distanţă de câteva zeci de metri, la început, până la câteva sute, mai târziu, când digul se înălţa, iar gropile de împrumut se îndepărtau tot mai mult de baza uriaşului val de pământ. Era o normă greu de făcut chiar pentru un săpător profesionist. Pentru noi, slăbiţi de închisoare şi subnutriţi, nici pomeneală s-o realizăm. Nici nu puteam şi nici nu voiam. Cei puţini care s-au avântat să lucreze, cu speranţa unei eliberări înainte de termen, au plătit scump această imprudenţă. Cu sănătatea şi cu viaţa. În noiembrie şi decembrie 1959, au murit cam 60 de oameni pe lună, adică cincisprezece pe săptămână, doi pe zi. O cifră ameţitoare, chiar pentru baremurile lagărelor comuniste. Şi unde mai pui că era vorba, în cea mai mare parte, de bărbaţi până la 50 de ani, socotiţi de comisiile medicale ale Ministerului Afacerilor Interne perfect sănătoşi şi apţi de muncă.

În primele zile, administraţia ne-a lăsat întrucâtva la voia noastră. A fost o perioadă de adaptare în care s-au delimitat tronsoanele, au fost numiţi brigadierii, brigadierii ne-au împărţit în echipe, iar noi ne-am ales pe simpatii — dacă se poate spune aşa — partenerii de roabă şi lopată. Trebuia să lucrăm câte doi la o groapă, unul săpând şi încărcând, celălalt cărând roaba pe dig. Evident, din când în când, ne schimbam rolurile. În scurt timp, culoarea cadaverică proprie celulei dispăruse, ne bronzaserăm binişor şi, cu feţele înnegrite de murdărie, nu ne mai deosebeam de colegii noştri veniţi de la Periprava. Deşi păziţi cu arme şi câini, sau tocmai pentru că

eram păziți cu arme şi câini, ne bucuram nespus de aerul curat, de zăvoiul de sălcii de pe malul Dunării, de curgerea apei, de căldura soarelui, iar dimineața şi seara, pe drumul de la colonie la dig şi înapoi, admiram „răsărituri orgolioase şi asfințituri melancolice”, cum sadoveniza fără pic de ruşine citadinul Titi Mangeavas.

Pe urmă, s-a dezlănțuit iadul.

Conducerea lagărelor de muncă din zonă, cu statul major la Piatra-Frecăței (ce nume sugestiv!) şi-a luat angajamentul față de şefii de la Interne ca, în cinstea Marii Revoluții din Octombrie, să termine digul ce lega Salcia de Stoieneşti. Angajament frumos, pe măsura devotamentului față de măreața Uniune Sovietică, însă utopic: nu ținea cont de puterile noastre. Brigadierii zbierau neobosiți din zori până în noapte, caraliii loveau nemilos, cu pumnii şi cu ciomegele, pe orice bandit care se mai oprea o clipă să-şi tragă sufletul, înjurăturile ne înfundau urechile ca nişte dopuri de ceară, roabele goneau nebuneşte peste dulapii de lemn puşi cap la cap de-a curmezişul dealului. Cum palmele ne sângerau pe mânerul roabelor şi randamentul era mic, am reinventat hamurile. Din sârmă învelită în cârpe. Un bandit trăgea, altul împingea. Câinii-lupi care, în mod normal, asigurau paza au fost puşi şi ei să contribuie la creşterea producției. Cățelarul-şef se numea Țugui. Născut pe plaiurile lui Ştefan cel Mare şi Sfânt, în nord, în dulcea Bucovină, acest flăcău inimos îşi făcea armata la trupele de securitate, iar treaba lui ar fi fost, dacă nu şi-ar fi depăşit atribuțiile, să hrănească javrele şi să curețe de murdărie cotețele. Însă caporalul Țugui avea inițiativă. Era voluntarul absolut. Cu mânecile vestonului suflecate, chiar şi pe frigul cel mai straşnic, cum îi stă bine unui bun gospodar, apărea ca din senin la baza sau pe coama digului şi-şi asmuțea câinele asupra celor neputincioşi. Plăeşul înjura, iar fiara muşca. Răguşit tot timpul, datorită excesivei solicitări a coardelor vocale, avea glasul cel mai urât ce mi-a fost dat să aud, aproape un lătrat. Poate şi o contaminare de la dulăii din subordinea sa. Şi a ținut-o aşa toată toamna şi toată iarna, până spre primăvară, când s-a liberat din armată şi s-o fi întors eroul acasă la ai lui, pe obcinele natale, să povestească neamurilor, pe la şezători, glorioasele-i fapte de arme. Cu aceeaşi voce urâtă, nu lipsită însă, în acel cadru mai intim, de inflexiuni lirice.

În ciuda atâtor stimulente, digul nu avansa pe măsura aşteptărilor; lenea bandiților sau nepriceperea lor sau amândouă laolaltă subminau îndeplinirea angajamentelor luate. De la Centru au fost trimise ajutoare - câțiva politruci, desigur — ca să-i înflăcăreze pe puturoşi. Dintre ei s-a distins căpitanul „Harşti”, un ofițer hotărât şi elegant, *frumos ca un locotenent*, cum a observat pe loc scriitorul I.D. Sîrbu (Gari, pentru prieteni), aducându-şi aminte de umorul lui Topârceanu. Nu-l chema *Harşti*. Era o poreclă. Frumosul trecea de la groapă la groapă, îl punea pe brigadier să măsoare cantitatea de pământ dislocat, totdeauna sub normă, şi, în funcție de inspirație, dădea sentința: cincisprezece, douăzeci, douăzeci şi cinci de lovituri la fund;

niciodată mai puţin de zece.

— Harşti! explica el şi se îndepărta zâmbind şi biciuindu-şi carâmbii cu o nuieluşă de salcie.

În această perioadă blestemată, făceam echipă cu procurorul Adrian Niţoiu, cu farmacistul Georgescu şi cu părintele Mihalache. Între aceştia doi din urmă, cum se întâmplă când trăieşti la grămadă, era o râcă nesfârşită. Contactul permanent cu ocnaşul de alături, absenţa oricărei intimităţi te puteau scoate din minţi. Oameni perfect onorabili şi care nu aveau de împărţit nimic unii cu alţii ajungeau să-şi reproşeze totul. Dacă pe acest fond general mai adăugăm faptul că farmacistul Georgescu era mic, iar părintele Mihalache mare, că unul era retractil şi sfios, iar celălalt exuberant şi plin de vitalitate, s-ar putea înţelege teribila antipatie ce se instalase între ei. Nervozitatea şi ţâfna popii începeau de pe la 9-10 dimineaţa, ora la care altădată, în parohia domniei sale, îşi lua prânzişorul, şi creşteau în intensitate la vremea amiezii, când foamea punea total stăpânire pe omeneasca sa făptură. Se grăbea să ajungă în vârful digului, de unde privea înfrigurat în zare, în direcţia lagărului, locul de pornire a butoiului cu ciorba de murături. A fost singura mâncare de care am avut parte în această perioadă şi ne era adusă într-un car tras de un bou. Într-o zi venea boul alb, în alta, boul cel negru, într-un joc al probabilităţilor greu de ghicit. Din mulţimea veghetorilor, dornici să anunţe primii vestea cea bună, părintele Mihalache se dovedea cel mai ager. Ochiul său de vultur flămând distingea apropierea leneşă a carului cu cel puţin un sfert de ceas înaintea altora. „Bou negru!" anunţa el şi nu greşea niciodată. Se grăbea, aşadar, să ajungă pe deal şi să-şi exerseze înzestrarea specială a privirii. Numai că nu avea voie să urce acolo cu roaba goală. Iar încărcătorul său, farmacistul, se arăta lent, prea lent pentru nerăbdarea sfinţiei sale. Slab şi neîndemânatic, coechipierul său abia de reuşea să înfigă vârful cazmalei în pământul tare ca piatra. De aici, supărarea, chiar furia cărătorului. Dacă pe la prânzişor doar îl bodogănea pe becisnic, pe măsură ce se apropia prânzul îl înjura de-a binelea. Uneori, bogăţia şi plasticitatea înjurăturilor lui rivalizau cu bogăţia şi plasticitatea înjurăturilor anchetatorului meu de la securitatea din Uranus, de la care ar fi avut, totuşi, multe de învăţat. O dată, l-am văzut pe farmacistul Georgescu cu ochii în lacrimi.

— De ce nu-i răspundeţi cum merită? l-am întrebat. Ce, nu ştiţi să înjuraţi?

— Ştiu, ştiu, mi-a răspuns micul farmacist, cum să nu ştiu? Dar oricât l-aş înjura eu, el mă înjură şi mai tare.

Era limpede că se lăuda, că nu avea ştiinţa înjurăturii. Dacă ar fi avut-o, n-ar fi ajuns să plângă. Blestemul, scuipatul, ocara sunt un bun remediu împotriva lacrimilor.

— Cu duhul blândeţii, părinte! îi strigam, din când în când, agresorului.

Haiducul de popă îşi înălţa sprâncenele zbârlite, ca părul de pe spinarea mistreţului, îmi zâmbea înţelegător, însă îşi continua îndeletnicirile netulburat.

Nimeriserăm cu groapa de împrumut într-un vechi drum de țară, ce trecea probabil de sute de ani pe acolo, pe malul şerpuitor al Dunării. Era îndelung bătătorit de roți de căruțe, de copitele vitelor, de pasul localnicilor. Izbeam cu târnăcopul ca într-o stâncă. Groapa nu se adâncea, iar seara ne aştepta pedeapsa regulamentară.

Această pedeapsă regulamentară se numea, în limbajul subtil al proceselor-verbale, *bătaie organizată*. Se confirma astfel, neoficial, existența celeilalte bătăi, neorganizate, întâmplătoare şi sălbatice, pe care ți-o aplicau caraliii fără să mai aştepte semnătura comandantului. În cazul pedepselor supravegheate, improvizația şi fantezia creatoare a bătăuşului îşi pierdeau mult din importanță. Locul lor îl lua rutina, o excelentă tehnică de economisire a energiei, a efortului de gândire, în primul rând. Ți se dădeau jos pantalonii, te întindeau cu fața la podea, doi soldați din trupele de pază te țineau bine de mâini şi de picioare, ți se aşternea pe fund un cearşaf ud, ca să se evite spargerea vaselor de sânge, după care începeau loviturile. Ție nu-ți rămânea decât să le numeri. Număratul şi țipetele de durere erau contribuția ta personală la acest supliciu, modul prin care îți recunoşteai, de bună voie şi nesilit de nimeni, participarea. De fapt, număra şi supraveghetorul, aproape întotdeauna acelaşi. Specialistul, probabil.

La prima bătaie am participat mulți, foarte mulți oameni. Coada se întindea de la poarta de intrare în lagăr până departe, în interior, aproape de gardul spitalului. Se făcuse târziu, se lăsa noaptea, stelele clipeau spasmodic pe cerul înalt şi indiferent al Bălții. În întuneric, se ghicea curgerea neobosită a fluviului. În uşa camerei de gardă, a apărut şi comandantul. Căpitanul Mălăngeanu s-a proptit sănătos pe picioarele-i butucănoase, şi-a scos pieptul înainte - în lumina chioară a becului, nu i se vedea decât pântecul - şi şi-a dat drumul:

— V-am tăiat bou negru (nu-l tăiase), v-am tăiat bou alb (nici pomeneală), v-ați făcut mațul cât brațul (rimă clasică), iar voi, bandiților, nici nu vă gândiți să faceți norma!

Când s-a sfârşit predica, a început bătaia. Intram organizat, unul câte unul. Ca la doctor. Fiecare şedință dura mult, nespus de mult pentru nervii noştri încordați, însă stăteam cuminți, fără a manifesta vreo nerăbdare. Se vedea de la o poştă că torționarii munceau, nu glumă. De altfel, chiar de a doua zi, numărul pedepsiților se va micşora, pentru a face mai uşoară sarcina pedepsitorilor. În această atmosferă ireală, Adrian Nițoiu, ghinionistul meu coleg de echipă, a avut o iluminare:

— Am stat la coadă la cantina studențească, am stat la coadă la bilete de teatru, la cinema, la operă, dar coadă pentru bătaie n-aş fi crezut că se poate.

Când mi-a venit rândul, am intrat în încăperea plină de spectatori — soldați şi gradați, laolaltă — şi m-am supus ritualului ca în transă. Pe la a zecea lovitură, n-am mai rezistat. Am scos un urlet şi, răsucindu-mă în mâinile celor care mă țineau, m-am

întors cu burta în sus. M-au fixat repede la loc, dar am avut vreme să văd faţa călăului: era vechiul nostru prieten, caporalul Ţugui. Tot cu mânecile suflecate, izbea cu centironul în carnea moale a feselor cu aceeaşi forţă şi pricepere cu care vestiţii tăietori de lemne din dulcea lui Bucovină izbesc cu toporul în cioate de copaci.

Pe mine m-au bătut cam toţi caraliii din Baltă. Cei ce nu au reuşit să mă ciomăgească pe mine i-au ciomăgit, în mod sigur, pe alţii. Le era în deprindere. Auzeam pe câte un camarad de detenţie lăudându-l pe cutare sergent că e om de treabă, că nu l-a înjurat, că nu l-a lovit, că a încercat chiar să-i uşureze viaţa cu o vorbă bună. Emoţionantă mărturie. Emoţionantă însă falsă. Dacă nu erai bătăuş, nu aveai ce căuta acolo. Pur şi simplu, Securitatea — sau Direcţia Penitenciarelor, surioara ei bună — nu te angaja. Un om întreg la minte nu se face paznic de închisoare, cu atât mai puţin într-o închisoare cu deţinuţi politici. Când sunt atâtea profesiuni pe lumea asta, nu te faci călău. Măturător de stradă, da. Căcănar, da. Dar nu ucigaş. Cei ce au îmbrăcat uniforma Securităţii nu au îmbrăcat-o din milă creştină. Nu o irepresibilă vocaţie de misionar i-a împins să-şi pună pe umăr ruşinoasele trese. Dacă sergentul în cauză nu l-a lovit pe mărturisitor, asta înseamnă că a avut şi el un moment de slăbiciune sau de lehamite. Nu înseamnă că nu a rupt oase. Înseamnă că nu i-a rupt *lui* oasele.

Bătăile organizate prezentau un mare dezavantaj: durau mult. Caracterul lor birocratic ne obliga să stăm ceasuri în şir la coadă, în picioare, flămânzi, în ploaie, în frig. Suplimentul acesta de tortură, repetat seară de seară, mi-a stimulat, ca să zic aşa, spiritul de iniţiativă. Dacă la început dădeam din colţ în colţ şi încercam să rămân cât mai la urmă, acum, odată pătruns pe poarta lagărului, alergam, pur şi simplu, ca să ajung printre primii la bătaie. Rezolvam treaba şi, astfel, îmi rămânea timp să-mi mănânc liniştit gamela de murături, aceeaşi hrană la prânz, ca şi la cină.

De drumul dinspre Agaua am scăpat atunci când au venit ploile. S-au pornit odată cu vântul de stepă, o suflare tăioasă ce pătrundea nemilos prin stofa rară a zeghii, prin cămaşă, prin piele, prin oase. Nu era un simplu acompaniament al ploii, ci născătorul de ploaie, esenţa ei. În câteva zile, în care puhoaiele nu au încetat o clipă, deveniserăm noi înşine ploaie şi vânt. Ni s-a dat şi echipamentul de toamnă şi iarnă: câteva căciuli, în posesia cărora au intrat mai ales bucătarii şi alţii ca ei, de la muncile interioare, o pereche de obiele în plus şi o manta. De manta m-am ataşat imediat. Era aşa de mare, încât, oricâte fâşii am tăiat din ea, tot mare a rămas. Dintru bun început, m-am folosit de mânecile ei largi ca de un manşon, pentru ca, mai târziu, să-mi croiesc din acest manşon o pereche de mănuşi pe cinste. Din poalele ei mi-am făcut şi un pieptar, deţinuţilor politici nefiindu-le permis să poarte lucruri civile. Printr-o ingenioasă combinaţie croitoricească, mica şi sărăcăcioasa mea bonetă s-a transformat rapid într-o căciulă bogată; n-a trebuit decât să-i ataşez la urechi şi pe ceafă câteva

petice, obținute, desigur, din inepuizabila manta. Utilitatea ei nu înceta nici noaptea. O întindeam peste pătură şi, astfel, îmi era - sau mi se părea că-mi este - mai puțin frig. În împrejurări speciale s-a dovedit a fi şi un excelent mijloc de producție. Ridicându-i poalele şi înnodându-i-le strâns, o transformam pe dată în cupă sau căuş, sau covată, un soi de marsupiu în care, la o corvoadă de duminică, am transportat o cantitate impresionantă de țigle şi cărămizi. Când i s-a făcut rău unui coleg, am folosit-o drept targă. Chiar târâtă prin noroi, n-avea cum să se murdărească mai tare. Nu mai spun ce plăcut era s-o adun sub mine şi să mă aşez pe ea ca într-un cuibar. Şi totuşi, în ciuda atâtor calități, mantaua mea avea un mare cusur: nu ținea cald. Purtată de mulți alți puşcăriaşi înaintea mea, postavul ei, din deşeuri de cârpe țesute în dungi, se tocise, se subțiase, se rărise ca o strecurătoare. De podoaba aceasta vestimentară se arăta deosebit de interesat prietenul meu Vlad Brussescu. Pretindea că ar fi păcat să nu figureze în istoria costumelor, ca etapă obligatorie în evoluția îmbrăcămintei la români, că locul ei este muzeul, în imediata vecinătate a armurilor medievale, că n-ar trebui să cadă pe mâna vreunui negustor de haine vechi, ci sub ochiul atent al creatorilor de modă, şi că, dacă tot o calc în picioare (datorită lungimii ei), n-ar fi rău să i se schimbe numele şi să i se spună cizmă, bocanc sau, din respect pentru strămoşii noştri daco-romani, sandală ori opincă.

La fel de largă şi lungă era mantaua părintelui Chiriac. Când vântul îşi întețea rafalele, veşmântul acela uriaş se ridica val-vârtej până peste umerii proprietarului, biciuindu-i fața şi întunecându-i privirile. „Sciția, domnilor, Sciția!”, exclama părintele, mai mult încântat, decât nemulțumit. Netezea pulpanele vărgate ale mantalei şi-şi relua un discurs mai vechi despre regresia istorică pe care o trăiam, despre privilegiul unic ce ni se oferea de a ne cunoaşte începuturile, de a ne reîntoarce *in illo tempore*.

Îmi iubeam mantaua, dar trebuie să admit că mai aproape de trup îmi simțeam cămaşa. Confecționată din *americă* — pânza aceea rezistentă, căreia comerțul socialist îi schimbase numele în *pânză muncitorul*, din pudoare ideologică, desigur —, ea se uda ultima şi se zvânta prima. Doar se zvânta. Dormeam îmbrăcați, în speranța că ne vom usca peste noapte, că măcar la ora deşteptării ne va fi cald. Vană speranță. Până la începutul lunii decembrie a plouat fără întrerupere, iar hainele noastre au continuat să fie un inepuizabil depozit de apă.

Pentru noi, cei ce nimeriserăm cu gropile de împrumut în mijlocul drumului de țară, ploaia aceasta a fost, într-un anumit sens, o binecuvântare. Pământul s-a muiat, cazmaua intra în el ca-n brânză. Chiar dacă încărcatul dura ceva mai mult, lutul galben transformându-se într-un fel de pastă de olar şi lipindu-se de lopeți, aici treaba mergea. Greul cădea pe cărător, dar asta nu se întâmpla doar în echipa noastră. Roabele se împotmoleau, roțile alunecau pe scândura rampelor şi, nu rareori,

încărcătura se răsturna înainte de a ajunge pe digul propriu-zis. Nici vorbă să ne facem norma.

Spuneam că de drumul dinspre satul Agaua m-au salvat ploile. Dar nu şi de bătaie. Ziua de 7 noiembrie trecuse, cu tot cu aniversarea ei, maiorul Ficior (sau Anton) îşi vedea liniştit de treabă la Centrul lui de la Piatra-Frecăţei, căpitanul „Harşti" îşi făcea datoria prin altă parte, la fel de conştiincios, probabil, însă comandantul Mălăngeanu uitase, pur şi simplu, să revoce ordinul. Acum, când nimeni nu-şi mai putea îndeplini norma, pedepsele se aplicau la întâmplare, iar dacă exista totuşi o selecţie a codaşilor, aceasta aparţinea brigadierilor. Uneltele administraţiei ştiau să-şi apere privilegiile. Fiind scutiţi de normă, îi sileau pe ceilalţi să şi-o facă. Iar pentru că nu munceau, primeau o gamelă de mâncare în plus. Erau totuşi slugi leneşe: uneori, nici nu mai măsurau gropile săpate, ci apreciau din ochi şi întocmeau listele cu codaşi după antipatii. Aceşti camarazi ai noştri pierduseră orice ruşine.

De bătaia în poartă cu cearşaful ud şi cu centironul caporalului Ţugui m-a scăpat până la urmă o faţă bisericească. Într-o pauză de prânz, care dura cam o oră, m-am strecurat în brigada vecină, să-mi văd un prieten. L-am găsit adăpostit în groapa de împrumut, între colegii săi de echipă, bucurându-se cu toţii de binemeritata odihnă. Un singur om continua să lucreze: părintele Kovacs. Deşi suprafaţa gropii era imensă, el îi reteza marginile, lărgind-o şi mai mult. Cu lovituri îndemânatice de hârleţ, construi într-unul din cele patru colţuri ale gropii un stâlp de pământ cu vreo treizeci de centimetri mai înalt decât cel vechi. Pe acela îl dărâmă fără milă, netezind pereţii cu grijă, pentru a şterge orice urmă a existenţei lui. Aceşti stâlpi trebuiau lăsaţi ca martori, în fiecare dimineaţă, la începutul lucrului şi ei marcau adâncimea până la care se ajungea seara cu săpatul. Înmulţind înălţimea martorului cu suprafaţa gropii, brigadierii aflau cantitatea de pământ dizlocat şi încorporat în masa digului. Lărgind laturile gropii şi stabilind un martor fals, mai înalt, părintele Kovacs obţinea în câteva minute norma zilnică a doi, trei oameni. Potrivit cu nevoile echipei. Priveam fascinat această operaţie ingenioasă şi mă gândeam, cu târzie părere de rău, câte bătăi aş fi putut evita, dacă nu aş fi fost atât de ignorant. Nu trebuia să fii geometru sau arhitect, sau constructor pentru aşa ceva. Ajungea teologia. Iar părintele Kovacs era un teolog strălucit, cu înalte studii catolice în Cetatea eternă. Admiraţia mea mută a fost luată de inventatorul martorului fals drept reproş:

— Pia fraus, fiule, s-a scuzat el. Fraudă pioasă, plăcută lui Dumnezeu. Nu face rău nimănui. Nu e un păcat. Şi chiar de-ar fi, participăm la Creaţie prin tot ce facem...

Sunt întâmplări şi vorbe pe care le-am uitat demult. Credeam că le-am uitat. Speram să le fi uitat. Mi le amintesc acum, după patruzeci de ani, nu s-or fi petrecut ele chiar aşa cum îmi vin în minte, dar înţeleg cuvintele părintelui Kovacs şi mă bucur: amintindu-mi, particip la Creaţie. Bune sau rele, morale sau imorale, faptele, vorbele,

dar şi gândurile noastre fac, într-adevăr, parte din miracolul pe care îl trăim. Dacă n-or fi chiar miracolul însuşi.

Ploile putrede, hainele ude săptămâni de-a rândul, noroiul prin care înotam în drumurile noastre şi-au spus, până la urmă, cuvântul. Eram atât de istovit, încât mă sculam pe aceeaşi parte pe care mă culcam. Dormeam chircit ca un fetus, fără vise, iar la deşteptare degetele înțepenite ale mâinii păstrau încă forma mânerului de roabă; îmi simțeam degetele ca pe nişte cioturi în palmă, corpuri străine pe care trebuia să le descleştez cu cioturile celeilalte mâini. Într-o bună dimineață, paharul s-a umplut. Paturile din baracă erau etajate pe două nivele, iar locul meu, ca aproape al tuturor celor mai tineri, era sus, pe cracă. Când a sunat deşteptarea, am încercat să cobor, însă mi-a fost peste puteri. Muşchii nu se mai supuneau voinței, nici nu mai exista voință şi, deşi îmi clănțăneau dinții de frig, hainele şi pătura şi nedespărțita manta de deasupra mă ardeau ca o sobă încinsă, ca un foc ce pornea din interior, din adâncul ființei mele, parcă. Am rămas inert, urmărind cu o ciudată detaşare graba dezordonată a camarazilor mei. O percepție specială mă făcea să pierd întregul şi să înregistrez detaliile cu precizia unui aparat de fotografiat. Zgomotele unei barăci de câteva sute de oameni îmi sunau înfundat în urechi şi o senzație de pace, de lină plutire, mă învăluia din ce în ce mai plăcut. Mai pățisem ceva asemănător la Jilava, în temnița de sub pământ. După ceasuri întregi de semiconştiență, în care zăcusem suspendat între viață şi moarte, colegii de celulă bătuseră cu pumnul în uşă, solicitând intervenția medicului.

— Da' ce are? întrebase Ferometal, caraliul cu dinții de viplă.

— Moare, domnule sergent, moare.

— Să moară în pizda mă-sii! dăduse el soluția.

Atunci, locul doctorului îl luase colegul nostru de celulă Petcu, un şofer din Constanța. Cunoştințele lui medicale erau nule. Nu fusese niciodată bolnav, aşa că nici măcar reprezentarea bolii nu putea să o aibă. Când a văzut însă că un om moare, că nimeni (într-o celulă în care erau şi medici) nu face nimic pentru a-l ajuta, mila şi compasiunea l-au transformat, fulgerător, în terapeut. Umezindu-şi palmele cu apă şi săpun şi din când în când cu scuipat, îmi frământase fiecare bucățică de carne, fiecare mădular până la durere, până la țipăt, toată forța lui concentrându-se în acest masaj, şi chiar îşi sublinia forța povestind în tot acest timp cu câtă uşurință reuşea să ridice singur de jos şi să arunce în propriul său camion câte o roată de o sută de kilograme. Mă vindecase în mai puțin de o jumătate de oră. Acum, baraca se golise, deținuții se adunaseră pe platoul din curte pentru numărătoare. În uşă îşi făcu apariția sergentul-major Negoiță. Căuta întârziații. Cu ochi de vânător exersat, mă zări în câteva secunde. Tânăr, cu înfățişare atletică, sergentul-major Negoiță era un bărbat frumos, blond, cu ochii albaştri luminoşi, cu părul de culoarea paiului, ce-i cădea în şuvițe de

sub caschetă. Distins şi jovial, părea un actor sovietic specializat în roluri pozitive. Avea umeri largi, şolduri înguste şi, sub uniforma bine întinsă pe corp, i se ghiceau muşchii armonios dezvoltaţi. Ce căuta acolo un exemplar uman atât de reuşit rămâne o enigmă. Locul lui s-ar fi cuvenit să fie în arenă, pe pistele de atletism sau în bazinele de înot, în preajma marilor recorduri şi în admiraţia mulţimii. Se apropie de mine cu pas elastic şi, fără efort, fără a-şi lua elan, aproape plutind, sări drept în patul meu, care se afla totuşi la cel puţin un metru şi jumătate înălţime. I-am văzut cizmele lustruite, strălucind de curăţenie, ca întreaga sa persoană, de altfel. M-a privit îndelung, binevoitor, plin de compasiune. Ca în copilărie, când se întâmpla să cad bolnav, ochii lui luminoşi, la fel de albaştri şi de senini ca ai bunicii, îmi inspirau o mare încredere. Am ştiut atunci că am în faţă omul care mă va ajuta, că va chema doctorul, dacă nu cumva mă va lua în braţe şi mă va duce chiar el la infirmerie. Nu a ales calea aceasta bătătorită, ci una a implicării totale. Brusc, îndoindu-şi genunchii şi arcuindu-şi pulpele, cu aceeaşi uşurinţă cu care ajunsese în pat, a sărit cu amândouă picioarele pe pieptul meu. Şi a prins să mă calce. Metodic, cu dăruire. Locul predilect al călcăturii rămâneau pieptul şi abdomenul, însă nu-mi ocolea nici capul, nici membrele. Sălta şi juca pe trupul meu ca la nuntă. Expert în dansuri populare, alesese bătuta pe loc. Ritmul acesta sălbatic nu-mi era chiar necunoscut. Îl mai văzusem la horă, când flăcăii satului încingeau câte un joc îndrăcit, de o primitivă vitalitate, cu lovituri năprasnice de picior. Acum, această artă străveche se exersa pe propria-mi piele. Simţul muzical al dansatorului se dovedea fără cusur. Marca măsurile cu potcoavele încălţărilor de parcă i-ar fi sunat în urechi un întreg taraf de lăutari. Nu părea a fi o improvizaţie. Era mai curând un dans iniţiatic, act ritual născut dintr-o cultură bătrână în care identificarea dansatorului cu tămăduitorul, a dansatorului tămăduitor cu omul aflat în suferinţă este deplină. Pe de altă parte, vraciul Negoiţă îşi respecta pacientul. Tratamentul său avea în vedere fiecare muşchi, fiecare bucăţică de carne, dar şi oasele, posibilă sursă de boală. Nu-şi drămuia leacul. În fond, metoda semăna cu masajul de la Jilava, cu o deosebire pur tehnică: darul de vindecător al şoferului Petcu stătea în palmele sale; al sergentului-major Negoiţă, în tălpi. Cele mai multe făpturi ale lui Dumnezeu se orientează în timp şi spaţiu prin câteva simţuri esenţiale. Când văzul e mai slab, auzul e mai ager, după cum atrofierea mirosului e compensată de precizia tactilului. Există animale care îşi simt prada după vibraţiile părului din smocul urechilor, iar altele ghicesc primejdia prin mustăţi. Când sensibilitatea tălpilor lui Negoiţă i-a dat de ştire posesorului acestor minunate instrumente de cunoaştere că treaba e bună şi orice exces s-ar putea întoarce împotriva leacului, ritualul s-a oprit. La fel de brusc precum începuse. Ştia taumaturgul că, dacă puţină otravă vindecă, mai multă otravă ucide. Scena s-a petrecut într-o muţenie totală. Nici geamăt, nici gâfâit. Eu n-am gemut pentru că n-aş fi fost în stare să scot un

sunet, el nu a gâfâit pentru că ar fi fost sub demnitatea lui să se manifeste zgomotos. În tăcere m-a aruncat din pat şi tot în tăcere m-a târât afară din baracă, depunându-mă elegant la picioarele brigăzii. Cu gingăşie, parcă, fără obişnuitele îmbrânceli. Am ieşit pe poarta lagărului ca în vis, susținut de brațele camarazilor mei.

După câțiva kilometri de marş prin noroiul geologic al Bălții, pe care, în starea de narcoză în care mă aflam, îl percepeam ca pe o ființă vie, devoratoare, s-a întâmplat un lucru surprinzător: mi-am revenit. Capul îmi era limpede, eram din nou conştient de propriul meu trup. Am început prin a-mi da seama că sunt desculț şi că între zeghe şi ploaia ce-mi biciuia spinarea nu mai exista buna mea manta protectoare şi că, în ciuda acestui neajuns, nu mă mai scutură frigul. Apoi, pe măsură ce mă înzdrăveneam, m-a cuprins mirarea: cum de fusesem atât de grăbit la plecarea din lagăr, încât să-mi uit bocancii şi mantaua? Ceața de pe creier s-a risipit cu totul, iar imaginea scenei din baracă, apărută în toată splendoarea ei, a pus capăt nedumeririi. Când mi-am reluat lucrul, eram sănătos tun. Cu priceperea sa, sergentul-major Negoiță, binefăcătorul meu, reparase o piesă a maşinii de făcut diguri.

5
Noroiul, Dandu şi Avadic

S-ar părea că dintre atâtea făpturi ale uscatului, omul este singura care a uitat să înoate. Jivinele pădurii traversează lacuri şi fluvii, şerpii de stâncă despică valul cu uşurinţă, păianjenul căruia vântul i-a rupt pânza săgetează pe apă ca un înotător de elită. Numai omul inventează mişcări şi imagini pe care memoria lui ar fi trebuit să le păstreze. Pentru el, până şi mersul vine târziu, după nesfârşite eforturi. Istoria lui este istoria unor repetate eşecuri, evoluţia, o continuă abatere de la firesc. Este nevoie de multă răbdare ca să deprindă ceea ce alte vieţuitoare ştiu dinainte de a se naşte. Între el şi mediul înconjurător s-a produs o ruptură. Armonia lumii o percepe ca ostilitate; propria specie i-a devenit duşman. Omul a pierdut ritmul naturii.

Şi totuşi, în toamna anului 1959, când s-au dezlănţuit ploile diluviene, noi, deţinuţii politici de la Salcia, ne-am recâştigat acest ritm. Aruncaţi pe neaşteptate în mocirla digului, după inevitabilul moment de năuceală, am descoperit cu surprindere că suntem în elementul nostru. Aşa cum apa este mediul peştelui, aerul, al păsării, mediul banditului a devenit noroiul. Prin contrast, paznicii puteau să se închipuie fiinţe aseptice, păstrate sub clopot de sticlă; murdăria noastră făcea dovada curăţeniei lor. Hainele atârnau grele pe noi, pline de straturi noroioase: stratul de ieri, stratul de azi. Noroiul ne intra în gură, în ochi, în nas, în urechi, mâncam din gamele noroioase, dormeam în noroi. Iar digul creştea. Această construcţie paşnică în aparenţă, hidoasă în fapt, era mai ales creaţia noastră. Noi săpaserăm gropile care se umpluseră cu apă, noi fărâmiţaserăm glodul pietrificat, pentru a-l depune în trupul uriaşei centuri de pământ şi tot noi îi proiectaserăm coama ce rămânea acum singurul drum de acces spre punctele de lucru. Limitat de cele două taluzuri abrupte, drumul s-a transformat, sub revărsarea necontenită a ploii, într-o uriaşă piscină de noroi. Humă lichefiată. În mlaştina acestei lagune suspendate, înotul nostru nu avea stil. Ne clătinam în coloană, alunecam, cădeam, ne ridicam împleticit, ne împiedicam în propriile noastre picioare, dar şi în ale altora, ne călcam unii pe alţii. Câte un bocanc rămânea prizonier în magma vâscoasă, te aplecai să-l recuperezi şi-ţi continuai drumul desculţ, cu bocancul în mână. Iar digul se înălţa. Peste vară, aveam să aflăm că noroiul de la Salcia era viu şi polimorf. El trăia şi uscat, sub înfăţişarea unor bolovani ostili care nu se lăsau zdrobiţi de uneltele noastre. Trăia şi pulsa şi sub deghizamentul teribilelor furtuni de praf care ne tăiau respiraţia şi ne otrăveau plămânii ore în şir. Se metamorfoza, astfel, ca omida

în gogoaşă şi fluture, pentru a se întoarce iarăşi la starea larvară. Era veşnic. Asemenea unei păduri, a cărei existență stabilă e în rădăcini subterane şi nu în trecătoare frunze şi flori, noroiul din Balta Brăilei trăia mai ales în adânc, de unde reizbucnea năvalnic, odată cu ploile. Înotam zi de zi prin acest mâl primordial, iar digul creştea şi se înălța.

O integrare spectaculoasă în ritmul naturii i-a izbutit doctorului Eusebiu Munteanu. Şi asta în ciuda administrației lagărului. Oricât de grijulie se arăta aceasta cu cele mai mărunte aspecte ale vieții deținuților, la doctorul Munteanu nu se gândise. Nu prevăzuse nici îmbrăcăminte, nici încălțăminte pentru un duşman de aproape doi metri. Pantalonii scurți, gen *pêcheur*, acum că Sebi slăbise peste măsură, îl mai încăpeau cât de cât. Cămaşa şi zeghea, cu mâneci puțin peste coate, deşi pârâiau din încheieturi, îi acopereau trupul. Dar cu bocancii eroarea era evidentă. În viziunea comandanților de închisoare, deținutul trebuia să aibă picior standard: 41 sau 42; nu se născuse încă românul care să merite o încălțăminte mai mare. Doctorul Munteanu, care purta numărul 47, nu umbla totuşi desculț. A umblat o vreme cu nişte galenți de concepție şi execuție proprii, dintr-o bucată de lemn de salcie. Însă, când noroaiele au devenit din cale afară de agresive, s-a văzut nevoit să recurgă la *bunul statului*. Nu se ştie ce îmbunătățiri a adus el bocancilor din dotare, probabil că le-a tăiat căputa ori carâmbii sau le-o fi retezat botul; este greu de crezut că a intervenit asupra piciorului. Înfăşurate în cârpe, acele arătări diforme au devenit adevărate ghiulele de pământ galben, cleios; la fiecare pas, noroiul trecea peste gleznă, îi înghițea piciorul, i-l sugea ca o ventuză. M-am încumetat odată să-i calc pe urme; a fost o imprudență: am intrat în craterul făcut de şcrabii lui până la genunchi. Mai târziu, când printr-o întâmplare norocoasă familia a reuşit să-i trimită o pereche de bocanci pe măsură, darul acesta a stârnit nu numai invidia noastră, dar şi a caraliilor. Erau bocanci de schi solizi, uriaşi, cu piele rezistentă, căptuşiți ca pentru geruri polare, cu capse scânteietoare şi şireturi cât odgoanele, cu tălpi antiderapante şi şină la călcâi. Proiectați pentru munte, clăparii ăştia se potriveau şi cu vâscozitatea bălții. Oricât de stângaci te-ai fi mişcat, nu se putea să cazi cu ei: se fixau în cea mai alunecoasă mocirlă ca nişte ancore. Odată, într-un marş de la Salcia la Strâmba, pe un drum infernal de vreo 15 kilometri printr-un noroi epopeic, un locotenent care ne însoțea călare s-a ținut multă vreme alături de Sebi, privind fascinat la picioarele lui. Legănat în şaua calului, se minuna probabil că te poți legăna şi în mersul pe jos. Abia după vreo două ceasuri, nemaiputând să-şi rețină admirația, a întrebat:

— De unde ai, mă, baschetii ăia?

Părea o admirație nejustificată din partea unui om care nu era nevoit să meargă pe jos. Odată cu „baschetii", Sebi primise şi un tub de vitamine, un produs special pentru a le întreține pielea. Eu îl şi necăjeam pe doctor, reproşându-i că, în loc să dea vitamine bolnavilor, îşi tratează cu vitamine bocancii. De comun acord cu proprietarul

lor, am botezat acele ambarcațiuni fabuloase *Saratoga* şi *Missouri*, după numele unor celebre vase de război americane; naviga formidabil cu ele. La fiecare pas, uriaşele crucişătoare ale doctorului se comportau de parcă tocmai atunci ar fi fost lansate la apă. Plescăiau, se legănau, amenințau să se scufunde, dar reveneau negreşit la suprafață.

Şi bocancii mei au cunoscut aventura. Stângul era bun, încăpeau în el două rânduri de obiele, însă dreptul era mic. Cât timp stăteam în lagăr, nici nu încercam să-l încalț cum trebuie, îi îndoiam neglijent pielea dinapoi şi mă simțeam bine aşa, cu călcâiul la aer. Într-o seară, ieşind din baracă, am dat nas în nas cu plutonierul-major Ghiban. M-am ferit din calea lui —instinctul îmi spunea că trebuie să pun distanță între mine şi reprezentantul puterii — şi m-am tras pe lângă zid, atent la băltoace, dar şi la reacția, întotdeauna imprevizibilă, a caraliului. Era întuneric, abia vedeam pe unde păşesc, însă ochii de bufniță ai majurului au zărit pe loc infracțiunea.

— Calci pe ştaif, ai? De ce distrugi, bă, efectele statului?

Am dat să-i explic că bocancul e strâmt, că nu-mi încape, însă bunul apărător al legii nu avea chef de explicații; pe el îl interesau ordinea şi disciplina. M-a ajuns din urmă într-o clipă, mi-a aplicat câteva ciomege pe spinare şi şi-a văzut tacticos de drum, sprijinindu-se în ciomag ca într-un baston de promenadă.

— Altă dată, să-ți încapă, banditule. Dacă nu, hahăul de tine! mi-a aruncat el peste umăr.

În vorbirea pitoresc folclorică a plutonierului-major Ghiban, *hahău* însemna bâtă sau ciomag. Filologii din lagăr aveau dubii cu privire la atestarea cuvântului în dicționarele limbii române, fără a nega însă realitatea uneltei sau armei cu acest nume vibrant; o simțeau pe pielea lor. Caraliul îşi folosea hahăul cu atâta siguranță în rostire şi cu atâta forță în braț, încât, cu dicționar sau fără, trebuia acceptat. Dacă se întâmplă ca o stea să poarte numele astronomului care a descoperit-o, în cazul de față, printr-o înțelegere pidosnică a fenomenului, astronomul a luat numele stelei, inventatorul a fost botezat după propria invenție. Ghiban, banalul patronimic pescăresc, a cedat locul în favoarea unei frumoase onomatopei: Hahău. Nimeni, nici măcar colegii săi gradați, nu-i mai spunea altfel. Nu suna a poreclă, ci a titlu de noblețe. Însă o noblețe câştigată prin merite personale, deşi la fel de prețioasă ca una ereditară, este mult mai fragilă. Orice slăbiciune o poate submina. Ea trebuie reconfirmată prin noi fapte de bravură. Iar Hahău, fără a fi fost exagerat de reflexiv, înțelegea bine acest lucru şi lupta să-şi consolideze prestigiul. În zilele în care era de serviciu în lagăr, numărul celor bătuți, din te miri ce motiv, se tripla: hahăul poposea pe spinarea oamenilor din zori şi până la ceasul stingerii, neobosit.

Oricât de greu ar fi fost traiul în interiorul lagărului, fie şi în prezența unui supraveghetor de talia plutonierului-major Ghiban, la dig era şi mai greu. În perioada

aceea a marelui iureş şi a normelor, prea puţini dintre noi se mai gândeau la eliberare. Visul sclavilor erau muncile de interior. Numai că a obţine o astfel de slujbă era dificil. Bucătarul-şef Coteţ, fost bucătar şi cofetar în viaţa civilă, nu putea fi înlocuit. Ajutoarele lui, nici ele. Ţăranii olteni care se făcuseră vidanjori ţineau cu dinţii de noua lor meserie. Dintr-o experienţă dură, a lor şi a părinţilor lor, ştiau că e mai uşor să împrăştii bălegarul decât să sapi ogorul. Posturile din spital erau interzise celor necalificaţi; fără studii, puteai fi orice, dar nu medic. În plus, erau atâţia doctori în lagăr, încât se călcau pe picioare. Numărul mare de contrarevoluţionari produşi de facultăţile de medicină confirma teza oficială că ştiinţa are caracter de clasă. Zidarii, deveniţi aproape o lojă masonică, nu doreau să lărgească sfera iniţiaţilor. Pe la cizmărie dădea târcoale un ziarist extrem de perseverent. Pe scurt, toate posturile călduţe se ocupaseră demult.

Cei mai mulţi deţinuţi de la Salcia fuseseră condamnaţi sub incidenţa unui generos articol al Codului Penal, în care încăpeau toate infracţiunile imaginate de specialiştii Securităţii. Articolul 209 era o capodoperă de fantezie juridică. În el se regăseau de-a valma agitaţia şi uneltirea contra ordinii sociale, propaganda duşmănoasă şi constituirea de organizaţii antipartinice, ponegrirea orânduirii de stat sau nevinovata, onorabila omisiune de denunţ. Pe baza acestui articol, un poznaş dintr-o mahala gălăţeană care îşi botezase câinele *Stalin* a primit 5 ani pentru atitudine antisovietică. Fără să-l ajute cu nimic, chiar dăunându-i, apărarea omului a fost interesantă: a declarat judecătorilor că mai avea un câine pe care îl chema *Hitler*. Doi cheflii bucureşteni au intrat în restaurantul Dunărea şi au cerut să li se dea peşte. Se apropia ora închiderii, iar chelnerii uitaseră că lucrează într-un local cu specific pescăresc. „N-avem!” au zis ei. „Dar lipovenii ăştia ce păzesc?” au întrebat amatorii de crap, arătând cu degetul portretele bărboase ale lui Marx şi Engels, atârnate pe perete, în decorul de papură, năvoade şi vârşe. Răspunsul l-au primit la tribunalul militar, prin intermediul Articolului 209. În iunie 1958, un tânăr dintr-un orăşel de graniţă s-a bucurat grozav când a văzut Armata Roşie părăsind Republica Populară Romînă şi ducându-se acasă. De bucurat, s-au bucurat mulţi, însă bucuria lui s-a dovedit prea zgomotoasă pentru urechile sensibile ale securiştilor: i-au dat 7 ani. Dacă îl mai amintim şi pe fumătorul care pretindea că brichetele americane sunt mai bune decât brichetele ruseşti, apreciere plătită cu ani grei de temniţă, trebuie să convenim împreună cu anchetatorii şi judecătorii noştri că varietatea infracţiunilor, ca şi a pedepselor, era încântătoare.

În lumea amestecată a Salciei existau şi simpatizanţi declaraţi ai vechilor formaţiuni politice. Chiar dacă nu fuseseră cu toţii membri de partid, ei îşi ziceau, în aprinsele lor dispute doctrinare, liberali, ţărănişti, legionari, social-democraţi. Unul dintre reprezentanţii structurilor istorice se numea Dandu. Era un bărbat voinic ce se

apropia binişor de cincizeci de ani, avea o mustață fioroasă şi pretindea a fi fost nici mai mult, nici mai puțin decât cuzist. Era cel dintâi membru al Ligii Apărării Național-Creştine (LANC) pe care îl vedeam în carne şi oase; un altul nici nu mai aveam să întâlnesc. Cum a ajuns un oltean din Dolj lăncier în armata faimosului profesor ieşean A. C. Cuza şi ce afinități îl puteau lega de acesta rămânea o întrebare ce m-a urmărit o oarecare vreme. Un răspuns mi-a sugerat acolo, la Salcia, tot un oltean, Gaby Michailescu, un fermecător impresar teatral care cunoştea ca nimeni altul oamenii şi mentalitățile din perioada interbelică. Se afla la Dorohoi cu o trupă de actori şi trăsese peste noapte la un avocat din acel târg. Pe când stăteau la masă, şi-a făcut apariția un oaspete neanunțat: profesorul A. C. Cuza, vechi prieten al gazdei. Venise cu trenul de Iaşi pentru o probă la un costum. Gaby Michailescu s-a mirat că în capitala Moldovei nu sunt croitori. „Cum să nu fie?" ar fi răspuns profesorul. „Numai că toți îs jidani." Întâmplarea aceasta ar putea să arunce o oarecare lumină asupra opțiunii politice a lui Dandu: nu cumva se înscrisese el în LANC din lipsă de croitori geto-dacici?

Acum, în toamna sălbatică a anului 1959, lăncierul oltean se săturase de munca la roabă, iar atracția bucătăriei era irezistibilă. Locul acela sacru îl obseda. Pentru el, încăperea cu cazane aburinde şi belşug de mâncare devenise un soi de Omphalos, centru al lumii şi magnet cosmic. Într-o dimineață, nici nu se trăseseră bine zăvoarele, că Dandu țâşni pe uşa barăcii, se îndreptă glonț spre Sfânta sfintelor şi se instală în poarta gardului de acolo. Curând, brigadierii, însoțiți de cei doi, trei oameni care urmau să ne aducă pâinea şi hârdăul de cafea, voiră să intre în curtea bucătăriei. Dandu îi opri, îi întrebă cum îi cheamă, se interesă de specificul brigăzii — munci interioare, munci exterioare, dig, agricultură şi aşa mai departe. Numai după ce se convinse că nu are de-a face cu intruşi le dădu drumul înăuntru. Noutatea procedurii atrase atenția lui Hahău. Având plutonierul justificate îndoieli cu privire la legalitatea unor asemenea legitimări, „Hahăul de tine!", cunoscutul său strigăt de luptă, fu urmat aproape fulgerător de o adevărată grindină de lovituri. Dandu nici nu se clinti. Stătea drept şi se uita la caraliu cum se uită un câine credincios la stăpân. Intrigat de atâta fidelitate, Hahău îl întrebă răstit:

— Cine ți-a dat ordin, mă, să păzeşti aici?

— Dumneavoastră, domnule plutonier-major.

Răspunsul îl lăsă fără grai, dar nu fără ripostă. Se năpusti din nou asupra lui Dandu şi, cu ajutorul ciomagului şi al unor lovituri de picior bine simțite, îl convinse pe cuzist să-şi reia locul în brigadă. Seara, la întoarcerea de la dig, lăncierul recidivă: lipit de stâlpul porții dinspre bucătărie, îşi continuă chestionarul început dimineața, cu aceeaşi curiozitate de țață plecată în vizită: cum te cheamă, din ce brigadă eşti şi toate celelalte. Nici Hahău nu-şi schimbă tactica; acelaşi strigăt de luptă, aceleaşi lovituri, după care lui Dandu nu-i mai rămase decât să se întoarcă în baracă şi să

privească pe geam impardonabila dezordine din fața bucătăriei. Şi să-şi pregătească revanşa.

În dimineața următoare, mustăciosul ocupă cu atâta repeziciune punctul strategic din poartă, încât până şi bucătarul Coteț, omul cel mai popular de la Salcia, avu surpriza să fie întrebat cum îl cheamă şi în ce brigadă lucrează. În ziua aceea, funcția lui Ghiban fusese preluată de sergentul-major Milciu. Acesta nu folosea ciomagul, ci fluierul, o armă la fel de nemiloasă, poate. Hahăul lui Ghiban mai putea fi evitat, caraliul nefiind Nostradamus, ca să apară în mai multe locuri deodată, însă fluierul lui Milciu era omniprezent. Indiferent unde s-ar fi aflat proprietarul, sunetele micuțului său instrument se auzeau la fel de pătrunzător în toate ungherele lagărului. Dacă unui stilist pedant i s-ar fi cerut să explice pe viu noțiunea de diminutiv, cu greu ar fi putut găsi un material didactic mai bun: sergentul-major era năltuț, subțirel, slăbuț, avea năsucul cât un năsturel, mânuțe şi picioruşe de fetiță. Gălbejit şi spânatic, avea aerul unui adolescent bătrânicios. Nici n-ai fi zis că ființa aceea debilă poate să producă un şuierat atât de strident. Odată plecată din plămâni, respirația lui se opintea în gât, căpăta presiunea necesară în cavitatea bucală şi se amplifica năprasnic prin bucățica de tablă dintre buze. Agresivitatea şi ubicuitatea acelui instrument muzical erau înnebunitoare. Niciodată nu-şi lăsa jucăreaua din gură; a-i fi pretins să şi-o scoată în prezența deținuților ar fi însemnat să comiți un act de indecență, un atentat la pudoarea lui. Cum nu i se putea cere să-şi facă meseria în pielea goală, tot astfel nu i se putea cere să renunțe la fluier. Fluierul îi definea identitatea în egală măsură ca uniforma, tresele sau cascheta. Nu numai că îi rotunjea prestigiul, dar făcea parte din corpul lui. Era chiar o prelungire a gurii lui Milciu, o excrescență activă şi asurzitoare a buzelor lui. Aşa încât posesorului buzicii i s-a zis Buzică. În alte împrejurări, anumiți oameni au descoperit tabla înmulțirii, legea căderii corpurilor în vid sau teoria relativității; Milciu-Buzică a descoperit sunetul. Pentru a-şi atinge scopurile, persoana divină nu face deosebire între genii şi oligofreni.

În noaptea arestării, ascultasem la radio un cântec rusesc de duzină, căruia îi reținusem şi titlul: *Balalaica*. Deşi lipsit de simț muzical, o frântură din melodia aceea mă urmărise pe tot parcursul anchetei şi chiar şi acum, la Salcia, îmi revenea obsedant în auz. O fredonam sâsâit şi fals în cele mai neaşteptate situații, încât prietenul meu Vlad Brussescu, agresat de stupiditatea ei şi de insistența mea, o numise scârbit *Melodia mică şi rea*. Observând oroarea cu care ascultam cântatul la buzicuță al lui Milciu, mi-a promis că la expirarea pedepsei îmi va face cadou fluierul caraliului, cu care să-mi continui şi în libertate antipatica melodie mică şi rea. M-am arătat indignat de asocierea discretei mele balalaici cu mecanismul de tortură al caraliului, aşa că s-a grăbit să mă împace:

— Cu tot cu Buzică. Pentru o execuție muzicală perfectă.

De o execuţie muzicală perfectă a avut parte Dandu. Când l-a văzut pe mustăcios organizând intrarea brigadierilor în bucătărie şi împărţind dreptatea, Milciu-Buzică şi-a umflat bojocii şi a reacţionat fără milă. Dacă Hahău avusese dubii cu privire la legalitatea sau ilegalitatea demersului, Buzică nu avea decât certitudini: un bandit care face ordine este un impostor. Ordinea era apanajul lui, al paznicului, iar un furt de autoritate nu trebuia să rămână nepedepsit. Şi-a umflat deci plămânii, iar fluiericea care nici până atunci nu tăcuse s-a transformat într-o trâmbiţă a Judecăţii de Apoi. Ţevuşoara care îi prelungea buzele a căpătat rezonanţă şi amplitudine de orgă; semnale de alarmă, sunete pedepsitoare, săgeţi şi suliţe, o cascadă de sonuri războinice s-au abătut asupra păcătosului. Ceea ce nu reuşise hahăul lui Ghiban a reuşit fluierul lui Buzică. Dandu a luat-o la fugă, încercând să se salveze în prima baracă întâlnită în drum. Trâmbiţa de apoi i-a tăiat calea şi, aşa cum gonacii îndreaptă mistreţul în bătaia puştii vânătorilor, tot astfel buciumul, clopotul şi cimpoiul din gura caraliului l-au hăituit pe Dandu până l-au condus acolo unde îi era locul: la izolator. Totul s-a desfăşurat rapid, în cadenţă de marş, în pas alergător, la trap şi la galop, în acompaniamentul pedepsitor al buzicii. După ce i-a promis şi întocmirea unui raport pentru refuz de muncă şi nesupunere, Buzică a scos un oftat, nu, nu un oftat, ci un fluierat de uşurare. El, arbitrul unui lagăr haotic, îşi făcuse datoria.

A doua zi, a intrat din nou în tură Hahău. A sunat deşteptarea, a descuiat uşile, a inspectat interiorul barăcilor, după care, făcându-şi loc printre oameni cu ciomagul, s-a îndreptat către poarta bucătăriei. I se făcuse dor de banditul acela care încasa loviturile fără să clipească. Aproape la fel de solid ca namila de plutonier, Dandu i se părea un adversar pe măsură, partenerul ideal pentru mult apreciata-i specialitate sportivă: bâta şi lupta ciobănească. Atât că partenerul lipsea. Încruntat şi nemulţumit, a plecat în cercetare. A început cu bucătăria, şi-a aruncat ochii prin ateliere, a trecut prin fiecare baracă, pentru ca, într-un târziu, să dea de el acolo unde îl băgase Buzică. L-a scos din izolator şi l-a condus direct la poarta bucătăriei. Vânzoleala cu masa de dimineaţă se cam terminase, nu se mai învârteau pe acolo decât bucătarii şi câţiva inşi întârziaţi. Însă puţinătatea audienţei nu-l deranja pe Hahău. Răcni la ei de parcă s-ar fi adresat unui întreg stadion:

— Aici să stea. Iar dacă îşi mai părăseşte postul, hahăul de el!

Ca promisiunea să nu rămână o vorbă în vânt, îi arse lui Dandu un ciomag peste umeri. Numai că, de data asta, olteanul nu mai primi lovitura cu umilinţă de câine bătut, ci cu mândrie, ca pe o recompensă, adevărată învestitură de cavaler. Asemenea oricărui senior atotputernic, plutonierul-major Ghiban pedepsea, dar acorda şi privilegii. În nomenclatorul nescris al lagărului, a mai apărut un post: cel de portar. După câteva săptămâni, lăncierul a prins culori în obraz, a început să se îngraşe şi a devenit inabordabil pentru noi, foştii lui tovarăşi de dig. Intrase în protipendadă.

Transformarea nu s-a oprit aici. Se îndreptase din umeri, purta o zeghe nouă, afişa un aer arogant, iar dacă şi-ar fi ras mustaţa şi şi-ar fi făcut rost de un hahău, ai fi jurat că e Ghiban. De altfel, între cei doi se stabiliseră raporturi amicale; se consultau adesea, aveau mici şedinţe de informare, complicităţi absolut utile pentru trăinicia legăturii dintre vasal şi suzeran.

În scurtă vreme, Dandu s-a mutat din hardughia comună în baraca mică a muncilor interioare, iar patul lui a fost ocupat de Avadic, un fost tipograf din Bucureşti. Noul nostru camarad de brigadă avea o particularitate: şchiopăta fără să fie şchiop. Infirmitatea aceasta închipuită funcţiona atât de bine, încât paznicilor, mereu vigilenţi, nu le-ar fi trecut prin minte că aveau de-a face cu un truc. Şi nu erau de blamat. Joaca de-a handicapul, practicată asiduu, cu consecvenţă şi devotament, îl făcuse până şi pe jucător să se simtă schilod. După exerciţii îndelungate cu şchiopătatul, Avadic ajunsese să nu mai poată umbla ca oamenii. Îşi arunca un picior din încheietura genunchiului, se clătina ameninţător, părea că intră în picaj şi, exact atunci când ziceai că se prăbuşeşte, un resort nebănuit se declanşa din adâncurile fiinţei sale ajutându-l să-şi recapete echilibrul şi să facă un pas sănătos. Cum imaginarul se arăta mai puternic decât realul, administraţia îi dăduse voie să se sprijine într-un băţ; era o mare concesie din partea unei stăpâniri ce se ferea ca de foc să-i înarmeze pe bandiţi.

Capacitatea de invenţie a lui Avadic dădea roade, dar nu ieşea din comun. Aurelian Gulan, cel ce stătuse aproape doisprezece ani în lagărele din Rusia sovietică, mi-a povestit istoria unui ofiţer german, prizonier ca şi el, care ani în şir nu a făcut decât să măsoare tot ce-i ieşea în cale. Înarmat cu un beţigaş, măsura patul, uşa şi pereţii barăcilor, lungimea şi lăţimea coridoarelor, curtea lagărului, spunând de fiecare dată: „Nu ajunge”. Îi măsura chiar şi pe camarazii săi, iar rezultatul era acelaşi: nu ajungea. Tovarăşii sovietici l-au declarat nebun şi nu l-au mai trimis la muncă. Rămânea în lagăr şi măsura. Când, după moartea lui Stalin, în urma vizitei cancelarului Adenauer la Moscova, Hruşciov a binevoit să respecte tratatele internaţionale şi să-i elibereze pe prizonierii de război, primii repatriaţi au fost bolnavii irecuperabil şi nebunii; inapţii de muncă oricum nu le erau de folos constructorilor de cincinale. Printre ei, şi ofiţerul nostru. La puţin timp după plecarea lui în Germania, prietenii din lagăr au primit scrisori de la el, cu o singură propoziţie: „În sfârşit, a ajuns.”

Cum se vede, lupta pentru supravieţuire nu e întotdeauna cinstită. Iar în cazul lui Avadic nu era nici estetică. Pentru a nu-l lăsa totuşi să mănânce pâinea statului de pomană, sergenţii de la Salcia i-au căutat şi acestui artist al simulării ceva de lucru şi l-au numit sacagiu oficial. Toată ziua înjuga şi dejuga boii la car şi aducea apă din Dunăre pentru nevoile bucătăriei. Băţul care îl ajuta să şchioapete a căpătat acum

dublă utilitate: toiag de sprijin şi strămurare de îndemnat vitele la drum. Însă slujba uşoară i-a purtat ghinion. Tabloul idilic-agrest etalat de Avadic — un şchiop care duce de funie doi boi înjugaţi la un car cu butoaie — l-a atras şi pe Dandu. Acesta intui că ocupaţia de uşier la casa bucatelor este nesigură; dorind să se facă indispensabil meşterului bucătar Coteţ, nu ezită să apeleze la protecţia lui Hahău, ca să ajungă el noul şi unicul sacagiu al Salciei. Avadic şi-a pierdut funcţia şi a fost trimis să lucreze la dig. Avea să-şi salveze totuşi simbolul infirmităţii; nici măcar Hahău n-a avut cruzimea să-i confişte băţul. În nesfârşitele marşuri care au urmat prin noroiul fabulos al digului, fostul tipograf şi sacagiu a ştiut să se folosească de acel băţ ca de un al treilea picior: oricât de alunecos ar fi fost terenul, oricât de lipicioasă argila, oricât de adânci băltoacele, stabilitatea şchiopului era de nezdruncinat.

În marş, coloana deţinuţilor părea o reptilă cu solzi mişcători. Se deplasa pe brigăzi dispuse pe rânduri de câte cinci oameni, iar deţinuţilor li se cerea să se ţină de braţ. De regulă, formaţiile se lipeau una de alta, fără spaţii între ele, compact, îngrămădit şi teribil de incomod. Uneori lanţul uman îşi slăbea verigile, şirurile se alungeau, dar sub presiunea trupelor de pază şi a câinilor-lupi se strângeau repede înapoi. Revenirea la poziţia iniţială se făcea în panică, rândurile din spate le împingeau brutal pe cele dinaintea lor, zvâcnit, ca burduful unei armonici în mâinile unui acordeonist beat. Prin brazdele cleioase de noroi, picioarele se împleticeau, pieptul unuia se sprijinea de spatele altuia, după care armonica muzicantului nebun se destindea în trepte inegale. În brigada noastră, locul lui Avadic era chiar în faţa lui Saşa Ivasiuc. Pe vremea aceea Saşa ajunsese, probabil, la cel mai înalt grad al său de slăbiciune. Îşi purta scheletul cu mari dificultăţi, cu mişcări dezordonate, secătuit de vlagă. Prin contrast şi, poate, dintr-o nevoie interioară de compensaţie, energia sa verbală era debordantă. În marşurile acelea coşmareşti, conferinţele lui se succedau vertiginos, subiectul abordat declanşa automat alt subiect, graniţa dintre domenii era abolită, filosofia devenea istorie, istoria se transforma în literatură, literatura în tratat de psihiatrie şi toate se nutreau invariabil dintr-o capacitate de improvizaţie inepuizabilă. Conversaţia lui, trecută întotdeauna în registrul monologului, făcea dintr-un sac de oase ambulant un om viu şi strălucitor. Situaţiilor limită oferite cu mărinimie de închisoare el le opunea un singur tip de rezistenţă: cel intelectual. Spiritul său exploda în jerbe scânteietoare care ne provocau, ne fascinau şi ne ţineau şi pe noi, prietenii lui, vii. De fapt, hipnotismul lui se exercita şi asupra altora. Odată, la închisoarea din Gherla, deţinuţii din camera lui au fost pedepsiţi să stea o zi întreagă pe burtă, goi, pe cimentul rece. O zi întreagă, Saşa le-a vorbit camarazilor săi despre Revoluţia franceză. A avut cel mai bun auditoriu din cariera lui de conferenţiar. Oamenii l-au ascultat nemişcaţi şi pentru că le era interzis să se mişte, dar şi pentru că erau seduşi de rigoarea şi bogăţia ideilor. Un discurs despre revoluţie într-o închisoare

plină de contrarevoluționari nu putea să nu fie palpitant. Până şi actorul Ion Omescu, întotdeauna echilibrat şi rezervat în aprecieri şi al cărui scepticism îl împiedica să pună pe acelaşi plan oamenii cu propriile-i fantasme despre oameni, acceptase faptul că Saşa prezintă „vagi simptome de genialitate". Însăşi formularea ironică sublinia admirația.

Apariția pe coama digului a omului cu trei picioare a tulburat habitudinile lui Saşa. Bățul lui Avadic de care se împiedica tot timpul îi întrerupea şirul ideilor, ca şi pe cel al vorbelor; răscolea noroiul, dar şi biblioteca Saşa. Rafturile cu cărți din creierul lui Ivasiuc se răsturnau, nenumăratele sertare şi sertăraşe doldora de abstracțiuni îşi amestecau fişele şi-şi ascundeau înțelesul, construcția mintală se delabra. Nu numai asupra noroiului, dar mai ales asupra acestei construcții lucra bățul lui Avadic. Saşa era descumpănit. Ajunsese să-l urască pe tipograf. Într-o izbucnire de tot hazul, mi-a spus că, dacă ar avea un pistol, l-ar împuşca, nu în băț, ci în ceafă. M-am uitat la ceafa lui Avadic şi am convenit amuzat că şi eu aş face la fel. Îşi îndesase pe cap o batistă cazonă cu margini tricolore, ce-i atârna până spre umeri ca o cârpă agățată într-un par. Acel acoperământ urât, corcit cu boneta, ceva între broboadă arăbească şi caschetă colonială, merita un glonț. În absența armei, Saşa a inventat o răzbunare subtilă. A început prin a uita numele inamicului. Făcea eforturi vizibile pentru a-şi aminti cum îl cheamă pe monstrul cu un picior în plus, pentru ca, într-un târziu, să-i pocească numele printr-o simplă alternanță de consoană: Avadic devenea Abadic. Ca răsplată pentru bunătatea lui, Iahve i-a dat lui Avram o vocală din sacrosanctul său nume, preschimbându-i-l în Avraam; ca pedeapsă pentru răutățile lui, Saşa i-a retras lui Avadic consoana divină şi i-a înlocuit-o cu una din numele lui Belzebuth: Abadic. Însă demonizarea aceasta, cu toată satisfacția pe care i-o oferea, nu i-a fost de ajuns. Într-o bună zi, când bățul tipografului a intervenit nepermis de mult într-o demonstrație despre melancolie, ca stare morbidă, în opoziție cu stenica nostalgie de sorginte clasică, Saşa s-a oprit brusc din vorbă şi, din mers, s-a cumpănit frumos şi a lovit necruțător cu bocancul în cel de-al treilea picior al diavolului. Bățul a zburat la vale pe taluzul digului, în schelălăitul unui câine-lup speriat de neaşteptata agresiune abătută asupra lui. Din ziua aceea nici Avadic-Abadic nu a mai şchiopătat, cel puțin nu cu membrul suplimentar, nici Saşa nu s-a mai oprit din fascinantele lui excursuri deambulatorii prin noroaiele Salciei.

6
Hârdăul-ceasornic

O alimentație sănătoasă trebuie să fie variată. Adevărul acesta simplu, pe care îl ştie orice analfabet, l-a descoperit în sfârşit şi şcolita administrație a lagărului. Digul avea nevoie de oameni apți de muncă, nu de fachiri străvezii, gata, gata să atingă starea de imponderabilitate şi levitație, dar incapabili să ducă o roabă cu pământ. Încercarea cu ciorba de murături dăduse greş. Bandiții înghițiseră nenumărate butoaie cu acrituri, le digeraseră rapid, însă norma nu o îndepliniseră. Instinctul de nutriție se dovedea mai puternic decât conştiința muncii. Aparatul lor masticator funcționa perfect, însă invers proporțional cu pofta de lucru. Respectau o singură lege: când ai puțin, mănânci tot, când ai mult, nu laşi nimic. Mereu nesătule, insectele acestea vărgate devorau cazane uriaşe cu gogonele fierte în apă de Dunăre şi, totuşi, atunci când puneau mâna pe cazma, se arătau fără tragere de inimă. În plus, se îmbolnăveau sau mureau. Situația aceasta dezagreabilă îl întrista pe comandantul Mălăngeanu, însă ideea schimbării meniului, ca soluție salvatoare pentru a obține trupuri viguroase şi nu mortăciuni, nu i-a venit lui. Ca toți ceilalți comandanți de lagăre, el avea alte griji, mult mai apăsătoare decât sănătatea robilor. Balta Brăilei era o moşie uriaşă ce se întindea pe zeci de mii de hectare, iar el era unul dintre stăpânii ei. Cuprindea nesfârşite lanuri de cereale, grădini de zarzavaturi, culturi de sfeclă de zahăr, de soia, mazăre, sorg, turme de oi şi crescătorii de porci. Securitatea avea aici, în proprietate absolută, până şi plantații de orez. Despărțită de malul dobrogean prin Dunărea Veche, braț navigabil pentru vase de tonaj redus, Balta Brăilei avea câteva porturi şi debarcadere, amenajate exclusiv pentru bacurile şi şlepurile Ministerului de Interne. Uneori, mica flotă de transport fluvial era folosită şi ca închisoare pe apă. Aşezările vechi şi îngrijite ale localnicilor fuseseră eliminate rând pe rând (noi înşine am pus umărul la demolarea satului Agaua), iar locul lor l-au luat hidoasele lagăre de muncă forțată, acele ferme ale morții în care viețuiam noi, cu aspect dezolant, însă aducătoare de mari venituri pentru stăpânii lor.

Spuneam că inițiativa îmbunătățirii hranei nu i-a aparținut lui Mălăngeanu. Împovărat cu administrarea unui domeniu de dimensiunile unei *hacienda* sud-americane, nici nu ar fi avut timp să se ocupe de mărunțişuri. O singură dată se înjosise să descindă din înaltele sale sfere şi să ne informeze că ne-a tăiat bou negru, ne-a tăiat bou alb şi ne-a făcut mațul cât brațul, deşi cele două cornute trăgeau în continuare la jug; mințea cu aceeaşi neruşinare cu care el, golanul cu discurs de bordel,

se împăuna în uniformă de căpitan. Nu, ideea a avut-o un subaltern al său, subofițerul cu aprovizionarea. Descoperind că depozitul de ceapă putrezise pe jumătate şi neavând chef să fie tras la răspundere pentru un fenomen natural ca descompunerea alimentelor, acesta a hotărât pe loc schimbarea meniului. Cartofii puteau să aştepte în silozuri, butoaiele cu murături aveau să fie la fel de gustoase şi peste vară, însă leguma aceea delicată nu mai răbda. Înțelepciunea populară, pe care o supsese chiar de la țâța mamei, l-a ajutat să iasă din încurcătură: decât bucate stricate, mai bine mațe crăpate. Bucătăria primea acum din belşug un aliment nou-nouț. Grămezi de ceapă nesortată erau aruncate în cazan şi fierbeau până se transformau într-o ciorbă tulbure şi subțire, care se distribuia brigăzilor. Iar brigăzile, cu voracitatea lor patologică, mâncau.

Enterocolita care a urmat a făcut ravagii. În câteva săptămâni, ocnaşii, pe care şi aşa îi lua vântul, au ajuns nişte umbre. Frigului, ploii, noroiului i s-a adăugat şi umilința unei diarei cumplite, care presa zi şi noapte şi trebuia rezolvată în văzul şi auzul tuturor. La punctele de lucru existau gropile părăsite ce asigurau o relativă intimitate, însă, în lungile marşuri pe creasta ce domina Balta, tragicul şi grotescul căpătau proporții nebănuite. Ne lăsam pe vine în mijlocul coloanei, şirurile se despărțeau, tăind între ele o cărare îngustă, tunel protector printre trupurile mulțimii. Ne ridicam, ne grăbeam să ne reluăm locul în formație, formația se strângea, alții se lăsau pe vine, galeria de trupuri se lărgea către flancuri şi tot aşa mai departe, ca într-un vis absurd şi urât. Suferința unuia era suferința tuturor; a-ți fi manifestat sila față de camaradul tău lovit de necaz ar fi însemnat să te batjocoreşti pe tine însuți. Printre puținii care nu se slujeau de perdeaua vie a mărşăluitorilor se număra Saşa Ivasiuc. Făcea câțiva paşi în afara coloanei, se lăsa jos, soldații din trupa de pază îşi îndreptau automatele spre el cu strigăte amenințătoare şi hohote de râs, câinii-lupi se repezeau întărâtați, Saşa se ridica în salturi de cangur rănit, din cauza pantalonilor rămaşi în vine, şi se contopea cu zidul uman apărător. Alți paşi pe latura opusă erau întâmpinați cu aceleaşi somații şi lătrături. Tratamentul trupeților, îndoctrinați cu teoria luptei de clasă sau doar imbecili din tată în fiu, nu-l vindeca însă de diaree şi nici nu-l descuraja. Îşi continua şirul evadărilor din coloană, asumându-şi riscul de a fi împuşcat, cu tăria unui sinucigaş. Poate că nici nu mai era conştient de primejdie sau poate că nu-i mai păsa. Ajunsese o ruină, moartea îl pândea de aproape, dar Saşa nu accepta să-şi facă nevoile printre picioarele tovarăşilor de suferință. După cum refuza să se interneze în spital, unde medicii deținuți care îl cunoşteau şi îl respectau l-ar fi primit cu toată solicitudinea. Dacă Saşa Ivasiuc nu a murit atunci, lucrul se datorează faptului că, în afară de ură şi sălbăticie, mai exista la Salcia şi o fărâmă de solidaritate umană. Omenirea se află pe plan înclinat, bila se rostogoleşte implacabil, iar spiritualitatea lumii nu va fi salvată decât într-o coajă de nucă, ne încuraja părintele Gheorghe Chiriac, inspirat de izvoare sanscrite numai de el ştiute. În salvarea lui Saşa,

nuca a fost Ionică Varlam. Avea 21 de ani şi, cu mici întreruperi, făcea puşcărie de la 14 ani. Se trăgea din vechi familii boiereşti, era nepot de Brătieni, strănepot al pieței Rosetti din capitală şi se înrudea îndeaproape cu câteva bulevarde, străzi şi statui din marile oraşe ale țării. Oriunde ai fi deschis Arhondologia românească, ai fi nimerit peste înaintaşi de-ai săi. Cu o origine socială atât de nesănătoasă, potrivit criteriilor epocii, Ionică încasa din partea caraliilor mult mai multe înjurături decât i se cuveneau. E de presupus că tratamentul acesta privilegiat îl stimula, altfel nu s-ar fi implicat atât de activ în viața lagărului. Afla totul şi transmitea totul. Iubea totuşi confidențialitatea: lucruri pe care le ştia toată lumea, sosirea unui transport nou de deținuți sau moartea vreunui cunoscut de-al nostru, de pildă, ți le spunea la ureche, cu un aer de-a dreptul conspirativ. Țineam la el ca la un frate mai mic, mai inteligent, mai înzestrat, dar de la care te puteai oricând aştepta la o poznă, pe măsura marilor lui calități. Avea o energie debordantă, deşi, uneori, adormea chiar în timp ce-ți dezvăluia un secret. Era generos, plin de dăruire şi inițiativă. El este cel care a hotărât că trebuie să se intervină în destinul lui Saşa Ivasiuc. Cum ciorba de ceapă şi mămăliga erau otravă curată, iar aplicarea principiului homeopatic "cui pe cui se scoate", popularizat de Mitică Stanciu, ar fi fost un lucru ucigaş în cazul Saşa, Ionică Varlam a organizat o colectă de pâine. În povestea asta, care cerea discreție, a folosit o întreagă rețea. Strângea feliuțele dăruite de prieteni, i le dădea lui Vlad Brussescu, acesta i le ducea unui amic al său, Tudor, care lucra la brutărie, Tudor le băga în cuptor şi le cocea a doua oară, până deveneau cărbune. Seara, la vremea stingerii, amicul lui Vlad, bărbat frumos, înalt, cu înfățişare de sportiv - trăsătură de familie, avea un frate în echipa națională de spadă -, se furişa la baraca noastră şi, prin geamul spart de la capătul patului pe care îl călărea cavaleristul, ne strecura doctoria. De aici până în stomacul bolnavului, drumul acelor coji de pâine crocantă, aproape pietrificate prin ardere, mai avea de trecut un singur obstacol: dinții lui Saşa. Saşa Ivasiuc nu mai avea nici un dinte; şi-i pierduse în anchetă, în pumnii căpitanului Enoiu, un celebru profesionist al bătăii, care a provocat mai multe răni decât eroii Iliadei şi Odiseei laolaltă, aşa că mestecatul pietricelelor se făcea cu mare dificultate şi cu multe strâmbături de durere. Ex-studentul în medicină s-a lăsat îngrijit de profani, printre aceştia numărându-se şi Ion Omescu. *Artistul dramatic şi stucator*, cum se prezenta actorul când era întrebat de caralii ce profesie are, lucra în perioada aceea în interiorul lagărului, într-o echipă de zidari. Seara, la întoarcerea noastră de la dig, îl aştepta pe Saşa şi îi oferea singurul leac ce-i stătea la îndemână: o frântură de pâine din propria sa rație.

Năpasta abătută asupra noastră din generozitatea suprarealistă a temnicerului magaziner ne epuiza. Doctorii ridicau din umeri a neputință; spitalul-infirmerie nu primea medicamente. Câte un medicinist cinic şi limbut explica în detaliu cum se ține

un regim alimentar adecvat. Preoții vorbeau despre post şi rugăciune, limitându-se ei înşişi la aceasta din urmă. Mai inventiv se dovedea studentul în filologie Dumitru Stanciu. Fascinat de ramuri obscure ale unei farmacologii inexistente încă, Mitică recomanda şi practica un remediu ingenios: „Dacă îți face rău ceapa, dă-i cu ceapă." Făcea o pauză, pentru a-ți lăsa timp să te pătrunzi de acest adevăr, după care, fermecat de jocul şi muzicalitatea asonanțelor, scanda repezit şi convingător: „Oricât ai elimina, tot rămâne ceva." Formulările condensate, cu încărcătură sapiențială, erau specialitatea acestui doctor fără diplomă, dar şi fără de arginți.

Pentru comoditatea lor, caraliii ne încuiau peste noapte. Zăvorau uşile barăcilor şi se retrăgeau la grefă, o încăpere mică din poartă, încălzită cu cioatele aduse cu spinarea de bolnavii scutiți de muncă, tocmai de la debarcader, de la kilometri distanță. Acolo era cald şi dormeau duşi până le venea schimbul. În fond, şi ei îşi trăiau cea mai mare parte a vieții în închisoare. „Voi vă liberați, bă, dar noi rămânem", îşi plângeau ei de milă. Şi aveau dreptate. După cinci, zece sau douăzeci de ani de puşcărie, politicul pleca liniştit la casa lui, pe când temnicerii rămâneau să-şi facă neclintit datoria. Dacă adăugăm şi stresul la care erau supuşi zilnic, provocările unor bandiți pe care îi mânca spinarea şi, mai ales, nevoia de a-i disciplina, trebuie să admitem că nu le era uşor. După eliberare, am cunoscut un şofer care lucrase în Securitate şi, la un moment dat, fusese paznic în lagărele morții de la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Nea Nicolae, care pe atunci era tânăr şi proaspăt însurat, mi-a povestit că se întorcea acasă atât de trudit, încât uita că mai are nevastă. Se culca lângă ea cum s-ar fi culcat lângă frate-său. „Mă dureau mânurile din umeri, de câte lovituri trebuia să împart. Înțelegi, tovarăşu'?" Înțelegeam. Înțelegeam şi durerea, şi gândul lui bun cu împărțeala. Nea Nicolae era un om harnic, plin de energie, conştiincios, însă urmaşii lui de la Salcia atinseseră o oarecare blazare. Aveau grijă să nu se epuizeze. Unii, mai puțin leneşi, vegheau toată noaptea în tovărăşia vreunei sticle de votcă sau țuică. Vegheau pentru a nu fi surprinşi de superiorii lor cu licori interzise pe timpul serviciului. Dimineața se duceau acasă beți criță, ca să simtă şi amărâtele de neveste ce grea este slujba de temnicer. Rar care îşi făcea datoria şi venea să anunțe schimbarea plantoanelor, din două în două ore. Numai că noi aveam ceasornicul nostru.

Zăvorârea uşilor, într-un lagăr izolat de ape, înconjurat cu sârmă ghimpată şi păzit cu puşti-mitraliere, nu avea nici o justificare. Era un act de cruzime pură, iar noi îl receptam ca atare: dureroasă şi nedreaptă umilire. Acum, când toată lumea se îmbolnăvise de stomac, anunțarea stingerii ne îngrozea. Câteva sute de oameni rămâneau încuiați într-o baracă în care singurele comodități erau paturile cazone suprapuse şi un butoi măricel, nu suficient de încăpător totuşi pentru nevoile personale. Acestui recipient nu i se spunea pe numele cerut de utilitatea sa. Pentru că trona în mijlocul camerei, sub becul din tavan, în spațiul liber situat la egală distanță

de paturi, i se zicea *tron*. Un lucru ruşinos sau urât, care nu e rostit de-a dreptul, chiar dacă nu încetează de a exista, devine mai uşor de suportat. Realitatea scârboasă a hârdăului-latrină se îmblânzea, parcă, atunci când acceptai pudoarea franțuziților şi-i spuneai şi tu *tinetă*. Nu se înnobila de rostirea galică, dar căpăta o notă livrescă. Brutalitatea cuvântului *tun*, cu care îl alintau militarii, ni se părea şi ea potrivită, poate şi din pricina sugestiilor sonore conținute. Procedeele de substituire magică a cuvântului frust îi vrăjiseră şi pe țăranii maramureşeni; ajunseseră să vorbească despre necesitățile fiziologice inventând denominațiuni gingaşe: „lipsa mică" şi „lipsa mare". Hotărât lucru, deținutul politic nu îl iubea pe Rabelais. Dar spectacolul era rabelaisian.

Pentru a împiedica încercările de sinucidere, deținuții aveau obligația să facă de planton. Trei schimburi a câte două ore fiecare. Ultimul schimb era ceva mai lung, dar şi mai uşor, pentru că aveai deja câteva ore de somn în spate şi pentru că deşteptarea te prindea gata echipat. Avansurile ce i se făceau polobocului din mijlocul încăperii începeau chiar de la prima strajă. Când numărul celor care îşi aşteptau rândul la tron trecea de zece, era miezul nopții. După aglomerația din jurul tinetei şi după nivelul spurcăciunilor din ea, se puteau aprecia până şi jumătățile de oră. În timpul ultimului planton, tunul exploda. Când urina începea să se reverse peste marginile hârdăului, era clar că s-a făcut 4 dimineața. Orientarea în timp părea bună. Nu ne trebuiau cocoşi, nu ne trebuiau orologii. Clepsidra inventată de curtezanele Chinei antice, pentru a nu lucra peste norma convenită şi a nu fi înşelate la plată, părea ceva depăşit. Cu atât mai mult cu cât nu ni se cerea să dăm ora exactă. În fond, cocoşii, frumoşii şanticleri ai curților țărăneşti, anunță miezul nopții pe rând şi la intervale ce exclud precizia; ceasurile electronice se defectează şi ele şi marchează secundele cu destule erori. Imaginea unui atelier de orologerie medievală, pe care o admirasem cândva într-o gravură de epocă, mă făcea să surâd. La ce bun toate maşinăriile acelea complicate, cu scripeți şi pendule şi roți dințate, când ai la îndemână un simplu butoi pentru necurățenii?

În acea perioadă, dormeam în acelaşi pat cu Vlad Brussescu. Omul care trecuse prin toate grozăviile războiului şi ale puşcăriei era de o delicatețe ieşită din comun. Pentru a nu mă deranja câtuşi de puțin, se culca pe stinghia patului îngust, lăsându-mi mie răsfățul unei saltele întregi. Ciolanele lui tari de cavalerist care galopase prin stepa calmâcă se simțeau pe bara de fier ca pe spinarea costelivă a unei mârțoage țigăneşti. Mă chinuiam să-i răspund cu aceeaşi monedă şi dormeam înțepenit pe cealaltă stinghie metalică. Între noi rămânea întotdeauna un spațiu liber, în care un al treilea ins, la fel de slab, s-ar fi simțit ca la hotel. Într-o noapte, m-am trezit cu lumina becului din tavan drept în față. Am deschis ochii, mi-am schimbat poziția, iar privirea mi-a căzut pe hârdăul-ceasornic din mijloc. Coada se îngroşase substanțial, oamenii aşteptau la rând, trecându-şi nervos greutatea corpului de pe un picior pe

altul. Era ora 3 spre dimineaţă. Pe tinetă tocmai se aşezase Bobceak, farmacistul sau dentistul scund şi timid căruia cu greu i se putea smulge o vorbă. Aşa cum stătea acum, semăna cu o broască aşezată pe o frunză de nufăr. Bobceak se speria de cea mai nevinovată întrebare, reacţie firească şi benefică după ce ai trecut prin bătăile anchetei. Retractil, stângaci şi dezorientat, lăsa impresia că puţinele forţe ce-i mai rămăseseră şi le folosea doar pentru respiraţie. De sus, de pe craca a doua, a coborât colegul nostru Spulber. Omul deborda de vitalitate şi când era treaz, şi când dormea; sforăiturile lui nu agreau discreţia. Acum, se orientă hotărât spre locul de supliciu şi de eliberare. În dispreţul oricărei reguli de bună-cuviinţă, ocoli coada, se înfiinţă în capul ei şi spuse cu voce şoptită:

— Dă-te la o parte.

Cum lui Bobceak nu-i trecu prin minte să-i îndeplinească porunca — nu o înţelegea sau nu putea să i se supună —, Spulber îşi slobozi udul peste el. Surprins de fântâna ţâşnitoare, Bobceak nu încercă să se apere, pentru asta i-ar fi trebuit energia celui ce îndreptase şuvoiul către el, şi nu se clinti de pe locul alinător de dureri, cum nu se clinteşte pietroiul peste care se revarsă o cascadă. Rămase gheboşat în continuare pe tun, neştiutor, parcă, de rafala acidă şi fiebinte ce se abătuse asupra lui din senin. Era noapte, lumea se odihnea, stricaţii de stomac din preajma butoiului nu scoteau o vorbă. M-am ridicat în capul oaselor, mi-am lăsat picioarele să atârne peste capetele celor din patul de jos, dar nu am îndrăznit să cobor şi să intervin. Oricum, ar fi fost prea târziu. M-am tras la loc, m-am răsucit pe o parte, apoi pe cealaltă, căutându-mi o poziţie acceptabilă.

— Nu te mai foi atâta, a bolborosit Vlad Brussescu, de pe bara metalică pe care îşi petrecea nopţile.

Cum îşi imagina cavaleristul că te poţi foi pe un drug de fier, care nu se deosebea prin nimic de propriul său drug, a rămas un secret pe care nu mi l-a dezvăluit niciodată.

Nu am mai reuşit să adorm. Fierbeam de indignare. Imediat ce s-a auzit semnalul deşteptării, am cerut să fiu ascultat şi, bâlbâindu-mă şi sufocându-mă de furie, am povestit colegilor din baracă toată tărăşenia. Revoltei mele i s-au alăturat şi martorii, numeroşi, ai acelei batjocuri gratuite, iar răspunsul lui Spulber — că era somnoros, că nu-şi aduce aminte, că nu are nici o vină — nu a găsit înţelegere. Poate că spunea adevărul. Cum însă adevărul nu scuză orice măgărie, oamenii l-au judecat cu asprime şi multă vreme după aceea au refuzat să mai stea de vorbă cu el. Cel mai vinovat se simţea tot Bobceak. Fusese cauza unui scandal general, din pricina lui se certaseră fraţii de suferinţă, în numele lui se rostiseră vorbe grele. El care dorea să trăiască nebăgat în seamă fusese vedeta câtorva brigăzi. Ne privea cu ochii lui blânzi, de pasăre împuşcată, de parcă şi-ar fi cerut iertare. Se furişa prin viaţa lagărului, de

care se simțea atât de străin, cu spaima că ar putea să dea naştere şi altor neînțelegeri. Avea momente când încerca să fie de folos celorlalți. O dată, văzând el că mă dor dinții, mi-a întins sfios o tabletă de algocalmin, o adevărată comoară pentru un puşcăriaş, pe care cine ştie de unde şi-o procurase. L-am refuzat cu brutalitate. Gestul delicat de simpatie şi omenesc sprijin şi, poate, de recunoştință l-am confundat cu mita şi slugărnicia. Parcă i-aş fi stins o lumânare într-un spațiu al întunericului. S-a închis în sine ca într-un mormânt. S-a retras definitiv în ochiul liniştit al vârtejului.

Pe urmă, ne-am despărțit, a fost mutat în alt lagăr, împreună cu alții şi multă vreme nu am mai auzit nimic de el. Peste vreun an a sosit în spitalul de la Salcia un grup de bolnavi de la Stoieneşti. Printre ei, Spulber. Mi-a transmis că vrea să mă vadă şi ne-am întâlnit la gardul dintre platoul de adunare şi curtea infirmeriei. Se îmbolnăvise de turberculoză, iar cunoscuta sa vitalitate, manifestată în noaptea ştiută sub forma gheizerului impetuos ce ne împroşcase pe toți cu ruşine, îşi secase izvorul. Cu voce pierită, mi-a spus că Bobceak s-a sinucis. După mai multe tentative ratate, a reuşit să se spânzure cu nişte fâşii de cearşaf răsucite. L-au găsit vecinii dimineața, în genunchi, cu capul în piept şi cu ştreangul legat de piciorul patului. „Parcă îşi făcea rugăciunea", mi-a spus Spulber, vizibil tulburat. Dezertarea lui din războiul pe care îl purtam cu toții m-a întristat. Nemaipomenita voință de a-şi pune de gât o funie improvizată, de a trage de laț şi de a-şi rupe vertebra cervicală, singura lui legătură solidă cu lumea, şi-ar fi putut-o orienta în altă direcție: să supraviețuiască şi să se întoarcă la ai săi. Este uimitor cum un om lipsit complet de îndrăzneală în relațiile cele mai simple cu cei din jur a găsit curajul supraomenesc de a-şi instrumenta moartea. Mă durea această dispariție tăcută şi îmi părea rău, aşa cum îi părea rău şi lui Spulber. Prin moartea lui, Bobceak nu a făcut nimănui vreun bine. Acum, cel puțin doi semeni ai săi, Spulber care îl umilise şi eu care îi luasem apărarea, dar nu ştiusem să răspund unui gest de prietenie, trăiau acelaşi sentiment de culpabilitate, chiar dacă resorturile culpei erau diferite.

Mi se pare că primul deținut politic care a murit la Salcia a murit din exces alimentar. Dacă este puțin probabil ca Buddha să se fi înălțat la ceruri, aşa cum zice legenda, în urma unei intoxicații cu o bucățică de carne, după ce ani în şir se hrănise cu un singur bob de orez pe zi, este sigur că tovarăşul nostru a murit din cauza unor boabe de porumb. Într-un dâmb de pământ, norocoşii din brigada alăturată au dat peste un cuib de hârciogi. Am alergat cu toții să vedem locuința subterană a acestor rozătoare. Ne-am strâns acolo ca la un eveniment monden, iar curiozitatea ne-a fost satisfăcută din plin. Săpătorii nimeriseră galeria principală, după care urmaseră linia unui coridor ce ducea într-o frumoasă cămară. Zeci de kilograme de porumb de cea mai bună calitate, grăunțe mari şi aurii, se înfățişau privirilor noastre ca la o expoziție agricolă. Exista chiar şi un tunel de aerisire, pentru buna întreținere a hambarului.

Dacă stăpânul acelor bunătăți nu ar fi fugit la vreme, soarta lui ar fi fost pecetluită: cu atâtea lopeți şi cazmale în mâinile unor oameni flămânzi, s-ar fi transformat pe dată în vânat delicios. Poate nici nu l-ar fi omorât; l-ar fi mâncat de viu. În absența hârciogului, musafirii nechemați s-au năpustit asupra averii lui. Au dat iama în bucate şi a început ospățul. Tâlharul care furase toată toamna de pe ogoarele Securității era prădat la rândul lui, de bandiții-sclavi ai aceleiaşi instituții. Cei care au apucat să îşi umple buzunarele au ronțăit toată ziua din delicatesa hârciogilor. Sistemul autoritar al lagărelor se baza numai pe interdicții. Orice abatere de la regulament atrăgea automat pedeapsa. Când deținutul descoperea un lucru omis de pe lista opreliştilor, se simțea dintr-o dată liber să se folosească de acel lucru. Din această pricină, tot ce era permis devenea cu frenezie şi obligatoriu. Cum nici un regulament nu interzicea să mănânci agoniseala hârciogilor, un țăran din brigada norocoasă s-a bucurat de conceptul libertății obligatorii până i s-au încurcat mațele. S-a zvârcolit o vreme chiar acolo, în apropierea hambarului jefuit, iar seara, când a ajuns în lagăr, doctorii nu au mai putut să-l salveze. Omul care a murit de pe urma unui pumn de grăunțe în plus a fost înmormântat oarecum creştineşte. Un preot a murmurat câteva rugăciuni, iar meseriaşii tâmplari i-au confecționat un sicriu din cea mai bună scândură pe care au avut-o la îndemână. În capac, în dreptul pieptului, au lăsat o deschizătură, pentru ultima ceremonie ce cădea în sarcina administrației: înfigerea unui piron, pentru a exista certitudinea că mortul e mort. Mai apoi, când numărul victimelor de la dig a crescut mult peste cifra planificată, sicriele s-au făcut din şipci recuperate de la lădițele de marmeladă. Scândura a avut dintotdeauna preț bun în România şi ar fi fost păcat să se piardă de pomană un produs lemnos gata rindeluit. Pentru că şi lădițele se împuținau văzând cu ochii, şipcile se îmbinau cu mari spații între ele, ca la cuştile de animale. În felul acesta, nu mai trebuia lăsat un loc special pentru pironul celui ce constata autenticitatea cadavrului; capacul coşciugului avea exact atâtea goluri câte plinuri. La Gherla, procedeul era şi mai simplu. Mortul se arunca la groapă dezbrăcat de prețioasele haine ale închisorii, iar verificarea se făcea cu dalta şi ciocanul în țeastă.

O tortură ignorată de mulți istorici este bărbieritul. În vremuri trecute, românii au ştiut să se ferească de acest supliciu, lăsându-şi părul să crească în voie pe obraji, însă lucrul nu era posibil în închisoare. Ne-ar fi plăcut şi nouă să trăim ca dacii şi să purtăm frumoase bărbi încâlcite, numai că asemenea podoabă era strict interzisă. Preferința caraliilor mergea fără echivoc către ceilalți strămoşi ai noştri, spânaticii romani. Probabil că studiul lui Kalinderu despre „Berberitul şi teiatul perului la Romani”, premiat pe la începutul secolului de vechea Academie, constituia pentru ei lectură de căpătâi. Săptămânal sau de două ori pe lună, îşi făceau apariția cu un brici ştirb şi ruginit, pe care îl înmânau deținutului desemnat să ne radă, atrăgându-i de fiecare dată atenția ca nu cumva să-l lase o clipă pe mâna altuia. Era o armă

periculoasă, motiv pentru care nu mai părăseau încăperea şi rămâneau să supravegheze, cu un aer civilizator, întreaga operație. La Jilava, de pildă, unde stăteam aproape o sută de inşi grămadă, suportau sărăcuții ore în şir putoarea camerei, însă se şi distrau. Gemetele supliciatului, ce treceau de la scâncet la urlet, când lama boantă răzuia şi părul, şi carnea, îi făceau să chicotească de plăcere. Fețele noastre purtau tot timpul urmele acelei mici unelte de tortură; cicatricile ar fi făcut mândria bătrânilor studenți de la Heidelberg, care obişnuiau să se cresteze anume, pentru a dovedi admiratoarelor că se bătuseră în duel. Odată, când oțelul custurii aceleia mi s-a înfipt în apropierea beregății, am țipat, mai mult de spaimă decât de durere, iar unul dintre supraveghetori, familiarizat probabil cu zbieretele vitelor duse la tăiere, a observat competent: „Ia uite, ăsta se rage!" Nu numai că îl citise pe Kalinderu, dar consultase şi marele dicționar al lui Tiktin, în care cuvântul *brici* este explicat prin *să rage*. (Ancheta lingvistică se făcuse în Banat, țăranul care îi oferise explicația fusese de bună credință, atâta doar că savantul neamț, străin de pronunția locală, confundase sunetele. Mare adept al fonetismului, notase aşa cum auzise.)

Şi tunsul îi pasiona pe torționari. În luna iulie a anului 1959, a sosit la Jilava un lot mare de ofițeri superiori arestați în garnizoana Constanța. Caraliul Biserică — de la „Futu-ți biserica mă-tii", deviza lui iconoclastă şi virilă — i-a pus pe colonei în genunchi şi i-a tuns cu mânuța lui, lăsându-le pe creştet lungi cărări de sânge şi piele zdrelită. Pentru a-şi marca şi mai bine autoritatea şi puterea asupra unor militari de carieră, el, sergentul reangajat, îi silea să scoată hârdăul cu fecale şi să-l spele la haznaua din curte, ori de câte ori intra de serviciu.

Dragostea caraliilor pentru arta bărbieritului era atât de puternică, încât doi gardieni, sălbaticii frați Şomlea de la Gherla, mari admiratori ai lui Figaro, au ras venerabila barbă a unui rabin, deşi, potrivit normelor stabilite tot de Securitate, omul avea dreptul să-şi poarte însemnul milenar al rangului; mai mult, era chiar obligat să-şi păstreze înfățişarea pe care o avusese în momentul arestării. Aşa se şi explică prezența în închisoare a unor mustăți de toată frumusețea, modeste victorii ale regulamentului împotriva briciului. În aceeaşi temniță, un învățător tânăr de prin părțile Oradei s-a tăiat rău de tot pe obraz, rana i s-a infectat, a urmat febra, omul a prins să delireze, pentru ca peste câteva zile colegii săi să anunțe îndurerați că au un mort în celulă. Mortul a fost târât la morga din subsolul închisorii, unde a aşteptat în pace comisia care trebuia să-i întocmească actul de deces. Membrii importantei comisii au sosit cu tot ce li se cere unor buni conțopişti: toc, cerneală, hârtie, daltă şi ciocan. Felcerul închisorii, în sarcina căruia cădea şi ultima profanare a cadavrelor, a lovit cu oarecare stângăcie în capul învățătorului, iar acesta, spre nemulțumirea oficialilor, a deschis ochii. L-au dus la spitalul din Dej, unde s-a însănătoşit. Despre minunea întâmplată, cei rămaşi în celulă nu au ştiut nimic. Unul dintre ei s-a şi eliberat la puțin

timp şi a transmis familiei dispărutului vestea morții. În toamna lui 1959, tânărului învățător, ajuns acum în lagărul de la Salcia, i s-a ivit ocazia să stea de vorbă cu un consătean arestat mai de curând. Asculta cu duioşie descrierea slujbelor şi pomenilor făcute în sat spre neuitată amintire a sa. Ca în poveştile cu happy-end, s-a întâlnit şi cu bărbierul improvizat de la Gherla, care fără să vrea îi pusese viața în pericol. Acesta, un turc masiv, cu părul alb ca zăpada, nu mai contenea cu rugăciunile de mulțumire adresate lui Allah. Mortul înviat îi luase o piatră de pe inimă, mai ales că Efendi îşi continua vechea ocupație, iar spaima de brici, o constantă a vieții carcerale, nu îl ocolea nici pe el. Avea totuşi mână uşoară, lama oțelului reteza totul în cale, şi perii, şi murdăria intrată în pori, de parcă te-ar fi ras cu perdaf. La Salcia am cunoscut un țăran care socotea briciul turcului o sculă a Necuratului. Decât să se lase pe mâna păgânului, prefera să-şi smulgă barba fir cu fir, smoc cu smoc, până ce îl podidea plânsul. Omul înnebunise, însă frica de instrumentul de tortură era sănătoasă.

În lagărele prin care am trecut, nu se ştia niciodată unde ne sunt îngropați morții. La Jilava, exista Valea Piersicilor, unde odihneşte o bună parte din elita politică a României Mari. La Gherla, în cimitirul Rosza Sandor, deținuții zac în bună vecinătate şi înțelegere cu răposații oraşului. La Sighet, vechea groapă a săracilor i-a primit cu brațele deschise pe morții închisorii şi a devenit groapa comună a demnitarilor interbelici. La Salcia, secretomania, eternul scut de apărare al administrației, nu lăsa să răsufle nimic. Poate că morții noştri îngrăşau pământul pe undeva prin cuprinsul Bălții, în vreun loc ascuns, aşezământ privat al Securității, consemnat doar în arhivele ei. O întâmplare măruntă ne-a pus pe o pistă falsă. Un sergent supraveghetor a luat într-o duminică doi deținuți, i-a scos din lagăr şi i-a pus să sape o groapă la câteva zeci de metri de baza digului, în apropierea propriei lui gospodării. Era o treabă personală, utilă unei locuințe de serviciu, cu straturi neîngrijite şi coteț de păsări, tipică pentru provizorat. La două, trei cazmale adâncime, salahorii au dat peste un schelet de om. Avea țeasta sfărâmată, iar alături, din vina cine ştie cărui paznic neglijent, zăceau ruginite prețioasele bunuri ale M.A.I.: gamela şi lingura.

— Ăsta n-a murit de moarte bună, a constatat unul dintre săpători. Are capul spart.

— Acoperă-l dracului la loc, până nu-ți sparge şi ție capul cineva, l-a sfătuit gradatul, cu umor de gropar.

Întâmplarea, care a făcut ocolul lagărului şi a fost întoarsă pe toate fețele, a dat naştere la o mulțime de supoziții, unele mai alarmante decât altele. Zvonurile, limfa care hrăneşte țesuturile puşcăriei, s-au potolit atunci când un veteran al închisorilor şi-a amintit că la începutul anilor '50 colonia de muncă de la Salcia a fost populată cu deținuți de drept comun şi, mai ales, cu *internați administrativ*. Pedepsele adminstrative nu se calculau în ani, ci în luni: de la două luni la şaizeci de luni, cu

perspectiva ca, la expirarea termenului, Securitatea să reînnoiască sentințele după bunul ei plac. Ele nu aveau nevoie de confirmarea tribunalului. Se dădeau pe baza *Deciziei nr. 9* a M.A.I., semnată de ministrul Teohari Georgescu, dar folosită cu mare pricepere şi de urmaşul său Alexandru Drăghici. Un colectiv dirijat de Mişu Dulgheru-Dulberger, ofițer superior în aparatul de conducere al Securității, întocmea tabele, tabelele se trimiteau organelor de represiune regionale, organele se puneau pe treabă, îi arestau pe oameni potrivit planificării primite şi îi expediau prompt la „unitățile de muncă”, denumire oficială şi decentă pentru lagărele de exterminare. Aşa se face că în 1952 colonia Salcia era plină cu chiaburi, țărani care nu îşi plătiseră cotele obligatorii către stat, cu meseriaşi nemulțumiți de impozite şi negustori sau funcționari insuficient de maleabili, cu proprietari de case care ezitaseră să-şi predea locuințele unor tovarăşi de la partid, cu studenți care frecventaseră bibliotecile franceză, italiană sau engleză, considerate de activiştii epocii drept „focare de spioni”.

Amănunte halucinante despre această primă perioadă a lagărului Salcia aveam să aflu târziu, după Revoluția din 1989, într-o carte cutremurătoare, *Drumul Damascului*, semnată de Doina Jela. Fiind extrase din documente oficiale, ele confirmă şi rotunjesc frumos poveştile deținuților. Odată strânşi laolaltă, reacționarii (unul fusese închis pentru că spusese că „pâinea este rece”, iar altul pentru că fusese auzit zicând „comuniştii ăştia...”) trebuiau să fie reeducați. Cum educația unui om durează de cele mai multe ori întreaga viață, era greu să-i reeduci pe contrarevoluționari doar în câțiva ani de puşcărie. Era greu, dar nu imposibil. Când tovarăşul Marin Jianu, adjunct al Afacerilor Interne şi responsabil cu lagărele, a transmis indicația de a se folosi bătaia, zelosul comandant al coloniei de muncă Salcia, locotenentul Pavel Ion, s-a achitat excelent de sarcina trasată de superiorul său. „Deținuții erau bătuți în aşa hal, încât pierdeau carnea de pe ei”, avea să declare mai târziu, în fața unei comisii de partid secrete, un înalt demnitar comunist, şef al Ministerului de Interne. Bătea comandantul, băteau ofițerii şi subofițerii, băteau brigadierii, aleşi de administrație dintre criminalii cei mai decăzuți. „S-a ajuns până acolo să i se dea deținutului să mănânce materii fecale şi să i se urineze în gură”, se descriau, în aceeaşi declarație, metodele folosite de bravii pedagogi ai regimului. În inspecțiile sale ministeriale, însuşi Marin Jianu, conducător spiritual şi model al torționarilor, îi bătea pe duşmanii clasei muncitoare până aproape de leşin, după care îi ajuta să-şi revină silindu-i să năduşească în pas de front şi să scandeze lozinca, profund mobilizatoare şi dragă inimii lui, *Stalin şi poporul rus/Libertate ne-a adus!* Cei ce încercau să evadeze nu trebuiau prinşi, ci împuşcați, „ca să nu se mai întâmple”. Un procedeu simplu şi eficient. Unele torturi necesitau însă tehnici mai complicate. Într-o carceră, un martor al atrocităților a găsit „doi în picioare şi doi cu capul în jos. I-am scos afară şi după două ore a murit...”

În timpul unei inundații a Dunării, internații fuseseră luați noaptea din colonie şi puşi să umple saci cu nisip şi să-i aşeze în calea apelor. Cînd s-a produs totuşi spărtura în dig, au fost obligați, sub amenințarea armelor şi cu îndemn de ciomege, să sprijine sacii cu pieptul şi cu spinarea. Valul de pământ s-a prăbuşit peste ei şi i-a îngropat de vii. Au pierit atunci încă vreo douăzeci de oameni. Întâmplarea nu avea să rămână chiar fără urmări. Baronii lui Gh. Gheorghiu-Dej, care se războiau pentru putere, au aruncat vina unii pe alții; într-un sistem politic totalitar, numai luptele intestine mai puteau scoate la lumină frânturi de adevăr. Cei ce orchestraseră asasinatele - la procesul ce a urmat s-a vorbit doar despre 63 de morți - au fost acuzați nu de omor calificat, nu de crimă împotriva umanității, ci de neglijență în serviciu. Neglijenții, 21 de ofițeri şi 14 brigadieri, judecați şi condamnați la pedepse modice, au fost răspândiți în diverse penitenciare, uneori în aceeaşi celulă cu supraviețuitorii vechii lor activități educative. Coabitarea călăului cu victima nu se putea să nu ducă la conflicte violente, astfel că, printr-o dispoziție reparatorie a ministrului Alexandru Drăghici, ucigaşii au fost izolați în închisoarea de la Ocnele Mari, departe de furia celor ce nu îşi pierduseră încă memoria. Nu le-a fost dat însă să-şi ispăşească până la capăt pedeapsa. Ministerul Afacerilor Interne i-a iertat repede, şi pentru că avea înțelegere pentru omul supus greşelii, dar şi pentru că nu se putea lipsi de angajați atât de pricepuți. Solidaritatea criminalilor a funcționat şi în acest caz. Un decret special, care a fost interzis publicării, i-a eliberat şi i-a repus în drepturi, i-a ridicat în grade şi le-a acordat reparații materiale şi statut de eroi. Şi ofițerilor, şi brigadierilor.

Aşa s-a pus temelia digului la care lucram noi acum. Veteranul nostru împărțise o vreme aceeaşi celulă cu unul dintre autorii masacrului de la Salcia. Căzut pe atunci în dizgrație şi aruncat drept în miezul de foc al vulcanului, fostul paznic de închisoare se jura că, dacă îl ajută Dumnezeu şi scapă de acolo, nu va mai îmbrăca niciodată uniforma pe care o purtase cu plăcere, dar care îi adusese atâtea necazuri. Când nenorocirea e mare, şi gândul e mai curat.

Pe lângă scheletul cu capul spart, pământul de pe malul Dunării Vechi şi-a mai dezvăluit o comoară. La rădăcina unei sălcii prăbuşite, un deținut a lovit cu cazmaua un hârb de oală. S-a aplecat, a îndepărtat cioburile şi, spre încântarea lui, s-a trezit în palmă cu două monezi de aur. Fără să folosească detector de metale, fără consultarea unor hărți codificate, fără echipament special, în afară, fireşte, de zeghe şi roabă, banditul a intrat în posesia unei mici comori. În timp ce monezile treceau din mână în mână şi se făceau presupuneri în legătură cu țara de proveniență, anul baterii şi puritatea metalului, a apărut supraveghetorul. După negreața din piele şi după galbenul strălucitor din gură, se vedea clar că noul venit avea legături trainice şi străvechi cu aurul. Când şi-a dat seama despre ce este vorba, a început să-i sticlească ochii, pentru ca numismatul ascuns în el să acționeze prompt:

— Dă-i încoa', banditule. O să-i depunem la muzeul M.A.I.

Nu ştiu dacă M.A.I. avea muzee, însă ştiu că forţa lui distructivă, de invazie barbară, şi-a însemnat drumul cu destule moaşte, relicvarii, osuare şi morminte fără nume.

7
Viziuni de iarnă

La începutul lunii decembrie, ploaia s-a transformat în lapoviță. Vântul sufla în rafale, scurte dezlănțuiri prevestitoare de viscol, stropii de apă, amestecați cu ace de gheață, şfichiuiau trupurile amorțite de frig. Răsturnam ultimele straturi de pământ pe tronsonul din marginea satului Agaua, după care urma să ne mutăm şantierul undeva mai în sudul insulei. Digul trebuia să treacă prin sat, dar în calea lui existau câteva case şi gospodării țărăneşti a căror demolare fusese amânată pentru primăvară. Nici măcar stăpânii Bălții nu îndrăzneau să lase familii întregi sub cerul liber, în plină iarnă, fără aprobări speciale. În ziua de Sfântul Nicolae eram gata de mutare. Începuse viscolul. Ieşirea din lagăr s-a făcut cu întârziere, din pricina unei percheziții. În fața porții, sergenții ne-au pus să ne dezbrăcăm de costumele vărgate şi ne-au ținut în cămaşă şi izmene mai bine de o oră. Atât le-a trebuit ca să ne pipăie şi să afle că nimeni nu are pe dedesubtul zeghii flanea sau pantaloni civili, cu care să evadeze. Întreaga operație, cu deosebire pipăitul, s-a desfăşurat sub îndrumarea atentă a căpitanului Mălăngeanu. Am pornit la drum abia după ce bunul comandant s-a convins că suntem echipați regulamentar. Ne era atât de frig, încât marşul pe dig s-a desfăşurat în viteză de concurs. Alergam şi noi, şi trupele de pază, şi câinii-lupi, de parcă la capătul cursei ne-ar fi aşteptat cu blănuri şi cojoace cealaltă față a torționarului, sufletul blând şi primitor, nedezvăluit încă, al căpitanului comandant. Am ajuns la vechiul loc de muncă, am pus cazmalele, lopețile şi târnăcoapele în roabe şi am tăiat-o peste câmp în direcția noului punct de lucru. Cei fără roabe formau avangarda. Nu exista drum, roțile se împiedicau în arătura înghețată şi, în scurtă vreme, coloana s-a răzlețit şi s-a întins pe o distanță de aproape un kilometru. Vântul bătea tot mai tare, viscolul ne orbea, norii denşi acoperiseră câmpia, abia dacă vedeam pe unde călcăm. S-a dat o comandă, cei din față s-au oprit şi au aşteptat brigăzile rămase în urmă. Ne-am adunat cu toții, am strâns uneltele grămadă şi, la un nou ordin, am pornit către Salcia. În sfârşit, Sfântului Nicolae i se făcea milă de noi şi ne aducea în dar o zi de odihnă. Pe drumul de întoarcere ne-am îmbulzit unii în alții ca oile. Coloana semăna cu un pachet bine ambalat şi nu mai era nevoie de cunoscutul, obsedantul îndemn al soldaților „Ia pe cinci şi ține-aproape”. Viscolul se întețise, frigul ne ardea cu gerul lui înghețat, nu

ne mai gândeam decât la căldura barăcilor. Mai exact spus, la căldura propriilor noastre corpuri, din acele încăperi în care nu se făcea niciodată focul. La câteva sute de metri de lagăr, ne-a ieşit în întâmpinare căpitanul Mălăngeanu. A oprit coloana şi a chemat la raport sergenții supraveghetori şi pe şeful escortei. Fără să descalece, fără să admită explicații, a prins să-i înjure în cel mai autentic şi mai colorat stil al său. Pe noi nu ne-a băgat în seamă. De data aceasta nu era supărat pe turmă, ci pe păstori. Ca un adevărat conducător de oşti, nu înțelegea să favorizeze pe unii în detrimentul altora. Am făcut cale întoarsă, am recuperat uneltele şi, printr-un ocol, am scăpat de arătură şi am intrat pe o mirişte pe care roțile se rostogoleau frumos. Cazmalele şi lopețile nu mai săreau din roabă, iar pe anumite porțiuni, cu iarbă sticloasă, roțile alunecau ca o sanie. Gerul se vâra pe sub zeghe ca râia sub piele, vântul ne lovea dintr-o parte, dinspre Dunărea Veche, şi oamenii au grăbit iarăşi ritmul, pentru a nu degera. Aşa cum mergeam aplecați pe coarnele roabelor, cu capetele în piept, atenți să nu ne pierdem avutul, multiplicam caricatura unui popor nebun, luat în robie. Dar chiar şi aşa, robit şi ajuns la capătul puterilor, poporul acesta nu putea fi înfrânt.

În alcătuirea oricărui grup uman există îndrăzneți care se abat de la regulile grupului, trasează sensuri, stabilesc alte cutume. Profeții biciuie moravurile, temerarii le schimbă. De cele mai multe ori, în disprețul profeților, împotriva cursului firesc sau decenței. Mecanisme ascunse determină reacții incontrolabile, şi nu întotdeauna binele este opera celor înțelepți. Chiar şi dinamica unei societăți închise, ale cărei mişcări sunt ordonate de frică şi rutină, nu exclude gestul spectaculos. Ca anonimii să iasă din anonimat, nu este nevoie decât de o scânteie. Un simplu impuls, şi gloata sau o parte a gloatei sau cea mai mică parte a ei capătă chip, numărul devine persoană, muții dobândesc grai. Impulsul care a transformat o turmă mortificată de frig într-o societate activă a fost, în cazul coloanei de osândiți, o grădină de zarzavaturi. De fapt, fantoma unei grădini de zarzavaturi, întrupată provocator în rămăşițele unei culturi de varză. Ea a apărut limpede şi fără echivoc în fața ochilor noştri uimiți, prin scamele şi câlții ninsorii şi în ciuda crivățului orbitor. Din mândrele verze de toamnă, zgârcitul proprietar lăsase doar câteva foi şi o mulțime de cotoare. Însă tulpinile acestea puternice şi bine prinse în rădăcini compensau absența fructului. Sugestia căpățânii coapte, cu margini răsfrânte neruşinat, se înălța din fiecare cocean retezat, înfierbânta imaginația şi opera la fel de eficient şi ademenitor ca rodul cules şi depus, probabil, acum, într-un butoi de murături din satul Agaua. Cu atât mai mult cu cât cronometrele din burțile noastre indicau vremea amiezii şi era sigur că nu vom mai avea parte de prânz. „Varză!” a strigat cineva, iar strigătul a declanşat o imensă cantitate de adrenalină. Roabele din față au frânat brusc, ceea ce a antrenat ciocnirea celor din spate. Din acest ambuteiaj s-au desprins câteva zeci de viteji care s-au aruncat fulgerător asupra darului neaşteptat. Au plonjat fără pic de ezitare, s-au făcut una cu

pământul, s-au agăţat de simbolurile verzei, le-au cules fără milă şi fără risipă, iar din încăierarea din care încercau să-şi smulgă unul altuia prada terenul a rămas neted, de parcă s-ar fi trecut peste el cu tăvălugul. Asaltul a fost atât de rapid, încât soldaţii de pază nu au avut vreme să reacţioneze. Oricum, nimeni nu ar fi reuşit să ţină piept atacatorilor. Nici strigătele, nici măcar armele nu ar fi putut exorciza fantoma verzelor de toamnă. Căci miracolul anulează, refuză şi dispreţuieşte prudenţa. Coloana s-a pus din nou în mişcare, iar când am ajuns la capătul cursei învingătorii încă mai mestecau miezul dulce şi parfumat al ciocanului de varză. Jupuiau cu dinţii învelişul lemnos şi îi sugeau pe îndelete sucurile; nici o aromă nu trebuia pierdută. Eroii aceştia, vârcolacii de varză, posedau toată gama tehnicilor de supravieţuire, de la acelea camuflate şi ritualizate în practici magice şi religioase, până la actul brutal şi nestăpânit. Nimic din ce ar fi putut constitui un aliment sau năluca unui aliment, de la înghiţirea unei lăcuste la mâncatul semenului, nu le întorcea stomacul pe dos. Făceau parte din stirpea aleasă a celor care conduc lumea şi numai întâmplări nefericite îi aruncaseră după gratii. Ştiau totuşi că aceste întâmplări puteau fi oricând răsturnate, pentru ca istoria să reintre pe făgaşul firesc; în mod normal, ei ar fi trebuit să păzească şi nu să fie păziţi. În orice condiţii ar fi fost puşi, destinul lor era să se ţină în frunte. În programul lor de supravieţuire — genetic, dar şi dobândit — capacitatea de adaptare le era ilimitată. Pentru că nimeriseră într-un lagăr de exterminare şi pentru că întreaga lor fiinţă se organizase în jurul tubului digestiv, nu este scandalos că putreziciunile unei verze căpătau, în percepţia lor otrăvită de panică, deliciile unui ospăţ regesc. Şi sentimentele, şi raţiunea, şi actele de voinţă, mai ales actele de voinţă, îşi stabiliseră sediul în adâncul stomacului lor îndurerat.

Despre dragostea puşcăriaşului pentru varză ştiam câte ceva din copilărie. În primii ani de după război, în casa părinţilor mei şi-a găsit adăpost un basarabean. Avea vreo patruzeci de ani, dar părea mai bătrân decât bunicul. Moş Ştefan luptase pe front, căzuse prizonier, se repatriase, iar acum nu mai voia să se întoarcă în satul său rămas sub ocupaţie rusească. El mi-a fixat primele imagini despre fascinantul univers concentraţionar. Dintr-un lagăr de la poalele munţilor Ural a dispărut într-o zi un prizonier. Era iarnă, o evadare ar fi fost aproape imposibilă, dar asta nu a împiedicat autorităţile sovietice să pună în mişcare o adevărată armată pentru a-l prinde. L-au căutat săptămâni în şir cu patrule călare, cu sănii şi câini, cu lanţuri de trăgători, cu avioane de supraveghere, dar n-au dat de urma fugarului. Până la urmă, l-au găsit tot prizonierii. Lucrul s-a întâmplat tocmai în vară, când bucătarii au socotit că n-ar strica să arunce zeama împuţită a murăturilor — moarea, cum o numea moş Ştefan — şi să pregătească butoaiele pentru viitoarea rezervă de hrană. Nu erau chiar butoaie, ci nişte bazine sau căzi de beton, de dimensiuni uriaşe, în care se păstrau de-a valma castraveţii, gogonelele şi varza. În ciuda interdicţiei de a se apropia de

locul acela al marilor tentaţii, cum oamenii mureau de foame, se mai găsea câte un disperat care reuşea să se caţere pe bazin şi, aplecându-se peste margine, să fure o varză, două. Acolo l-au găsit pe fugar. Suspendat peste murătura ademenitoare, probabil că nu mai avusese puterea să se tragă înapoi, căzuse şi se înecase. Saramura, destinată să conserve legumele, nu îl conservase şi pe el. Putrezise de-a binelea. Toată iarna şi toată primăvara, tovarăşii săi de suferinţă mâncaseră castraveţi, mâncaseră gogonele, mâncaseră varză, fără să bănuiască o clipă măcar că participă la un act de canibalism. Sau, poate, era varianta de lagăr a unei euharistii păgâne.

Poveştile macabre ale lui moş Ştefan alternau cu scene mai puţin crâncene, aproape vesele. Toate se învârteau însă în jurul mâncării, lucru ciudat la un om a cărui cumpătare ar fi putut sluji de model până şi celor ce ţin cu sfinţenie posturile. Mai încurca el fluviile pe care le traversase, mai amesteca republicile prin care trecuse, mai confunda luptele la care participase, însă foamea îndurată nu o putea uita. Era unică şi fără de sfârşit. Poate că este şi spre lauda ruşilor, care nu i-au bătut pe prizonieri metodic, nu i-au torturat până la anihilare, ca moşul să le mai fi ţinut minte şi pe acestea. O laudă care nu se poate extinde însă şi la temnicerii noştri. Din lagăr, moş Ştefan a fost dus într-un colhoz şi dat în grija unei ţărănci ai cărei fii şi soţ se aflau pe front. Trebuia să ajute la treburile gospodăreşti şi, mai ales, la muncile colhozului, într-un sat pustiit de bărbaţi. Când a ajuns acolo, era atât de înfometat, încât culegea boabele de porumb nedigerate din balega vacilor. „Alegeam grăunţele de popuşoi şi le spălam", mi-a spus el, simţind nevoia să-şi sublinieze preocuparea pentru igienă. Am izbucnit în râs, într-atât de neverosimilă mi se părea scena. A râs şi el, dar nu a întârziat să adauge: „Ei, copchile, nu ştii tu ce bune erau grăunţele acele." Când a mers împreună cu femeile satului la cules *barabulele* de pe câmp, s-a apucat să adune fiecare cartof, din fiecare cuib, de pe fiecare rând, spre indignarea rusoaicelor. „Strângi un rând, laşi un rând", i s-a spus. Basarabeanul vrednic nu înţelegea cum poţi lăsa cartofii să putrezească în pământ şi atunci i s-a explicat, cu vorbe puţine şi gesturi multe, că va veni iarna, că o să li se termine proviziile, că preşedintele nu o să le mai dea nimic şi că abia atunci vor dezgropa cartofii. După lăsarea întunericului şi fără ştirea stăpânirii. Dacă şi proprietarul grădinii de zarzavat din Agaua ar fi avut mintea şi experienţa colhoznicelor lui moş Ştefan, atunci şi posedaţii noştri de la Salcia ar fi avut parte de verze întregi şi nu de fantomele lor materializate în cotoare.

Noul punct de lucru se afla la capătul unei râpe, pe un tăpşan înconjurat de sălcii rare, cu o deschidere îngustă către interiorul insulei. Putregaiurile unor trunchiuri bătrâne blocau şi această ieşire, aşa că, practic, eram prizonierii unei încurcături de arbori ce ar fi trebuit smulşi din rădăcini şi îndepărtaţi din calea viitorului dig. Nu existau marcaje, nici un semn pus de inginerii şi topometriştii care proiectaseră construcţia. Poate că tehnicienii îşi făcuseră datoria, numai că, din pricina

viscolului, nu se mai vedea nimic. Ne-am adunat cu toții, câteva sute de oameni, în mijlocul tăpşanului şi ne-am pus pe aşteptat. Nouă ne era mai uşor de aşteptat, aveam un îndelung exercițiu al acestei îndeletniciri, unii dintre noi aşteptau de zece, cincisprezece ani, însă băieții din trupele de pază nu-şi mai găseau locul, în ciuda şubelor care le apărau spinarea. Viscolul, deşi sărac în ninsoare, îşi făcea de cap, se lăsase un ger aspru, greu, aproape material, iar ei începură să alerge în jurul nostru, strângând cordonul cât se putea de aproape, tropăind şi țopăind într-o parodie de dans războinic. Cred că le înghețaseră şi închizătoarele armelor. În cele din urmă, frigul le-a luminat mintea şi au aprins câteva focuri din vreascurile şi crengile care se găseau din belşug. Ne-au permis şi nouă să facem un foc, unul singur, în mijlocul luminişului.

Pentru prima oară, după multă vreme, îmbrăcămintea noastră nu mai era udă şi moale. Se întărise de ger, scorțoasă pe trupuri, ca o armură de gheață. Acum, când stăteam de pomană, înțelegeam gândul bun al administrației, care ne interzicea flanelele şi orice lucru cât de cât călduros. Dacă înjurăturile şi bătaia nu duceau la îndeplinirea normelor, caraliii puteau conta pe frig ca pe un stimulent natural al muncii. Şi nu se înşelau prea tare în calculele lor. Cu mâinile pe cazma sau pe coarnele roabelor, ne-ar fi fost oricum mai uşor de suportat vifornița Sfântului Nicolae. Atracția focului era irezistibilă. M-am apropiat de el făcându-mi drum cu dificultate printre oamenii înțepeniți de frig. Cu spinarea apărată de alte trupuri, m-am lipit de foc. Vântul învârtejea şi aici erupția de zăpadă, însă locul era plăcut. Flăcările jucau pe fețele celor ce izbutiseră să ajungă acolo — lumea celor aleşi, mi-am zis eu, — luminând ciudat chipurile împietrite. Îşi țineau mâinile întinse deasupra focului, cu palmele în jos, a binecuvântare, iar privirile lor oarbe, fixate pe miezul încins al cărbunilor, păreau adâncite în viziuni numai de ei percepute. În mod obişnuit, din pricina slăbiciunii şi a răcelilor ce se țineau lanț, deținuților le curgea tot timpul nasul. Era de bonton să-ți atârne din nas un ciucure, o picătură apoasă, o boabă argintie, asemenea unei perle înfipte în nara unui sălbatic. Acum, obrajii ne erau acoperiți cu o pojghiță de gheață, iar podoaba aceea sferică, atârnată deasupra gurii, scânteia parcă şi mai grotesc. Cu ajutorul unei crengi, am tras spre mine o porție zdravănă de jar şi mi-am sprijinit talpa de el. Piciorul cu bocancul strâmt îmi înghețase de-a binelea şi mă temeam să nu-mi degere. Am stat aşa, nemişcat, până ce rama încălțămintei a început să fumege. Nu mi-am retras numaidecât piciorul, nădăjduind prosteşte că n-ar strica să ardă şi el puțin. Căldura mă învăluia de jos în sus, pătrunzându-mi uşor, uşor întreaga ființă, dându-mi o senzație nemaiîncercată de secole, parcă, de blândă şi binecuvântată euforie. Atunci, mi-a trecut prin minte un gând blasfemator: iadul nu este foc veşnic; este frig veşnic. Nu flăcări, catran şi pucioasă, ci vânt, gheață şi vifor. Acestui gând păcătos i s-a asociat pe dată o imagine la fel de hulitoare: prostul satului

din copilăria mea, care umbla iarna desculț prin troiene, spunând că nu simte gerul şi că îl apără de frig Maica Domnului, trebuie să fi fost un înger; nici un pământean n-ar putea călca Gheena cu picioarele goale. O blasfemie odată comisă, a doua a urmat de la sine. Mi s-a părut că Apocalipsa a avut loc, că am murit demult şi că noi toți, inclusiv paznicii, ne-am strâns acolo în aşteptarea Judecății de Apoi şi a celei de-a doua morți. M-am îndepărtat de tulburătorul iezer de foc, expulzat de presiunea altor amatori de vedenii, dar şi bucuros să-mi reiau amărâta mea viață de puşcăriaş, care aparținea totuşi acestui tărâm şi să scap de imaginea toxică a postapocalipsei. Am lăsat Biblia în pace, am ieşit din cercul vrăjit al vizionarilor şi m-am amestecat cu cei de seama mea, care înfruntau cu stoicism urgia iernii. Într-un cerc restrâns, Aurelian Gulan povestea despre gerurile de dincolo de Cercul Polar, unde îşi petrecuse cei mai frumoşi ani ai tinereții. Munceau la temperaturi scăzute, de până la -40°C, era frig, cu mult mai frig ca acum, însă ruşii le dădeau pufoaice şi pâslari, şi se învățaseră. Cel mai greu le era să-şi facă nevoile. Prizonierii nemți, recunoscuți pentru inventivitatea lor tehnică şi teoretică, fixaseră dificultatea aceasta într-o formulă proprie: „Decât să faci unul, mai bine mănânci doi.” Aurelian Gulan spunea asta în limba germană, pentru a sublinia şi pe această cale că nu lui îi aparținea enormitatea. În personalitatea puternică a fostului prizonier de război şi actual deținut politic, în aliajul dur al sufletului său, demnitatea făcea casă bună cu pudoarea.

Şi părintele Mihalache îşi avea enoriaşii săi. Mare şi dezordonat în mişcări, vorbea unui grup de țărani printre chipurile cărora se ițea şi figura plângăcioasă a farmacistului Georgescu. De când dislocaseră împreună bolovanii drumului dinspre satul Agaua, cei doi nu se mai despărțeau. Până la urmă, înjurăturile cu care îl blagoslovise popa avuseseră asupra micului farmacist efectul unei declarații de dragoste. Acum părintele Mihalache istorisea despre minunile săvârşite de Sfântul Nicolae, arhiepiscopul Mirelor Lichiei, bucurându-se alături de ascultători de slobozirea din temniță a trei nevinovați şi salvarea lor de la groaznică tăiere. Din cuvintele repezite şi din tonul răstit, se putea ghici un anumit reproş la adresa sfântului, care îşi drămuia binefacerile şi nu se ocupa de năpasta ce se abătuse asupra lui, preacredinciosul preot de țară Mihalache.

Ceva mai departe, cocoțat pe o mică ridicătură de pământ, conferenția părintele Chiriac. Cuvântul său avântat se lua la întrecere cu şuierul vântului. Poalele bogatei mantale fâlfâiau ca nişte aripi jumulite şi te-ai fi aşteptat ca, din clipă în clipă, viscolul să îl smulgă de acolo şi să-l înalțe în aer, deasupra norilor întunecați, într-o strălucire pe care, neîndoielnic, spiritul său o şi vizualiza. Îl țineau însă pe loc trunchiul bine clădit şi capul impunător, cu trăsăturile puternic accentuate, cu o uşoară cocoaşă a nasului, care îi dădeau o înfățişare de statuie în lemn, masivă şi grea de materie, imposibil de urnit de pe soclul ei. Cu țurțuri desenați apăsat în sprâncene, cu fața

albită de fulgi înghețați, era masca încremenită a charismei. Dinaintea lui, ciorchini de tineri, majoritatea studenți, ăştia nu se astâmpără niciodată, îl ascultau cu răsuflarea tăiată de admirație, dacă nu cumva de viscol; în contrast cu imobilitatea vorbitorului, se legănau de pe un picior pe altul, marcând schimbarea poziției cu izbituri de bocanci şi lovindu-şi pieptul cu brațele ca birjarii de odinioară în aşteptarea clienților la vreme de iarnă. Înghețaseră de frig, dar nu se dădeau duşi. Mişcându-se necontenit, dar mereu pe loc, aveau aerul unor învățăcei adunați în hemiciclu pentru a se pătrunde de înțelepciunea magistrului. Acesta tocmai îi lumina în legătură cu micile deosebiri — eroarea filosofiei nu o vei găsi în demonstrație, ci în premisă, puncta el, — dintre existențialismul creştin şi existențialismul ateu. Părintele Gheorghe Chiriac era fecior de țărani din comuna Galbeni, județul Bacău. Studiase teologia şi filosofia în țară, apoi în Germania, audiase cursurile lui Heidegger, corespondase cu Gabriel Marcel, îşi susținuse un doctorat cu Karl Jaspers şi, dacă Patriarhia română nu ar fi colaborat atât de strâns cu regimul comunist, ar fi urcat în ierarhia bisericească pe măsura harurilor sale. Într-o duminică de iarnă, după încheierea slujbei la biserica Popa Tatu din Bucureşti, al cărei paroh era, a venit la el un om proaspăt eliberat din închisoare, aproape dezbrăcat, care i-a cerut ajutorul. Învățătura multă nu-l lipsise de milă pe preot: l-a luat acasă, i-a dat omului o pereche de pantaloni, un pulover şi i-a pus pe umeri singurul palton mai bun pe care îl avea. În 1958, părintele a fost arestat şi condamnat pentru „ajutor legionar". Necunoscutul pe care îl primise în casă fusese, într-adevăr, legionar şi, atunci când Securitatea l-a arestat a doua oară, nu a uitat să vorbească în anchetă despre binefăcătorul de la biserica Popa Tatu. Recunoştința, această floare gingaşă a sufletului, se ofilea în beciurile M.A.I. Pentru fapta bună, părintele Chiriac a primit cincisprezece ani; câte cinci ani de fiecare obiect de îmbrăcăminte dăruit creştineşte. Pentru că îşi împărțise hainele cu un sărac, dârdâia acum de frig, la Salcia, în preaiubita sa Sciție, şi se străduia să-i convingă pe ucenicii întâmplători ce rol minunat joacă în cunoaşterea umană — cunoaştere rațională şi cunoaştere intuitivă sau de noapte, zicea el, — *Angst am Tode*. Chiar aşa, auzeam bine: cunoaştere de noapte şi frică de moarte. Se potrivea cu blasfemiile mele. Mă convingeam încă o dată că accesul de spaimă era justificat: şi părintele Chiriac trăia în postapocalipsă. Atâta doar că, spre deosebire de mine, el nu descoperise un alt fel de iad, ci un alt fel de rai. Unul baroc, mult schimbat față de acela simplu, muzical şi floral, imaginat de tradiție, dar nu mai puțin paradisiac. Părintele Gheorghe Chiriac trăia în raiul culturii. Alesese din Apocalipsă latura luminoasă şi îmi lăsase mie aspectul ei sumbru, pedepsitor. Un student la arhitectură, cred că blândul Nae Rădulescu, arestat în cadrul grupului de meditație religioasă „Rugul aprins", din care făceau parte poetul V. Voiculescu, teologii Sandu Tudor şi Dumitru Stăniloaie, călugărul Bartolomeu Anania şi multe, multe alte figuri prestigioase, spunea, mai

degrabă şoptea, că frigul acela de nesuportat îi dă o stare de *trezvie*. Expresia aducea a incantaţie de biserică răsăriteană şi îmi plăcea cum sună, aşa cum ne plac atâtea lucruri pe care nu le înţelegem. Nu ştiam ce înseamnă trezvia, dar cuvintele nu trebuie să însemne numaidecât ceva. Ajunge să-l mulţumească pe cel ce le foloseşte. Am reţinut formularea deoarece sugera că duhul viforos al Sfântului Nicolae lucrase şi asupra lui. Blând, dar ciudat om era Nae Rădulescu: Securitatea îl torturase în anchetă, Procuratura îl învinuise de mistică, Tribunalul Militar îl condamnase la 7 ani de închisoare corecţională, Administraţia puşcăriilor îl silea să construiască diguri, dar tot nu ieşea din el un liber-cugetător.

La întoarcerea în lagăr, bilanţul pierderilor s-a dovedit nesemnificativ: câteva urechi degerate, două, trei unghii ce aveau să cadă, ceva mai multe nasuri şi degete învineţite, nimic serios de natură să perturbe procesul muncii. Un singur deţinut o păţise ceva mai rău. Uitase să se încheie la pantaloni (sau poate nu avea nasturi) şi îi degerase organul viril. Înnebunit de durere şi îngrozit de umflătura dintre picioare, nu contenea să-l întrebe pe doctorul Romiţan, de parcă ar fi căzut, brusc, în mintea copiilor:

— O să-mi treacă domn' doctor? O să-mi treacă?

— N-ai dumneata norocul să-ţi rămână aşa, l-a liniştit camaradul nostru, cu o formulă prea puţin academică şi pe un ton de şcolar scăpat de sub supravegherea părinţilor.

Lucrurile şi-au recăpătat repede aspectul cenuşiu şi reconfortant. Bocancul încetase să fumege, Apocalipsa se întorsese acolo unde îi era locul, în paginile cărţilor sfinte, convieţuirea cu stihiile nu mă mai speria. Încă o dată, am avut norocul să apreciez la justa lor valoare virtuţile alese, de autentic panaceu, ale tratamentului pe care mi-l aplicase sergentul-major Negoiţă: nici măcar nu strănutam. După multe săptămâni, călcătura lui îşi păstra prospeţimea; avea efectul unui vaccin de viaţă lungă şi mă apăra împotriva tuturor duhurilor rele pitite în Balta Brăilei. Este regretabil că imunitatea la gripe şi răceli, dobândită atât de simplu, prin contactul cu o pereche de cizme ofiţereşti, nu se extinde la scara întregii societăţi.

Mai târziu, mult mai târziu, evocând noi sărbătoarea Sfântului Nicolae a anului 1959, prietenul meu Florian Petruţ avea să-mi spună că, în ziua aceea, a fost convins că nu va mai vedea soarele. Nu pentru că va muri de frig, ci pentru că astrul nu va mai răsări niciodată. Pentru că lumina lui s-a stins pe vecie.

Contemporary
Literature Press
http://editura.mttlc.ro
Bucharest 2014

8
Baia de Crăciun

O persoană delicată, căreia îi displăceau profund frigul şi munca la dig, era Ionică Varlam. Adăpostul pe care îl visa el nu era căldura unui cămin civilizat, ci infirmeria. Lucra în aceeaşi echipă cu Steinmetz, băiat de medic, şi cu un alt tânăr, Trandafir, de pe la Bacău. La baza digului de unde îşi încărcau roabele, exista o baltă a Dunării, îngheţată bocnă. La sfatul lui Steinmetz, devenit specialist în medicină prin înrudirea cu tatăl său, s-au hotărât toţi trei să se îmbolnăvească de pneumonie. Nu era un gând sinucigaş, ci o dovadă de înţelepciune. Cu o asemenea boală şi cu puţin noroc ar fi putut să-şi petreacă o parte din iarnă în cămaşă şi în izmene şi să pună între ei şi gerul spurcat de afară geamul de sticlă al barăcii-spital. Ionică mi-a povestit că în timpul unei pauze de prânz au spart gheaţa bălţii cu cazmalele, s-au dezbrăcat în pielea goală şi s-au aruncat în apă. Contrastul dintre cada lor de baie şi fierbinţeala trupurilor a învăluit totul în aburi şi nu a stârnit interesul paznicilor; nu pentru studierea apelor termale erau ei angajaţi. Cei trei amatori de pneumonie s-au zvârcolit scurt, după care, nemaisuportând tratamentul pe care şi-l aleseseră singuri, au ţâşnit din copcă, s-au îmbrăcat cu o îndemânare pe care nu şi-o bănuiseră în momentul dezbrăcării şi, înhămaţi la roabe, şi-au aşteptat optimişti aprinderea de plămâni. Din păcate, vârsta lor tânără şi clima parşivă a insulei au ţinut partea administraţiei, care avea nevoie de puşcăriaşi sănătoşi, iar băieţii nu s-au ales decât cu un biet guturai. Cu aşa ceva nu te primea nimeni la infirmerie; îl aveau şi doctorii. Prima lor baie de când intraseră pe poarta lagărului de la Salcia s-a dovedit inutilă, însă cunoştinţele medicale ale lui Steinmetz nu fuseseră epuizate. Băiatul de doctor nu putea fi descurajat de un eşec. I-a convins pe colegii săi că un braţ nefolosit o vreme se subţiază, devine rigid, muşchii se atrofiază, pentru ca la un consult superficial lucrul acesta să poată fi luat drept infirmitate. Argumentul hotărâtor evoca ghipsul aplicat peste fracturi, în urma căruia un picior sau o mână de bărbat nu se deosebesc prea mult de piciorul sau mâna unui copil. Argument falacios, dar cuceritor. Aspiranţii la handicap au pornit la luptă. Cu o mână se îmbrăcau, cu o mână munceau, cu aceeaşi mână mâncau. Ziua îşi supravegheau braţul, să rămână înţepenit în poziţia cuvenită, cu vigilenţa unei surori de caritate la început de carieră. Noaptea şi-l legau strâns la piept, încât până şi somnul le devenise un chin. După câteva zile de aventură, caracterele slabe şi-au recunoscut

inaptitudinea pentru handicap şi au renunțat; era mai uşor să-ți faci norma decât să-ți provoci anchiloza. Singurul care a avut tăria să-şi continue viața de ciung a fost inițiatorul torturii; Steinmetz credea în inteligența organismului de a nu hrăni țesuturi nevrednice. După vreo trei săptămâni, atunci când i s-a părut că disproporția dintre brațul sănătos şi brațul bolnav este semnificativă, a refuzat să mai iasă la lucru şi s-a declarat, cu de la sine putere, inapt. Controlul celor rămaşi în interior după plecarea brigăzilor la dig se făcea de către sergenții de serviciu, care jucau şi rolul doctorului, şi pe acela al preotului. Ei puneau diagnosticul, ei te spovedeau şi, la nevoie, tot ei te îngropau. Uneori, grija pentru sănătatea deținuților îl împingea şi pe comandantul lagărului să asiste la aceste inspecții cu caracter sanitar. Aşa s-a întâmplat şi în ziua în care printre sustraşii de la muncă a apărut şi un ciung. Când echipa de control a ajuns la el, Steinmetz şi-a dezvelit brațul imobilizat, care arăta, într-adevăr, ca un braț de copil, şi-a ciupit pielea de pe os, a tras de ea demonstrativ, i-a dat drumul, iar pielea a rămas aşa, flască, fără să revină la loc. Demonstrația ar fi putut să o facă şi cu celălalt braț sau chiar cu toate brațele bandiților, fără ca rezultatul să difere prea mult: din pricina slăbiciunii, țesuturile îşi pierduseră elasticitatea. Căpitanul Mălăngeanu părea fascinat de fenomenul Steinmetz, însă un caraliu care îşi închipuia că este de datoria lui să suspecteze pe toată lumea a sărit ca ars:

— Nu-l credeți, tov' comandant, e un *stimulant*.

Emoționat, probabil, de geniul lingvistic al subordonatului său, Mălăngeanu a trecut repede mai departe. Steinmetz a scăpat nepedepsit şi a stat câteva zile în lagăr, fără să scape totuşi de muncă. Acelaşi caraliu îndatoritor îl împiedica metodic să simuleze, supunându-l la diverse corvezi şi lipsindu-l de dreptul legitim de a-şi savura în pace victoria asupra propriului organism.

Am spus că baia lui Ionică Varlam şi a companionilor săi a fost inutilă. Ca să fi însemnat ceva în existența lor, ar fi trebuit să dureze. Bălăceala fulgerătoare în spărtura Dunării nu le-a adus pneumonia visată şi nici nu i-a ajutat să iasă din gârlă mai curați decât intraseră. După luni de nespălare, agoniseala noastră de murdărie era fabuloasă. Cu o populație cât a unui sat, lagărul de la Salcia nu avea niciun sistem de alimentare cu apă. Deşi stabilimentul se lăfăia pe malul unui fluviu, parcă am fi trăit în deşert. Când s-au pornit ploile, iar noroiul trecea de butucul roților, sacaua abia dacă reuşea să aducă suficientă apă pentru nevoile bucătăriei. Boii trăgeau, dar carul se împotmolea. Spălatul era un lux pe care administrația îl trata cu ostilitate; reprezentanții poporului muncitor nu puteau fi complici la o deprindere burgheză. Nici apă de băut nu primeam, dar asta nu nemulțumea pe nimeni. Lăturile, care se chemau ciorbă la prânz şi tocană seara, nu provocau sete. În lipsa apei şi a săpunului, nu ne rămânea decât să trăim ca aristocrații. Ludovic cel Sfânt al Franței făcea baie doar atunci când cădea de pe cal în valurile vreunui râu, iar Iacob al II-lea al Angliei

nu-şi scotea mănuşile nici când dormea. Realizam că aparținem epocii moderne numai datorită prafului DDT. Dacă nu ar fi fost insecticidul acesta, un dar al imperialiştilor americani, ne-ar fi mâncat păduchii şi ne-am fi umplut de râie, căci activarea frumoasei industrii medievale a despăducherii şi scărpinatului era de neconceput la Salcia. Îi dispăruse tradiția şi ne lipseau mijloacele. Singurele artefacte îngăduite de regulament erau lingura şi gamela. Şi, la urma urmei, la ce ar fi folosit furculițele de fildeş, aur şi argint, încovoiate delicat şi ergonomic, pentru a uşura gingaşa lor introducere sub faldurile şi broderia veşmintelor, sau țepuşele de scărpinat sub perucă unor bandiți îmbrăcați în cârpe rărite ca o strecurătoare şi tunşi chilug? Păduchii nu ne-au mâncat, dar rapănul şi eczemele, bubele şi puroiul şi-au făcut culcuş în trupurile noastre.

Deținuții care fuseseră pe front pretindeau că primii care mor în război sunt nespălații. Nu vitejii şi, cu atât mai puțin, laşii. Când un om nu se mai îngrijeşte de igiena personală, neglijează să se bărbierească, să-şi taie unghiile sau părul, să se spele pe dinți sau să-şi clătească ochii, este semn că a intrat în zodia morții. Nepăsarea față de trup anunță abandonul sufletului şi renunțarea la viață. Dacă observația ar fi conținut un grăunte de adevăr, eu ar fi trebuit să fiu mort de mult. Din luna septembrie şi până la Crăciun am făcut baie o singură dată. În murdăria în care eram silit să trăiesc, aveam uneori nostalgia temnițelor prin care trecusem. La Uranus, închisoarea de anchetă, tovarăşul meu de celulă, moş Alexa Pop, mă învățase cum se pot muia şi clăti ciorapii în cana de băut apă, iar la Jilava bătrânii puşcăriaşi îmi demonstraseră, teoretic şi practic, cum să-ți speli cămaşa în gamelă şi cum să-ți scoți pantalonii prin brățara lanțurilor de la picioare, în aşteptarea duşului. Dar acolo, în ciuda îmbâcselii generale, exista apă, exista săpun şi, în intervalul dintre două bătăi, aveai timp berechet. Administrația Salciei s-a hotărât la un moment dat să instaleze o conductă prin care apa din Dunăre să fie pompată în incinta lagărului. Țeava urma să treacă prin fața barăcii noastre; era o mare promisiune şi o bucurie de nespus. S-au pornit ploile, iar proiectul a fost abandonat. A rămas din el doar şanțul, de vreun metru şi jumătate adâncime, plin cu scursura ploilor şi parfumat cu urina celor cărora le venea greu să ajungă până la latrină. (Regulamentul nu interzicea folosirea şanțului drept closet, iar caraliilor nu părea să le pese.) Nu putea fi ocolit, săream peste el, ori de câte ori intram sau ieşeam din baraca-dormitor. Păşeam cu grijă, ca nu cumva să alunecăm peste marginea lui şubredă. În îmbulzeala şi întunericul unei dimineți de noiembrie, un slăbănog a alunecat totuşi şi a mai tras după el în cădere pe câțiva dintre cei ce se aflau pe buza tranşeei. Printre ei, şi pe mine. La rândul meu, m-am agățat de vecin, acesta de vecinul său, astfel că ne-am pomenit cu toții în mocirlă, până la piept. Am ieşit de acolo mai degrabă înveseliți decât supărați. Ne-am stors hainele şi am plecat la dig, cu satisfacția omului care a făcut o baie bună înainte de a se duce la o petrecere. A fost

unica baie de care am avut parte în toamna aceea.

Pe 26 decembrie 1959 a fost o zi ca de primăvară. Soarele încălzea plăcut, vântul se potolise, era senin, paznicii își dăduseră jos șubele și dormeau din picioare. Brigada noastră căra pământul din apropierea unei bălți curate și abia așteptam să vină amiaza. Când au sosit butoaiele cu mâncare și s-a ordonat încetarea lucrului, eu eram gata pregătit. Curățasem bine roaba de țărână, iar acum am deșertat în ea câteva gamele cu apă, m-am dezbrăcat până la brâu și m-am pus pe treabă. A trecut ceva timp până am început să năpârlesc. Straturile de murdărie se desprindeau de piele ca resturile de aluat de pe masa unei bucătărese, iar jegul, acest sigiliu al statutului nostru social, cădea și se agita pe fundul roabei ca tăiețeii în oala cu supă. Îmi era puțin teamă să nu fiu pedepsit pentru obrăznicia mea, însă m-am liniștit repede. Aproape toți cei de pe marginea bălții făceau la fel. Li se vedeau spinările încovoiate peste coșul roabelor, iar concentrarea cu care acești maniaci ai curățeniei își lepădau solzii trezea imaginea unei mulțimi de băieși cernând aurul din nisipul unor albii de râu. Erau atât de mulți bandiții care nesocoteau regulamentul, încât perspectiva unor represalii colective părea improbabilă. De altfel, când caraliii prindeau pe cineva spălându-se, în loc să muncească, nu se întâmpla mare lucru. Îl ciomăgeau puțin sau asmuțeau câinii pe el. Nici în cazul din urmă nu era cine știe ce pericol. Animalele scheunau încurcate, aproape gudurându-se, și nu se năpusteau asupra vinovatului; dresajul lor nu avusese în vedere oameni în pielea goală. Acum, spectacolul era grandios: zeci de trupuri dezgolite, burți lipite de șira spinării, coaste ieșite în afară, fese descărnate, brațe și picioare ca bețele, obraji scofâlciți și capete tunse, ca de copil, piele murdară, cu erupții și plăgi ce păreau tatuaje savant organizate, toate acestea încălzite de un soare blând, care era totuși al unei zile de iarnă. Unii se despuiaseră de tot, ceea ce am simțit-o ca pe o provocare. Într-o clipă, ultimele țoale care mă mai legau de pușcărie zăceau azvârlite pe fundul gropii. Dârdâiam de frig, dar nu-mi păsa. Luam apă în pumni, mi-o aruncam pe față, pe corp, mă plesneam cu palmele peste pielea învinețită, împroșcam stropii în toate părțile, țopăiam desculț pe pământul înghețat, eram în culmea fericirii. Parcă ar fi zburat în jurul meu fluturi și păsări cântătoare și albine încărcate de polen, într-atât de neverosimilă îmi era bucuria. Nostalgia după penitenciarul Jilava, unde jetul de apă rece alterna cu jetul de apă fiartă, de parcă am fi fost condamnați la dușuri scoțiene și nu la muncă silnică, fusese curată rătăcire a minții. Acolo, vederea unor bărbați care își spală rupturile în vasul din care mănâncă, pentru a le cârpi apoi cu ace improvizate, te deprima. Aici, priveliștea acelorași bărbați, disprețuind frigul și bălăcindu-se ca animalele în sânul naturii, era reconfortantă. Aerul era pur, lumina nu-mi venea printre gratii și mă simțeam liber și neîngrădit ca într-un alt început de lume. Câmpia înghețată, ce se întindea către interiorul insulei, cerul albastru, cu dantela lui translucidă de nori, răsturnat în

oglinda limpede a bălții, sălciile scorburoase din lunca Dunării, cu sugestii de acuarelă, mă proiectau într-o vârstă a inocenței. Cea de a doua zi a Crăciunului aducea indiferență în sufletele paznicilor şi curățenie pe trupurile noastre. Când mi-am reluat munca, am încercat un sentiment nou față de antipatica mea roabă de tablă ruginită. În după-amiaza aceea, am iubit-o, aşa cum bogații îşi iubesc piscina sau băile lor de marmură, cu jacuzzi şi aer condiționat. Eram posesorul de necontestat al unei senzualități deviate grotesc.

9
Câinii şi caii

Câinii-lupi arătau superb. Aveau adăposturi călduroase şi aşternuturi moi. Cotețele le erau măturate zilnic. Soldații îi periau, îi duceau la scăldat, îi scoteau la plimbare şi îi alergau, pentru a-i menține în bună condiție fizică şi intelectuală. Alergatul, mersul târâş şi statul pe loc se numeau instrucție şi ele dădeau roade: animalele respectau ierarhia, la zile festive obțineau grade, de nu cumva şi decorații. Se bucurau de asistență medicală, veterinarul îi consulta periodic, îi vaccina şi îi îndopa cu vitamine. Apa de băut le era proaspătă, iar hrana, asigurată din abundență. Primeau un kilogram de carne pe zi, rația unui deținut politic pe tot anul, probabil. Caporalul Țugui, cățelar-şef, şi ceilalți îngrijitori de câini le mai ajustau rețetarul culinar, furând câte o halcă bună din porția lor, dar nu de foame — ostaşii erau bine hrăniți —, ci pentru a-şi stimula propria ferocitate. În transferul de personalitate dintre câine şi stăpânul lui, fiecare oferea ce avea mai bun: câinele, loialitatea, stăpânul, cruzimea. În ciuda constrângerilor şi umilințelor pe care le presupune dresajul, câinii-lupi din lagărele de muncă nu îşi pierduseră demnitatea. Ascultau de comenzi, le executau cu precizie, culcau la pământ un deținut, atunci când li se cerea asta, îşi înfigeau colții în uniformele vărgate, sfârtecau pielea şi carnea de pe trupul celui asupra căruia erau asmuțiți, dar nu muşcau un om despuiat. În mintea lor simplă, o ființă în pielea goală era mai mult decât o ființă neînarmată; era icoana neputinței. Un cod special al onoarei îi împiedica să o atace. Lăsau treaba aceasta în seama stăpânilor.

Într-o seară, ne întorceam de la dig şi abia aşteptam să ne vedem în lagăr, în barăcile apărate de vânt. Storşi de vlagă, obosiți de muncă, învinşi de frig, mărşăluiam poticnit pe drumul cu bolovani înghețați, asemenea unei armate în retragere, după un lung şir de bătălii pierdute. Dar ziua nu se sfârşise. Pentru a pătrunde în lagăr, armata aceasta jalnică mai avea de suferit o înfrângere. Înainte de a intra pe poartă, şeful unei cete de caralii ne-a oprit şi a dat ordin să ne dezbrăcăm. Din clipa în care am rămas în cămăşi şi izmene, rezultatul înfruntării a fost pecetluit. În fața şubelor îmblănite, superioritatea numerică — noi eram aproape o mie, iar ei, cincisprezece, douăzeci — a fost anulată. Sergenții luptau impecabil. Reprezentau un corp de elită, antrenat ani de-a rândul pentru astfel de acțiuni decisive. Asaltul a fost devastator. Fiecare zdreanță ce semăna cât de cât cu un pulover, pieptar sau cojocel era înhățată fără milă. Degete experte scotoceau hainele una câte una, pentru ca tot ce nu făcea parte din

inventarul închisorii să fie confiscat. În această acțiune eroică a grupului de comando specializat în percheziții, marea captură au constituit-o mânecile unei flanele. Ele aparțineau colegului nostru Emil Mihăilescu şi fuseseră puse de el drept căptuşeală pe o zeghe pe care creatorii de modă ai Securității o concepuseră fără căptuşeli. Sergentul vigilent le-a smuls de la locul călduț unde le ascunsese banditul, le-a fluturat victorios în aer şi le-a aruncat în mormanul celorlalte mărunțişuri confiscate. Emil Mihăilescu era student la arhitectură şi fusese condamnat în lotul select al "Rugului aprins". Purta ochelari şi, de sub lentila lor, te întâmpina privirea uşor rezervată a unui tânăr delicat şi amabil, căruia i-ar fi stat mult mai bine într-o bibliotecă decât la roabă. Cel ce ar fi putut să proiecteze catedrale, palate sau piețe publice, împodobite cu fântâni cântătoare şi coloane de marmură, se mulțumea totuşi şi cu săpatul gropilor în malul inospitalier al Dunării. Înfățişării sale civilizate îi răspundea, în straturi mai profunde, un înalt simț al dreptății. Nu a protestat atunci când i s-au smuls rămăşițele puloverului de om liber, dar nici nu a acceptat abuzul. A ieşit din rând şi, apropiindu-se de grămada de cârpe, şi-a luat înapoi ceea ce ştia că este al său. Lumea aparține celor îndrăzneți. Prin îndrăzneală se pot întemeia imperii, se pot cuceri cetăți, pământuri şi bogății nemăsurate, se pot obține multe şi minunate lucruri, dar nu mânecile unei flanele. Grupul de comando a reacționat fulgerător. Paznicii zdrențelor s-au năpustit asupra temerarului, i-au smuls mânecile interzise, l-au dezbrăcat de cămaşă şi izmene, l-au doborât la picioarele lor şi au prins să se ia la întrecere în lovituri. Doar căciula şi ochelarii i le-au lăsat la locul lor. Nesăbuința trebuia pedepsită. Loveau cu sete, pentru că aşa se cuvine să fie lovit un duşman al poporului, dar şi pentru că le era frig şi voiau să se încălzească. Se foloseau de trupul celui căzut ca de o minge. Numai că mingea aceea, lipsită de rotunjime şi elasticitate, sângera prin toate cusăturile. Până şi căciula, căciulă cazonă cu urechi, legată sub bărbie, îi înflorise sub lovituri; prin pielea ei scorojită, smocurile de păr ieşiseră la iveală, cum ies florile sălbatice pe creastă de deal. Emil Mihăilescu nu se gândea să îşi apere pieptul, nici fața, nici ochii, ci bâjbâia cu mâinile printre cizmele caraliilor, în căutarea ochelarilor care îi săriseră, în cele din urmă, de pe nas. Cu un trup schilodit îşi putea continua liniştit anii de puşcărie, însă fără ochelari se simțea mai mult decât neputincios. În închisoarea Jilava, auzisem povestea unui arestat pe care anchetatorul, în nobila sa strădanie de a-l convinge să recunoască lucruri pe care omul nu le făcuse, îl lovea numai în cap. „O să-mi scoateți ochiul", s-a plâns victima, la o lovitură mai zdravănă şi care îşi greşise ținta. „Nu-ți fă probleme, l-a liniştit torționarul. Şi eu mi-am pierdut un ochi într-un accident şi uite că nici nu se cunoaşte. Ce, ai putea să spui care e de sticlă?" „Stângul", a răspuns arestatul. „Cum ți-ai dat seama?" s-a mirat anchetatorul. „Are o privire mai umană." Unul dintre sergenți, aflat în plină acțiune, s-a clătinat îndelung, ca până la urmă să-şi piardă complet echilibrul şi să cadă pe spate ca un

buştean. Ceilalți au izbucnit în râs, clătinându-se la rândul lor, într-o mare veselie. Atunci am înțeles că eroicul grup de comando nu era chiar un grup de comando, ci o trupă de caralii beți criță. Soldații din cordonul de pază se apropiaseră şi ei, bucuroşi de spectacol. Aşezați pe labele dinapoi, câinii-lupi îşi ciuleau urechile şi îşi mişcau boturile într-o ciudată corespondență cu mişcările oamenilor. Vederea sângelui nu îi întărâtase, priveau fără să atace, iar privirea lor, în comparație cu aceea a stăpânilor, părea mai umană. În ciuda faptului că erau sănătoşi şi nu aveau ochi de sticlă.

Câinii-lupi erau frumoşi şi când atacau. O făceau sportiv şi fără şiretlicuri. Nu îşi ferecau în lanțuri şi cătuşe adversarul, pentru a fi siguri că acesta nu se poate apăra, nu întocmeau procese-verbale care să le justifice agresiunea şi nici nu se foloseau de ciomege, bastoane de cauciuc sau cearşafuri ude, ca să-şi uşureze treaba. Disprețuind ascunzişurile, nici măcar nu se târau pe burtă, cum fuseseră învățați, pentru a-şi surprinde inamicul. Se aruncau în aer, în salturi armonioase, izbeau pieptiş, îşi înfigeau ghearele şi colții, însă, în clipa în care deținutul se afla căzut la pământ, abandonau imediat lupta, doar mârâiau. În lagărul de la Periprava, pe când lucra la prăşitul porumbului, Saşa Ivasiuc rămăsese la un moment dat mult în urma colegilor săi de brigadă. Deținuții politici fuseseră aduşi de curând din penitenciarul Gherla, erau cu toții slabi şi lipsiți de putere, iar mulți dintre ei nu ținuseră în viața lor o sapă în mână. Era şi cazul lui Saşa, student al Facultății de Medicină, arestat în noiembrie 1956 pentru organizarea unei manifestații de susținere a Revoluției din Ungaria. În plus, fostul medicinist era foarte neîndemânatic. Îi venea mai uşor să lanseze o teorie şi să se mişte elegant printre cele mai complicate abstracțiuni decât să tragă o linie dreaptă între două puncte. Se străduia totuşi să țină pasul cu tovarăşii de muncă şi ar fi reuşit, probabil, dacă porumbul ar fi fost singura plantă de pe acel ogor. Numai că pământul, furat apelor prin îndiguiri recente, continua să hrănească o mare varietate de buruieni, dintre care pălămida şi pirul se numărau printre cele mai docile. Adevăratul război se ducea împotriva stufului. Pe cât de înaltă îi creştea tulpina, pe atât de adânci îi erau rădăcinile. Era prima praşilă şi, pentru un ochi neexersat, firele de stuf se deosebeau prea puțin de firele de porumb. Pe un om trăit la țară, diferența dintre frunzele plăpânde ale porumbului şi săgețile viguroase ale stufului nu l-ar fi pus în cine ştie ce încurcătură; pe Saşa, crescut la oraş şi doar printre cărți, subtilitatea îl depăşea. Efortul de identificare a vegetației îi lua multă energie, dar nu îl scutea de erori; confuzia între specii se producea frecvent. Reteza cu grijă ceea ce credea el că sunt buruieni, înlătura prudent smocurile sălbatice, iar atunci când aduna țărâna în jurul plantei selectate se bucura că, în sfârşit, din inima muşuroiului construit cu atâta migală se înalță biruitoare o frumoasă tulpină. Pornea mai departe, izbea încrâncenat cu sapa în pământul nisipos, amestecat cu cochilii de melci, fără a reuşi, totuşi, să se țină în rând cu ceilalți săpători. Pe urma lui, la doi paşi distanță, venea un soldat din

cordonul de pază, cu un câine-lup în lesă. Omul urmărea atent contribuția lui Alexandru Ivasiuc la agricultura patriei, privea şi nu-şi credea ochilor. După un timp, într-un moment în care medicinistul se chinuia să salveze dintre buruieni un fir mai arătos, rotind artistic tăişul sapei în jurul rădăcinii, soldatul nu a mai răbdat. A început să-l înjure şi a asmuțit câinele asupra lui. Animalul l-a doborât dintr-un salt.

- Smulge-l imediat! a poruncit soldatul.

Căzut în genunchi, Saşa Ivasiuc nu înțelegea. Făcuse o treabă mai înceată, dar bună. Rândul lui arăta chiar mai bine decât rândurile din dreapta sau stânga: era mai verde, de un verde intens, muşuroaiele se aliniau mulțumitor, iar unele plante răsăreau drept, mai înalte şi mai viguroase. Ezita: cum să smulgi un fir gata prăşit? Pentru a-l lămuri, soldatul îl izbi cu patul pistolului automat între umeri; nu cunoştea metodă mai bună de a împărtăşi şi altora din tainele lucrării pământului.

— Tu nu vezi că ai tăiat porumbul şi ai lăsat stuful? Cu dinții, cu dinții să-l smulgi!

Numai că forma aceasta de agricultură nu era cu putință în cazul lui Saşa. Saşa Ivasiuc îşi pierduse dinții în anchetă. Îşi răsuci capul în direcția soldatului, deschise gura şi îi arătă gingiile goale. Pe apărătorul cuceririlor clasei muncitoare, cioturile de os rămase în maxilar, operă a căpitanului Enoiu, superiorul său din Ministerul Afacerilor Interne, îl impresionară neplăcut. Dovedeau limpede că are de-a face cu un sabotor. Pentru şiretenia şi reaua lui credință, banditul merita să fie împuşcat. Un singur glonț, şi răul ar fi fost distrus din rădăcină. Nu primise însă consemn pentru o faptă atât de utilă, nu avea dezlegare de la comandanții săi pentru aşa ceva. Îl privi negru de ură şi îl scuipă drept între ochi. Gestul avea o funcție eliberatoare, dar nu îi potoli pe deplin furia. Se repezi la plantele ocrotite de sapa lui Saşa şi începu să le strivească sub tălpile bocancilor. Firele de stuf, firele de porumb, rândul lui Ivasiuc, rândurile din jur, totul fu călcat în picioare, cu o violență ieşită din comun. Frenezia distrugerii părea să nu aibă sfârşit. Prins în lesă, câinele-lup sărea şi el, împrăştiind țărâna de pe alte şi alte cuiburi de porumb, joaca stăpânului îl încânta, deşi, chiar şi în joacă, nu i-ar fi trecut prin cap că ar putea să scuipe un semen al său. Nici atunci când locul rămase curat ca o arie, soldatul nu se linişti. Lovi cu sete în coastele animalului din subordine şi continuă să bolborosească frânturi de înjurătură, de parcă s-ar fi aflat sub legătura unei vrăji.

În perioada interbelică, ziarele au prezentat pe larg amănuntele unei crime petrecute într-un oraş dunărean, Galați sau Brăila. Protagonistul nefericitei întâmplări se numea Berilă şi fusese slugă la un cârciumar. Când a constatat că angajatul său are apucături rele, jupânul l-a dat afară. Berilă a plecat ziua, dar s-a întors noaptea. La adăpostul întunericului, a pătruns în casa căreia îi cunoştea toate ungherele şi s-a furişat drept spre tejgheaua în al cărei sertar ştia că se țin banii. Nenorocirea a făcut ca

tocmai atunci cârciumarul să-şi numere averea. Când a dat cu ochii de fostul stăpân, hoțul l-a izbit cu toporul în cap. Bărbatul, puternic, nu a căzut din prima clipă, a încercat să se apere, dar Berilă şi-a repetat loviturile până ce omul s-a prăbuşit cu țeasta despicată. Nevasta a auzit zgomotele luptei, a sărit din pat, în cămaşă de noapte, şi s-a dus să vadă ce se întâmplă. Ucigaşul a lovit-o năpraznic, a lăsat-o într-o baltă de sânge şi s-a repezit spre odaia copiilor. I-a surprins dormind şi i-a hăcuit cu tăişul toporului, mărunt, cu precizia cu care se tranşează carnea la măcelărie. Nesatisfăcut totuşi de treaba făcută, a prins să scotocească fiece colțişor al casei, în căutarea următoarei victime. A dat de ea, ghemuită sub un dulap. Era pisica. A ucis-o cu aceeaşi sălbăticie. Cum, în vertijul acesta al crimei, nu îşi epuizase resursele, s-a apucat să sfărâme mobila şi toate obiectele întâlnite în cale. Soldatul care îl lovise şi îl scuipase pe Saşa Ivasiuc şi călcase în picioare nevinovatele plante era, fără îndoială, din aceeaşi rasă cu ucigaşul gălățean sau brăilean. Cu înalta ei ştiință în a-şi selecta cadrele, Securitatea îl chemase sub drapel şi pe acest vrednic urmaş al lui Berilă. „Am simțit că mă frige”, avea să spună Saşa Ivasiuc, amintindu-şi de scuipatul soldatului, al cărui instinct criminal, distilat în retorte ideologice, atinsese puritatea luptei de clasă.

O rudă îndepărtată a lui Berilă era sergentul-major Grecu. Temperamental şi cu umori schimbătoare, caraliul trecea cu mare dexteritate de la înjurătura murdară la râsul binevoitor, dar cel mai adesea de la înjurătură la bătaie. Om instruit, ştia să numere din doi în doi şi, mai ales, din cinci în cinci, aproape fără greşeală. Talentul acesta, ieşit din comun în lumea paznicilor de puşcărie, îi conferea statut de privilegiat. Superiorii săi îl trimiteau rareori să supravegheze muncile brute şi îl foloseau în interiorul lagărului la una dintre cele mai delicate activități: număratul bandiților. Pentru majoritatea paznicilor, numărătoarea dura ore întregi. De la stânga la dreapta, obțineau un rezultat, de la dreapta la stânga, altul. O luau de la capăt şi le ieşea o cu totul altă cifră. Nici când începeau de la mijloc nu izbuteau să adune corect. Dacă sergentul de serviciu ajungea, să zicem, la numărul 225, iar un deținut glumeț îl corecta şoptindu-i „patru-sute-două-zeci-şi-cinci”, caraliul îşi însuşea diferența de două sute fără să clipească. La sfârşit, un asemenea surplus de bandiți nu îl punea totuşi pe gânduri; tenace, se apuca să numere din nou, unul câte unul, neavând nici acum certitudinea unui total nefluctuant. După ani de experiență, capacitatea deținuților de a se înmulți sau împuțina chiar sub ochii lui nu îl mai nedumerea, aşa cum nu îl nedumerea trecerea de la zi la noapte ori de la noapte la zi. Mai înzestrat decât colegii săi, sergentul-major Grecu îşi demonstra calitățile de bun socotitor, la intrarea politicilor în lagăr. Ca treaba să meargă repede, folosea poarta îngustă ca pe o strungă. În momentele acelea, se simțea, în egală măsură, strateg şi cioban peste o turmă de oi sterpe pe care nu trebuia să le mulgă, ci doar să le numere. La ordinele lui răcnite, brigăzile avansau compact, aproape pachet, ca o falangă macedoneană, cu

aripa întărită de prezența brigadierilor, iar el marca rândurile ce-i defilau prin față cu izbituri de ciomag. Cinci… poc!, zece… trosc!, cincisprezece… arde-l! Numai sunetul sec al bâtei peste oasele noastre îl asigura că operația e corectă. Teoretic, ne număra pe noi; practic, își număra loviturile. Ele cădeau în ritm de metronom, la distanțe egale, dar nu în același loc. Avea oameni-reper, chipuri-țintă ce-i stimulau geniul aritmetic și, prin variație, se identificau cu însăși esența memorizării. Mașina aceasta de calcul funcționa neobosit, cu o singură întrerupere. Când în raza sa vizuală apărea rândul pe care se afla doctorul Eusebiu Munteanu, caraliul parcă paraliza. Rămânea cu ciomagul în aer, într-o poziție nefirească, dezamăgitoare pentru un performer de talia lui. Bărbatul înalt îl intimida. Doctorul ar fi meritat să i se mângâie spinarea, era un reper inconfundabil, numai că, la vederea vlăjganului care îl privea de sus în jos, cu niște ochi mari și înnegurați, brațul sergentului-major Grecu înțepenea. Își strâmba gâtul după el și îl lăsa să treacă nenumărat. Sebi era subiectul unei discriminări pozitive, de care beneficia tot rândul său. Această sincopă, provocată de cine știe ce complex de inferioritate, adormit până atunci, era corijată vârtos cu o dublă lovitură peste capul sau umerii unuia din rândul următor. Brutalitatea sporită compensa clipa de ezitare. În fond, acest prinț al matematicii putea sări oricând peste niște cifre amărâte. Numărătoarea își recăpăta vechiul ritm, cu aceeași precizie a loviturilor, din cinci în cinci, o tehnică de abac pe care orice elev mai slab la aritmetică ar fi putut să i-o invidieze.

Spre deosebire de alte specii, oamenii nu au un strămoș comun. Unul se trage din lup, altul din cal, iar un al treilea direct din bou. Teoria aceasta aparținea lui Ion Gănescu, fost student al Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică, arestat după 1956, împreună cu Miron Chiraleu, cel ce avea să se sinucidă sau să fie ucis în temnița de la Aiud, pentru răspândirea unor manifeste anticomuniste în timpul Festivalului Mondial al Tineretului din 1953. Din știrbituri de ciolane și cu ajutorul unor dălțițe de sârmă sau cuie ascuțite pe piatră, Ion Gănescu sculpta miniaturi în os extrem de fine. Din pâine amestecată cu săpun și salivă, făcea piese de șah, figuri complicate și fantaste pe care paznicii le confiscau cu mare plăcere în timpul percheziților. Sensibil, curios de lucruri și oameni, descoperea potriviri între obiecte și ființe aproape imposibil de potrivit. Oamenii, zicea el, seamănă cu animalele, cu păsările, ba chiar cu insectele, ai căror descendenți sunt. M-a convins odată că unul dintre camarazii noștri seamănă leit cu o albină. A găsit atâtea detalii comune, încât multă vreme după aceea, ori de câte ori mă întâlneam cu omul-albină, vedeam mai întâi albina și apoi omul. Cred totuși că el, Ion Gănescu, se sustrăgea propriei sale teorii. Chipul lui nu-ți evoca nicio specie cunoscută, fie animală, fie vegetală, ci un produs exclusiv cultural: portretul lui Vlad Țepeș din manualele școlare. După observații îndelungi și atente, a descoperit și originea sergentului-major Grecu: individul descindea din câine.

— Câinii nu sar totuşi la bătaie pentru că sunt prost dispuşi sau pentru că aşa li se năzare, am obiectat eu. Lor nu le trece prin cap să numere oamenii cu bâta.

— N-am spus că se trage dintr-un câine normal, a explicat el. Grecu se trage din câine turbat.

Precizarea era binevenită. Ar fi fost ofensator pentru patrupedele noastre sănătoase să fie puse în aceeaşi oală cu sergentul-major Grecu.

Sănătoşi şi decenţi se arătau a fi şi caii de la Salcia. Am văzut calul comandantului ridicându-se pe picioarele dinapoi, scânteindu-şi potcoavele şi doborând cu copitele un om, fără însă a-l strivi sub copite. În şeaua lui se ţinea falnic căpitanul Mălăngeanu, iar omul doborât era Păscăreanu, un camarad mai vârstnic al nostru. Acesta se apropiase de comandant pentru a protesta împotriva unui abuz al administraţiei. Şeful suprem al lagărului, venit în inspecţie, se prefăcuse că îl ascultă cu interes, se aplecase chiar în şa, cu aerul că doreşte să audă mai bine, zâmbise, dăduse din cap, după care, smucind frâul şi dând pinteni calului, ţinuse morţiş să-l calce în picioare pe nemulţumit. În ciuda rozetelor înfipte în burta lui şi a zăbalei care îi rupea gura, animalul a sărit tot timpul peste trupul celui căzut, fără să-i pricinuiască vreo rană. Sub şiretenia lui grasă, de hoţ care fură la cântar, căpitanul Mălăngeanu ascundea firea brutală şi lipsită de milă a unui tâlhar de drumul mare. E de presupus că, dacă s-ar fi lăsat încălecat de calul său, iar acesta ar fi acceptat să conducă lagărul, viaţa noastră ar fi fost mai uşoară. Reacţiile animalului se deosebeau în bine de cele

ale stăpânului, comportamentul lui era oricum mai uman. În pupila lui neagră se ghiceau suferinţă şi spaimă, în ochii călăreţului, numai viclenie şi ură. La peste treizeci de ani de la întâmplarea aceasta, prin 1994 sau 1995, l-am întâlnit pe stradă pe domnul Păscăreanu. Era acum un bătrânel trecut de 80 de ani, cu un aer fericit, de o seninătate voioasă. Petrecuserăm câţiva ani de puşcărie împreună şi m-am bucurat să-l văd sănătos. Nu m-a recunoscut. Am încercat să-i împrospătez memoria şi i-am vorbit despre colegii noştri de brigadă. Nu îşi amintea de nici unul. Am rostit numele lui Mălăngeanu. Nu, nu îi spunea nimic.

— Chiar nu îl mai ţineţi minte pe comandantul lagărului? am insistat eu.

— Comandantul? s-a mirat el. A, da, avea un armăsar alb, foarte frumos.

Calul şi-l amintea, dar numele cavalerului, ordura cu stele de căpitan pe umăr, îi pierise din amintire.

Un veteran de război spunea că în timpul încercuirii de la Cotul Donului, în iarna rusească a anului 1943, adevărata salvare a oamenilor au fost caii. Când soldaţii nu mai puteau de frig, le trăgeau un glonte în cap, îi spintecau cu baioneta şi se vârau în burta lor, ca într-un sac de dormit. Se încălzeau aşa o vreme, ba chiar, până ce cadavrul începea să îngheţe, apucau să tragă şi un pui de somn. Şi noi ne-am purtat urât cu caii de la Salcia. Unii îşi făceau salată din lucerna lor, iar din an în paşti le mâncam fasolea neagră furajeră, aşa-zisa fasole de cal, cultivată anume pentru hrana lor. În acele cazuri, bucătăria primea 12 kilograme de boabe, la 1200 de deţinuţi. Zece grame de om nu însemnau totuşi un jaf. Dar nu numai din nutreţul lor ne-am înfruptat. O dată, foamea noastră a mers până la a le mânca un semen. Povestea e tristă. Cam la o lună după instalarea noastră în lagăr, reprezentanţii administraţiei, în dorinţa lor de a ne stimula cheful de muncă, ne-au tăiat un cal. Nu l-au tăiat însă în ziua în care l-au adus. L-au priponit în exteriorul gardului de sârmă ghimpată, în libertate, socoteau ei, şi l-au lăsat acolo aproape două săptămâni, legat, fără să-l hrănească şi fără să-l adape. Abia atunci când animalul nu s-a mai putut ţine pe picioare, bucătarii au fost autorizaţi să-l bage în cazan. Cel care a simţit, poate, cel mai bine gustul cărnii de cal a fost Dan Deaca (Diaca?). Deaca făcea puşcărie din 1948 şi trecuse prin reeducarea de la Piteşti, unde jucase un rol activ, câştigându-şi faimă de expert în chinuirea camarazilor de suferinţă. Exista chiar o lovitură la ficat care îi purta numele. Fiind atât de vechi în puşcărie, nici foamea lui nu era nouă. Ca fost student în medicină, omul cunoştea nu numai vulnerabilitatea organelor interne, a ficatului de exemplu, care îi inspirase celebra sa lovitură, ci şi valoarea lor nutritivă. Prin urmare, a şterpelit din groapa cu lături din dosul bucătăriei câţiva metri de intestin, şi-a îngropat prada în pardoseala de pământ a izolatorului, după care a provocat un incident ce l-a obligat pe caraliul de serviciu - întotdeauna se putea conta pe bunăvoinţa cadrelor - să-i întocmească raport şi să-l încuie pentru câteva zile la izolare.

A ieşit din camera de pedeapsă exact atunci când a terminat de mâncat mațul de cal; e de presupus că şi-a calculat gravitatea incidentului şi durata pedepsei, în funcție de lungimea mațului. Pentru că şi el, asemenea celuilalt mare torționar, sergentul-major Grecu, avea vână de matematician.

Animalele de pază erau sensibile şi la fenomenele astronomice. Într-una din zilele lui februarie 1961, cu ger aspru şi nori alb-plumburii, prin care răzbătea din când în când soarele, un mesager ne-a adus vestea că trebuie să încetăm lucrul. Era o vreme numai bună de construit diguri şi ne-a mirat hotărârea administrației; ea dovedea, dacă nu chiar alterarea sentimentului ei patriotic, cel puțin delăsare. Am fost încolonați, numărați şi am pornit către lagăr. Dar nu în mers obişnuit, ci în pas alergător. Graba escortei trăda panica. Soldaților nu le mai păsa de disciplina formației, voiau să ajungem cât mai repede acasă. Neliniştea lor era depăşită de neliniştea câinilor-lupi. Aceştia îşi încrețeau boturile, îşi rânjeau colții, trăgeau de legăturile lor din piele, încercând să scape de lesă. Pe la jumătatea drumului a apărut luna. În plină zi, în apropierea soarelui, strecurându-se sub el, gata-gata să-i ia locul. Frigul s-a întețit brusc, aerul părea şi mai înghețat. Luna înainta, soarele se retrăgea în spatele ei, iar norii, tot mai negri şi mai amenințători, se legănau peste capetele noastre ca nişte bucăți de blană sfâşiată.

— Eclipsă de soare! a exclamat cineva, încântat să descopere evidența.

Ni s-a ordonat să ne culcăm cu fața la pământ. Ne-am întins cu burta în bulgării înghețați ai drumului, bucuroşi de odihna neaşteptată. Doar paznicii au rămas în picioare, veghind dezorientați mulțimea uniformelor vărgate. Le era frică să nu evadăm.

— Dacă soarele ar dispărea o secundă, pământul s-ar acoperi cu un strat de gheață cu o grosime de treisprezece metri, a spus acelaşi cunoscător de eclipse.

Dincolo de conturul albicios al lunii, soarele se afla totuşi la locul lui. Nu m-ar fi deranjat să dispară o vreme. Poate că numai astfel lumea ar fi devenit mai pură, fără anchetatori şi judecători corupți, fără torționari şi delatori, iar dacă ideile ar pieri odată cu oamenii, fără utopii criminale. S-a făcut întuneric. Câinii-lupi se zbăteau în lesă, se înălțau în două picioare, mârâiau, urlau, lătrau înfricoşați. Un soldat, iritat de reacția subordonatului său, l-a lovit violent peste bot. Animalul s-a smuls din mâna superiorului, schelălăind de durere. A rupt-o la fugă şi, refuzând să asculte chemarea soldatului, s-a strecurat printre şirurile de bandiți şi s-a lipit de ei. Era un câine care pactiza cu duşmnul de clasă, nedemn de sarcina pe care i-o încredințase partidul. E de presupus că nu avea grade, pentru că nici nu le merita.

Într-o altă perioadă a detenției noastre, în lagărul de la Stoieneşti, un confrate al său, la fel de indisciplinat şi imprudent, va avea o soartă tragică. Era câinele comandantului, avea un stăpân iubitor şi se bucura de toate înlesnirile la care poate

aspira un animal preferat. Nu purta zgardă şi i se îngăduiau toate fanteziile. Pătrundea în interiorul lagărului la orice oră din zi sau din noapte, inspecta bucătăria, vizita barăcile, dădea din coadă prietenos, se arăta vesel şi zvăpăiat. Binele împins la extrem este însă o formă a răului. O îngrozitoare capcană. Excesul de libertate l-a costat mai mult decât libertatea însăşi: nefericitul a dispărut în stomacul lui Dan Deaca. Investigaţiile caraliilor nu au dus la nici un rezultat; comandantul nu a aflat niciodată adevărul despre moartea preferatului său. Dacă ar fi aflat, ucigaşul ar fi plătit, probabil, cu viaţa. Deţinuţii mai naivi se minunau de performanţa flămândului şi se întrebau cum a reuşit vânătorul să gătească un vânat atât de mare, fără ajutorul bucătarilor. Şi, mai ales, nu înţelegeau ce a făcut cu resturile de la bogata şi excentrica lui masă. Răspunsul e simplu: Deaca nu gătea. Nu l-a fiert, nu l-a prăjit, l-a mâncat crud. Cât despre resturi, chiar şi neştiutorii noştri camarazi ar fi trebuit să-şi dea seama că foamea lui Dan Deaca nu tolera resturile.

10
Craca

Temperaturile scăzute, în jur de -30°C, puneau în pericol construcția digului. Bulgării înghețați nu se mai tasau, rămâneau goluri de aer şi exista amenințarea ca la prima năvală a apelor monstrul de țărână să se prăbuşească. Izbeam cu târnăcoapele în pământul pietrificat de ger, roabele scârțâiau jalnic pe rampele alunecoase, însă rezultatele muncii erau aproape nule. Frigul ne tăia respirația, palmele se lipeau de unelte de parcă ar fi fost simple prelungiri ale lor, brigadierii se îmblânziseră de neputință. Puținele amenințări pe care le mai rosteau aduceau mai degrabă a rugăminte sau a rugăciune decât a imprecație. Suferința lor era reală; dacă noi ne învățaserăm cu răul, ei se învățaseră cu binele. Vitregia iernii era o noutate pe care o suportau cu greu. Frigul îi moleşise, mişcările lor aveau ceva din încetineala animalelor puse pe hibernat şi numai porția dublă de mâncare — un furt grosolan din hrana celorlalți deținuți — îi mai înviora. Ca mai toate speciile parazite, erau cu adevărat activi doar la ora mesei. Acele scurte momente de vioiciune, în intimitatea polonicului de ciorbă, le reabilitau cât de cât prestigiul, dar nu compensau leniența în care se complăceau tot restul zilei.

La 1 februarie, când stratul de pământ înghețat depăşise adâncimea unei lame de hârleț, conducerea lagărului a hotărât oprirea lucrului la dig. Toată lumea a răsuflat uşurată. Baraca în care locuiam acum, cea mai încăpătoare din lagăr şi cu pereți de cărămidă, a devenit un imens incubator. Paturile înghesuite şi suprapuse, în aşa fel încât cei ce dormeau pe rândul de sus se loveau cu capul de tavan, coridorul îngust, unde abia dacă puteau păşi două persoane alături, ferestrele mici şi astupate cu pături şi haine, îmbâcseala aerului umed şi căldura trupurilor murdare, toate acestea făceau din ea un loc ideal pentru clocit. Din lipsa spațiului, stăteam toată ziua cocoțați pe stinghiile metalice ale patului ca păsările pe crengile unui copac uriaş. Nişte păsări scheletice, gălăgioase şi iritate, cu pene de zeghe şi zbor interzis.

Odată cu renunțarea la roabă, am renunțat şi la o parte din hrană. La muncă primeam un sfert de kilogram de pâine pe zi, însă acum, când trecuserăm la regim celular, specialiştii administrației în alimentație ştiințifică au calculat că o sută douăzeci şi cinci de grame pot sătura un bandit inactiv. Felia aceea de pâine ne-a complicat, dar ne-a şi înveselit existența. Psihoza foamei, care nu încetase niciodată şi creştea în noi asemenea unei ciuperci otrăvitoare pe un sol propice, a luat forme

delirante. Ca şi în alte situaţii grele, majoritatea deţinuţilor îndura totul cu demnitate; slabi ca pustnicii, oamenii obişnuiţi îşi dobândiseră liniştea pe care ţi-o dă izolarea. Însă gurmanzii, rafinaţii şi vicioşii, aceste elite ale înfometării, nu-şi mai găseau astâmpăr. Suferinţa le era mult prea vizibilă şi, uneori, indecentă. Reacţiile lor sugerau, în egală măsură, tragedia şi vodevilul. Printre camarazii noştri se număra şi un urmaş al poetului grec Rigas Veleştinul. Străbunicul lui fondase „Eteria", îi compusese imnul, care devenise apoi imn naţional al Greciei revoluţionare, şi fusese asasinat pentru patriotismul şi dragostea sa de libertate. O vreme, îşi găsise adăpost în Ţara Românească. Strănepotul era bucureştean sadea, luptase pe frontul de răsărit, căzuse prizonier la ruşi şi se întorsese acasă mulţi ani după terminarea războiului. Patria recunoscătoare îl băgase în puşcărie şi îl expediase în Balta Brăilei, ca să construiască diguri. Domnul Riga era un om instruit, vorbea fluent şase limbi străine, mânuia în mod acceptabil lopata şi cazmaua şi împingea bine la roabă. Avea vise extravagante, pe care le povestea cu adaosuri şi suspans, aşa cum ai povesti un roman poliţist, şi toate conţineau o certă încărcătură de premoniţie. Învăţase să şi le tălmăcească singur. Periodic, îşi visa nevasta în haine de doliu şi soacra — de care era foarte ataşat — în rochie de mireasă, iar ciudatele înfăţişări simbolizau acelaşi lucru: nenorocire şi moarte. Suferea de dureri de cap atroce şi iubea la nebunie bucătăria franţuzească, fără a dispreţui însă celelalte bucătării. Arta culinară, zicea el, este însăşi esenţa civilizaţiei; numai popoarele care au ştiut să gătească au rămas în istorie. Acestei reguli i se sustrăgeau doar englezii, a căror bucătărie se reducea, după părerea lui, la micul dejun. Din respect pentru geniul popoarelor, despre porridge vorbea englezeşte, nemţeşte despre crenvurşti şi strudel, ruseşte despre blinele şi caşă. Elogiul macaroanelor îl făcea, evident, în limba lui Benito Mussolini, a cărui elocinţă se străduia să o imite. Avea totuşi lacune în prepararea anumitor feluri de mâncare. Pentru a-şi completa cunoştinţele, nicio împrejurare nu i se părea nepotrivită. Într-o dimineaţă, pe când se afla la latrină — o groapă de doi metri adâncime, prevăzută cu două, trei scânduri pe care se scremeau în permanenţă zeci de oameni şi unde mai cădea uneori câte un norocos —, vocea lui Riga s-a înălţat muzical peste cacofonia locului:

— Costi, mon prince, qu'est-ce que c'est ça vol-au-vent?

Cel întrebat ştia totul despre *vol-au-vent*. Costi Brâncoveanu, coborâtor din ultimul domn pământean al Ţării Româneşti, îşi petrecuse tinereţea la Paris, era şi el un gurmand, aşa că s-a lansat imediat în explicaţii de bucătar de casă mare. Aşezat mereu pe vine, a preparat atent aluatul, foile şi tocătura, a descris pe îndelete murele de viţel şi momiţele de miel, ciupercile şi crestele de cocoş; dar când s-a apucat să stropească sosul alb cu vin de Madeira, un alt glas, deloc nazalizat de această dată, cu pronunţat accent ardelenesc, i-a retezat avântul:

— Mofturi franţuzeşti! Decadenţă! Nimic nu e mai fain ca un bulz de mămăligă cu brânză. Poate să fie şi cu urdă, numa' că trebă să-l coci bine pe jar.

Iubitorul de mâncăruri autohtone era un învăţător din zona Făgăraşilor, Cosma, mi se pare, de nu cumva Sava, arestat în 1946, călătorit prin mai toate închisorile republicii, trecut pe la canalul Dunăre-Marea Neagră, prin minele de la Cavnic şi Valea Nistrului şi a cărui foame îmbătrânise urât. Capricioasă şi rea, foamea aceasta, în vârstă de aproape paisprezece ani, îl chinuia zi şi noapte şi îl supunea la grele încercări. Din pricina ei, la Salcia, îşi călcase pe inimă şi acceptase postul de brigadier. N-o făcuse ca să ajungă sluga administraţiei, ca majoritatea brigadierilor, dar nici ca să îşi ajute tovarăşii de suferinţă; n-avea aptitudini de conducător sau capacitate de jertfă; urmărise, pur şi simplu, să-şi umple stomacul. În lupta cu foamea, gamela de ciorbă primită în plus îl ajutase să o păcălească o vreme, însă acum, în regim celular, nu şi-o mai putea ţine în frâu. Învăţătorul ardelean credea în puterea tămăduitoare a cuvântului. Noaptea nu avea încotro şi o lăsa să-i răscolească măruntaiele în voie, dar peste zi o descânta chiar de la primul ceas al dimineţii. Descântecele lui se compuneau din reţete culinare. Erau reţete ştiute încă din libertate, dar şi altele pe care le aflase în detenţie. Sarmale, borşuri şi alivenci, chiftele, plachii şi fripturi în sânge, musacale, ghiveciuri, varză umplută, ciulama, piftii, cârnaţi şi o mulţime de alte preparate ţărăneşti se succedau ore în şir, în ritmuri de incantaţie magică, spre deliciul ori sila vecinilor de cracă. Nu avea un auditoriu specializat. Îşi vorbea sieşi şi vorbea foamei din el. Când fiara aceea crudă, nesăţioasă şi rea se arăta insensibilă la varietate, învăţătorul folosea cantitatea. Gustarea de dimineaţă, explică el într-o zi, şi-o lua în recreaţia mare. Se ducea acasă, la doi paşi de şcoală, şi îşi făcea la repezeală o omletă.

— La un scrob, zise el, stricam cel puţin douăzeci de ouă. Le mâncam direct din tigaie. Ce rămânea, aruncam…

Părea că uitase ce-i foamea, iar pentru asta avea să plăteasca pe loc. Unul dintre ascultători i-a aruncat o pătură în cap, iar alţii s-au grăbit să-i burduşească spinarea, cu aceeaşi iuţeală cu care îşi lua Cosma gustarea. Enormitatea nu mai putea fi tolerată. A fost primul brigadier bătut la Salcia. Nu făcuse rău nimănui, dar lăcomia şi lipsa de respect pentru alimente, fie ele şi sub forma benignă a discursului, se cuveneau pedepsite.

Într-un colţ al barăcii, farmacistul Georgescu prepara torturi. El avea un public civilizat şi ore de lucru fixe. Seară de seară oferea musafirilor câte un tort de ciocolată, de cacao, de migdale, smochine, nuci sau alune, însă specialitatea lui rămâneau citricele. Portocala cea parfumată, fructul roşu al mandarinei, năramza şi chitra, dar mai ales lămâia, indispensabila, inegalabila lămâie, făceau gloria cofetăriei lui. Asociat şi competitor îi era un farmacist militar, maiorul Gheorghiu, din Galaţi. Cei doi

maeştri se completau unul pe altul, se luau la întrecere, fiecare mai punea câte ceva în plus, în aşa fel încât produsul minţii lor căpăta proporţii greu de închipuit. Doctorul Ghica, medic internist, ale cărui mâini fine, cu degete subţiri şi delicate îl recomandau mai degrabă pentru meseria de mamoş, urmărea şi el fascinat concursurile farmaciştilor. El este cel care i-a spus lui Vlad Brussescu, observator neutru al competiţiei:

— Ăştia doi or să ajungă la un tort dintr-o sută de ouă, înalt de un metru.

Doctorul Ghica s-a dovedit profet. Dar poate că profeţia nu s-ar fi împlinit fără ajutorul profesorului de desen Săftoiu, frecventator fidel al laboratorului de vorbe. De o blândeţe ce se topea în duioşie, şters şi stângaci, Săftoiu îşi marca prezenţa printr-o tăcere aproape religioasă şi o pronunţată asimetrie a feţei. Obrazul drept îi era mobil, în permanentă tresărire, animat şi purtător de emoţii, pe când cel stâng, cu colţul gurii strâmb, cu ochiul fix şi îngheţat, părea să fi cunoscut o pareză; parcă i-ar fi lipit cineva peste oasele maxilarului o fâşie de piele scorţoasă şi prost tăbăcită. Un obraz viu, juvenil şi un altul înţepenit într-o grimasă a nedumeririi nu îl împiedicau pe Săftoiu să guste, să savureze şi să preţuiască delicatesurile farmacistului. Atunci când acesta ajungea la creme şi glazuri, aparenta paralizie dispărea. Partea căzută a feţei devenea cea mai expresivă parte a făpturii lui. Într-o seară, după ce a urmărit nemişcat prepararea unui tort de grepfrut pentru douăzeci şi patru de persoane, Săftoiu a întrebat timid:

— Oare un tort de cincizeci de kilograme ar ajunge la toată brigada?

Se şi vedea cu gamela plină vârf.

Micul farmacist l-a privit cu reproş, apoi i-a explicat binevoitor şi pedant că tortul nu se face cu kilogramul. Măsura adecvată este oul. Oul care reprezintă începutul tuturor lucrurilor. Oul care este sămânţa lumii, punctul de plecare al vieţii. Oul şi, mai ales, gălbenuşul de ou sunt elementele vitale ale oricărui tort, esenţă, raţiune şi scop. Fără gălbenuş, toate celelalte componente, forma sau cantitatea ar rămâne un simplu nutriment.

— Oul e naştere, logodnă, nuntă şi zămislire, a încheiat el.

Micul farmacist uitase întrebarea. Vorbea tuturor şi delira frumos. Făcu o pauză, apoi se adresă direct obrazului înţepenit al profesorului de desen:

— Mâine seară, o să încerc pentru dumneavoastră un tort dintr-o sută de ouă.

Părintele Mihalache nu avea răbdare să stea mult timp în acelaşi loc. Migra de la un grup la altul, se plictisea repede, înjura colorat şi prietenos, ca până la urmă să se întoarcă tot la vechiul tovarăş de roabă, cu care acum împărţea şi patul. Nici nu-i venea să creadă că Georgescu, perechea lui neajutorată de la dig, este una şi aceeaşi persoană cu Georgescu, prodigiosul făcător de tort. Lipsit de fantezie, total indiferent la imaginile verbale ale iluziei, popa Mihalache îl întrerupea adesea pe farmacist,

pentru a se lansa în cine ştie ce descriere ternă a cratițelor şi oalelor din zestrea coanei preotese. Mai degrabă din nevoia conversației decât din competență, îl întreba uneori pe Georgescu:

— Da' unt nu pui?

Farmacistul Georgescu punea unt, foarte mult unt, cantități industriale de unt, dar popii tot nu-i ajungea. Abundența acestui produs în rețetele farmacistului l-a stimulat însă pe procurorul militar Adrian Nițoiu. Acest coleg al nostru, care, înainte de a fi fost arestat, susținuse destule rechizitorii împotriva celor ce gândeau altfel decât partidul, traversa o perioadă dificilă, de legitimă cădere nervoasă. Crezuse în comunism, se angajase în consolidarea lui, numai că brutalitatea regimului îi zdruncinase convingerile. Criticase anumite abuzuri, intrase în conflict cu tovarăşii, iar acum, în lagărul de la Salcia, ispăşea o condamnare de 12 ani; era dovada lepădării de sistem, dar şi izvor al melancoliei. Socotea că nimeni nu va fi eliberat înainte de termen, iar dacă totuşi, prin absurd, va veni un decret de grațiere sau chiar o amnistie, era sigur că lui nu i se va mai permite să-şi exercite profesiunea de jurist. Viitorul îl speria mai mult decât prezentul. Îşi făcea proiecte cețoase, dintre care albinăritul pe balcon sau cultivarea ciupercilor în pivniță erau cele mai limpezi. Acum, provocat de succesul farmacistului, se gândea să-şi deschidă o făbricuță de lactate.

— Din două pachete de margarină, a jumătate de kilogram pachetul, îmi iese un kilogram de unt, mi-a explicat el.

Nu m-a mirat că îmi acorda cinstea de a-i fi confident. Serile petrecute împreună la coadă, în aşteptarea pedepsei pentru neîndeplinirea normei, constituiau o legătură solidă; ne împrieteniserăm, aşa cum se împrietenesc enoriaşii care frecventează acelaşi lăcaş de cult. Mai târziu, am râs amândoi de ideea năstruşnică, dar atunci, în perioada de cumplită înfometare, am fost convins că îl ispitise gândul unui fals alimentar. Era o dovadă în plus că pe oamenii legii îi atrage cariera de infractor.

Doctorul Popa din Puchenii Mari, o comună din apropierea oraşului Ploieşti, prepara pastramă. Nu trecea zi de la Dumnezeu să nu îşi îndoape ascultătorii cu hălci apetisante de pastramă de oaie, de batal, de porc mistreț, de curcan sau clapon, ba chiar de urs. În privința viitorului, avea şi el un proiect bizar. Observase că în orice călătorie cu trenul întâlneşti o mulțime de oameni pe care îi dor dinții. Mai ales, în trenurile personale şi în cursele de navetişti. Odată eliberat, îşi propunea să îşi ia abonament pe CFR, să umble din vagon în vagon şi să scoată dinții celor care i-ar fi acceptat oferta. Aflase în puşcărie că nu este nevoie de cleşte. Avea mână sigură, şi-ar fi înfăşurat degetele într-o batistă, ar fi apucat dintele bolnav, o scurtă răsucire, o uşoară smulgere şi… cranț, operația ar fi fost gata. Calculase că, în felul acesta, va câştiga mai bine decât un medic de spital. Cu banii obținuți, urma să îşi cumpere pastramă.

De gătitul mâncării în absenţa mâncării se ocupau intelectualii şi orăşenii. Ţăranii şi, în general, oamenii simpli nu aveau destulă carte pentru soiul acesta de masturbare. Am cunoscut un bărbat, fiu, nepot şi strănepot de ciobani, care, prins la înghesuială, aproape somat de câţiva inşi cărora le plăcea să se desfrâneze gastric, a acceptat să facă urdă şi caşcaval. Îl chema Cucoli, se născuse în Grecia, era stabilit în Dobrogea şi avea în el atâta bunăcuviinţă cât să ajungă unui sat întreg. La insistenţele mâncăilor, a dezvăluit secretul unei îndeletniciri vechi de sute de ani în familia lui de macedoromâni: făcutul brânzeturilor. Aşa cum plugarul nu iese la lucrul câmpului înainte de a verifica şi pregăti sculele, tot astfel şi Cucoli a început prin a scoate la iveală doniţe şi ciubere, căldări de aramă cositorită şi strecurători, a spus câte ceva despre zgarda zăvozilor şi tălăngile berbecilor şi numai după acest ocol s-a apucat de treabă:

— La caşcaval, fierbi laptele. La urdă, zerul.

Atât şi nimic mai mult. A fost o mare deziluzie pentru cei ce şi începuseră să saliveze. Cucoli nu era zgârcit la vorbă, avea dar de povestitor, însă nu înţelegea să încurajeze viciul.

În baraca aceea se iscau şi conflicte. Maiorul farmacist Gheorghiu detesta oamenii care sforăie. Spre necazul lui, dintre sutele de bărbaţi care dormeau acolo, cel puţin jumătate sforăiau de se cutremurau geamurile. Asta nu înseamnă că păstra raporturi cordiale cu cealaltă jumătate. Suferea de insomnie şi, în orele lui de veghe bolnavă, nu îşi găsea altă preocupare decât să îi descopere pe sforăitori. Când, în sfârşit, îi identifica pe cei mai antipatici, nu se ducea să îi zgâlţâie, să-i întoarcă pe altă parte, să-i gâdile în nas sau să le fluiere în ureche, ci îşi trezea vecinii de pat, pe cei ce nu sforăiau, şi le cerea acestora să îi potolească pe vrăjmaşi. Cel mai adesea îl deştepta pe actorul Ion Omescu, de a cărui bunăvoinţă abuza de mai multe ori pe noapte. Odată, Ion Omescu şi-a pierdut răbdarea şi l-a întrebat, politicos, de ce nu îşi rezolvă singur nemulţumirile.

— Eu, dragă domnule, a răspuns Gheorghiu, nu discut cu nesimţiţii.

Maiorul farmacist era om cu principii, iar principiile lui erau inflexibile. Din pricina lor avea neînţelegeri şi la împărţitul mămăligii: mereu i se părea că porţia lui e mai mică decât a celorlalţi. Mămăliga venea de la bucătărie în calupuri de 400 de grame, cărora li se zicea chirpici. Şi forma, şi culoarea, dar mai ales gustul justificau pe deplin denumirea primită. Cum raţia unui deţinut era de 200 de grame, bucata aceea de fiertură pământie urma să fie tăiată în două chiar de cei doi beneficiari ai ei. Împărţeala se făcea simplu şi corect: unul tăia calupul pe mijloc cu coada lingurii, celălalt alegea; în ziua următoare, rolurile se inversau. Regula, veche de când puşcăria, se păstra cu sfinţenie. Singurul care a încercat să o încalce a fost maiorul farmacist. Pe atunci, partenerul lui se nimerise să fie un student la arhitectură, George Văsâi. Într-o

zi, când i-a venit rândul, maiorul Gheorghiu a refuzat să taie bucata de mămăligă; el nu accepta decât să aleagă. Nu voia să înşele pe cineva, voia să facă dreptate. Explicația sa era cât se poate de solidă. Lui îi tremura mâna, nu vedea prea bine şi, oricât s-ar fi străduit, aşa-zisele jumătăți îi ieşeau inegale şi, evident, rămânea cu bucata cea mai mică. Simțul dreptății, ba nu, *sentimentul* dreptății, zicea el, introducând o nuanță emotivă în geamantanul cu principii inflexibile, îl împiedica să tolereze inechitatea. El avea fire de luptător şi, la urma urmei, dacă ar fi fost un temperament pasiv, nici nu ar fi ajuns în închisoare. Pe de altă parte, ochiul de arhitect al studentului nu îi dădea nici o şansă de a mânca o firimitură în plus, iar această firimitură, toată lumea trebuia să o recunoască, i se cuvenea. Nu era un privilegiu. Văsâi ăla înjumătățea chirpicii cu atâta precizie, încât alegerea devenea inutilă, dacă nu o batjocură. Chiar dacă ar fi privit prin microscop sau ar fi folosit cântarul farmaceutic, el, Gheorghiu, nu avea cum să intre în posesia unei bucăți mai mari. Iar dacă aşa stăteau lucrurile, de ce mămăliga să nu fie tot timpul tranşată de Văsâi? Argumentele, formulate în gura mare, spre ştiința tuturor, i se păreau imbatabile. Nici o logică din lume nu le-ar fi putut ignora.

Cel dintâi om care s-a lăsat sedus de rigoarea acestui raționament inductiv a fost chiar George Văsâi. Înduioşat de suferințele farmacistului militar, el şi-a folosit cunoştințele tehnice dobândite în şcoală şi a construit pe loc celebrul său aparat de tăiat mămăligă. A scos bucățica de sârmă cu care îşi încheia zeghea, a încovoiat-o artistic, a tras din pânza saltelei un fir de ață, l-a îndoit, l-a răsucit, a legat cu el capetele sârmei şi a obținut un arc în miniatură. Apoi a fixat coarda aceea improvizată pe diagonala chirpiciului, a apăsat pe curbătura vergelei, iar arcul a acționat ca o ghilotină: în fața ochilor uimiți ai maiorului, au apărut două felii gemene:

— Alegeți-o pe cea mai mare, a zis Văsâi.

Invențiile capitale ale omenirii s-au născut din lene sau din frică. Roata este descoperirea unui leneş, arma, a unui fricos. Aparatul de tăiat mămăligă a fost opera unui ins milostiv, pus în delicata situație de a instaura dreptatea absolută. Psihoza dreptății domnea în baracă, simptom al nemâncării la fel de elocvent ca şi distrofia; în nesfârşitele lor dispute pentru firimituri, oamenii improvizau cântare, fabricau primitive balanțe ori jucau calupurile de mămăligă în palme, pentru a descoperi, cu percepțiile lor slăbite, care bucată putea fi mai grea cu câteva grame. Nimic nu se compara cu precizia matematică a aparatului inventat de Văsâi. Minunatul mecanism l-a cucerit fulgerător pe maiorul Gheorghiu. Şi-a confecționat şi el unul şi, chiar de a doua zi, s-a dedicat cu pasiune, fără cârteli sau nazuri, operației de ghilotinare a chirpicilor. Mămăliga halucinogenă nu îi mai tulbura simțurile. Când îi venea rândul să aleagă, cerea îngăduința să taie. Farmacistul cu mâna tremurătoare se transformase în iscusit arcaş şi îşi iubea aparatul mai mult decât îşi iubea porția de mămăligă. Nu se mai sătura să admire struna aceea de ață răsucită — frumusețea lumii îi venea din

frumusețea detaliului.

Pe inventatorul aparatului de mămăligă aveam să îl reîntâlnesc, peste ani, în penitenciarul din Gherla. George Văsâi era bucureştean, dintr-o familie bisericoasă. Părinții lui hotărâseră ca la vârsta de şaizeci de ani, atunci când fiul îşi va fi încheiat studiile şi îşi va fi câştigat o poziție socială independentă, ei să se retragă la mănăstire. Încă din adolescență, George o cunoscuse pe maica Veronica, stareța mănăstirii Vladimireşti, din Moldova, care venea uneori în casa lor şi era primită ca un oaspete de seamă. S-a întâmplat apoi ca Patriarhia să pornească o inexplicabilă prigoană împotriva călugărițelor de la Vladimireşti. Când mănăstirea a fost desființată în mod oficial, iar măicuțele au refuzat să o părăsească, superiorii bisericii ortodoxe au cerut sprijinul Ministerului de Interne. O instituție atât de serioasă nu se putea să nu răspundă cu promptitudine solicitării clerului. Maica Veronica a fost arestată, băgată la răcoare, iar călugărițele de rând s-au văzut izgonite din sfântul lăcaş. Multe dintre ele nu au consimțit să lepede haina monahală şi s-au întors. Până la urmă, cum era şi firesc, soluția corectă s-a găsit în justiție. Aceasta le-a acuzat pe călugărițele tinere, neprihănite mirese ale lui Hristos, de prostituție, iar pe cele vârstnice, de port ilegal de uniformă. Şi unele, şi altele au fost condamnate şi trimise prin diverse puşcării, pentru a-şi continua acolo infracțiunile spirituale şi a nu mai supăra cu rugăciunile lor pe înalții funcționari ai bisericii.

La Gherla, George Văsâi mi-a spus că a reuşit să ia legătura cu maica Veronica. Unii medici afirmă că nu există boli, ci bolnavi. La aceleaşi simptome şi la acelaşi tratament, organismul uman reacționează diferit. Aceeaşi doctorie poate vindeca sau poate ucide. Teroarea şi înfometarea la care erau supuşi deținuții aveau şi ele rezultate inegale. Pe unii îi transformau în schelete ambulante, pe alții îi omorau, pe Văsâi îl înzestrau cu puteri paranormale. Fostul student la arhitectură îşi descoperise o imensă mediumitate. Se întindea în pat, închidea ochii, se concentra profund, trecea prin zid, parcurgea într-o clipă distanțe incredibile, stătea de vorbă cu părinții, cu rudele apropiate, cu prietenii şi afla lucruri legate de prezent, dar mai ales de viitor, pe care le povestea cu candoare tuturor celor ce aveau răbdarea şi politețea să îl asculte. O veste care a stârnit multe comentarii, dar şi mai multe râsete, a fost că va fi eliberat curând din închisoare şi că se va căsători cu maica Veronica; aflase asta chiar din gura viitoarei mirese. Să te însori cu stareța unei mânăstiri părea absurdul pur. Întâmplarea s-a petrecut în vara anului 1963. În primăvara lui 1964 a venit decretul de grațiere a deținuților politici. S-a eliberat George Văsâi, s-a eliberat maica Veronica şi, dacă îmi amintesc bine, cei doi s-au căsătorit în acelaşi an. La cununia religioasă, care a avut loc în capitală, la o biserică de rezonanță istorică, au luat parte rudele, prietenii şi, cum e obiceiul la nunți, o mulțime de gură-cască. Înarmați cu aparate de fotografiat de ultimă modă, aceştia au făcut atâtea poze, cât să acopere un album de epocă. Evenimentul nu

merita imortalizarea, însă printre obligațiile de serviciu ale securiştilor era şi aceea de a căsca gura. Niciodată nu ştii cât de reacționară poate să fie o nuntă.

Sunt practici simple care rodesc frumos. La începutul anului 1958, Securitatea a arestat un mare număr de foşti prizonieri de război. Ofițerii români care s-au opus înființării dezonorantelor divizii "Tudor Vladimirescu" şi "Horia, Cloşca şi Crişan" fuseseră condamnați de ruşi sub acuzația de crimă împotriva umanității. Refuzul de a întoarce armele împotriva propriei țări nu putea rămâne nepedepsit. Cei mai mulți s-au repatriat abia în decembrie 1955, după 12-14 ani de lagăre sovietice. La scurtă vreme, moartea unuia dintre ei, a căpitanului George Fonea, i-a strâns din nou împreună, la cimitirul bucureştean Reînvierea. Nu au venit chiar toți, unii se aflau la închisoare, alții prin spitale, dar au venit suficient de mulți cât să dea de lucru unei echipe întregi de securişti fotografi. Cum George Fonea îşi pierduse un ochi în război, cheltuielile de înmormântare au fost suportate de *Asociația nevăzătorilor*; statul român nu avea bani pentru funeraliile unui erou. Din perspectiva modestă a omeniei, orbii vedeau mai bine decât autoritățile cu priviri agere. Aproape toți cei care au trecut pe la catafalcul mortului — George Fonea era o legendă şi ducea cu el în groapă renumele de poet al prizonieratului — au schimbat curând hainele de doliu cu haina de ocnaş. În imaginația înfierbântată a anchetatorilor, florile depuse pe mormântul prietenului deveneau ajutor legionar, iar corul bisericesc şi veghea la căpătâiul dispărutului, ritualuri de organizație antistatală. Foştii prizonieri de război au primit pedepse între 18 ani şi muncă silnică pe viață, fără a fi lipsiți şi de câteva condamnări la moarte. În gradarea sentințelor, este posibil ca judecătorii să fi ținut seama şi de grosimea lumânărilor pe care le-a aprins fiecare inculpat. În februarie 1959, când am ajuns şi eu la închisoarea de anchetă de pe strada Uranus, la un an de la arestarea lor, mai persistau prin celule ecouri ale chinurilor la care fuseseră supuşi ofițerii. Printre cei mai cumplit torturați se rosteau numele lui Aurel State (acesta încercase să se sinucidă şi a apărut la proces în cârje), Victor Clonaru, Aurelian Gulan şi Puiu Atanasiu, pe care îl auzeam zilnic trecând spre camera de supliciu.

11
Conferinţe şi limbi străine

Craca însemna foame, dar şi activitate culturală. Ori de câte ori înceta munca fizică, începeau conferinţele şi învăţarea limbilor străine. Atât în Balta Brăilei, cât şi în Deltă, la Periprava, au existat conferenţiari străluciţi. Mai toate domeniile vieţii intelectuale îşi aveau reprezentanţi de elită, de parcă ştiinţa, arta, literatura sau filosofia şi-ar fi dat anume întâlnire în lagărele de muncă forţată. Liceele şi universităţile îşi trimiseseră şi ele o mulţime de elevi şi studenţi, pentru care uniformele vărgate jucau rolul unor burse de merit: le stimulau dorinţa de a se instrui. Nu este exclus ca arestările să fi avut în vedere şi criterii academice. În URSS, bolşevicii se folosiseră de *Anuarul nobilimii ruse* aşa cum te-ai folosi de o notă informativă. Răsfoiau paginile elegantei publicaţii, culegeau de acolo familii întregi, în ordine alfabetică, iar tribunalelor revoluţionare nu le rămânea decât să pronunţe sentinţele. Cum în România interbelică adevărata nobleţe o constituiseră intelectualii şi cum nu exista un catalog sau almanah al acestor duşmani ai poporului, modelul rusesc era mai greu de aplicat. Securitatea şi-a dat totuşi silinţa şi a obţinut succese importante. Ofiţeri anchetatori bine alfabetizaţi au început să frecventeze marile biblioteci, au consultat fişierele de cărţi şi periodicele, au întocmit liste, le-au confruntat cu listele primite de la informatori şi delatori — unii dintre aceştia, intelectuali fini, îşi publicau apoi delaţiunile în *Scânteia* — şi au obţinut o bogată colecţie de adversari ai socialismului. Evident, nu era decât un punct de plecare, deoarece dosarele întocmite ulterior conţineau învinuiri pitoreşti, mai pe gustul judecătorilor militari şi întru totul conforme cu noul cod penal. Lucrurile acestea au cerut timp. Abia după lichidarea partidelor politice şi anihilarea liderilor de opinie, a venit rândul celor ce luaseră în serios cartea şi nu îşi dăduseră seama la vreme că învăţătura e stricăciune de minte. Pentru noul regim al democraţiei populare, independenţa de gândire conţinea un pericol de moarte; locul inadaptaţilor, refractarilor şi protestatarilor era în penitenciare ori în lagărele de muncă şi nu în libertate, “în miezul unui ev aprins”, cum atât de mobilizator ritma un tânăr şi talentat poet al epocii. În miezul unui ev *absurd* era locul lor!

Pe câţiva dintre intelectualii aceştia indezirabili aveam să-i cunosc şi să îi ascult la Salcia, în perioadele de cracă. Acolo şi atunci, conferinţele părintelui Gheorghe Chiriac ni se păreau fascinante. Glasul său muzical se înălţa şi cobora ca respiraţia unei

întinderi de ape, schimbările de lumină erau hotărâte de ritm, ritmul dădea culoare curgerii de vorbe. Apa discursului său nu cunoştea poticniri, avea doar momente de învârtejire, scurte rotocoale de idei în asociații imprevizibile. Pauzele erau şi ele purtătoare de sens. Încheiau un flux de conexiuni, de informații exacte şi de vaporoase aluzii culturale, ca şi cum şuvoiul verbal s-ar fi ciocnit de un țărm cu plaje mişcătoare; sfârşitul de frază se izbea de începutul de frază, val obosit înfundat în nisipul sunetelor ca într-un zid de catifea. Era, cred, în toamna lui 1960. Locuiam în fostele saivane de oi, din exteriorul lagărului, transformate pentru uzul şi confortul bandiților în dormitoare. A plouat zile în şir şi părintele Chiriac a improvizat zile în şir un curs despre existențialism. Părintele vorbea, ploaia pătrundea prin spărturile acoperişului de stuf, picurând peste capetele noastre, şoarecii de câmp se strecurau printre picioarele oamenilor, oamenii ascultau nemişcați. Îndrăzneala acelor vietăți cenuşii şi sensibile, cu cozi lungi şi boturi ascuțite, veşnic în căutare de hrană, sfidând pericolul de a deveni ele însele hrana unuia ca studentul în medicină Dan Deaca, şi care îşi făcuseră cuiburi în paiele saltelelor şi pernelor noastre, dovedea că pe lumea asta trăiau ființe şi mai flămânde ca noi. Dincolo de pereții falsei barăci se auzeau înjurăturile şi comenzile răstite ale gardienilor. Părintele vorbea netulburat. Pentru el, grajdul devenise aulă universitară. Mare admirator al lui Kierkegaard, se lansă în considerații amețitoare despre existența tragică şi despre disperarea creatoare. Atunci când ajunse să descrie inocența pagânismului antic şi vinovăția păgânismului modern, vocea lui frumoasă, exersată în slujbe şi cântări bisericeşti, căpătă accente moralizatoare. N-avea însă nimic din cucernicia studiată, aducând a ipocrizie, cu care unii preoți îşi îndepărtează credincioşii de la ei şi de la biserică. Vântul scutura maldărele de stuf, ploua mocăneşte, prin găurile acoperişului se zăreau nori plumburii, iar părintele Chiriac ne asigura că virtuțile păgâne nu sunt decât vicii strălucitoare. Îi lua martori pe Părinții bisericii şi pe filosoful danez, pentru a ne convinge că sinuciderea nu este un act de libertate. Nu poate fi act de libertate, sublinie el, un lucru care violează datoriile către aproapele tău, mai ales dacă sinucigaşul este un biet disperat. De aici încolo, conferențiarul uită că ține un curs de filosofie. Glasul lui deveni şoaptă, ascultătorii îşi încordară auzul, iar părintele Chiriac (care vorbea de la înălțimea teribilei lui condamnări, de 15 ani de muncă silnică) păru că stă de vorbă cu el însuşi. Îşi lăsă capul pe spate şi închise ochii. Opusul disperării, se confesă el, este credința. De la altitudinea ei, care dă un sens creator disperării, *eul* îşi găseşte formula; raportându-se la sine, voind să fie sine, eul plonjează în propria transparență...

Părintele Gheorghe Chiriac nu trăia numai printre abstracțiuni. Cariera de puşcăriaş îi oferea destule prilejuri să coboare cu picioarele pe pământ. Atunci îşi lepăda învelişul de blândețe şi devenea luptător de temut. Cuvintele îşi schimbau mierea în venin, limba sa tăia ca o sabie. O asemenea întâmplare merită a fi povestită.

Unul dintre camarazii noştri era atât de slab şi neajutorat, încât până şi sergenții supraveghetori îi interziceau să iasă la muncă; nu l-ar fi ținut puterile şi ar fi trebuit dus, probabil, pe brațe. Rămânea în lagăr şi se ruga. Hahamul din Botoşani, căci despre el este vorba, făcea închisoare de mulți ani şi, în toată detenția sa, refuzase hrana administrației, care nu era cuşer. Nu accepta decât felia de pâine şi calupul de mămăligă. Oameni miloşi care să îl ajute să supraviețuiască s-au nimerit şi la Salcia. Unul dintre aceştia era mămăligarul lagărului. Țăranul voinic, în stare să mestece ca-n joacă fiertura de mălai, cu cele două lopeți de forma şi mărimea unor vâsle, strângea cojile de pe fundul ceaunului şi, atunci când îi venea la îndemână, i le aducea habotnicului. Într-o seară, la întoarcerea coloanei de la dig, l-am găsit pe haham aşezat în fața barăcii, cu o grămăjoară de coji în poala zeghii. Ronțăia absent şi îşi vedea nestingherit de rugăciuni.

— Ia uitați-vă, oameni buni, la păgânul ăsta! explodă părintele Mihalache. Cu şmecheriile lui, necredinciosul ne mănâncă toată mămăliga.

Odată pornit, popa nu se mai putea opri. Cele câteva coji deveniră purcoi, grămezi de mămăligă, saci de porumb, rația pe un an a întregii colonii. Viziunii acesteia, declanşată şi alimentată de o foame neştiutoare de ruşine, îi urmă un potop de înjurături. Deținuții nu prea acordară atenție conflictului. Îi cunoşteau la fel de bine pe cei doi şi se fereau, în egală măsură, şi de sfințenia unuia, şi de irascibilitatea celuilalt. Nemulțumit că e lăsat să se lupte singur cu mâncătorul de coji, părintele Mihalache schimbă registrul: începu să deplângă indiferența oamenilor. Cum poate fi tolerat aşa ceva? se minuna el. Chiar nu îi pasă nimănui de o hoție la drumul mare? Cum rămâne cu porunca "Să nu furi!", dată de Domnul lui Moise? De cinste, ordine şi disciplină nu a auzit nimeni? Şi ține-o tot aşa, mai departe, hodorogind ca o moară stricată. Peste văicăreala şi nedumerirea aceasta, s-a auzit deodată glasul părintelui Chiriac:

— Părinte, de ce nu te-ai făcut dumneata paznic de închisoare?

Debitul de butoi găurit se întrerupse. Gălăgiosul amuți. Obişnuit cu cearta, cu întorsăturile ei exotice, cu echivocul insinuărilor şi reproşurilor, cu amenințări nesupravegheate şi confuze, o astfel de întrebare limpede îl dezarma. Când vorbea despre starea dintâi a omenirii, părintele Chiriac era un copil mare şi surâzător; când se răsti la popa Mihalache, linia gurii i se subție, iar tăietura ochilor se dezvălui îngustă şi rea. Cu această mască a severității, se apucă să-i explice hulitorului că hahamul din Botoşani este evreul de templu şi nu jidovul rătăcitor, mai degrabă Iov, decât Ahasverus, sămânța evlaviei şi nu a răzmeriței, păstrătorul credinței, slujitor iubit al lui Dumnezeu şi că nu hahamul încalcă poruncile sfinte, ci el, popa Mihalache, se poartă ca un păgân.

— Părinte, a încheiat el, dacă mai uiți vreodată că eşti față bisericească, te

afurisesc!

Poate că regulile clericale nu i-ar fi dat dreptul să îi arunce anatema, să pronunțe caterisirea unui egal al său, însă reacția era de bun-simț şi cât se poate de binevenită. Mai târziu, cei doi preoți au fost văzuți îmbrățişându-se frățeşte. Probabil că unul îşi ceruse iertare, iar celălalt i-o acordase. Erau amândoi victime ale aceluiaşi sistem represiv şi, din perspectivă personală, se simțeau profund nedreptățiți, sacrificați brutal şi inutil, asemenea tuturor camarazilor din jur. Dintr-o altă perspectivă, mai largă, părintele Chiriac înțelegea însă că intrarea lui în închisoare avea o noimă ascunsă şi că prezența lui acolo ținea de necesitate: el, preotul Gheorghe Chiriac, era omul potrivit, la locul potrivit şi, fie şi numai pentru a curma alunecarea spre dezonoare a popii Mihalache, la timpul potrivit. Teologul care se străduia să desluşească justa măsură între secular şi etern nu şi-ar fi dorit să se sustragă planului divin; încerca să pună clipa în acord cu veşnicia.

Părintele Gheorghe Chiriac s-a arătat a fi şi un mare îmblânzitor. Întâmplarea s-a petrecut în lagărul de la Stoieneşti şi mi-a fost relatată de doctorul Eusebiu Munteanu; fiara îmblânzită, nimeni altul decât sergentul-major Grecu, inventatorul abacului cu bâtă. Acesta îşi făcuse obiceiul să pătrundă în baraca-dormitor în toiul nopții, dar nu pe furiş, ca lupul la stână, ci izbind zăvoarele, trântind uşa, fluierând asurzitor şi înjurând în gura mare; atunci, la ceasul acela al somnului, spera el să descopere abateri de la regulament. Oamenii dormeau frânți de oboseală, iar vijeliosul oaspete tropăia şi răcnea ca la spart de petrecere. Într-o noapte, în timpul unei astfel de vizite, parcă mai animate ca oricând, pe culoarul dintre paturi şi-a făcut apariția plantonul: era părintele Chiriac. S-a apropiat repede de zurbagiu, şi-a dus degetul la buze şi, cu un pronunțat accent moldovenesc, ca să fie şi mai pe înțelesul intrusului, i s-a adresat moale, aproape în şoaptă:

— Da' matale nu ți-e ruşine? Nu vezi că lumea se hodineşte?

Sergentului-major Grecu nu-i venea să-şi creadă urechilor. Atâta neobrăzare nu mai întâlnise.

— Cu cine crezi tu, mă, că stai de vorbă? Cu mă-ta? Drepți, planton! Poziție regulamentară!

— Oamenii dorm, iar mata sudui şi strigi la ei ca la vite, urmă imperturbabil părintele.

— Ia vezi! Ve-ve-vezi c-o încurci, se bâlbâi de indignare supraveghetorul.

— Da' nici în grajd nu se intră aşa, îşi continuă părintele opera de lămurire.

Sergentul-major era, în fond, un om de treabă, care îşi bate nevasta şi copiii, socrii şi cumnații, animalele din ogradă, vecinii, din când în când, nu din răutate, ci din exces de energie. Scos din mediul său natural, silit să răspundă provocărilor la care e supus orice dezrădăcinat, țăranul violent învățase să mânuiască şi o armă

defensivă: şiretenia. Văzând el că nu o scoate la capăt cu plantonul acela cicălitor, încercă o diversiune:

— De unde eşti de loc, moşule?

— Din Moldova.

— De unde din Moldova?

— De pe lângă Bacău.

— De unde de pe lângă Bacău?

— Din satul Galbeni.

— Şi eu îs din Galbeni, descoperi uimit sergentul-major Grecu.

Mai zăbovi câteva clipe, uitându-se cu mirare la consăteanul său, apoi ieşi din baracă în vârful picioarelor. Aflase că nu era singurul om din Galbeni care să aibă legături atât de strânse cu puşcăria. Faptul că atât el, energicul subofițer, fercheş şi mândru de uniforma ce-i conferea autoritate, cât şi banditul zdrențăros, cu obraji scofâlciți şi insistență de milog şi care căuta bătaia cu lumânarea se trăgeau din acelaşi tipar sufletesc îl tulbura. În liniştea ce se aşternuse peste lagăr, ca peste un cimitir de țară, se simți străbătut de un fior liric; fără a-l fi citit pe Lucian Blaga, fără a fi auzit măcar de existența lui, ştia acum că veşnicia s-a născut la sat.

Un conferențiar care strângea în jurul lui destui învățăcei era Mihai Cocuz. Securitatea îl luase de pe băncile Facultății de Fizică-Matematică din Iaşi, iar aici, în Balta Brăilei, fostul student devenise profesor. Când l-am cunoscut eu, preda un curs de matematici superioare şi formula ipoteze îndrăznețe în legătură cu avantajele aritmeticii cu baza 1, față de cea cu baza 0, folosită de ştiința modernă. Sau cam aşa ceva. Uimitoarele performanțe ale astronomilor antichității, ca şi calculele, nu mai puțin uimitoare, ale constructorilor de piramide nu ar fi fost posibile fără o matematică de bază 1. De altfel, zicea el, piramidele egiptene, la fel ca piramidele maiaşe sau aztece de mai târziu, țin mai mult de astronomie decât de civilizația terestră: au un model cosmic şi sunt replici imperfecte ale hărții cereşti. Cocuz desena scheme complicate şi zgâria semne misterioase pe fundul unei gamele, iar la sfârşit, bucuros de rezultatele obținute, întreba invariabil:

— Vedeți ce simplu e?

Îl ascultam pe Cocuz şi îmi aduceam aminte de un profesor de la Facultatea de Filosofie, Neculce, strănepot al cronicarului, care ne-a demonstrat aproape un semestru că 1+1=2. Cu dreapta scria pe tablă amețitoare coloane de cifre, iar cu stânga, în care ținea buretele, ştergea imediat produsele de cretă ale minții lui de savant. Cocuz nu avea burete şi ştergea varul de pe fundul gamelei cu mâneca hainei. Îi stătea bine în zeghe, cocoțat pe cracă şi perorând unor tineri care-i sorbeau cuvintele de pe buze. Mi-l închipuiam în Iaşul său natal, îmbrăcat în veşminte prea largi — pălărie cu boruri imense, poate lavalieră —, conferențiind prin amfiteatre sau deambulând prin cârciumi şi cafenele frecventate de artişti, mereu în admirația provinciei culturale. Admirația funcționa şi aici. Personalitatea sa era magnetică. Oameni care se încurcau altădată în tabla înmulțirii învățau de zor algebră, trigonometrie şi geometrie, de parcă ar fi avut de construit nu digul de la Salcia, ci templele de la Luxor şi Karnak. Slujindu-mă de aritmetica lui Cocuz, eu însumi m-am trezit la un moment dat făcând socoteli aiuritoare, ca să aflu câte lopeți de pământ intră într-o roabă, câte roabe într-un kilometru de dig şi câte diguri în cele aproximativ 1500 de zile care îmi mai rămâneau din pedeapsă.

Adevărata pasiune a matematicianului era însă filosofia; în ea îşi scălda, ca într-o apă sfințită, toate dizertațiile. Solemn cu elevii, distant cu adversarii de idei, prudent cu administrația, Cocuz se arăta extrem de sociabil atunci când avea de-a face cu marii gânditori ai omenirii. Se simțea printre ei ca un primar de comună printre consătenii săi. Îi trata prieteneşte, după rubedenii şi contingent, îi îmbărbăta cu o vorbă frumoasă, îi dăscălea, le reproşa faptele rele şi îi lăuda pentru cele bune. Cu antichitatea trăia în relații de familie. Ori de câte ori intra în conflict cu medievalii sau cu modernii, filosofii greci îşi făceau şi ei apariția pe cracă şi pledau în favoarea conferențiarului. Când *berbecul ista di Kant* se încăpățâna să susțină un lucru

contradictoriu, Cocuz îl punea la punct cu logica *vărului Aristotel*. *Moş Platon* intervenea şi el întru liniştirea apelor, cu puterile şi autoritatea unui şef de clan necontestat. Mai simpatic îi era Spinoza. Pentru legătura ce o stabilea între libertate şi rațiune, *cârlanul di Spinoza*, *iedul refuzat de sinagogă*, merita multă stimă. Prin contrast, *capra di Leibniz*, teoreticianul neruşinat al armoniei şi al celei mai bune lumi dintre lumile posibile, îl irita peste măsură.

Limbajul acesta zoologic aveam să-l reîntâlnesc peste ani la un poet, autor de imne, cu care a şi pătruns în manualele şcolare. Tocmai citise *Fenomenologia spiritului* de Hegel, într-o singură noapte, iar lectura îl exaltase: „Formidabil! E ca şi cum, ca şi când, cum să spun, ştii, ca o iapă în călduri, ceva în genul unui armăsar în spume, înțelegi, ca un mânz abia fătat, plin de sânge şi scurgeri."

Dacă un literat vede în Hegel o iapă în călduri, lucrul nu are semnificație sub raportul cunoaşterii; este o chestiune de percepție artistică. În cazul lui Cocuz însă, om al disciplinelor exacte, limbajul metaforic echivala cu o demisie; era un imens sacrificiu, o ardere de tot şi un incendiu al minții, dovada supremă a dragostei sale pentru filosofie.

— Nu are stil, l-a caracterizat disprețuitor Saşa Ivasiuc.

Nu o fi avut el stil, în accepția elevată a termenului, dar capacitatea de expresie nu i se putea contesta. Cocuz furniza atâta neprevăzut în libertatea sa de gândire, încât nu e de mirare că printre cei mai credincioşi elevi ai săi se aflau oameni deosebit de instruiți; cultura elevilor depăşea cultura profesorului. Emil Mihăilescu, de pildă, camaradul nostru care a plătit atât de scump ataşamentul pentru mânecile unei flanele, nu ar fi avut ce să învețe de la Cocuz în privința arhitecturii. Când însă Cocuz îl informa, printr-un citat celebru, că arhitectura este o muzică înghețată, Emil exulta, fericit că i se confirmă ceea ce ştia încă din clasele de liceu. La fel de încântat se arăta şi profesorul de muzică Teodor Boca, un veteran al închisorilor, care compunea în gând, de vreo zece ani, neterminata sa *Simfonie de la Cavnic*. Ne fredona uneori pasaje muzicale din trăirile sale în mină, insistând asupra unuia ce voia să evoce o slujbă de Paşti, sub bolțile adâncurilor, dar care evoca mai degrabă tropotul copitelor unui cal pe o podişcă de bârne. Cu o singură formulă, Cocuz reuşea să stârnească interesul cultural a două persoane de profesiuni total diferite.

Un alt admirator de marcă era Mihai Rădulescu, fost student al Facultății de Filologie din Bucureşti. Rupt de ceva vreme de contactul cu bibliotecile, în care îşi făcuse o solidă cultură, el manifesta o teribilă sete de cunoaştere şi se afla mereu în căutarea unor modele intelectuale. Spera să le găsească în toate mediile şi nu le găsea nicăieri. Drept urmare, şi le crea singur din nimic. Îşi provoca jubilația cunoaşterii, folosindu-se de o tehnică a mirării care rareori dădea greş:

— Domnule țăran, întreba el protocolar, la țară creşte porumbul?

— Îhî, răspundea uluit ţăranul.

— Vai, ce frumos!

Ignoranţa jucată şi naivitatea indusă transformau pe dată un taciturn în guraliv; omul se pornea să înşire cum ară, cum seamănă, cum culege. Iar Mihai, cu mintea lui combinativă, atribuia sensuri ascunse, simboluri arhaice, mituri şi legende celei mai simple dintre ocupaţii. O vreme, îşi găsise modelul în personalitatea spectaculoasă a lui Alexandru Ivasiuc. Pe atunci, Saşa proiecta o organizare secretă a elitelor, într-un fel de confrerie de iniţiaţi, căreia îi dăduse cel mai discret nume pe care îl putea concepe: *Academia*. Mihai Rădulescu se număra printre membrii ei. Migrase apoi către alte figuri ale lagărului, pentru a se fixa în cele din urmă în cercul ieşeanului, sedus de farmecul unui enciclopedism colocvial. Acest furt de creiere îl supărase pe Saşa. El îşi disimula totuşi antipatia faţă de Cocuz în antipatia mai cuprinzătoare faţă de diletanţi:

— I-aş mânca pe pâine, mi-a spus. Un strat de unt, un diletant, alt strat de unt, alt diletant.

Alexandru Ivasiuc provenea dintr-o veche şi solidă familie maramureşeană. Prin ramura maternă, cobora direct din Dragoş Vodă. Nu existau documente care să ateste lucrul acesta. Înrudirea cu întemeietorii de ţară era la fel de improbabilă ca înrudirea cu bourul din stema Moldovei, dar Saşa nu se împiedica de mărunţişuri; credea cu tărie în tradiţia neamului său. Avea tradiţie şi în materie de puşcărie: înaintaşi de-ai săi cunoscuseră temniţele austro-ungare, ca militanţi de frunte pentru eliberarea naţională a românilor transilvăneni. Crescuse în cultul memorandiştilor, dar ar fi ajuns în închisoare şi fără amintirea lor. Revolta studenţilor din 1956 împotriva ocupantului sovietic, al cărei organizator a încercat să fie, nu avea nevoie de binecuvântarea strămoşilor. Copilăria şi-o petrecuse la Sighet, adolescenţa în Bucureşti, unde tatăl său preda ştiinţele naturale la liceul "Matei Basarab". Era atât de pasionat de istorie, încât mătuşile lui trăiau cu convingerea că li se născuse nu un simplu nepot, ci un nou Nicolae Iorga. „Numai o mătuşă denaturată ar fi putut gândi altfel", râdea Saşa. Una dintre ele, bătrână şi exaltată, îl confunda chiar cu Iorga. Îşi dădea seama că nu stă de vorbă cu istoricul abia după ce se convingea că băiatul din faţa ei nu poartă barbă. Ivasiuc intrase la Facultatea de Filosofie, de unde se pomenise exmatriculat, datorită originii sociale nesănătoase. Îşi căutase refugiul în medicină, interesat mai ales de psihiatrie, specialitate înrudită oarecum cu domeniul din care tocmai fusese izgonit. De la Facultatea de Medicină se mutase rapid în subsolurile Ministerului de Interne. Au urmat Jilava, Gherla, Periprava, iar acum, în Balta Brăilei, îşi găsise, în sfârşit, o profesiune stabilă: săpător la dig. Pentru a împăca silnicul cu plăcutul, Saşa vorbea. Aşa cum plămânii lui nu încetau să se umple cu aer, tot astfel nici creierul nu înceta să producă idei. Întâmplările particulare, epicul, în general, nu-şi găseau locul, decât foarte rar, în modul său abstract de a comunica. Un cuvânt

sosit întâmplător în iureşul discursului declanşa o întreagă emisie de idei, fiecare idee prolifera, ca într-o reacţie de cracare, altele, pentru ca noile cuvinte intrate în câmpul expresiei să devină pretextul unei neaşteptate teorii. Nici o schemă presupusă a fi fost asumată anterior nu putea bara noutatea asociaţiei. Chiar truismele căpătau strălucire în acest caz de energie verbală dezlănţuită, în care ineditul nu era scop, ci ajungea să joace rolul unui banal termen de legătură. „Construiesc teorii ad-hoc, pe care eu însumi le ţin minte două, trei zile, fac asociaţii între Kant şi greblă, mă simt bine pe moment şi, cu asta, cam atât", avea să-mi scrie Saşa, peste ani, când nu se vindecase încă de reflexele puşcăriei. Reflexe şi ticuri. Ieşise din anchetele Securităţii cu numeroase ticuri, numărul acestora, greu de contabilizat, fiind oricum mai mare decât numărul dinţilor rămaşi întregi în gură. Două dintre ele depuneau o mărturie înfricoşătoare despre biografia recentă a lui Alexandru Ivasiuc. Când vorbea, îşi ridica pe neaşteptate braţul, cu cotul îndoit în afară, într-un gest zvâcnit, ca pentru a-şi apăra ochii de viziunea unei lovituri năpraznice. Când asculta ce i se spune, cioturile dinţilor rămase să putrezească în gingii clănţăneau uşor, de parcă ar fi vrut să transmită un mesaj Morse, strigăt de ajutor sau semnal de avertizare, unei persoane nevăzute, dar prezente în adâncul fiinţei lui. Ambele ticuri erau unice şi înspăimântau prin sugestia torturilor la care fusese supus.

Lecturile lui Saşa Ivasiuc erau impresionante. Citise cărţi esenţiale, într-o epocă în care mulţi din generaţia lui nu depăşiseră literatura de propagandă marxistă. O făcuse dintr-un instinct al valorii, dar şi în mod conştient, urmărit fiind de întrebări fundamentale.

În perioadele de cracă, zilele noastre erau pline. Conferinţele de filosofie şi psihiatrie ale lui Saşa - formă culturală a pălăvrăgelii, le numea el, - se ţineau lanţ. Lor li se adăugau lecţiile de istorie ale lui Alexandru Zub. Sandu Zub ajunsese la Salcia ceva mai târziu decât mine, cu o bună parte din lotul ieşenilor care îndrăzniseră să sărbătorească, în 1957, împlinirea a 500 de ani de la urcarea pe tron a lui Ştefan cel Mare, nu numai la Universitatea din Iaşi, ai cărei studenţi erau, ci în toate centrele universitare din ţară şi, mai ales, la Putna, la mormântul domnitorului. Modelul lor îl constituise serbarea naţională organizată de Eminescu şi Slavici la împlinirea a 400 de ani de la întemeierea Mănăstirii Putna. Şi unii, şi alţii urmăriseră acelaşi lucru: deşteptarea, redeşteptarea sentimentului naţional. În secolul al XIX-lea, autorităţile Bucovinei, supuse Austriei imperiale, îngăduiseră o manifestare ce le era ostilă; în secolul XX, activiştii partidului comunist, credincioşi Moscovei proletare — ruşi de limbă română, cum i-a numit filosoful Petre Ţuţea, alt mare întemniţat al vremii —, i-au arestat pe studenţii patrioţi, i-au batjocorit în anchete şi în procese trucate şi i-au expediat în lagăre de exterminare. Suferind de plămâni, Sandu Zub a făcut parte un timp din brigada de inapţi. Bolnavii nu ieşeau la dig, însă de muncă nu erau scutiţi.

Cărau toată ziua cu spinarea lemne şi cărămizi de la debarcader sau dezghiocau seminţe de sorg, o treabă mai nesuferită ca toate. Lucrau ceasuri în şir în frig, stând în picioare, şi frecau măturile acelea antipatice până le sângerau palmele. Vindecarea unor maladii grave prin chinuirea trupului nu era un concept nou, însă administraţia lagărului îl aplica pe scară largă şi, din punctul ei de vedere, cu bune rezultate. Zub nu se plângea. Supunerea corpului faţă de minte părea totală, în cazul său. Nu îi era foame, nu îi era frig, oboseala nu îl dobora. Duhorile barăcii nu îl atingeau şi lăsa impresia că tratează murdăria din jur ca pe un mediu aseptic. Putea fi suspectat că se bucură chiar de luxul de a i se fi luat totul şi de a fi fost nevoit să umble îmbrăcat în zdrenţe. Ignorând privaţiunile, acestea îşi încetau existenţa. Când prietenii săi zăceau ca nişte obiecte abandonate, mortificaţi după ziua de muncă, Sandu Zub găsea energia necesară să le repare o haină ruptă sau să le încropească din te miri ce cârpe o pereche de mănuşi. Avea mână modelată de bibliotecă, prin contactul permanent cu foile de carte; degetele lungi şi nervoase învârteau acul improvizat, de parcă ar fi ţinut între ele nu o sârmă grosolană, ci pana de caligraf a unui copist din alte vremuri. Când i-am admirat îndemânarea, s-a apărat ca de o laudă necuvenită.

— Am câteva generaţii de tâmplari în familie.

Modestia, simplitatea şi bucuria copilăroasă a inimii se armonizau cu tăria de caracter. Pe măsură ce i se accentua slăbiciunea fizică, forţa sa sufletească iradia. Trupul, unealtă fragilă şi străvezie, i se transformase într-un vehicul de unică folosinţă: aceea de a-i purta, asemenea unei monturi ieftine de inel, piatra preţioasă a intransigenţei morale. Dacă Securitatea l-ar fi ocolit şi l-ar fi lăsat liber, mulţi puşcăriaşi ar fi fost privaţi de un tipar de comportament impecabil. În persoana discretă a lui Zub, moralitatea era singurul lucru lipsit de discreţie. Devenit model fără să o ştie, el era, în grupul nostru de tineri, pe plan spiritual, arhontele care nu vrea să fie arhonte.

Se ferea de spectacol. Deşi oamenii îi cereau să ţină lecţii de istorie — absolvise facultatea de specialitate ca şef de promoţie pe ţară —, ezita să-şi ia asemenea obligaţii. Îl întrista, probabil, să vorbească în mijlocul vacarmului. Sunt profesiuni care cer, dacă nu mister, o minimă regie. Preotul nu intră în altar în costum de baie, ci în odăjdii, semn al învestiturii, singurul semn de acest fel, câteodată; medicul îşi primeşte pacientul în halat alb, o sugestie de puritate şi posibilă vindecare; judecătorul îşi marchează autoritatea prin robă neagră şi largă, în faldurile căreia, de prea multe ori, dreptăţii nu-i rămâne decât să se rătăcească. Profesorului de istorie Zub îi venea greu să se adreseze unor ascultători ce-şi părăseau adesea locul de pe cracă, pentru a se aşeza direct pe hârdăul cu fecale. Orice mister era anulat. Îşi ţinea totuşi conferinţele, sobru şi academic, ascunzându-şi crisparea în informaţii precise şi date exacte. Chiar în propriul său domeniu, cel al istoriei moderne, lăsa altora, cu predilecţie lui Saşa Ivasiuc, satisfacţia şi riscul improvizaţiei. Îi asculta cu bunăvoinţă, dar participa cu

mai multă plăcere la rozariile organizate de Matei Boilă. Rugăciunile către Sfânta Fecioară se rosteau în latină, iar latina se potrivea spiritului său de ordine şi rigoare. Dacă Ave Maria ar fi fost în slavonă, cred că ar fi preferat să-şi petreacă timpul de rugăciune dezghiocând în continuare seminţe de sorg.

Pe la jumătatea anilor ′50, câţiva intelectuali din Cluj au întocmit un memoriu către Papă, în apărarea bisericii greco-catolice, interzise de regim. În 1956, iniţiatorii acestui protest, fraţii Boilă — nepoţi ai lui Iuliu Maniu — şi prietenul lor Nicolae Balotă, au fost arestaţi şi condamnaţi sub acuzaţia de înaltă trădare. Cu toate că distrusese documentul, mai înainte ca el să fi luat calea Romei, Matei Boilă avea aerul, acum, la Salcia anului 1960, că se află în aşteptarea răspunsului Sanctităţii Sale. De atâta aşteptare, obrajii i se scobiseră, ca valvele unei scoici, iar în adâncitura lor firele aspre de păr începuseră să albească. Mult aşteptatul răspuns, afirma el, va însemna prăbuşirea comunismului, care nu putea fi decât opera papalităţii. Cum şi când se va întâmpla asta, refuza să ne spună. În orice conversaţie pe această temă, Matei se compunea din tăceri şi din lucruri pe care le oculta. Discreţia lua forma subtilităţii, iar subtilitatea atingea ininteligibilul; uneori, aluneca în autism. În ciuda unui temperament pătimaş, avea o mare stăpânire de sine. Datorită antrenamentului întru blândeţe, intoleranţa sa înnăscută putea trece drept toleranţă. Era dogmatic, dar părea liberal. În preajma vulcanului, dacă nu în interiorul lui, domnea concordia. Omul care se abţinea să-i convingă pe alţii, mulţumit cu propriile certitudini, era atât de convingător, încât nu puţini ortodocşi sau atei îşi alăturau glasurile pentru a intona, împreună cu Matei Boilă, imnul catolic de preamărire a Maicii Domnului. La anumite ceasuri ale zilei, Ave Maria domina orice reţetă culinară.

Conferințele erau molipsitoare. Într-o baracă în care, în anumite zile, numărul conferențiarilor depăşea numărul auditorilor, febra oratorică m-a cuprins şi pe mine. Cum fusesem condamnat pentru *ploconire în fața literaturii occidentale reacționare*, am recidivat: am vorbit despre simbolismul francez. Am vorbit prost, având încă proaspătă în minte oroarea bătăilor de la Securitate, m-am sufocat în detalii inutile, şi expunerea nu a plăcut nimănui. Mult mai interesat ar fi fost anchetatorul Constantin Voicu, limbricul cu cravată albastră, care făcuse din lecturile mele o piesă de dosar penal. Tocmai excesul de amănunte i-ar fi stimulat plăcerea, pe care i-o cunoşteam atât de bine, de a lovi cu muchea palmei peste muşchii laterali ai gâtului. Dacă prima încercare de a deveni conferențiar a eşuat, deziluzionându-i pe amicii mei, mai târziu, o falsă conferință avea să-mi procure o satisfacție aparte: am primit felicitări de la generalul Fulga.

Generalul de aviație Constantin Fulga era un produs tipic al dosarelor de cadre. Nu se distinsese prin nici o faptă de arme. Războiul îl făcuse pe aeroport, în afara marilor pericole, fiind mecanic de întreținere la sol. În locul rănilor cicatrizate, avea pe braț un tatuaj, la încheietura cotului, care depunea mărturie şi pentru grad, şi pentru înzestrarea sa intelectuală. Tatuajul reprezenta o inimă străpunsă de o săgeată, din vârful săgeții se prelingeau câteva picături de sânge, pentru ca imediat sub ele să urmeze înscrisul edificator: *Sgt Ctin Fulga*. Mai era trecut şi un an, acolo, pe care nu mi-l amintesc. Gradul şi decorațiile şi le obținuse totuşi prin merit. Se înscrisese în partidul comunist înainte de alegerile din 1946, muncise pe brânci şi absolvise o şcoală de activişti, pentru ca, la capătul a şase luni de îndoctrinare intensivă, să ajungă profesor de marxism-leninism la Academia Militară. S-a căsătorit apoi cu o ilegalistă care i-a dirijat ascensiunea cu principialitate tovărăşească: şi-a plasat bărbatul în funcția de locțiitor politic pe lângă ministrul aviației. În această calitate, s-a întâmplat să-l însoțească pe superiorul său la o întâlnire protocolară cu un industriaş englez, de la care armata urma să cumpere piese de schimb pentru avioane. La puțină vreme după întâlnirea ce avusese loc în salonul oficial al restaurantului Athenée Palace din capitală, ministrul — Romanescu sau Angelescu — a fost arestat sub bănuiala de spionaj şi divulgare de secrete militare. Principalul martor al acuzării a fost locțiitorul său politic. Acesta a declarat la proces că acuzatul este spion, deoarece pe toată durata festinului vorbise cu englezul numai englezeşte. Ce anume vorbise, nu putea spune, pentru că el, martorul, nu cunoştea limba imperialiştilor anglo-americani; singur faptul că inculpatul folosise o limbă străină dovedea intențiile necurate ale celui aflat în boxă. Declarația, aşa incompletă cum se prezenta ea, a fost suficientă şi pentru condamnarea ministrului, şi pentru avansarea locțiitorului. Ca de atâtea ori în istorie, spiritul autohton triumfa asupra apucăturilor cosmopolite. Fulga a ajuns general şi a

luat locul şefului său englezit.

Gradul de general şi statutul de ministru reclamau schimbări. Fostul sergent a început prin a-şi schimba nevasta. Omul cu tatuaj fusese un bărbat frumos. La Salcia, după ani de suferinţe fizice şi morale, trăsăturile feţei încă mai păstrau ceva din nobleţea anumitor ţărani din Oltenia, provincia sa de baştină. Doar ochii mici, sfredelitori, ca două omizi vorace, aflate necontenit în căutarea unor frunze proaspete, trădau lipsa oricărei nobleţe. Ochii aceştia l-au ajutat să descopere că ilegalista se învechise şi tot ei i-au călăuzit paşii spre o amantă tânără, mai sensibilă la virilitatea noului demnitar. Nevasta părăsită a reacţionat adecvat. Soluţia aleasă, întotdeauna la îndemâna îndrăgostiţilor, a fost denunţul. Cum ar fi putut ea să se despartă de soţul iubit, fără să încerce să-l distrugă? Şi-a amintit că mobila din casă, şi tablourile de pe pereţi, şi bijuteriile pe care le purta, şi argintăria cu care îşi impresiona oaspeţii fuseseră dobândite de Fulga printr-o mică ticăloşie: în prima lui perioadă de activist, aranjase arestarea unor duşmani ai poporului, numai şi numai pentru a le moşteni lucrurile confiscate. Cuprinsă de principialitate, justiţiara a apelat la vechii ei tovarăşi, tovarăşii au declanşat o anchetă de partid, iar la sfârşitul ei generalul s-a pomenit trecut în rezervă. De aici înainte, soarta cea rea a învins soarta cea bună. Decăderea a luat-o la vale, în ciuda faptului că omul era plin de vitalitate sau, poate, tocmai din pricina acelei vitalităţi. Fulga a protestat, iar când protestele au rămas fără răspuns, a prins să-şi ameninţe foştii protectori cu dezvăluiri neplăcute, acuzându-i de diverse abuzuri. Ideea abuzului l-a captivat şi a extins-o la scara întregii societăţi. Nedreptăţitul a constatat că trăieşte într-un sistem politic corupt şi, din acea clipă, şi-a folosit marea lui energie pentru a-şi populariza constatarea. A fost arestat şi condamnat sub umbrela atotcuprinzătorului articol 209 al Codului Penal: agitaţie publică.

La închisoarea din Gherla, şi-a adus aminte de vechea sa meserie de mecanic. I-a raportat comandantului Goiciu că este inventatorul unui aparat special, care, dacă ar intra în producţie, ar aduce mult bine ţării şi lagărului socialist.

— Ce fel de aparat? a întrebat Goiciu.

— Perpetuum mobile, a răspuns Fulga.

Goiciu vibra de internaţionalism proletar. Nu putea să nu sprijine o invenţie de asemenea anvergură şi care, pe deasupra, avea şi un nume frumos. A dat ordin subalternilor să îl ajute pe omul de ştiinţă să-şi desăvârşească opera. În fiecare zi, Fulga era scos din celulă şi dus într-un birou al serviciului tehnic, unde s-a pus imediat pe treabă. Făcea schiţe peste schiţe şi întocmea memoriul justificativ. Din când în când, primea vizita comandantului, care îl trata cu ţigări şi cafea şi se interesa personal de evoluţia proiectului. Într-un fel uşor de înţeles, Goiciu se simţea coautor al iscusitei lucrări. După câteva săptămâni de muncă şi mâncare mai multă, dosarul aparatului a

fost trimis la Ministerul de Interne, spre ştiinţă şi avizare. Răspunsul specialiştilor a venit repede. Lui Fulga, i l-a transmis comandantul însuşi, care, însoţit de o trupă de paznici, a intrat în celulă ca o furtună şi i-a aplicat inventatorului o bătaie soră cu moartea. Florian Petruţ, care se afla pe atunci în aceeaşi încăpere cu generalul, mi-a spus că admonestarea primită de Goiciu din partea superiorilor fusese atât de dureros resimţită de administraţia închisorii, încât multă vreme după aceea, ori de câte ori gardienii dădeau ochii cu inventatorul, îi ardeau acestuia, din proprie iniţiativă, câte o lovitură zdravănă în cap, locul de unde plecase năstruşnica idee. Era modul lor de a-şi manifesta recunoştinţa pentru cel ce îi învăţase un cuvânt latinesc de o tulburătoare frumuseţe, de nu cumva descoperiseră ei înşişi un perpetuum mobile al bătăii.

— Ăştia nu înţeleg. Sunt prea mici, comenta cu tristeţe generalul. Dacă ar şti tovarăşul Drăghici…

Pentru tovarăşul Alexandru Drăghici, ministrul de interne, pe care îl cunoscuse direct în epoca sa de glorie, Fulga proiecta o invenţie specifică: un aparat de anchetă care să citească gândurile. Încă mai credea că pe stăpânul Securităţii îl interesa adevărul.

Ingeniozitatea generalului nu s-a oprit aici. În 1958, la Gherla, unde se petrecea întâmplarea aceasta, avea 46 de ani. În 1960, la Salcia, avea tot 46 de ani. Pusese la punct, probabil, o maşină de oprit timpul. Ca orice inventator dedicat interesului colectiv, simţea nevoia să-şi comunice descoperirile. Eram colegi de brigadă şi ni se iveau destule prilejuri de a sta de vorbă. Mi-a descris pe îndelete şi cu mare putere de sugestie cum arată cărămida imponderabilă. O casă făcută din proaspăta sa născocire ar fi putut să fie mutată dintr-un capăt în altul al satului doar cu o pereche de boi. Orice vătămare adusă construcţiei ar fi fost exclusă, întrucât, datorită unui tratament special, cărămida aceea uşoară ca fulgul era şi indestructibilă. Locuinţa nu ar fi avut nevoie nici de sobe. Ecologist cu mult înainte ca mişcările ecologiste să-şi fi marcat apariţia, Fulga se gândise cum să elimine cărbunii, cenuşa sau fumul şi găsise soluţia unor pereţi dubli, pe care să-i umple cu lână. Nu există izolator termic mai bun ca părul animalelor, m-a lămurit el. Când ciobanii umblă îmbrăcaţi, iarnă şi vară, cu cojoace miţoase şi lungi până în pământ, o fac pentru a-şi păstra o temperatură constantă; nu asudă şi nu strănută. Într-o locuinţă cu pereţi de lână, iarna ar fi cald, iar vara răcoare.

— La o casă mi-ar ajunge lâna de pe o oaie. Poate nu chiar o oaie, se răzgândi el, dar cu zece, cincisprezece oi, tot mă descurc.

Ştia că relativitatea este o condiţie de bază a oricărei creaţii şi nu ezita să-şi corijeze erorile. În timp ce recalcula cantităţile ideale de lână, omizile din găvanele ochilor tremurau jucăuş, de parcă tocmai atunci ar fi dat peste mult râvnita frunză

moale şi dulce.

— Mai am şi altele în cap, m-a asigurat el.

Nu mă îndoiam. Un om care fusese în stare să provoace arestarea altui om, pentru a intra apoi în cearşafurile aceluia şi a mânca din blidele lui, avea multe în cap şi putea să inventeze orice.

Puşcăria lucrase bine asupra fostului activist de partid. Se oferea să ducă la hazna hârdăul cu murdării, în locul oricărui deținut neputincios. O făcea oarecum dezinteresat, neridicând decât o modestă pretenție: neputinciosul să-i cedeze porția de mămăligă din ziua aceea. Fulga avea grad de general, dar comportament de ordonanță. Mi-l amintesc pe acest războinic fără armată dând asaltul asupra butoaielor în care ni se aducea mâncarea, imediat ce ele erau golite de polonicari. Tabloul este acela al unei făpturi răsturnate, cu picioarele în sus şi cu capul în jos. Părea un contorsionist de bâlci ori un animal fantastic desprins din bestiare medievale sau de pe frescele cu draci ale mănăstirilor bucovinene. Mai ales picioarele mi le amintesc, pentru că pe ele şi le ținea în aer, la vedere, pe când capul, urmat de umeri şi piept, şi-l afunda adânc în prăpastia butoiului. Erau picioare musculoase, cu genunchi noduroşi, asemenea unor pietroaie introduse în articulațiile unor ciolane lungi şi nespălate. Cracii pantalonilor alunecau pe țurloaie, înspre brăcinari, dezvelindu-i pielea albă, de un alb lăptos, pătat cu vinețeala vaselor de sânge sparte. Desculțe, vara, sau încălțate, în celelalte anotimpuri, cu nişte bocanci deformați şi plini de noroi, picioarele acelea se înălțau spre cer, se balansau şi se roteau pe gura butoiului, se crăcănau şi se sprijineau de marginea doagelor într-o viață de sine stătătoare. Ele erau creierul ce coordona mişcarea degetelor şi unghiilor de la mâini, cu care râcâia, a buzelor şi limbii, cu care lingea puținele rămăşițe din ceea ce fusese rația câtorva brigăzi. Peste aceste picioare urâte, ca şi peste şalele generalului, se abătea adesea bâta sergentului supraveghetor ce încerca să-l smulgă pe luptător din încleştarea aceea pe viață şi pe moarte. Odată, răzbit de durere, Fulga a venit cu tălpile pe pământ atât de repede, încât n-a mai avut timp să-şi desprindă trunchiul din îmbrățişarea doagelor. Cu butoiul în cap, cavalerul în armură de lemn — platoşă, coif şi vizieră, cetluite cu fâşii de papură — a făcut câțiva paşi împleticiți, după care s-a prăbuşit dezorientat. Înfrângerea este în firea lucrurilor. Pierduse bătălia, dar o pierduse cu onoare. Luptase până la capătul puterilor.

Acesta este personajul care a apreciat arta mea de conferențiar. De fapt, nu fusese o conferință, ci mai mult o şuetă, într-un grup de tineri, majoritatea elevi de liceu, care se amuzau să reconstituie *Povestea poveştilor* de Ion Creangă. Pe urmă, discuția a cuprins întreaga operă a scriitorului, iar eu le-am vorbit băieților despre *Capra cu trei iezi*, în interpretarea lui Sadoveanu. Imaginea caprei —văduvă săracă —, a iezilor — orfani neajutorați - şi a lupului — chiabur nemilos a stârnit aproape acelaşi

haz ca *Povestea poveştilor*. Cum nu exista nici un butoi cu mâncare prin preajmă, Fulga a tras cu urechea. La sfârşit, m-a luat deoparte şi mi-a zis conspirativ.

— Vă felicit pentru conferință. Mă bucur că avem lecturi comune.

Nu înțelegeam, aşa că s-a simțit obligat să-mi explice:

— Şi eu am citit *Capra cu trei iezi*.

Năravul deținutului politic de a vorbi limbi străine îi scotea din minți pe supraveghetori. Orice conversație pe care nu o înțelegeau li se părea un complot. Ura lor la auzul unor vocabule necunoscute era reflex de apărare şi act de patriotism. Ori de câte ori sunetele franțuzeşti, englezeşti ori nemțeşti le agresau urechile, se simțeau ca nişte exilați printre barbari; erau varianta întoarsă pe dos a lui Ovidiu la Tomis. Infracțiunea lingvistică se pedepsea aspru, mai ales dacă duşmanii poporului foloseau scrisul. Administrația organiza numeroase percheziții, cu scopul precis de a descoperi orice petic de hârtie ascuns în saltea, orice miez de creion strecurat în cusăturile zeghii.

Când sergenţii primeau ordin să găsească aceste corpuri delicte, despre care ştiau că există, obişnuita lor vigilenţă se transforma în înverşunare. Răscoleau paiele din saltele şi perne, sfâşiau îmbrăcămintea, te căutau în gură, te pipăiau în anus. În astfel de momente, deveneau orbi la orice altă abatere de la regulament. Atunci când căutau dicţionarele, mici cât să încapă în palmă şi întocmite cu migală de miniaturist, ignorau orice alt obiect vinovat. Treceau pe lângă acul de cusut sau cuţitul improvizat fără să le vadă. Chiar dacă ai fi avut pistoale la şold ori buzunarele doldora de grenade, nu ar fi băgat de seamă. Cu puterea lor de a se concentra asupra esenţialului, nici măcar un tanc nu le-ar fi atras atenţia.

De multe ori, găseau ceea ce căutau. Atunci, în afara înjurăturilor, a căror bogăţie şi intensitate depindeau de personalitatea caraliului, urma neapărat carcera. Un sergent norocos i-a descoperit actorului Ion Omescu o fâşie de hârtie de sac — sacii de ciment treceau prin mâinile brigăzii de constructori — pe care omul o acoperise cu nenumărate semne interzise. A privit-o încântat, a răsucit-o în toate felurile, s-a dumirit despre ce este vorba şi l-a pedepsit pe infractor cu cinci zile de izolare. Şi-a justificat măsura luată printr-un proces-verbal, întocmit pe loc, în care îşi informa comandantul că „deţinutul Omescu Ion a scris în limbi străine şi în alte limbi”. L-a citit cu glas tare, pentru a-şi verifica stilul. Renunţarea la cultura orală, în favoarea scrisului, comporta riscuri şi pentru el.

O întâmplare asemănătoare l-a avut drept erou pe studentul în filosofie Ion Mihail Popescu. Ion Popescu se născuse în Tismana Gorjului, dar chiar dacă n-ai fi ştiut că e din Tismana, ai fi ghicit că se trage de sub poalele Carpaţilor: mergea săltat, ridicându-şi mult genunchii, de parcă s-ar fi împiedicat de bolovani sau ar fi păşit peste pietrele unui pârâu de munte. Fusese arestat în urma unei lucrări de seminar despre religie şi istorie, iar martorul principal al acuzării i-a fost însuşi îndrumătorul ştiinţific al acelei lucrări, asistentul universitar Ludwig Grünberg, ajuns mai apoi profesor plin şi doctor în filosofie, autor al unor studii marxiste apreciate în epocă. Avusese o anchetă dură, dar numai din vina sa, nu a ofiţerului anchetator. Acesta îl rugase să fie băiat cuminte, îl poftise să colaboreze cu organele, ba chiar îi promisese eliberarea imediată şi un post bun, în schimbul unui nevinovat angajament de informator. Ion Popescu s-a declarat de acord, însă a pus o condiţie: să i se dea grad, cel puţin egal cu al anchetatorului său. Şi uniformă de securist, a adăugat el; nu i-ar fi plăcut să umble travestit în civil. La proces, i s-au adus o sumedenie de învinuiri, din care a înţeles că nu a uneltit singur împotriva regimului, ci ajutat de alţi colegi; unul dintre aceştia, Ernest Şendrea, îşi ispăşea şi el pedeapsa în Balta Brăilei. Pe Ion Popescu îl bântuiau doi demoni: al logicii şi al dreptăţii. Abia aştepta să treacă anii de condamnare, şapte sau opt la număr, pentru a se înscrie la Facultatea de Ştiinţe Juridice şi a afla din surse autorizate cum poate un nevinovat să-şi dovedească

nevinovăţia. O ocazie unică pentru un asemenea exerciţiu i-a oferit-o ofiţerul politic al lagărului. Într-o duminică, acesta şi-a făcut apariţia în baracă, însoţit de un sergent-major vioi, îndatoritor, cu înfăţişarea unui calemgiu de pe vremea fanarioţilor: avea călimară — e adevărat, nu atârnată la brâu —, câteva tocuri cu peniţe ruginite şi un teanc de hârtie de scris. Se vedea de la o poştă că e tobă de carte. Politrucul a ţinut un discurs frumos. Ne-a spus că ţara cunoaşte realizări extraordinare, că e strâns unită în jurul partidului şi că, în noile condiţii, ni se permite şi nouă, contrarevoluţionarilor şi duşmanilor poporului, să adresăm Comitetului Central ori Marii Adunări Naţionale cereri de graţiere a pedepselor. S-ar fi putut ca, în înţelepciunea şi bunătatea lor, conducătorii statului să ne acorde iertarea. A făcut semn ştiutorului de carte să împartă colile de hârtie tuturor deţinuţilor doritori. Spre surprinderea lui, nimeni nu dorea să fie iertat; bandiţilor nu li se urâse cu puşcăria. Şi-a reluat discursul, dând dovadă de o memorie excepţională: a spus aceleaşi lucruri cu aceleaşi cuvinte. Nici de data asta rezultatul nu a fost mulţumitor. Un singur ins a părut că îşi regretă faptele. S-a desprins chiar de lângă mine — aveam paturi alăturate —, a înaintat câţiva paşi, săltându-şi picioarele peste nişte imaginare colţuri de stâncă, a întins mâna şi a luat ustensilele puse la dispoziţie de calemgiu.

— Cum te cheamă? a întrebat acesta, voind să afle numele banditului la eliberarea căruia tocmai contribuia.

Ion Popescu şi-a scris cererea repede, pe vreo trei pagini, cu o literă mare, nervoasă, azvârlită în afara rândului, potrivit temperamentului său năvalnic. Îl urmăream cu inima strânsă, pentru că ne cunoşteam din facultate, ţineam la el, îi admiram neîmblânzirea şi îmi părea rău că se lasă păcălit de promisiunile politrucului. M-am aplecat peste umărul lui şi, de la prima frază, m-am ruşinat de gândurile mele. „Sunt fiul unor ţărani săraci şi cinstiţi, cu credinţă în Dumnezeu şi dragoste de Rege”, scrisese Ion Popescu, după care se lansase într-un protest violent, amestec de pamflet şi rechizitoriu, împotriva judecătorilor nemernici şi martorilor mincinoşi. În ultima categorie, la loc de frunte, figura asistentul universitar Ludwig Grünberg. După ce şi-a semnat cererea de graţiere, a săltat iarăşi peste bolovanii ce-i stăteau în cale şi, fără o vorbă, a predat politrucului foile. Educatorul — aşa se recomanda ofiţerul locţiitor politic — a citit compunerea şi s-a supărat:

— Asta nu-i cerere, asta-i provocare!

A făcut hârtiile ghemotoc şi i le-a aruncat în faţă. Ratase iertarea unui nevinovat, însă nevinovatul nu ratase ocazia de a-şi antrena demonul dreptăţii.

În duminica următoare a avut loc o percheziţie care a semănat al naibii de bine cu o acţiune de represalii. A participat la ea toată liota de caralii, ne-au dezbrăcat, ne-au lăsat ore în şir în pielea goală, iar baraca a fost scotocită fără milă. Printre trofeele dobândite de scotocitori se afla şi ghemotocul educatorului, netezit frumos şi pliat ca

un carnet. Între rândurile largi ale lui Ion Popescu se înghesuiau acum, cu un alt scris, o mulțime de strofe din *Infernul* lui Dante. În ciuda noii lor forme, sergentul-major tobă de carte le-a recunoscut pe dată. Nu terținele florentinului, ci foile care îi trecuseră prin mână.

— Popescule, a zis el, demonstrând o bună ținere de minte a numelui de familie, te-ai făcut cu cinci zile de izolare.

Popescu nu era de acord cu pedeapsa. Pe un ton calm şi politicos, i-a declarat supraveghetorului că nu ştie limba italiană şi că nici scrisul în limba aceea nu este al său.

— Dar hârtia e a ta.

— Nu e un argument, s-a răzvrătit demonul logicii din capul studentului în filosofie.

Sergentul-major ştiutor de carte iubea neologismele şi nu se ferea să arate că le iubeşte. Spre exemplu, în locul unui cuvânt neaoş pe care alți caralii îl foloseau la tot pasul, el zicea *materii frecale*, mult mai sugestiv, după ştiința lui.

— Ce argument? Argumentul sunt eu, a zis sergentul-major, bucuros să se identifice cu neologismul.

— Nu, domnule major, a insistat Ion Popescu, uitând că nu se află la ora de logică. Nu aşa. Ca să mă pedepsiți, vă trebuie un argument irefutabil.

— Futabilă-i mă-ta, a răspuns caraliul. Futabilă şi irefutabilă, a repetat el, pentru a-şi fixa definitiv în memorie proaspăta achiziție verbală.

Sergentului-major tobă de carte îi plăceau cuvintele alese, după cum, în egală măsură, îi plăcea să-şi explice hotărârile:

— Ca să nu mai faci gât, încă două zile de carceră.

În ciuda pedepselor, învățarea limbilor străine înflorea. O gramatică engleză, elaborată prin 1950 la închisoarea Jilava, ajunsese din gură în gură şi în lagărele de muncă. Era simplă, conținea esențialul, ar fi încăput în câteva pagini (cum îi stă bine unei gramatici) şi, după zece ani de circulație ilegală, căpătase ceva din paradoxul covoarelor persane: cu cât sunt mai călcate în picioare, cu atât mai frumos apare desenul. Despre profesia, vârsta ori soarta autorului nu se mai ştia nimic. Doar numele nu îi fusese uitat: *gramatica Johnny Rotaru* se clasicizase. Absența unor texte specifice studiului era suplinită de poezii şi replici din piese de teatru. Datorită invaziei de puşcăriaşi poligloți, acestea se îmbogățeau în ritm amețitor. Nici proza nu lipsea. Studioşii limbii germane aveau la îndemână lungi fragmente din *Aşa grăit-a Zarathustra*. Purtătorul acelei comori era cofetarul Iosif Corpas. Corpas fugise din țară cu mulți ani în urmă, trăise o vreme în Germania şi în Austria, colindase lumea (ziceau unii) până în Australia, însoțit pretutindeni de opera lui Nietzsche, pe care o învățase pe de rost. În tot acest timp, nu avusese decât un gând: să se întoarcă acasă. La primul decret propagandistic de amnistiere a transfugilor, a revenit în țară. Republica Populară Română nu mai semăna însă cu reveriile sale. A încercat din nou să plece, a fost prins şi condamnat pentru trecere frauduloasă de frontieră. Admiratorul Supraomului şi-a făcut intrarea în Bălțile Dunării cu aforismele filosofului german pe buze. După o viață de rătăciri, ajunsese în sfârşit *dincolo de bine şi de rău*. Cofetarul Corpas ilustra în chipul cel mai trist cu putință teoria *veşnicei reîntoarceri*.

La Periprava a existat la un moment dat o carte englezească adevărată: *Conferințe despre arhitectură şi pictură* de John Ruskin. O primise doctorul Eusebiu Munteanu într-un pachet cu alimente, ascunsă de soția sa Zorela într-o cutie de untură cu fund dublu. Volumul, micşorat pînă la desfigurare, prin tăierea marginilor albe, circula în tot lagărul, dar se întorcea iute în salteaua sau în perna proprietarului. Teama de percheziție îi presa pe cititori să i-l înapoieze cu mai mare repeziciune decât ar fi făcut-o dacă ar fi aparținut unei biblioteci publice. Trăgeau foloasele, dar riscul de a fi pedepsit pentru *deținere de materiale interzise* i-l lăsau doctorului, care trata cu înțelegere mica lor laşitate: nu era doctor numai de boli trupeşti. De altfel, Sebi Munteanu era familiarizat cu pericolele pe care le comportă contactul cu cartea, încă din ancheta Securității. Printre motivele condamnării sale se număra şi faptul că citise *Mein Kampf*. Ştia că, din punctul de vedere al caraliilor, între Hitler şi Ruskin nu ar fi fost mare deosebire. Acum, prin buchisirea zilnică a unei singure cărți, doctorul Munteanu devenise fără voie şi fără prea mare plăcere specialist în Gotic şi în pictorii moderni. Oricine ar fi dorit să afle cum se numesc în englezeşte ogivele, bolțile, turnurile sau frontoanele unui anumit stil ar fi putut să i se adreseze cu toată încrederea.

Tehnicile de predare țineau de domeniul aventurii. Doar profesorul Theil, sas din Braşov ori Sibiu, ura improvizația. Metoda lui se baza pe asociații şi structuri de limbă. Îşi convingea elevii să învețe două, trei limbi deodată. Un lucru spus în germană trebuia spus imediat în engleză şi, dacă învățăcelul nu se răscula, în franceză şi spaniolă. Insista asupra pronunției, de parcă, odată eliberați din puşcărie, elevii săi ar fi urmat să fie numiți ambasadori la Londra sau Madrid. O pronunție greşită îi provoca dureri de burtă. Legătura dintre vocală şi crampă era atât de strînsă, încât un sunet fals îl făcea să se tăvălească printre paturi, în prada unor colici spectaculoase, chiar dacă omul era sănătos. Avea un vocabular de o bogăție impresionantă. Ştia mii de cuvinte pe care nu le foloseşte nimeni, dar le uita adesea pe cele obişnuite. Dacă i se cerea să traducă un cuvânt pe care îl uitase, profesorul Theil îşi ştergea ochelarii, aburiți brusc, şi răspundea că respectivul cuvânt nu există în dicționare. Când cineva l-a întrebat cum se spune buric în engleză, teoria structurilor nu a mai funcționat. Theil şi-a amintit cuvântul în germană, şi l-a amintit în franceză şi spaniolă, dar în engleză nu şi l-a amintit.

— Englezii nu au buric, a declarat el.

Profesorii nu trebuiau să fie neapărat profesori. Un pianist din Craiova, Jula, dădea lecții de franceză rezumând şi povestind poemele în proză din volumul lui André Gide *Fructele pământului*. Vorbea fluent franțuzeşte, însă avea dificultăți cu româna. Când se încurca în traducere, calchia originalul fără să clipească: fructele pământului deveneau nurituri terestre.

Nici predicatorii nu erau de lepădat. Fratele Jinga se născuse în Statele Unite ale Americii, din părinți ardeleni emigrați în timpul primului război mondial. Făcea parte dintr-o sectă religioasă şi venise în România de tânăr, ca să evanghelizeze poporul din care se trăgea. Când regimul comunist a interzis activitatea sectelor, scoțându-le în afara legii, misionarul şi-a urmat netulburat chemarea. În închisoare, ca şi în libertate, încerca să-şi lumineze semenii. Nu accepta să învețe pe nimeni englezeşte, nu se pricepea la aşa ceva, însă accepta să predice tuturor. Dacă Dumnezeu hotăra să o facă în engleză, Jinga se supunea poruncii divine. Pe lângă o mulțime de profeții sumbre, de la el am învățat câteva pilde, alegorii şi parabole de o stranie frumusețe. Le rostea într-un limbaj biblic din alte veacuri, perfect inadecvat conversației obişnuite la care aspiram. Înțelesul vorbelor cădea peste noi ca ploaia peste un ogor nelucrat; accentul lui american ne atrăgea mai mult decât înțelepciunea Vechiului Testament.

Şi Saşa Ivasiuc dădea meditații de engleză. Ştia limba, ca să zic aşa, din scutece. Avusese o dădacă din Anglia, stabilită la Sighet, anume, parcă, pentru a-l învăța pe viitorul romancier *Scufița Roşie*. Îi spunea povestea pînă îl adormea. Fusese o metodă bună, iar acum, la Salcia, Ivasiuc se simțea dator să o experimenteze pe pielea altora.

Dădea lecţii, dar era şi un mod secret de a se întoarce în copilărie. Talentul său de dădacă era evident. Când se întâlneau prin curtea lagărului, elevii săi, oameni în toată firea, ajunseseră să-şi vorbească, în loc de salut, ca în basmul lui Perrault, scris în franceză, povestit în engleză de o femeie fără ţară şi repovestit de Saşa, cu un nobil accent maramureşean:

— Ce braţe mari ai, bunicuţo!

— Ca să te pot îmbrăţişa mai bine, fetiţa mea.

— Şi ce dinţi lungi ai, bunicuţo!

— Ca să te pot mânca.

Dialogul îi transforma în copii. Îşi subţiau glasul sau şi-l îngroşau, până la mârâit, după cum o cerea personajul pe care îl interpretau.

Aceasta era faza de iniţiere. În faza de perfecţionare, Saşa Ivasiuc îi punea pe elevi să traducă tot ce se referea la universul puşcăriaşului. Roabele de pământ, ciorba de murături, sârma ghimpată, bastoanele caraliilor îşi căutau corespondentul în limba lui Shakespeare. La indicaţiile profesorului, elevii se îmbrăcau şi se dezbrăcau de zeghe, prăşeau sau urcau pe rampele digului, îşi spălau gamela sau obielele. Numai Vlad Brussescu visa la plaje însorite. Cucerise cândva, în staţiunea Eforie, un grup de cehoaice, doar cu o sticlă de votcă şi o lămâie. Acum se chinuia să refacă în englezeşte traiectul acelei cuceriri, ignorând orice disciplină şcolară.

— Învăţătorule, întrerupea el activitatea serioasă a celorlalţi, cum se spune „Sânii tăi sunt ca nişte valuri"?

Saşa îi răspundea şi îşi relua bombardamentul întrebărilor privitoare la paiele din saltele şi boabele de arpacaş. Vlad Brussescu nu avea însă astâmpăr:

— Învăţătorule, cum zic „Nisipul ia forma trupului tău"?

Scârbit de atâta lubricitate, profesorul îşi orienta elevii către un domeniu mai cast, cel al legăturilor de familie:

— Ia să traducem noi: „Deşi vărul nepotului meu s-a logodit cu mătuşa naşului său, în Scoţia plouă".

Singurul care reuşea să se descurce era părintele Chiriac. Rezolva problema rudeniei, cu ameţitoarele ei încrengături, fulgerător. Nu lăsa pe nimeni să i-o ia înainte. După cum, se repezea cel dintâi şi la propoziţiile simple: răspundea, întreba, iar răspundea, ştiind totul. Apucăturile de premiant ale părintelui îi descurajau pe ceilalţi şcolari şi îl întristau pe profesor.

— Părintele Chiriac trăieşte singur, mi-a spus Saşa.

Se înşela. Părintele Chiriac nu trăia singur, ci în raiul culturii, în totală libertate, ca pe vremea gerului de Sf. Nicolae, când învinsese Apocalipsa. Avea, cred, preştiinţa limbii, altfel nu se explică rapiditatea cu care înţelegea orice subtilitate de morfologie sau sintaxă, cu o capacitate de înregistrare uluitoare. Se prea poate ca Sfântul Duh, cel

ce îi învățase pe apostoli să vorbească în toate limbile neamurilor, să fi pogorât şi asupra lui, sub forma unei gramatici universale. Rând pe rând, elevii se retrăgeau. Singurul care nu se dădea dus era părintele Gheorghe Chiriac. Suferea de insațietate culturală. O dată, când lecția s-a ținut pe patul meu de pe craca de sus, bulimia lingvistică a părintelui l-a scos din sărite pe profesor. L-a privit țintă pe unicul elev rămas şi, cu cel mai bun accent Oxford al său, a declarat ca şi cum s-ar fi adresat unei clase întregi:

— Domnilor, acum plec.

A folosit prezentul continuu, bizarerie a limbii engleze, care, tradus cuvânt cu cuvânt, sună aşa: „Eu sunt plecând". S-a lăsat să cadă într-o rână, sprijinindu-şi cotul de perna sub care îmi țineam periuța de dinți. S-a auzit un pârâit; ultima mea legătură cu civilizația se sfărâmase. Saşa Ivasiuc nu pleca nicăieri. Însă ideea că un om există doar plecând l-a convins pe părintele Chiriac. A luat-o către alt colț al barăcii.

Setea de cunoaştere era, în fond, un deghizament al nefericirii, refuzul nostru de a ne abrutiza. Ca sistemul să funcționeze, elevul trebuia să joace, la rândul lui, rolul profesorului. Pentru noțiunile elementare am avut şi eu câțiva şcolari. Unul dintre ei se numea Minculescu, era din Turnu Măgurele şi avea copii de vârsta mea. După vreo lună de engleză intensivă, progresele au fost minime. Deosebirea dintre verbele *a avea* şi *a fi* şi dintre adjectivele perechi rămânea un mister. Dacă îi cereai să spună *Am un copil mic*, puteai fi sigur că îți va răspunde *Sunt un copil mare*. Când i-am propus să renunțe, m-a rugat să continue:

— Mai uit şi eu de dorul de casă.

De nu ar fi fost dorul, sentimentul acela ilegal, dar imposibil de controlat, bandiții ar fi putut să se declare mulțumiți. Baraca înlocuia biblioteca, salonul, amfiteatrul, spațiul de reculegere şi rugăciune. Întreaga noastră biografie se condensa în ea, ca arborele în sămânță. Trăiam într-un calendar nou, al unei lumi noi. În perioadele de cracă nu eram obligați să gândim. Nu trebuia să ne facem griji nici pentru ziua de azi, nici pentru ziua de mâine. Nu trebuia să scurmăm pământul şi nici să-i culegem roadele. Mâncarea ni se aducea la ore fixe, nouă nu ne rămânea decât să o mestecăm. Pentru deținutul de rând, gândea brigadierul. Pentru brigadieri, gândea gardianul. Pentru gardieni, comandantul lagărului. Un Hamlet îmbrăcat în zeghe ar fi fost o prostie de neînchipuit. „A fi sau a nu fi" era treaba Securității, a ministrului Drăghici, a lui Gh. Gheorghiu-Dej, a Kremlinului. Nu le puteam lua noi un atribut pentru dobândirea căruia sacrificaseră valorile esențiale ale civilizației. După câte ne făcuseră, doar ei aveau dreptul să hamletizeze.

Florin Constantin Pavlovici
Tortura, pe înțelesul tuturor

151

Contemporary
Literature Press

http://editura.mttlc.ro
Bucharest 2014

12
Plantoanele

Haosul trebuia organizat. Ideea că dezordinea este mama ordinei nu fusese asimilată nici de conducerea lagărului, nici de puşcăriaşi. Fiecare brigadă avea brigadierul ei, fiecare baracă, un planton, fiecare lagăr, un grup restrâns de informatori. Ca să ajungi brigadier, trebuia să fii numit de administrație sau, mai rar, să fii ales de camarazii tăi. Şi într-un caz, şi în altul era nevoie de consimțământul celui în cauză. Dacă te numea administrația, urma să slujeşti interesele administrației; dacă te alegeau deținuții, trebuia găsită o cale de mijloc care să mulțumească ambele tabere. Calea de mijloc fiind însă tăiş de brici, prea puțini brigadieri izbuteau să păstreze echilibrul. Din reprezentanți ai deținuților în fața administrației, se transformau repede în vârfuri de lance ale administrației împotriva tovarăşilor de suferință; aproape inevitabil, deveneau sluga tuturor sergenților. Informatorii — noi le spuneam turnători sau ciripitori — aveau o situație mai puțin confuză. Ei erau voluntari şi cunoşteau un singur stăpân: ofițerul politic. Numai plantoanele erau ale nimănui. Nu depindeau nici de gardieni, nici de politruc. Se alegeau de la sine, prin selecție naturală, potrivit gradului de decădere fizică. Plantoanele erau epavele, schilozii, muribunzii. Câteodată, când ne întorceam seara de la dig, nu mai găseam plantonul. El odihnea la morga din izolator, construcția aceea sumbră dintre bucătărie şi latrină, mai apropiată totuşi de aceasta din urmă, din rațiuni de igienă, desigur. Slujba plantonului era simplă. După plecarea brigăzilor la lucru, el rămânea să alinieze paturile, să întindă păturile, să măture pardoseala de pământ. De păzit, nu avea ce păzi; pentru că nu existau bunuri, nu existau nici hoți. Aşa uşoară cum părea ea, slujba aceasta era o anticameră a morții şi dura puțin. Dacă omul se încăpățâna să nu moară şi se înzdrăvenea cât de cât, se pomenea pompat către muncile exterioare, de unde, pe un drum ceva mai întortocheat, ajungea tot la morgă.

Un planton longeviv a fost doctorul Dabija. Îl cunoşteam din Jilava, când mă izbise slăbiciunea lui, ceva nemaiîntâlnit până atunci, şi mă cutremurasem la gândul că nişte semeni ai mei, chiar dacă ofițeri de Securitate, fuseseră în stare să lovească în anchetă un om atât de lipsit de puteri. Acum, înfățişarea lui îmi trezea amintiri de pe vremea liceului. Laboratorul de ştiințe naturale al şcolii avea pereții împodobiți cu păsări împăiate, iar pe rafturile prăfuite se înşiruiau mostre de roci, cristale şi câteva borcane cu peşti, broaşte, şerpi şi alte animale mici, conservate în alcool. Colecția,

bogată înainte de război, fusese distrusă în cea mai mare parte, odată cu invazia armatei sovietice. Soldaţii încartiruiţi în clădirea liceului aruncaseră materialul didactic şi băuseră conservantul. Piesa cea mai preţioasă a laboratorului era un schelet uman, lucios şi îngălbenit de timp. Întotdeauna, la orele de anatomie, îl aduceam în clasă, într-o mare şi grotescă veselie. Scheletul aparţinea unei femei tinere, iar băieţii îl botezaseră „Doamna Florea", după numele profesorului care îl achiziţionase. Până să sune clopoţelul şi să înceapă lecţia, aveam timp berechet să-i atârnăm de gât tot felul de găteli, să-i punem o haină pe umeri, ţigară între dinţi, creioane între degete, fular şi şapcă de licean. Cu acest schelet semăna doctorul Dabija. Doamna Florea avea oase subţiri, fixate cu sârmă, ce tremurau şi clămpăneau la fiecare atingere, spre înfiorarea multora dintre noi. Oasele doctorului, parcă şi mai subţiri, prinse cu tendoane şi sgârciuri uscate şi învelite într-o piele transparentă ce părea încleiată pe ele, erau ţepene şi silenţioase. Sprijinit în târn, un mănunchi gros de nuiele de salcie, doctorul stătea ore întregi în picioare, nemişcat şi tăcut, sustras oricărei realităţi percepute de muritorul de rând. Atunci, scheletul-planton aducea şi a pasăre împăiată.

Doctorul Dabija, condamnat în lotul „Rugului aprins", fusese asistent universitar la Facultatea de Medicină, dar nu părea a fi om de ştiinţă. Avea aerul că se folosise de studiu şi cercetare tocmai spre a se convinge de inutilitatea lor. Vorbea despre suflet ca despre un lucru tangibil, care şi-ar avea sediul pe undeva prin zona plexului solar.

— Exact aici, zicea el, împungându-şi cu falanga ascuţită a degetului arătător un loc nevăzut de sub furca pieptului.

Era de părere că lumea se compune din energii armonice şi energii dizarmonice, aflate într-un echilibru extrem de precar. Păşea uşor, aproape plutind, evitând orice mişcare bruscă, orice gest violent, ca nu cumva să strice acel armistiţiu gingaş dintre bine şi rău. Părăsea interiorul barăcii cu nesfârşite precauţii şi numai din motive bine întemeiate. Neputând să atingă încremenirea, se mulţumea să o teoretizeze.

— Vedeţi mătura asta? m-a întrebat el odată.

A cumpănit puţin târnul, după care l-a azvârlit cu putere în aer, fără să-i lase însă coada din mână. Măturoiul a descris un arc, s-a izbit de tavanul scund al încăperii şi a revenit la picioarele lui, cu câteva vârfuri de nuia rupte.

— Nu se ştie dacă mişcarea asta dezordonată şi inutilă nu va dezlănţui cândva o catastrofă.

Demonstraţia părea convingătoare. Nu era întru totul exclus ca dizarmonia care rupsese beţele măturii să provoace, urmând legile armonice ale dominoului, cine ştie ce comoţie universală. Mă uitam la mănunchiul de nuiele şi nu îmi era greu să îmi

imaginez căderi de stânci, arbori prăbuşiţi, şesuri inundate, avalanşe, cutremure de pământ şi cataclisme cosmice. Din categoria catastrofelor făceau parte şi molimele. Doctorul Dabija susţinea că bolile, nu numai cele psihice, dar şi cele fizice, se dezvoltă din personalitea individului. Dacă structura sufletească a unui om este incompatibilă cu ciuma, el ar putea să trăiască toată viaţa printre ciumaţi, fără să păţească nimic. La rădăcina răului, a oricărui rău, stau *faptele noastre din veac*, zicea doctorul. Nici măcar un junghi nu-şi are o cauză imediată; până şi un furuncul e programat cu generaţii înainte. M-a privit cu atenţie şi mi-a spus:

— Dumneavoastră nu v-aţi putea îmbolnăvi niciodată de plămâni. În schimb…

A făcut o pauză şi a întrebat:

— V-aţi visat vreodată într-o groapă adâncă ori într-o peşteră din care nu puteaţi ieşi?

Era chiar visul care îmi revenea periodic: un puţ de mină părăsit, o lumină ce abia se zărea deasupra capului, iar eu, prăbuşit în adânc, trăiam disperarea că nu voi ieşi niciodată la suprafaţă. Vise de frustrare şi neputinţă aveam cu duiumul, dar în cazul acestuia mă deşteptam epuizat, cuprins de o tristeţe nesfârşită.

— Da, asta e, s-a lămurit el, fără să mă lămurească însă şi pe mine.

Se apucă să măture murdăria dintre paturi, cu grija de a nu stârni prea tare norul de praf. Era un act aproape gratuit, întrucât beţele din târnul lui nu ar fi putut să adune nici măcar frunzele dintr-un parc. Aşa cum stătea aplecat de mijloc şi cu umerii aduşi, craniul doctorului Dabija apărea ca într-o planşă de anatomie, desenat perfect. Sub pielea străvezie, fără pic de carne ori grăsime, se vedea bine locul de îmbinare a oaselor. Din orbitele largi, două mari pete colorate îi înseninau faţa de mort. Sclipirea vie şi prietenoasă a ochilor marca deosebirea de esenţă dintre capul lui şi capul Doamnei Florea. Doctorul Dabija era şi el un schelet, dar un schelet ce semăna leit a om. Într-un anume fel, era sănătatea întruchipată.

Într-o zi, Saşa Ivasiuc s-a lansat într-una dintre teoriile lui construite din nimic, pe care fie le uita imediat ce le epuiza noutatea, fie le folosea pentru a le combate cu o teorie diametral opusă. Făcea elogiul acţiunii, al călătoriei fără întoarcere, al aventurii în necunoscut şi, pentru a-şi ilustra teza, îi căşunase pe normanzi. Îl încânta o populaţie care îşi părăseşte căminele din nordul îngheţat, atacă cetăţi presupuse a fi inexpugnabile, le cucereşte, trece prin foc şi sabie sate, oraşe, supune popoare întregi şi pleacă mereu mai departe, pe Rin, Tamisa, Vistula ori Volga, întemeind regate în Spania ori Sicilia, ţintind neîncetat să ajungă la capătul lumii. În imaginaţia lui jucăuşă, fleşa catedralelor gotice devenea o corabie vikingă, cu prova îndreptată spre Dumnezeu, pe care, în orgoliul lor iconoclast, normanzii şi-ar fi dorit să-l colonizeze. La observaţia cuiva că este vorba, totuşi, de neamuri şi de culturi diferite, Saşa a tranşat chestiunea brutal:

— Normanzii sunt şi goţi şi vikingi, aşa cum păsările sunt şerpi, la origine.

Nu-i plăcea să i se smulgă o cărămidă din edificiul pe care tocmai îl înălţase.

Nu cred că doctorul Dabija a asistat la demonstraţia aceasta, pentru simplul motiv că nu era interesat de discursul altuia. Totuşi, peste puţin timp, mi-a fost dat să aud nişte consideraţii ce păreau replica directă la teoria exploziei normande. Popoarele care nu se mai întorc de unde au plecat sunt dizarmonice, zicea doctorul. Fac istorie, dar o fac rău. O fracturează şi o abat de la cursul firesc. Nici un popor creator de cultură nu migrează, el călătoreşte. Iar într-o călătorie, întoarcerea e sacră. Numai ea îţi dă stabilitate.

— Secretul marii culturi greceşti este circumvagia, călătoria în cerc, se hotărî el să-şi exemplifice teza.

Şi de această dată, argumentul cel mai convingător al demonstraţiei părea să fie târnul. Rotindu-l ca pe un compas, în jurul fragilei sale persoane, doctorul Dabija a trasat pe pardoseala de pământ a barăcii mai multe cercuri concentrice.

— Cultura, ca şi religia, nu se poate naşte în două locuri, deodată, preciză el.

Tăind desenul cu câteva raze, a continuat să-mi explice că, la începuturi, a existat un singur centru de iniţiere, opera unei revelaţii, desigur, care s-a răspândit apoi în cercuri din ce în ce mai largi. Pe măsură ce circumferinţa s-a îndepărtat de centru, sensul acelei revelaţii s-a degradat. La extreme, acolo unde legătura cu matca s-a şters, mesajul prim aproape că nu mai e de recunoscut, a încheiat el.

Într-adevăr, cercurile îndepărtate se cam şterseseră. Sub tălpile deţinuţilor, ce călcau peste ele, abia de se mai ghiceau sfărâmăturile sublimei iniţieri. Aparent, era o poveste despre cultură şi istorie; în realitate, doctorul Dabija făcea o descriere savantă a slujbei sale de planton. În cei doi ani cât am stat în lagărul de la Salcia, rarele mele convorbiri cu scheletul circumvagant au fost de-a dreptul captivante. Îl ascultam şi trăiam momente asemănătoare acelora trăite în internatul şcolii, când citeam cu delicii cărţi interzise de pedagogi.

La Salcia, a existat şi un planton atipic: Titi Mangeavas. Sănătos, oricum, mai sănătos decât majoritatea celor ce lucrau la dig, sprinten la minte, prietenos şi locvace, putea fi văzut în toate barăcile, pe treptele infirmeriei sau în uşa bucătăriei, fiind cunoscut de toată lumea şi cunoscând, la rândul său, pe toţi deţinuţii. Mersul leneş, de curcă îndopată, nu-l împiedica să fie un călător neobosit prin cele mai ascunse cotloane ale lagărului, colectând ştiri, răspândind zvonuri, cu seriozitatea unui mesager de curte domnească. Biografia lui era rezultatul mitomaniei. Ea se schimba de pe o zi pe alta, în funcţie de credulitatea interlocutorului. Lansase zvonul că ar fi fost asistentul lui G. Călinescu, la Catedra de Estetică a Universităţii din Iaşi, fără să-i pese de faptul că nici vârsta, nici pregătirea academică nu i-ar fi permis acest lucru. În alte împrejurări, pretindea că ar fi fost avocat, coleg de barou şi prieten cu Ionel Teodoreanu, doar pentru că îi citise literatura. Îi plăcea să povestească fragmente din romanul *La Medeleni*, în variante mai siropos-romantice decât originalul, sau să citeze metafore inexistente în carte, pe care le-ar fi auzit chiar din gura scriitorului. „Mi-e inima ca o minge cu care nu te poţi juca”, i-ar fi spus odată Ionel Teodoreanu, pe care relatările lui Mangeavas îl plasau într-o curioasă postură de femeie îndrăgostită. Prea puţini se revoltau însă împotriva unor minciuni inofensive, susţinute cu farmec şi fantezie. De altfel, lucrul ar fi fost riscant. Când Ionică Varlam s-a arătat neîncrezător în legătură cu pretinsele studii juridice ale plantonului, acesta a desfăşurat, spre a-l convinge, o strategie de subtilitate orientală. A aşteptat o zi în care Ionică să se afle în acelaşi grup cu Ion Omescu şi, adresându-se actorului, l-a întrebat cu un aer nostalgic:

— Îl mai ţineţi minte pe profesorul Cutare, de drept civil?

Mai înainte de a fi urmat Conservatorul de Artă Dramatică, Ion Omescu fusese student la Facultatea de Drept. Nu se putea să nu îşi amintească de un profesor celebru în mediile intelectuale bucureştene. Exploatând buna memorie a actorului, Titi Mangeavas a continuat:

— Stăteaţi în primele bănci ale amfiteatrului.

Aşa era. Falsul jurist intuise corect. Un tânăr studios ca Ion Omescu nu ar fi putut să stea în ultimul rând al sălii de curs.

— De acolo ne ştim, a zis Mangeavas, uitându-se fix la Ionică Varlam.

Ion Omescu nu se declarase solidar cu pluralul folosit de planton, dar nici nu negase deschis posibilitatea de a fi fost colegi. Nu îşi amintea de el şi tăcuse prudent. Totuşi, din acel moment, ori de câte ori se pomenea numele lui Omescu în vreo discuţie, Titi Mangeavas exclama:

— A, da, colegul meu de facultate!

Se folosea de tăcerea actorului ca de o diplomă de studii. Minciuna căpătase legitimitate. Şi tot din momentul acela a întrerupt orice relaţie amicală cu Ionică.

Trecea pe lângă el şi se prefăcea că nu îl vede. Pe de altă parte, se interesa de soarta lui, de parcă mai tânărul său camarad de puşcărie s-ar fi aflat la sute de kilometri depărtare şi nu între sârmele aceluiaşi lagăr:

— Ce mai face domnul Varlam? De când nu-l mai văd, mi-a devenit foarte drag.

La rândul său, Ionică Varlam nu mai îndrăznea să-i conteste calitatea de jurist sau pe aceea de estet. El se îndoia doar de faptul că prietenul lui Teodoreanu şi asistentul lui Călinescu ar fi absolvit vreodată liceul sau oricare altă şcoală, afară de şcoala unde elevii sunt învățați să mintă.

Titi Mangeavas era şi poet. În timpul său liber, care se întindea pe întreaga durată a zilei de muncă, el făcea versuri. Le şlefuia îndelung, producând nenumărate variante ale aceleiaşi strofe, incapabil să renunțe la vreuna dintre ele, păstrându-le pe toate şi prezentându-le ascultătorilor ca mărgelele pe ață. În limbajul său metaforic, aceste deşeuri se numeau *echivalențe*. Era un cuvânt-cheie, cu care artistul descuia şi alte cămări, decât cele ale poeziei.

Mi-a rămas in minte o seară în care brigăzii mele, abia întoarse de la dig, i-a venit rândul la curățatul cartofilor pentru bucătărie. Plouase toată ziua, eram uzi până la piele, am adus sacii de la magazie, i-am răsturnat în mijlocul barăcii şi ne-am pus pe treabă. Eram atât de obosit, că scăpam cartoful din mână şi îmi cădeau pleoapele, ca drogat. Titi Mangeavas, odihnit şi cu zeghea uscată, s-a aşezat lângă mine. Dăduse altă formă unei poezii mai vechi şi se simțea obligat să mi-o recite:

O, gipsul anticelor linii,
O, albele statui de Fidias,
Pe care-n suflet ți le-alinii,
Când întâlneşti Elada în atlas!

Ştiam strofa, mi-o mai spusese şi altă dată, însă, acum, avea un vers nou. Mă privi cu ochii lui negri, umezi şi pofticioşi, reluă ultimul vers şi-l continuă cu adaosul de peste zi:

Când întâlneşti Elada în atlas
Şi iscăleşte Titi Mangeavas.

— Echivalențele, domnule Pavlovici, echivalențele, îmi şopti el, aproape prăbuşit pe umărul meu şi străduindu-se să-mi atingă urechea cu buzele lui lipicioase.

Ce înțelegea el, cu adevărat, prin echivalențe, urma să ni se confirme mai târziu, când şi-a găsit un ucenic în persoana unui tânăr frontierist, fost student la teologie. Tânărul ura digul. El, care se visase hoinărind prin lumea întreagă, se îndrăgostise acum de adăpostul oferit de cei patru pereți ai barăcii. Se pitea prin colțuri, se ascundea sub paturi şi, până la plecarea brigăzilor la lucru, aproape nu era de găsit. Când caraliii îl târau afară, pe platoul de adunare, izbutea să se furişeze şi să se amestece printre bolnavii din acea zi, cu agilitate de şoarece scăpat din ghearele pisicii.

Odată numărat, țâşnea, nevăzut, înapoi în baracă. Îndura insultele şi loviturile supraveghetorilor, dar pe poartă nu ieşea. Nici un preț nu i se părea prea mare ca să scape de munca de rob. Pe acest inadaptat l-a convins Mangeavas să doarmă în acelaşi pat cu el şi l-a luat sub aripa sa protectoare. Cu relațiile pe care şi le făcuse în lagăr, nu numai printre brigadieri sau doctori, dar şi printre gardieni, a reuşit să-şi apere protejatul de neplăcerile digului, să-i obțină scutiri medicale şi să-l transforme într-un fel de ajutor de planton. Sub-planton, ziceau răutăcioşii. Candidatul la popie a apucat cu nădejde acest ultim colac de salvare şi, de atunci, nu s-a mai dezlipit de binefăcător. Armega, aşa îl chema pe proaspătul adept al teoriei echivalențelor, fusese prins de grănicerii români pe când încerca să treacă frontiera cu Iugoslavia, dar povestea cu mult talent că ar fi asistat la manevrele flotei americane din Mediterana, în drumul ei triumfal spre Bosfor şi portul Constanța. Istoria, pe cât de frumoasă, pe atât de absurdă, îi umplea de speranță pe aceia dintre noi care aşteptau de ani şi ani venirea americanilor. Ca şi cum mitomania ar fi fost o boală molipsitoare, băiatul învățase câte ceva de la rafinatul său magistru.

Cam pe atunci, Titi Mangeavas şi-a lărgit sfera preocupărilor literare. Şi-a descoperit afinități cu Baudelaire şi s-a apucat să transpună în româneşte poezia *Unei malabareze*. Traducerea suferea schimbări de la o zi la alta, devenea din ce în ce mai muzicală şi se îndepărta tot mai tare de original. Încăpea în ea şi creația personală a traducătorului:

În Malabar se lasă seară,
Tu îți întinzi pe-o rogojină
Desenul unui trup de ceară
Şi păsări colibri visezi, senină.
Vai, Titi Mangeavas semnează iară.

Până la găsirea formei ideale, micile imperfecțiuni ale ritmului erau suplinite cu vârf şi îndesat de o clătinare deosebit de expresivă a capului şi de catifelarea accentuată din glasul traducătorului. Cum nu avea prejudecăți, Titi Mangeavas lăsa frâu liber instinctelor poetice. Un sunet nobil putea fi înlocuit oricând cu unul mai puțin nobil, fără ca asta să reprezinte, neapărat, o pierdere. Asemănarea şi substituirea, susținea el, stau la baza oricărei arte. Până şi tinerii teologi ajunseseră să-i placă nu din viciu, ci din dragoste pentru echivalențe.

Printre îndatoririle de planton ale lui Titi Mangeavas era şi aceea de a duce rufele la spălat. Treaba se potrivea oarecum cu firea lui sociabilă şi iscoditoare. Zăbovea îndelung prin barăcile cărora le venea rândul să schimbe aşternuturile, stătea de vorbă cu inapții din ziua aceea, recita ultima variantă a celei mai recente poezii şi, cu bocceaua la spinare, se îndrepta către poarta lagărului. Spălătoria se afla în exterior şi aparținea deținuților de drept comun. Sub supravegherea sergentului de serviciu,

Mangeavas înmâna unui hoț maldărul de rufe murdare şi le primea pe cele curate. Ascuns printre aşternuturi, mai primea şi câte un pachet de țigări. Fiind el însuşi fumător înrăit, avea toată înțelegerea pentru cei cărora le ardea buza să tragă un fum. Împărțea darul cu aceeaşi generozitate cu care îşi împărțea versurile.

Ilegalitatea aceasta, nici măcar bănuită de caralii, nu a scăpat ochiului ager al lui Deutsch. Din câte spuneau foştii lui colegi de celulă, Deutsch era fiu de rabin sau student la teologie sau amândouă la un loc. Bine crescut, rezervat şi politicos, el făcea bună impresie şi atrăgea simpatia oamenilor. Avea spirit de inițiativă şi a intuit corect avantajele unui contact organizat cu vecinii noştri de la dreptul comun. Într-o dimineață, încă pe întuneric, s-a strecurat pe lângă mustăciosul Dandu, paznicul voluntar al îngrăditurii, a intrat în bucătărie, a înşfăcat tava cu mămăligi a uneia dintre cele douăzeci şi patru de brigăzi şi s-a întors, la fel de grăbit precum plecase, în baracă. Aici, a împărțit rapid prada câtorva inşi cu care se înțelesese dinainte. Când brigadierul păgubit s-a trezit că nu are ce să dea de mâncare oamenilor, era prea târziu. Numai dacă ar fi despicat burțile tuturor deținuților, i-ar fi descoperit pe beneficiarii jafului. Cât despre autorul loviturii, abia după mai multe zile a fost identificat. A primit destule înjurături şi amenințări, dar şi admirația de care se bucură la români pungaşii de clasă.

Furtul acesta, Deutsch l-a tratat ca pe un împrumut şi o investiție. În scurtă vreme a şi fost în măsură să-i despăgubească pe cei înşelați. În ciuda regulamentului, mai existau la Salcia deținuți care reuşiseră să-şi salveze din percheziții câte o cămaşă de mătase ori de poplin, câte un pulover de mohair, câte un prosop pluşat, cu etichetă franțuzească. Pe aceştia îi contactase noul om de afaceri. În schimbul mămăligilor, el s-a văzut proprietarul unui frumuşel depozit de obiecte de lux. Mica avere, câştigată cu atâta ingeniozitate şi risc, a fost valorificată cu ajutorul lui Mangeavas. Ascunsă în bocceaua cu rufe murdare, îmbrăcămintea a ajuns în mâinile deținuților de drept comun. Hoții s-au purtat ca nişte domni. Au oferit un preț bun. Câteva luni, până la plecarea lor spre alte zări, în lagăr a intrat o apreciabilă cantitate de tutun. Aşa s-a născut la Salcia comerțul: două, trei țigări pentru o porție de mămăligă, două, trei mămăligi pentru o cămaşă. Existau fumători care s-ar fi lipsit oricând de mâncare, pentru un chiştoc de țigară, după cum existau oameni care şi-ar fi vândut şi sufletul, pentru a-şi potoli, măcar o singură dată, foamea. De aceştia s-a folosit Deutsch. El i-a redat comerțului demnitatea de începuturi: valoarea unei mărfi este valoarea ei de întrebuințare. Fiind un supraviețuitor dotat, el a înțeles fără greş că, în condiții de puşcărie, un frac nu face doi bani, în comparație cu o gamelă de ciorbă. Din profitul obținut, preacinstitul negustor şi-a plătit şi datoriile către cei ce nu îi apreciaseră tâlhăria. Nu numai că nu şi-a pierdut clienții, dar şi-a extins afacerile la scara întregului lagăr. Dacă nu i-ar fi fost frică de reacția administrației, Deutsch ar fi

înfiinţat, probabil, şi jocuri de noroc. Judecând după lipsa de scrupule cu care furase mămăliga semenilor săi, i-ar fi stat bine ca proprietar de tripou.

În perioada aceea de prosperitate economică, în Titi Mangeavas s-a petrecut o schimbare. Era la fel de generos ca înainte, oferea ţigări întregi, nu jumătăţi sau mucuri, însă avea un aer umil de câine bătut, iar mersul său, şi aşa leneş, părea al unei babe cocârjate de ani şi suferinţe. Stârnea compasiune. Când l-am întrebat de nu cumva e bolnav, mi-a răspuns cu o parabolă. Mi-a vorbit despre un negustor, un soi de aventurier al combinaţiilor financiare, care îşi uimise partenerii şi cunoştinţele cu uşurinţa cu care trecea de la sărăcie la bogăţie, de la bogăţie la faliment. Atunci când sărăcea, se purta ca un nabab. Dădea bacşişuri scandalos de mari, se plimba în trăsuri de lux, aştepta să fie salutat şi răspundea la salut mai mult în silă. Când se îmbogăţea, se îmbrăca modest, bătea străzile pe jos, făcea loc trecătorilor şi îşi scotea larg pălăria, în faţa tuturor cunoscuţilor şi necunoscuţilor.

— Negustorul acela sunt eu, şi-a încheiat Titi Mangeavas povestea.

Goya

3
Primele eliberări

Primăvara anului 1960 ne-a găsit la ieşirea din satul Agaua, la doi paşi de casele localnicilor. Pe malul Dunării, prin încâlcitura rădăcinilor de salcie, nu se vedeau ghiocei. Pentru noi, simbolul noului anotimp au fost urzicile. Au răsărit frumos, tufe maronii şi înţepătoare, pe toată marginea viroagei în care lucram. Pământul se zvântase, iar locul spălat de torenţi s-a acoperit de tulpinile lor viguroase, ca de nişte straturi de zarzavat. Preoţii romano-catolici le tăiau mărunt şi le îndesau în gamela cu ciorbă, până ce zeama chioară de prânz căpăta consistenţa unui stufat. Erau atât de pricepuţi la tocatul lor, laolaltă cu iarba şi alte buruieni, încât le-ar fi stat bine cu şorţ de bucătar, tot aşa de bine ca în odăjdii, probabil. Obişnuiţi să predice chiar şi la ceasul mesei, ne îndemnau să nu ne ruşinăm şi să facem la fel; campioni ai exemplului personal, mâncau şi lăudau în cor virtuţile acelor trufandale.

— A vitamina, fiule! se bucurau ei, jumătate ungureşte, jumătate româneşte.

În Duminica Paştelui, parcă ar fi fost sărbătoare. Ne-au scos la muncă, e adevărat, însă aerul era transparent, soarele încălzea plăcut, iar sergenţii ne lăsau în pace. Urcam agale pe panta digului şi, odată ajunşi în vârf, ne umpleam ochii de priveliştea unei curţi cu câteva găini, două, trei oi şi o puzderie de copii. Trăiam într-o atmosferă agrest patriarhală. Pe la amiază, un ţânc s-a strecurat prin cordonul de pază şi a coborât în râpa unde mai mult leneveam decât săpam. Avea patru, cinci ani, alerga desculţ şi era îmbrăcat doar cu o cămaşă ce abia îi ajungea la buric. S-a băgat printre noi, fără nici o teamă. Burta umflată, de copil sărac, contrasta în chip caraghios cu picioarele subţiri, ca nişte beţe. Un cap blond se sucea în toate părţile, plin de curiozitate. Ne-am strâns ciorchine în jurul acestei minuni. Unii puşcăriaşi nu mai văzuseră un copil dinainte de arestare, de peste zece ani. Au început întrebările:

— Cozonac ai mâncat?

— Ai mâncat ouă roşii?

— Ai băut lapte?

Nu mâncase cozonac, nici ouă roşii, nu băuse lapte. Clătinarea capului era categorică. Totuşi burta rotundă şi mare cât un dovleac trebuia să aibă o explicaţie.

— Da' ce-ai mâncat?

— Miel, a răspuns băiatul.

Misterul fusese dezlegat. Ideea de miel era fascinantă şi ne-a scos din dulcea

moleşeală a anotimpului. Ne-am repezit să-i pipăim protuberanţa aceea provocatoare, care şi începuse să semene, în imaginaţia noastră pusă pe jar, cu o friptură la tavă. Oameni care lăsaseră acasă copii de vârsta lui nu i-au atins faţa, nu i-au mângâiat creştetul, ci mielul din burtă. De spectacolul acesta trist ne-a scăpat un caraliu vigilent, care a zărit îmbulzeala din râpă, a coborât grăbit şi a gonit copilul înapoi, dincolo de cordonul de pază. Contactul civililor cu banditii era strict interzis.

În satul Agaua înfloriseră corcoduşii, iar în lagărul de la Salcia se pregăteau primele eliberări. O scenă de eliberare avusese loc încă din iarnă, pe la sfârşitul lui decembrie sau începutul lui ianuarie, când Marius Dumitraşcu fusese luat direct de la dig, urcat într-o căruţă şi dus la centrul lagărelor de la Piatra-Frecăţei. Abia avuseserăm vreme să ne strângem mâna şi să-i urăm noroc. Am crezut cu toţii că va pleca acasă. Presupunerea nu era lipsită de temei. Cu câteva zile înainte, Marius alunecase pe o scândură şi căzuse în latrină până la gât, ceea ce nu putea fi decât un semn de bună-vestire. Oamenii îl trăseseră afară şi se îndepărtaseră. Rămăsese singur în curte, ocolit de toţi, nu pentru că ar fi puţit, toţi puţeau, ci pentru că puţea altfel. Era o putoare nouă, o esenţă a putorii. Chiar şi în mizeria asta totală, s-au găsit unii care să facă haz. Pragmaticii au zis: „Ai scăpat de muncă", iar visătorii: „Te eliberezi!" La data arestării, Marius Dumitraşcu era student la filologie în Bucureşti, citea cărţi interzise şi avea păreri diferite de cele oficiale. Printre altele, i se părea de neacceptat în România existenţa unei regiuni autonome maghiare; modelul administrativ sovietic, aplicat unei părţi din Transilvania, îl revolta. Bătăile primite de la anchetatori şi condamnarea rostită de tribunal nu îl convinseseră să-şi schimbe opiniile. Dimpotrivă, odată scăpat de frica specifică oamenilor liberi, şi le susţinea fără reţinere, cu argumente îmbogăţite, cu farmec şi vehemenţă. Faptul că provenea dintr-o familie de slujitori ai bisericii îşi pusese pecetea asupra modului său de gândire: în orice judecată de valoare, introducea un criteriu moral. În acest domeniu, credea că nu strică puţin dogmatism şi multă rigoare. Când l-am cunoscut eu, Marius Dumitraşcu se războia cu tinerii mercenari ai literaturii române. Un poet ca Dan Deşliu, care putuse să scrie o baladă de preamărire a unui informator al Securităţii, îl umplea de oroare. Chiar alături de noi, la Salcia, sufereau câţiva ţărani care îi ajutaseră pe partizanii din Munţii Banatului şi care fuseseră arestaţi în urma turnătoriilor lui Lazăr de la Rusca, eroul exaltant al lui Deşliu. Şi mai antipatic îi era scriitorul A. E. Baconsky. Odele acestuia închinate lui Stalin, oricât de indecente, i se păreau mai puţin ticăloase decât lozincile cu rimă, ale aceluiaşi, de demascare a chiaburilor; cel puţin, nu îndemnau la crimă:

Şi mai trece-o noapte, şi mai trece-o zi,
Se ascute lupta dintre clase,
Iar chiaburii se arată-a fi

Elemente tot mai duşmănoase.

În iarna cumplită a anului 1953, gospodarii satelor internați în colonia de muncă de la Salcia fuseseră scoşi în câmp şi lăsați să piară de frig. Au înghețat atunci patru brigăzi, adică două sute de elemente tot mai duşmănoase. Din 22.000 de chiaburi arestați în 1951-1952, două sute de cadavre, într-o zi şi o noapte, nu erau cine ştie ce. Înmormântarea lor s-a făcut abia după vreo lună, când s-au mai topit zăpezile, iar tovarăşii de la minister au reuşit să se deplaseze la fața locului, ca să le constate decesul. Pe groapa comună în care zăceau chiaburii, ar fi putut să figureze, epitaf ironic şi mobilizator, chiar versurile nedemne ale poetului clujean.

— Şi când te gândeşti că e fiu de preot, se minuna Marius, refuzând să despartă opera de biografie.

Ori de câte ori venea vorba despre intelectuali de acest tip, Marius Dumitraşcu rămânea neclintit în disprețul său; respingea justificările şi nuanțele ca pe unelte ale răului. Acesta era omul după care am privit îndelung, cu speranțe de eliberare, în timp ce căruța de la Piatra-Frecăței se pierdea într-un cot al Dunării. Peste ani, aveam să aflu, chiar din gura lui Marius, că fusese dus la sediul Securității din Cluj, pentru o anchetă suplimentară.

Acum, în primăvara lui 1960, lucrurile stăteau altfel. Comăniță, un deținut din baraca noastră, mai avea câteva săptămâni şi îşi termina pedeapsa; făcuse nici mai mult, nici mai puțin decât doisprezece ani de închisoare. Zic „nici mai mult, nici mai puțin”, ca să rămân în spiritul sentințelor din acea vreme. Pentru condamnările politice, judecătorii aveau o singură măsură: anul. Din miile de puşcăriaşi cu care am stat (ori despre care am auzit) nu am întâlnit cazuri în care tribunalele să fi ținut cont de faptul că un an are douăsprezece luni şi că lunile se împart în zile şi săptămâni. Nimeni nu primea, de exemplu, o pedeapsă de atâția ani, atâtea luni şi atâtea zile, deşi codul penal le-ar fi permis judecătorilor să se joace cu orice fracțiune calendaristică. Nu, justiția populară opera cu cifre rotunde. Pedeapsa minimă era trei ani, maxima însemna veşnicia execuției prin împuşcare. Cum trei ani păreau întotdeauna prea puțin, se pornea de la cinci ani în sus. Şi, de obicei, se număra din cinci în cinci. În sistemul acesta, majoritatea condamnărilor arătau ca nişte tabele aritmetice pentru uzul unor elevi înapoiați mintal: cinci, zece, cincisprezece, douăzeci, douăzeci şi cinci. În şcoala instanțelor militare, pentru a da o sentință dreaptă, nu trebuia să-ți foloseşti câte un deget de la mână, ci toate degetele, mănunchi, de la mâini şi de la picioare şi, la nevoie, să mai împrumuți o mână de la colegul de bancă. Faptul că banditul Comăniță primise o pedeapsă de doisprezece ani dovedea că avusese de-a face cu un judecător înzestrat cu un pronunțat simț al nuanței, de nu cumva era ciung sau îi lipseau trei degete de la mână ori de la picior.

Semnul distinctiv al lui Comăniță era cămaşa. Mustața blondă, ce se armoniza

cu ochii limpezi, de porțelan muiat în albastru, putea fi întâlnită la mulți ardeleni ca el. De asemenea, bunătatea şi corectitudinea lui nu constituiau o excepție. În schimb, cămaşa era unică. O purta din momentul arestării, adică de peste 4350 de zile, şi avea cam trei sute de petice. Numărul exact nu îl mai ştia nici el, însă ținea minte proveniența unora dintre ele. O cârpise cu fâşii de pânză, rupte din cearşafurile puşcăriilor prin care trecuse, dar şi cu bucăți de mătase, din lenjeria uzată a tovarăşilor de celulă. Avea petice de la generali de armată, de la preoți, profesori universitari sau ex-miniştri, după cum în alcătuirea ei intra şi pânza de casă a prietenilor de la țară. Unii muriseră demult, dar Comăniță le păstra amintirea pe propria lui piele. Zdrențele acelea inegale şi de culori felurite, prinse unele peste altele ca foile pe varză, aveau valoarea unor autografe. Fără a simboliza semnături celebre, conțineau o certă încărcătură sentimentală. Deşi, la origini, cămaşa lui Comăniță fusese din pânză subțire de in, acum era groasă ca o pătură. Cândva, pătura aceasta înflorată fusese împodobită cu altițe. Cel puțin, aşa o descria proprietarul. Odată, când a vrut să ne arate broderia de acasă, Comăniță a descusut o mulțime de straturi — fiecare strat reprezenta perindarea prin puşcărie a unor profesiuni şi generații diferite — fără a găsi totuşi ceea ce căuta; tratatul de arheologie penitenciară, scris în alfabetul peticelor, nu era uşor de descifrat, nici măcar pentru autorul lui.

Febra eliberării lui Comăniță ne cuprinsese pe toți apropiații lui; o aşteptam ca pe propria noastră eliberare. Doar el, care încheia doisprezece ani de osândă, părea netulburat. Singurul semn că se petrecea ceva în sufletul lui era faptul că vorbea mai des despre livezile şi despre turmele, şi despre lanurile satului în care se născuse. Cu o săptămână înainte de eliberare, un medic deținut, conjudețean al său, i-a propus să-l interneze în spital, pentru a-l scuti, măcar în ultima clipă, de munca epuizantă de la dig. Bătrânul puşcăriaş şi-a împărțit puținele lucruri personale pe care le mai avea şi s-a mutat într-unul din cele două saloane mari ale spitalului. Aici, ca să fie şi el de folos, mătura, spăla pardoselile, îi ajuta pe bolnavi. Într-o dimineață, s-a aşezat pe treptele de la intrare şi s-a apucat să curețe cartofi pentru mica bucătărie a spitalului. Stătea rezemat de bordura de ciment, povestea ceva unui coleg şi, deodată, a tăcut. S-a prăbuşit pe trepte şi a murit. S-a stins discret şi cuviincios, aşa cum a trăit. A fost îngropat în cămaşa de in, de acasă. Ne cutremurăm la vestea celui dintâi ostaş căzut în război, dar durerea e parcă şi mai mare când ne gândim la luptătorul căzut chiar în ziua în care s-a încheiat pacea. Noi, prizonierii de la Salcia, am resimțit moartea fratelui nostru Comăniță ca pe un asasinat.

Următorul deținut de a cărui eliberare îmi amintesc a fost Horia. Nu-i mai ştiu numele de familie, prea puțini i-l ştiau, deşi toată lumea îl cunoştea ca pe un cal breaz. Încă de la început, de la Periprava, a refuzat să iasă la muncă, nu în mod declarat, ar fi fost curată sinucidere, ci ascunzându-se după o imaginară nebunie. Din nişte

bocanci uzați meșterise o pereche de opinci, cu gurgui și nojițe, pe care o târa după el, legată cu o sfoară. Vorbea cu opincile, așa cum vorbesc țăranii cu animalele din curte. Se răstea la ele, cu un aer veșnic nemulțumit: „Ho, boală, iar dai cu cornul ? Stai că pun eu nuiaua pe tine, buhaiule!" Pe comandant l-a amuzat copios apucătura nebunului și a dat ordin să nu mai fie scos la lucru. Din ziua aceea, Horia a rămas oficial în lagăr, ca să-l distreze pe binefăcătorul său și să intre nestingherit în bucătărie. Horia era din Constanța, dar fusese arestat tocmai în celălalt capăt al țării, pe granița cu Iugoslavia, pentru că trăsese cu praștia în Gh. Gheorghiu- Dej. Își făcea armata, se afla în sala de conferințe a unității și, ca să-și omoare plictiseala, a improvizat o praștie de elastic, cu proiectile din ace cu gămălie. Și-a fixat drept țintă portretul primului secretar al partidului. Îndemânarea sa a stârnit admirația soldaților; mai toate gloanțele rămâneau înfipte în cartonul de pe perete. O asemenea performanță nu se putea pierde în anonimat. Ea a ajuns la urechile ofițerului de contrainformații, acesta a declanșat o anchetă, iar trăgătorul de elită contrarevoluționar a fost dat pe mâna Securității. Deși profund atee, Securitatea avea mentalitate magică: înțeparea conducătorului în efigie era o crimă. Procesul a avut loc în atmosfera solemnă a Tribunalului Militar, unde un martor al acuzării, poate chiar soldatul care îl turnase, a declarat că inculpatul i-a băgat sârmă în nas tovarășului Gheorghiu-Dej. Când a auzit enormitatea, pe Horia l-a pufnit râsul. Judecătorul avea și el umor și l-a condamnat la trei ani de închisoare corecțională, ceea ce, în practica justiției comuniste, echivala cu un certificat de nevinovăție. De acest lucru erau convinși până și caraliii, al căror dialog expert pe tema culpabilității circula prin toate închisorile republicii:

— Ce condamnare ai? întreba gardianul.

— Zece ani, răspundea condamnatul.

— Da' ce-ai făcut?

— N-am făcut nimic.

— Minți, banditule, dacă nu făceai nimic, îți dădeau trei.

La Salcia, Horia nu a lucrat la dig nici măcar o zi. A rămas la muncile interioare, unde a știut să se facă util, mai ales gardienilor. Absolvise ori pretindea că absolvise o școală de tehnică dentară și i-a convins pe caralii — dacă mai era nevoie de convingere — să-și îmbrace dinții sănătoși cu dinți falși, de metal strălucitor. Cu sprijinul câtorva paznici, și-a încropit un atelier, din care ieșeau și obiecte de podoabă, comandate de nevestele cochete ale patronilor săi. Pentru înfrumusețarea dinților, unii caralii își sacrificau bucuroși verighetele de aur. În scurtă vreme, Horia a devenit unul dintre cele mai influente personaje din Balta Brăilei. Raporturile de putere cu protipendada lagărului — brigadieri, medici, bucătari — i-au modificat oarecum personalitatea. Ajunsese să-i disprețuiască pe cei ce nu posedau talentul său de a se descurca în viață,

ceea ce avea o anumită justificare, însă îl punea în dezacord cu aproape toată populația lagărului. Ca să nu îl nedreptățesc, trebuie să spun că priceperea sa era ieşită din comun. Eu însumi i-am fost client. Dintr-un ciolan de vacă, mi-a făcut o perie de dinți care a înlocuit-o cu succes pe aceea ruptă de Saşa Ivasiuc, la sfârşitul unei lecții de engleză. Am folosit-o, fără să-mi dea motive să mă plâng, ani în şir. Când, în fine, a sosit ziua în care trebuia să fie eliberat, Horia tocmai proba doi dinți de aur subofițerului de la grefă. Acesta a întârziat formalitățile de eliberare şi l-a mai ținut pe dentist o zi în plus, până la terminarea lucrării. Horia n-a protestat. N-ar fi servit la nimic să protesteze. Conştiincios, şi-a dus lucrarea la bun sfârşit. Subofițerul era încântat: verigheta purtată pe dinți arăta mai bine decât purtată pe deget. Fața lui căpăta o expresie luminoasă. Deveni un caraliu zâmbitor. Îşi dezvelea dantura într-un zâmbet larg, în fața comandantului, a colegilor, chiar a noastră. Vorbea deținuților şi-şi dezgolea gingiile ca dinaintea unei oglinzi. După plecarea lui Horia, ne-a zâmbit vreo trei zile. Apoi, falca i s-a umflat şi, multă vreme, nefericitul a apărut în poarta lagărului legat peste gură cu o basma. Lucrarea fusese atât de bine executată, încât a trebuit să renunțe nu numai la cămăşuiala de aur, ci şi la dinții adevărați.

Spre sfârşitul acelei primăveri, urma să se desfăşoare la Paris o conferință internațională, cu participarea celor patru mari puteri: Anglia, Franța, Statele Unite ale Americii, U.R.S.S. Cu gândul la conferința de la Geneva, din 1955, care adusese o oarecare destindere în relațiile dintre Est şi Vest, resimțită în țara noastră şi în mediul concentraționar, speranțele de eliberare înainte de termen s-au înviorat. Ne agățam, ca înecatul, de un pai. Singurele informații ce pătrundeau în lagăr erau din *Scânteia*. Cred că niciodată şi nicăieri, în istoria lui, ziarului aceluia mincinos nu i s-a acordat atâta interes ca în lumea puşcăriilor politice. Aveam acces la el datorită deprinderilor

de curățenie ale caraliilor. Nu erau chiar ziare întregi, ci fragmente, folosite de sergenți, cu vinovată lipsă de respect pentru organul partidului, în loc de hârtie igienică. Deținuții îşi învingeau scârba, culegeau bucățile de ziar găsite pe câmp, le spălau, cu grija muzeografului restaurator de tipărituri prețioase, şi le introduceau în lagăr. Riscul de a fi prinşi cu ele la intrarea pe poartă era mare: bătaie şi izolator. Asemenea vechilor guvernatori din coloniile britanice, cărora li se aducea *The Times* cu vaporul, citeam presa cu întârzieri de săptămâni. Chiar dacă ştirile nu erau cele mai proaspete şi întru totul demne de crezare, unele dintre ele stârneau adevărate furtuni. Când s-a aflat despre Conferința de la Paris, politicienii lagărului, ca de atâtea ori în istoria omenirii, s-au împărțit în tabere ireconciliabile. Pesimiştii, care se considerau optimişti bine informați, nu dădeau doi bani pe înțelegeri, tratate, pacte şi alte baliverne; credeau doar în forța armelor. Optimiştii, care se socoteau, la rândul lor, sceptici luminați, vedeau în proiectata întâlnire la vârf a superputerilor începutul unei noi ere a păcii şi concordiei universale; primul efect al banchetului final, organizat în onoarea celor patru salvatori ai lumii, ar fi fost, bineînțeles, eliberarea prizonierilor de conştiință. Ambele poziții se bucurau de prețuire: erau printre noi destui care ar fi dorit să iasă din puşcărie printr-o baie de sânge, după cum mulți aşteptau iertarea, cu sufletul la gură.

Într-un an cu soț, marcat de moartea preotului cel mare, în luna florilor de măr, când suferința va fi atât de mare, încât şi zidurile vor plânge, atunci se vor sfărâma lanțurile şi închisorile se vor prăbuşi. Aşa suna o profeție, difuzată în lagăr de doctorul Lulu Mihăilescu, profeție de ambiguitatea căreia se foloseau, în egală măsură, şi pesimiştii, şi optimiştii, în disputele lor. Doctorul Mihăilescu făcea parte din *lotul spiritiştilor* şi ne uimea cu informațiile pe care le avea din lumea de apoi. La şedințele de spiritism organizate de el şi de alți intelectuali subțiri, îşi făcuseră apariția personaje diverse, din epoci şi culturi diverse. Uneori, în odaia cu lumânări de ceară, unde se defăşurau întrunirile, veneau chiar mai multe duhuri decât erau chemate. Veneau cum vin calicii la pomană şi era greu să distingi glasul invitat de glasul intrus. De la un foşnet abia auzit, uşoară vibrare a aerului, vocile creşteau până la vuiet. Principalul mediu al grupului fusese menajera unui medic bătrân, o femeie tânără, care, după moartea soției legiuite, ajunsese în chip firesc stăpâna casei. Era o ființă iubitoare, dar lipsită de instrucție. În ciuda acestui neajuns, atunci când cădea în transă, intra perfect în personalitatea spiritului invocat: făcea versuri ca Eminescu, ținea discursuri ca Iorga, vorbea nemțeşte ca Goethe, ruseşte ca Stalin. Dacă Eminescu descindea din sferele cele mai înalte, senin şi numai armonie, Iorga locuia în zone mai joase, răspundea supărat şi profera blesteme cumplite la adresa celor care îl asasinaseră. Amenința că îi va urmări şapte generații, la rând: „N-o să-i iert. Mi-au batjocorit barba, şi-au făcut nevoile în barba mea." Amănuntul nu figura în cărțile de istorie, însă Lulu

Mihăilescu nu se îndoia de autenticitatea lui. Aşa cum ştia când ne vom elibera din închisoare, doctorul ştia şi când va veni sfârşitul lumii. Acesta va fi precedat de alegerea celui dintâi papă extra-muros, dintr-o ţară îndepărtată Romei, şi de ungerea urmaşului său în persoana unui negru. Moartea acestuia din urmă va coincide cu sfârşitul lumii. Securitatea cunoştea activitatea grupului, o tolera, ba chiar o urmărea cu interes; îi plăceau mesajele de pe cealaltă lume, la care, cu toţi informatorii ei, nu avea încă acces. Dar când spiritele nu şi-au mai văzut de treabă şi s-au apucat să critice realizările partidului şi guvernului, membrii grupului au fost arestaţi. În 1960, datorită doctorului Mihăilescu, pesimiştii de la Salcia au început să piardă teren. Nimeni nu ar fi putut să spună cine este preotul cel mare, în schimb, anul era cu soţ, se apropia luna florilor de măr, suferinţa era imensă. Optimiştii aveau toate motivele să comenteze fragmentele de ziar în lumina unei iminente înţelegeri între oameni şi neamuri. Profeţia lucra pentru eliberarea noastră cât toate cancelariile şi ambasadele de pe glob.

Analistul cel mai echilibrat era Iulian Paşaliu. El descifra evoluţia internaţională nu atât din *Scânteia*, cât mai ales din comportamentul administraţiei. Îşi încheia analizele pe text cu un îndemn, întotdeauna acelaşi:

— Citiţi *Scânteia*, dar studiaţi-l pe Hahău.

Felul în care plutonierul Ghiban sau sergentul-major Grecu îşi foloseau bâtele i se părea mai convingător decât comunicatele agenţiilor de presă. Paşaliu avea experienţă, aflându-se la a doua întemniţare. Prima oară fusese arestat în primăvara lui 1948 şi primise o condamnare de doi ani, pentru răspândirea unor manifeste anticomuniste. Ca student la Drept, împărtăşise soarta tineretului universitar şi ajunsese în monstruoasa închisoare de la Piteşti. Acolo, trăise în atmosfera terifiantă a reeducării, clocită de capii Securităţii şi pusă în operă de Ţurcanu şi complicii săi — arhanghelii cu cozi de mătură — săptămâni şi luni în şir. Avusese totuşi noroc. La împlinirea celor doi ani de pedeapsă, chiar în ziua în care începuseră torturile şi în celula sa, Paşaliu a fost scos din mâna bătăuşilor şi trimis să participe la măreaţa construcţie a Canalului Dunăre-Marea Neagră. La Canal, a rămas puţin timp. Administraţia şantierului l-a expediat înapoi, ca element nereeducat încă şi, prin urmare, netrebuincios. De la închisoarea Piteşti, în ciuda faptului că termenul de pedeapsă îi expirase, Iulian Paşaliu s-a trezit la închisoarea din Târgu-Ocna, unde se încerca acelaşi tip de reeducare de ameninţarea căreia abia scăpase. S-a eliberat, îngrozit de capacitatea de decădere a semenilor săi, dar şi fericit că nu-şi mutilase sufletul. S-a întors la casa părintească dintr-un sat din judeţul Argeş, ferindu-se de oameni, pitindu-se prin grădini, aşteptând să se lase întunericul. Nu dorea să povestească nimănui prin ce trecuse şi s-a retras în sine, evitând orice contact cu străinii. Cu amintirea studenţilor de la Piteşti vie în minte, chiar şi la Salcia se ascundea într-o brigadă alcătuită numai din ţărani.

Izolarea în care se retrăsese Paşaliu îl făcuse şi mai suspect în ochii autorităților. A doua arestare era inevitabilă. Ea a venit după revoluția din Ungaria, odată cu cel de al doilea mare val de teroare, şi a avut drept pretext un memoriu întocmit de țăranii din sat împotriva abuzurilor activiştilor locali. Iulian Paşaliu ajutase la redactarea lui, aşa că a intrat în puşcărie alături de inițiatorii memoriului, printre care se aflau tatăl şi un unchi al său. Era complet nevinovat, însă a fost condamnat la cinci ani de temniță, pentru motivul simplu că un om ataşat ideii de libertate nu merita să trăiască liber. Şi nici nu merita. Securitatea s-a străduit să impună acest adevăr, chiar împotriva justiției, pe care, într-un fel sau altul, tot ea o reprezenta. În urma unor repetate demersuri întreprinse de mama sa şi cu puțin timp înainte de a-şi încheia pedeapsa, Iulian Paşaliu a fost rejudecat, în absență. Tribunalul Militar descoperea, în sfârşit, că îl condamnase dintr-o eroare judiciară şi s-a grăbit să-şi repare eroarea. Asta se întâmpla în toamna anului 1961. Sentința de achitare a ajuns la Salcia înaintea Crăciunului, astfel încât omul căruia i se făcuse dreptate şi-a petrecut sărbătorile de iarnă îmbrăcat în hainele lui de acasă. Numai că şi le-a petrecut tot printre noi. După vreo două săptămâni, timp în care şi-a plimbat prin lagăr costumul din civilie, administrația i l-a confiscat din nou şi l-a echipat cu vechea lui zeghe. Nu se pleca aşa uşor dintre sârme. Ca Securitatea să poată dovedi Securității că un nevinovat este nevinovat, avea nevoie de timp de gândire şi de un supliment de anchetă. Îi era mai uşor să aresteze decât să elibereze. Refuzul de a da drumul prizonierului a fost justificat familiei prin invocarea unei imaginare carantine, în care s-ar fi aflat lagărul de la Salcia. În cele din urmă, victima efortului Securității de a face binele avea să fie eliberată, către primăvară, de la Strâmba, un alt loc de detenție din bogata Baltă a Brăilei. Achitarea şi, implicit, recunoaşterea nevinovăției au însemnat pentru Paşaliu încă o porție de puşcărie.

Iulian Paşaliu analiza situația internațională cu prudență. Retractil şi politicos, cu aerul unui arici cordial, susținea că, pentru noi, singurul avantaj al înțelegerilor dintre marile puteri ar putea fi relaxarea regimului penitenciar. Nu trebuia să ne aşteptăm la urmări spectaculoase, ci la o purtare ceva mai civilizată din partea administrației. Nici un guvern nu va tulbura echilibrul de forțe stabilit după război, de dragul deținuților politici. Şi a avut dreptate. Bătăile au încetat, ca la semnal. Rămâneau înjurăturile, însă, ținând cont de complexitatea psihică a paznicilor noştri, ele puteau fi luate şi drept manifestări de simpatie. Pe urmă, ne-a vizitat maiorul Fecioru sau Anton, comandantul de la Piatra-Frecăței. Dintr-un discurs scurt, am aflat că nu mai suntem bandiți, ci domni; şi-a început alocuțiunea cu formula „Domnilor deținuți”. Deşi noua adresare suna, în gura lui, mai degrabă a insultă, ne-am simțit ca în parlament. La plecare, a dat ordin ca domnii deținuți să fie înzestrați cu căni de aluminiu nou-nouțe, ca să nu mai bea surogatul de cafea direct din gamele. Era darul

unui om de lume, pentru gazdele lui primitoare. A urmat o serie de inspecții, una mai simandicoasă ca alta: ofițeri superiori din Ministerul de Interne, civili ce voiau să treacă drept medici, procurori militari. Veneau la Salcia ca în pelerinaj la locurile sfinte. Inspecția procurorilor a durat ore în şir şi a semănat cu o agapă tovărăşească. Pe malul Dunării, în decorul de sălcii şi sârmă ghimpată, a fost adusă o masă mare, în fața mesei s-au pus scaune, oaspeții au luat loc şi au început să răsfoiască dosarele noastre. Aşezați pe iarba proaspăt înverzită, aşteptam să ne vină rândul. Ne clăteam ochii cu priveliştea celuilalt mal al fluviului, unde se vedeau albe dealurile Măcinului. Procurorii ne strigau ca la catalog şi se minunau de mărimea pedepselor, în raport cu micimea „infracțiunilor". Aşa numeau ei dreptul elementar la opinie. Se minunau de parcă noi am fi cerut acele pedepse astronomice şi nu instituția pe care o reprezentau ei. Pe de altă parte, fiind oameni de gust, se arătau încântați de frumusețea cănilor de aluminiu, ce străluceau agățate la brâurile noastre, în cel mai expresiv contrast cu gamelele ruginite. Se uitau la ele ca sălbaticii la mărgele şi ne întrebau dacă suntem mulțumiți. Cum s-ar fi putut să nu fim mulțumiți? Semnele de eliberare erau evidente. Optimiştii exultau. Cu ocazia acelor inspecții, s-a observat şi faptul regretabil că în interiorul lagărului domnea haosul. Odată întorşi de la muncă, deținuții umblau bezmetici, se îmbulzeau unii într-alții, se fereau de gardieni ca dracul de tămâie ori, dimpotrivă, treceau pe lângă ei ca pe lângă nişte obiecte oarecare. Atunci s-a dat ordinul ca, la vederea unui cadru, fiecare condamnat să se oprească din mers, să ia poziție de drepți şi să-şi scoată boneta, în semn de respect şi reciprocă apreciere.

Două întâmplări au avut darul să ne convingă de iminența eliberării. Ambele l-au avut ca erou pe colegul nostru mai vârstnic Petre Pancu. Era un bărbat mic de statură, uscat, cu pielea măslinie şi trupul însemnat de cicatrice. Trecuse bine de patruzeci de ani, dar avea inimă de adolescent războinic. Nervos şi iute, nu se dădea în lături să se certe, dar îşi alegea adversarii. Politețea care guverna relațiile dintre oameni îl încurca uneori. Ghiceai că i-ar fi plăcut şi câte o încăierare, fiindcă certurile şi lupta, mai ales lupta, purtată cu plăcere, fără ură, i-ar fi adus linişte. Se mai descarcă omul, spunea. Îi disprețuia pe fricoşi, aproape în aceeaşi măsură ca pe lingăi. Era bucureştean din cartierul Tei, iar la el acasă fusese poreclit Petre Putere. Se lăuda cu asta şi cu cicatricele lui - o complicată rețea de semne de cuțit, vindecate urât, pe care le primise bătându-se pentru fete şi care alcătuiau acum harta unei vieți de iubire. Ținea minte numele tuturor fetelor, putea spune ce semn primise luptând pentru fiecare, iar în privința cicatricelor se mândrea că îi brăzdau brațele, pieptul şi fața şi că nu avea nici una pe spate. Ar fi putut vorbi despre sine ca Plutarh despre un general teban: „Pelopidas a fost rănit în şapte locuri, de fiecare dată din față, şi a căzut pe un morman de leşuri."

— De unde le ai, nea Petre? îl întrebam.

— De la Salon, băiete, balurile de la Salon.

Altminteri, era prietenos, se ataşase de grupul nostru de tineri şi nu concepea să nu ne vedem şi în libertate.

— Măi băieţi, zicea el, când ieşim afară, să veniţi să mă vedeţi, auziţi? Nu vă dau adresa, că nu-i nevoie. Veniţi în Tei şi întrebaţi de Petre Putere. Şi copiii mă ştiu.

Într-o seară, la ora cinei, plutonierul Ghiban a intrat în baraca noastră exact în momentul în care nea Petre Putere, cocoţat pe craca patului de lângă uşă, îi azvârlea între ochi, unui turnător notoriu, gamela cu mâncare. Dintr-o lăudabilă obişnuinţă profesională, caraliul şi-a ridicat hahăul, gata, gata să restabilească ordinea. Pancu a sărit fulgerător în picioare.

— Uite-te la faţa mea, domnule plutonier, a zis el. Dacă dai, mor cu dumneata de gât.

Namila de Hahău s-a uitat uimit la mărunţelul care îndrăznea să-l înfrunte, a lăsat jos ciomagul şi a întrebat:

— Ce-ai făcut, bă, de te-au băgat la pârnaie?

— Mai nimic, a răspuns Pancu. Doar că sunt anticomunist.

— Mare faţă eşti, banditule!

Cu această observaţie, Hahău a plecat în drumul lui, uitând, pentru întâia oară de când îl cunoşeam noi, cât de bine se pricepea el să-i altoiască pe deţinuţi. Acum, nu mai încăpea nici o îndoială. Anunţata conferinţă de la Paris întorsese lumea pe dos: nici măcar Hahău nu mai avea voie să bată. Cât priveşte cuvântul *bandit*, gardienii nu-l simţeau ofensator. Era un termen fundamental, ca *mamă* şi *tată*, instalat definitiv în vocabularul lor, folosit în mod reflex şi având o semnificaţie la care aderau toţi. Era simplu şi pur descriptiv. N-ar fi avut ce să pună în locul lui. Cum altfel să le spui politicilor, dacă nu *bandiţi*? Iar dacă, printr-un efort de gândire, ar fi căutat altceva, o formulă mai politicoasă, schimbarea ar fi cerut timp: nu i se putea cere unui bolnav cronic să se vindece peste noapte.

Într-o duminică însorită, un alai ofiţeresc şi-a făcut intrarea pe poartă. În fruntea alaiului, mire la nuntă, însuşi comandantul lagărelor din Balta Brăilei. Cei mai mulţi dintre ai noştri s-au răspândit ca potârnichile, la adăpostul barăcilor, câţiva au îngheţat în poziţie de drepţi, descoperindu-şi înfricoşaţi capetele. Numai Petre Pancu şi-a continuat liniştit promenada, cu mâinile la spate, prin mijlocul curţii. Când a ajuns în dreptul lui, comandantul s-a oprit şi, iritat de indiferenţa plimbăreţului, a urlat pe un ton de instrucţie:

— Deţinut, drepţi!

Deţinutul părea surd.

— N-auzi, deţinut? Am comandat drepţi!

Abia acum Pancu îşi întrerupse plimbarea, se întoarse cu faţa spre ofiţer şi îşi

lungi gâtul, în aşteptare.

— Tu nu cunoşti regulamentul? De ce nu-ţi scoţi boneta, banditule?

Nea Petre Putere îşi îndesă mâinile în buzunarele pantalonilor, fluieră a mirare şi replică răstit:

— Da' ce, bă, ăi fi vreun mort?

Cu puţine săptămâni în urmă, pentru un astfel de răspuns, probabil că ar fi fost ucis în bătaie. De data aceasta, s-a ales doar cu câteva zile de izolator. Curajul lui a stârnit admiraţie, dar şi antipatie. Existau oameni preocupaţi numai de soarta lor, care îşi închipuiau că actele de demnitate ale altora le pun în pericol preţioasa lor piele. Orice gest brav însemna o mustrare a egoismului propriu. Într-un anume fel, fronda lui Pancu era varianta valahă a unei scene cu prizonieri din „Divizia albastră", unitate a voluntarilor spanioli care, în cel de-Al Doilea Război Mondial, au ales lupta, atunci când ţara lor şi-a declarat neutralitatea. Povestea poartă blestemul Siberiei şi o auzisem, la Jilava, de la Aurelian Gulan, nefericitul prinţ al lagărelor sovietice. Pentru a-i umili pe prizonieri, ruşii nu pierdeau niciodată prilejul de a-i întreba batjocoritor ce caută ei acolo, în ţară străină. Întrebarea prostească primea răspunsuri prosteşti: pe japonezi îi trimisese împăratul, pe nemţi Hitler, pe români Antonescu. Singuri spaniolii luau poziţie de drepţi, salutau milităreşte şi răspundeau invariabil: „¡Por combatere el comunismo!" Divizia albastră l-ar fi primit pe nea Petre Pancu-Putere cu braţele deschise.

Din euforia eliberării, ne-a trezit ziarul *Scânteia*; el ne inflamase speranţele, el ni le-a dezumflat. Harnicii noştri difuzori de presă au făcut rost, nu se ştie cum, de un număr proaspăt al gazetei, din care s-a aflat întregul scandal. Un avion de spionaj american a fost doborât deasupra teritoriului Uniunii Sovietice. Pilotul, Gary Francis Powers, a reuşit să se catapulteze şi, fiind prins şi anchetat, a recunoscut, fără posibilitate de echivoc, cam cu ce se îndeletnicea. Hruşciov, conducătorul de atunci al bastionului păcii, l-a acuzat imediat pe preşedintele Eisenhower de comportament neloial şi belicos şi, în consecinţă, a contramandat întâlnirea de la Paris, care ar fi trebuit să consemneze pentru istorie prietenia eternă dintre popoare. Era luna mai, a florilor de măr, şi optimiştii de la Salcia se clătinau.

O ştire de presă trebuia totuşi confirmată. Confirmarea a venit repede, într-o dimineaţă, când ne-am pomenit cu o mulţime de gardieni, care au năvălit în barăci şi au făcut un simulacru de percheziţie: au răscolit aşternuturile, ne-au pipăit, fără convingere, de parcă nici ei nu ştiau ce caută. Până la urmă, s-au lămurit şi ne-au confiscat frumoasele daruri ale maiorului Anton sau Fecioru, recipientele acelea minunate, care nu apucaseră încă să-şi piardă strălucirea. Le-au aruncat claie peste grămadă în nişte pături făcute sac şi le-au trimis înapoi, la magazie. A fost nevoie de supărarea sovieticilor pe americani, ca administraţia lagărelor să-şi dea seama că

industria socialistă a cănilor de aluminiu nu lucrează pentru duşmanii de clasă. Pesimiştilor le venise apa la moară.

Au reînceput bătăile. Pe drumul de întoarcere de la dig, un soldat din escortă a observat că Saşa Ivasiuc mărşăluieşte dezordonat, dă din mâini şi bolboroseşte neîntrerupt. Era o conferinţă neautorizată, o improvizaţie ce nu putea fi decât act de indisciplină. Şi-a notat numele oratorului, ca, odată ajuns în lagăr, să-l comunice celor în drept. Cei în drept erau caraliii. Nu a trecut nici măcar o jumătate de oră şi deţinutul Ivasiuc Alexandru a fost chemat în poartă. Saşa era atât de prăpădit şi de bolnav, încât o întâlnire ceva mai dură cu torţionarii noştri s-ar fi putut să-i fie fatală. În locul lui s-a oferit să meargă Ionică Varlam. Îl împingea la asta şi capacitatea de sacrificiu, dar şi marea lui curiozitate. Voia să afle, cu un ceas mai devreme, cine a învins în războiul dintre optimism şi pesimism. Curiozitatea i-a fost satisfăcută pe deplin. A avut parte de o bătaie organizată clasic, cu cearşaf ud peste fese, însă, cum Ionică Varlam protesta, sergenţii şi-au ieşit din fire şi l-au binecuvântat cu pumni în cap, în stomac şi între coaste. Dezamăgiţi de neputinţa de a-l îmblânzi definitiv, l-au călcat în picioare, au frecat duşumelele cu el şi l-au azvârlit din poartă ca pe un sac. Ionică intrase în camera gardienilor cu pas elastic şi fruntea sus şi s-a întors de acolo o masă de carne zdrobită, şniţel frăgezit, înainte de a fi pus la tigaie. Saşa Ivasiuc l-a privit înfricoşat. Ca să se elibereze de spaimă, s-a apucat de literatură; conta pe valoarea curativă a transfigurării artistice. Chiar a doua zi, povestea tuturor că la conducerea lagărului se primise o telegramă, direct de la Kremlin, cu următorul conţinut şi următoarea grafie: „Konferintz anulat stop batetz kur Ionika Varlam”. Uitase complet în locul cui fusese pedepsit prietenul său.

14
Digul de vest

Spre noul punct de lucru, am plecat pe la amiază. Am încărcat uneltele în remorcile unor tractoare şi am pornit întins la drum, într-un marş lung, de mulţi kilometri. Era vară şi soarele ardea ucigaş. Câmpia dintre ape dogorea şi ea. Asemenea unui trup uscat de febră, zăcea într-o nemişcare bolnavă, cu vegetaţia arsă şi scoarţa plesnită. Bocancii noştri răscoleau colbul, mai ceva decât copitele unei cirezi apucate de streche. Mergeam pe un drum de ţară, stricat de tractoare, căruia i se zicea, aveam să aflăm mai târziu, Drumul contelui de Roma. De ce nu i se schimbase numele în *Drumul victorios al socialismului*, de pildă, este greu de spus. Era o practică încetăţenită. Cei ce botezaseră oraşul Braşov Oraşul Stalin detestau tradiţia. Istoria începea odată cu ei, iar trecutul nu putea fi decât o proiecţie înapoi a visului lor revoluţionar. În studenţie, văzusem o crescătorie de porci, instalată într-o casă boierească, pe poarta căreia scria, negru pe alb, *Porcăria Drumul socialismului*. Acum, am trecut pe lângă un fost conac, transformat într-o fermă de vaci a partidului. Am călcat peste rămăşiţele unei aşezări străvechi, probabil o îngrăditură de apărare medievală, de nu cumva vestigiile vreunei cetăţi dacice, cu cioburi de oale, topoare de piatră şi vârfuri de săgeţi, mâncate de vreme. Am păstrat mult timp un asemenea vârf, pe care îl foloseam, din snobism, în loc de condei. Se potrivea totuşi cu gamela pe fundul căreia, uns cu săpun, scriam. Mersul nostru era o inegală clătinare, înainte şi înapoi, înainte şi lateral, înainte totuşi, mereu înainte. Aveam senzaţia că mă aflu într-un bazin clocotit, cu apă translucidă şi cleioasă, în care înotam fără supleţe, greoi, stângaci, epuizant. Înaintam prin caniculă şi drumul spre dig nu se mai sfârşea. Ne ţineam de braţe câte cinci pe un rând, iar Ionică Varlam moţăia între noi, întinzând picioarele automat şi caraghios. Se învăţase să doarmă în marş. Nu se simţea ca în patul de acasă, însă, când intri de copil în puşcărie, adaptarea e o joacă. La fiecare pas, capul i se bălăngănea moale, ca o limbă de clopot cu gura în sus. Părea un mort năclăit de sudoare.

Noul punct de lucru era un dig vechi, în partea de apus a insulei, care trebuia supraînălţat. Între el şi Dunăre, gropile de unde se luase cândva pământul se umpluseră cu apă. Păreau nişte iazuri mici, pline de mâl şi smocuri de papură. Ne-am împărţit tronsoanele pe brigăzi, am pus dulapii cap la cap şi am instalat două rânduri de rampe: o rampă şerpuită, capodoperă de serpentină, pentru urcuşul cu roabele încărcate, şi alta scurtă, pe care coboram abrupt; eram de-acum constructori

experimentați şi nu ne plăcea să ne ciocnim unii cu alții.

O bună bucată de vreme am lucrat în brigada de intelectuali condusă de Iancu Vasilescu, un fost negustor din Râmnicul Sărat. Cu mult timp în urmă, într-o încercare confuză de a spori randamentul muncii, administrația avusese ideea să-i separe pe intelectuali de muncitori şi țărani, închipuindu-şi că principiul luptei de clasă, aplicat şi în închisoare, va conduce la depăşirea normelor. N-a fost să fie aşa. În ambele tabere, stahanoviştii apăreau rar şi se bucurau de dispreţul tuturor. În brigada noastră de cincizeci de oameni, s-au evidenţiat ca spărgători de normă doar trei inşi: popa Trofim, Max Bănuş şi doctorul Decu. Deşi se ruga la Dumnezeu mult mai des decât ateii, Trofim era foarte departe de biserică. Unde slujise ori dacă slujise, cu adevărat, nu spunea. Era mai discret cu lucrurile sfinte, decât cu cele lumeşti. Având o constituție fizică atletică, popa Trofim se credea pe stadion. Lucra de unul singur, săpa, umplea roaba şi o căra pe dig, în ritm de robot. În comparație cu roabele deținuților din jur, roabele lui arătau ca nişte movile de pământ, gorgane singuratice printre muşuroaie de cârtiță. Pentru a-i compensa cât de cât efortul uriaş sau pentru a-l stimula pe robot să lucreze la parametri maximi, brigadierul îi dădea, la fiecare masă, o gamelă de mâncare în plus. Evident, lua din porția celor mulți, care nu îşi îndeplineau norma. Aranjamentul mulțumea pe toată lumea: pe brigadier, care primea laudele supraveghetorilor, pe Trofim, care îşi umplea burta. Într-o zi, s-a întâmplat ca Iancu Vasilescu să-l lipsească de suplimentul cu care îl învățase; a preferat să-l înfulece el. Supărarea popii a luat imediat formă religioasă. Seara, înainte de a pune capul pe pernă, a spus Tatăl nostru, ca de obicei, mecanic şi cu voce tare, să-l audă jumătate din baracă, dar a simțit nevoia să îmbogățească rugăciunea cu un surplus de sentiment:

— …şi ne iartă nouă greşalele noastre, precum şi noi iertăm greşiților noştri, şi nu ne duce pre noi în ispită, şi ne izbăveşte de cel rău, şi trăsneşte-l, Doamne, pe Iancu, amin.

Cu o sănătate ieşită din comun, egalată doar de primitivismul său, popa se declara duşman neîmpăcat al igienei; nici nu voia să audă că apa ar putea fi folosită şi la altceva, în afară de băut. Atunci când vecinul de pat, care îi suporta cu greu putoarea, l-a îmbiat cu o gamelă de apă, Trofim a rezistat, eroic:

— Ce să mă spăl atâta, că doar n-am jupuit câini!

Era răspunsul unui om independent, ce duhnea de personalitate. Doar mirosul de hoit l-ar fi putut scoate dintr-ale lui.

Max Bănuş, cel de-al doilea stahanovist, avea motivații superioare: dorea să se elibereze grabnic. În vreme ce popa Trofim era în relații de afaceri cu Dumnezeu, Max stabilise astfel de legături pe planul terestru. Fostul gazetar sau fotoreporter la ziarul *Sportul popular* şi revista *Stadion* izbutise să-l îmblânzească pe unul dintre cei mai brutali supraveghetori ai lagărului. Ademenindu-l cu o importantă sumă de bani, l-a

convins pe plutonierul Ghiban, poreclit Hahău, să se transforme în curier şi să-i ducă o scrisoare acasă, la Bucureşti. După ce şi-a primit banii, Hahău s-a întors la Bănuş cu medicamente — de care omul avea mare nevoie — şi cu asigurări din partea soției că familia este pe cale să-l scoată din puşcărie. Legătura a continuat. Imprevizibilul Hahău practica două meserii, una în perfectă siguranță, cealaltă, plină de risc: călău şi poştaş. Îi snopea în bătăi pe deținuți şi îi ducea corespondența lui Max. Anumite zvonuri, unele puse în circulație chiar de colegul nostru, făceau din Bănuş un personaj internațional. Se zicea că este văr cu poeta Maria Banuş, că tatăl său era comis-voiajor al unei firme din Anglia, cu afaceri prospere în Japonia, că avea o mătuşă care ar fi fost secretara particulară a ex-preşedintelui argentinian Juan Domingo Perón, că toată rețeaua de rubedenii şi relații s-ar fi preocupat de eliberarea lui. În aşteptarea miracolului, candidatul la libertate se lua la întrecere cu popa Trofim. Roabele pe care le cărau cei doi stârneau admirația caraliilor. Dacă nu avea robustețea popii, Max Bănuş avea voință; ceea ce primul obținea cu îndemânare şi nesimțire, al doilea obținea cu un teribil efort. Picioarele descărnate îi tremurau de sforțare, brațele subțiri păstrau cu dificultate echilibrul imensei încărcături de pământ, iar la urcuşul pe rampă existau momente când trebuia să se ajute cu şoldurile şi cu burta, ca roaba să nu vină peste el. Părea un păianjen femelă, cu un uriaş sac de ouă, sub pântecele fragil. Când cobora de pe dig, gâfâitul lui întrecea scârțâitul roții. Lucra în aceeaşi echipă cu scriitorul I. D. Sîrbu. Gary Sîrbu îi încărca roabele şi îşi imagina scena întoarcerii lui Max, acasă, la nevastă. Scenă de tandrețe, bucurie şi lacrimi, urmată de proba virilității. Atunci, după ani de abstinență, bărbatul îşi va lua femeia în brațe şi, o noapte întreagă, va urca şi va coborî scările blocului, o dată, de două ori, de o sută de ori, neînțelegând nici o clipă că nu se mai află la dig.

Umorul lui I. D. Sîrbu descrețea multe frunți încruntate. Povestea, inventa, râdea. Îşi grada efectele savant, transformând poantele soldățeşti în morală subtilă, cu ştiința unui podgorean care înnobilează vinul. Uneori, mai turna şi apă în vin. Făcea elogiul bârfei, ca gen literar, asemenea imnului, odei sau chiar epopeii, de care, cel puțin în cazul său, se apropia prin dimensiuni, ca şi prin bogăția episoadelor. Cleveteala benignă se convertea, până la urmă, în autoironie. Ne-a povestit cum, în Clujul tinereții sale, se întâlnea la cârciumă cu sculptorul Romulus Ladea şi cu un grup numeros de artişti — *haita*, zicea el — numai şi numai pentru a-şi exersa râsul. În clipa în care unul dintre ei se ridica şi pleca, prietenii îl forfecau fără milă. Când n-au mai rămas la masă decât I. D. Sîrbu şi Romulus Ladea, acesta din urmă s-a plâns: „Gary, dragă, eu m-aş duce să mă piş, dar mi-e teamă că mă bârfeşti cu chelnerul." Viziunea lui I. D. Sîrbu despre întoarcerea lui Max acasă îl amuza şi pe Max, care, pe vremea aceea, era destul de tensionat, chiar din pricina imaginii pe care şi-o construia. Antipatia deținuților față de spărgătorii de normă era mare şi întru totul justificată.

Cei mulți şi neputincioşi, care defilau pe rampe de dimineața până seara, cu câteva lopeți de pământ în roabă, şi care abia se țineau pe picioare, suportau amenințările brigadierului şi, nu rareori, sudalmele şi pumnii sergenților. Într-o zi, am îndrăznit să-i spun fruntaşului în producție să o lase mai moale. Mi-a răspuns că întreaga sa familie face sacrificii enorme, ca să-l elibereze înainte de termen, şi că este de datoria lui să apară impecabil în ochii administrației. Iar îndeplinirea normei i se părea o obligație elementară. Şi-a încheiat explicația, apoteotic, cu un proverb chinezesc:

— Când ai de făcut o treabă care durează o sută de ani şi ştii că mori la amiază, tot te apuci de ea.

M-a mirat că foloseşte înțelepciunea asiată, ca să-şi justifice lipsa de solidaritate umană. Pentru asta, ar fi putut apela, mult mai potrivit, la proverbele balcanice. Nu am insistat. După un asemenea raționament, din brigada noastră de cincizeci de oameni, doar el, popa Trofim şi doctorul Decu erau apți de eliberare.

Mare lucru să crezi că viața ta este mai importantă decât viața semenilor tăi! În acest sens, Max Bănuş mai avea o rudă, de care nu ştia: poetul Nichifor Crainic. La închisoarea Aiud, cu ani în urmă, profetul ortodoxismului suferea atât de tare de foame, încât făcea lucruri de nefăcut. Talentul cu care scrisese *Nostalgia paradisului* îl folosea acum la delațiuni împotriva camarazilor de celulă. Gardienii ştiau asta şi se distrau pe seama decăderii omului. Veneau la el cu câte o gamelă de arpacaş şi îl întrebau dacă există Dumnezeu. Nu există, răspundea Crainic, întinzând mâna după suplimentul râvnit. Povestea aceasta cutremurătoare am auzit-o de la mai mulți veterani ai Aiudului, martori ai întâmplării. De la ei ştiu şi justificarea flămândului: pe când deținuții de rând nu aveau de pierdut decât viața, el, poetul, eseistul şi filosoful Nichifor Crainic, era amenințat să îşi piardă opera. O operă esențială pentru cultura română nu trebuia să piară din pricina unui fleac teologic. Asemănarea dintre Max Bănuş şi Nichifor Crainic nu se opreşte însă aici. Amândoi s-au eliberat din închisoare cam în acelaşi timp şi la fel de neprevăzut. Crainic a fost scos de la Aiud şi plantat direct în redacția unei reviste de propagandă, ce se adresa celor din exil. Bănuş a fost luat de la Salcia şi, alegând el însuşi exilul, a ajuns redactor la un post de radio occidental, pentru uzul celor din țară. O Securitate poznaşă a manevrat astfel, încât, pe calea întortocheată a scrisului şi cititului, cele două victime ale ei să-şi vorbească una alteia ca doi adversari.

Stahanovistul Decu era un caz special. El nu dorea să obțină un supliment de mâncare, nici să intre în grațiile administrației, nici să se elibereze înainte de termen. Din ziua în care ajunsese la Salcia, din clipa în care se înfipsese ca un țăruş în mijlocul lagărului, sub soarele arzător al acelui început de septembrie, doctorul Decu îşi urmărea cu tenacitate autodistrugerea. Am lucrat cu el, într-o vreme, o mână de oameni, la decolmatarea unui canal de irigații. Şanțul se umpluse cu nămol, cu plante

putrezite, iar pereții se surpaseră pe alocuri. Ne afundam în mâl până la genunchi, stăteam în apă până la piept, îi curățam fundul şi îi îndreptam taluzul, sub supravegherea unui sergent adormit, căruia aproape că nu îi păsa ce facem. Profitam de indiferența lui, intram în apă îmbrăcați, aruncam pe mal câteva lopeți de nămol şi ieşeam repede, să ne uscăm la soare; mocirla colcăia de lipitori. Singur Decu s-a băgat în apă dezbrăcat, doar în chiloți, şi a rămas acolo ore în şir, azvârlind peste umăr lopată după lopată, cu hărnicie de sobol. Când s-a hotărât să urce pe mal, avea corpul acoperit cu lipitori negre, cărnoase, umflate de sânge, ce zvâcneau dizgrațios, cu ventuzele fixate pe pielea lui. De la sosirea în lagăr, doctorul Decu nu vorbise cu nimeni, niciodată; nu întreba, nu răspundea la întrebări. Acum, şi-a contemplat noua înfățişare şi, pentru prima oară, a rupt tăcerea:

— Aşa îmi trebuie, a zis el.

Şi a căzut, la loc, în muțenie.

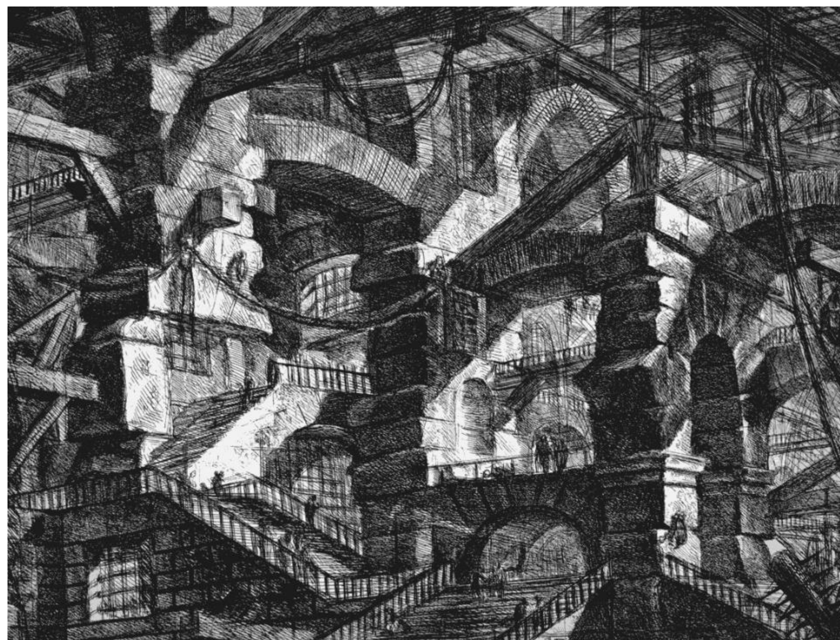
La dig, roabele lui arătau ca nişte vagoneți de mină. Înfigea cazmaua adânc în pământ, potrivea brazdă peste brazdă, umplea golurile cu lopata, tipărea țărâna şi iarăşi adăuga brazde compacte, într-o arhitectură îndrăzneață, ce amenința să se prăbuşească în orice moment. Când o pornea la deal, nici nu se mai vedea între coarnele roabei. Roaba lui Decu părea un vehicul autopropulsat. Într-o zi, şi-a făcut apariția pe şantier o comisie mixtă, de securişti, medici şi procurori. Oaspeții au urcat pe coama digului, să admire de sus, ca stăpânul din foişor, viermuiala sutelor de argați, ce defilau prin fața lor, goi până la brâu, arşi de soare şi vânt, scăldați în sudoare. Cel care le-a stârnit interesul cel mai mult a fost doctorul Decu. L-au oprit din ascensiunea lui năvalnică, s-au învârtit în jurul acelui schelet fruntaş şi nu se mai săturau să-l privească. Un civil, probabil, medic, i-a pipăit brațul cu grijă, ştiind că între piele şi os există întotdeauna un strat de muşchi. Spre mirarea lui, a constatat că anatomia deținutului nu se potrivea cu anatomia pe care o învățase el la facultate: nici urmă de muşchi. Şi-a retras mâna, ca de o atingere necurată. Decu şi-a ridicat în aer celălalt braț, şi l-a încordat cu putere, asemenea unui halterofil pe podium, înaintea întrecerii, şi a zis:

— Stați să vedeți la dreptul!

Seara, la întoarcerea în lagăr, doctorului Decu i s-a dat voie să scrie acasă. În pachetul cu alimente, care nu a întârziat să sosească, nevasta i-a strecurat o fotografie a fiicei lor, un copil de vârstă preşcolară. Când a descoperit-o, Decu nu s-a mai atins de mâncare. A lăsat-o în seama vecinilor de pat şi, în timp ce aceştia se înfruptau din bunătățile primite, el s-a retras la capătul culoarului, s-a lipit de perete şi a rămas acolo, nemişcat, cu ochii pironiți asupra chipului drag. Pe urmă, a simțit nevoia să arate şi altora fotografia.

— E fetița mea, şoptea el, e fetița mea…

Atunci am văzut cum arată un om fericit.

Giovanni Battista Piranesi:
Carceri d'Invenzione

Deţinuţii care nu îşi îndeplineau norma erau bătuţi în continuare. În urma unei reclamaţii, şapte inşi, toţi din aceeaşi grupă, au ajuns la judecata sergentului Androne. Acesta i-a aliniat în şir indian, după înălţime, punându-l în faţă pe cel mai scund dintre ei. Astfel, dacă ar fi fost înarmat cu un paloş, ar fi avut o perspectivă exactă asupra capetelor pe care i-ar fi plăcut să le reteze. Cum regulamentele militare îi interziceau folosirea paloşului — şapte capete, dintr-o lovitură —, a trebuit să se descurce cu un simplu ciomag. S-a ajutat de o gamă largă de sunete nearticulate, pe care a dovedit că le stăpâneşte în toată varietatea lor. Artistul onomatopeii şi-a început reprezentaţia aparent calm:

— Hm, de ce nu faci, mă, hmm, norma, hă?

Vinovaţii aveau de dat prea multe explicaţii, aşa că nu au dat nici una. Lucrul l-a înfuriat pe virtuoz:

— Ia fă, tu, hă, un pas înainte. Hai, întoarce-te în mă-ta, cu spatele. Aşa, ha, n-auzi? Mai la hăisa. Apleacă-te!

După ce l-a ciomăgit bine pe primul, a trecut, la fel de elocvent, la al doilea. Lovea, icnea, înjura, iar lovea. Învârtea arma cu pricepere, loviturile cădeau grindină pe spinările oamenilor, Androne ţintea şi ceafa, dar banditţii se dovedeau experţi în

tehnici de apărare: şi-o protejau cu palmele şi cu coatele. Ultimul din şirul indian al sergentului era căpitanul Vlad Brussescu.

— Hait! Întoarce-te şi tu, hă, n-auzi?

— Regret că vă dezamăgesc, domnule sergent, dar pe mine va trebui să mă loviţi în faţă, a zis căpitanul şi a rămas drept, neclintit, privindu-l pe Androne tensionat, dar şi amuzat, parcă, de încurcătura în care îl punea.

Erau cam de aceeaşi înălţime. Arşi de soare amândoi, Brussescu avea pielea arămie, de împătimit al plajelor, pe când pielea lui Androne era neagră ca fundul unui ceaun. Nici soarele, nici vântul nu i-ar fi putut altera prea mult pigmenţii din născare. Uniforma de paznic îi venea ca turnată, dar şi ofiţerul îşi purta zeghea elegant; o atitudine degajată făcea ca orice haină să cadă frumos pe el. Înfruntarea a fost scurtă. Căpitanul a rămas pe loc, iar sergentul s-a răsucit pe călcâie şi a plecat în lungul digului. După câţiva paşi, s-a oprit.

— Şi mai du-te-n mă-ta! i-a strigat tuciul cu caschetă militară, ca să nu rămână totuşi dator.

Vlad Brussescu nu fusese bătut nici în anchetă. Securiştii îl arestaseră pentru o intenţie. Se gândise să fugă din ţară, împreună cu prietenul său Ion Pantazi, însă omul care ar fi trebuit să-i ajute, un aviator sau un fost camarad de război, nu a avut nici o ezitare în a informa organele de securitate. Povestea fiind relativ simplă, singura grijă a acuzatului a fost ca nu cumva să o complice, în timpul interogatoriilor, cu detalii compromiţătoare pentru alţii.

— Tot secretul era să ţin minte ce am declarat prima dată, mi-a spus Vlad Brussescu.

Repetarea aceluiaşi lucru îl liniştea pe anchetat, dar îi irita pe anchetatori. Dacă nu l-au bătut, l-au supus, în schimb, altor presiuni: ameninţări, înfometare, frig, lipsire de somn. Frigului atroce din beciurile Securităţii Constanţa, i se adăugau anchetele în miez de noapte şi interdicţia de a dormi peste zi. Scopul anchetatorilor de a-l face să cedeze psihic şi de a spune ceea ce nu voia să spună nu s-a împlinit. Pe parcursul a zeci de interogatorii, nu a oferit nici un amănunt care ar fi putut să târască în puşcărie vreun prieten sau vreun cunoscut de-al său. Omul luptase pe front, înfruntase iarna rusească şi tancurile germane şi nu era dispus să-şi păteze obrazul de frica unor compatrioţi, sub uniforma cărora descoperea nişte sadici; sentimentul onoarei domina spaima de moarte. Descriind cele două experienţe limită — războiul şi închisoarea—, Brussescu le detesta în egală măsură.

— Ai primit decoraţii, te-ai acoperit de glorie, ai luptat pentru ţară, mă miram eu, cucerit de imaginea convenţională a eroismului.

— Am luptat din spirit sportiv, a zis el.

Îi displăceau vorbele mari. Admitea totuşi că războiul fusese, cel puţin în cazul

său, mai uman: îi adusese o nevastă. Pe Irina o cunoscuse la Brno, capitala Moraviei. A învățat-o să călărească, astfel că, după două zile, fata stăpânea până şi galopul. Nu a fost nevoie totuşi de galop. Au pornit-o spre România la trap şi la pas, pe drumurile supraaglomerate de trupe sovietice. Cavaleri însoțitori, nedespărțitul prieten Ion Pantazi şi doi sublocotenenți din subordine: Alecu Nefianu şi Mişa Mavrache. Călătoria le-a fost întreruptă de intervenția şefului Biroului Informații, domnul Vede-tot-ştie-tot, care a raportat generalului comandant de divizie că ilustrul ofițer Vlad Brussescu (ilustru prin fapte de arme, dar mai ales prin pozne) a furat o cehoaică şi că se îndreaptă spre granița românească. Generalul a consultat codul justiției militare şi a descoperit că nu era necesar să îl declare pe mire dezertor; ajungea să-i aprobe căsătoria. Pe timp de război, funcția sa îi permitea să țină locul regelui. A ținut locul regelui şi le-a dăruit tinerilor însurăței jumătate de vițel şi un butoi cu vin, din rezervele de captură Tokaj. Cununia religioasă a avut loc la catedrala catolică din Brno, iar un ziar local a consemnat evenimentul, pentru eternitate, în două rânduri minuscule: „Nadporucic Rumunske armade se dovoluje do Iřina Sobolkova.” Protocolul cerea ca la nuntă să fie invitați şi doi ofițeri cehi. Aceştia i-au oferit miresei flori, iar mirelui o machetă a puştii militare Z.B. Brussescu ura armele, în mod special Z.B.-ul, sursa unei amintiri triste de pe frontul de răsărit. Plutonul pe care îl comanda pe atunci stătea îngropat în tranşee, la câteva sute de metri de linia rusească, în aşteptarea ordinului de atac. Era toamnă şi stăteau acolo de mai multe zile, terorizați de un trăgător de elită inamic; cum scotea capul unul de-ai noştri, cum îl împuşca. Soldații răspundeau cu gloanțe la întâmplare. Trăgătorul nu se vedea nicăieri şi îşi făcea simțită prezența doar ucigând. Într-o după-amiază, pe înserat, a apărut o mogâldeață. A ieşit din bârlog şi a prins să se târască spre tranşeele româneşti. Se oprea, zăbovea îndelung, făcea un salt, iar se oprea. Prudenți, lipiți de marginea tranşeei, oamenii încercau să ghicească ce face rusul. Rusul se mişca de colo până colo, o umbră între cer şi pământ, sfidându-i parcă pe ai noştri. Soldații turbau de furie:

— Împuşcați-l, domnule locotenent, împuşcați-l pe nenorocit!

Locotenentul era bun ochitor şi nu putea să-şi dezamăgească subordonații. A luat Z.B.-ul unui ostaş, a țintit, dar nu a apăsat pe trăgaci. I se părea lipsit de fair-play să împuşte un om care nu trage în el.

— E prea departe, a zis şi a lăsat arma în jos.

Atunci, şi-a adus aminte: în zori, un soldat din plutonul lui ieşise din tranşee să se uşureze. Se furişase afară şi, în timp ce era cu pantalonii în vine, fusese împuşcat de lunetist. Îl împuşcase în batjocură. Dintr-o dată, pe Vlad Brussescu l-a cuprins furia. A dus puşca la ochi şi a tras. Rusul s-a lăsat moale într-o parte şi nu a mai mişcat. Peste o zi sau două, s-a primit ordinul de atac. În alergarea sa înspre pozițiile inamice, Brussescu aproape s-a împiedicat de cadavrul celui pe care îl împuşcase. Era un bărbat

mai în vârstă, ce ar fi putut să-i fie tată, cu barba nerasă, cu ochii larg deschişi, înarmat doar cu o lopată şi o raniță plină de cartofi. Ieşise din tranşee pentru a-şi face rost de mâncare, din lanul rămas necules. Nici gând să fi fost trăgătorul de elită. Imaginea celui ucis l-a urmărit pe întreaga durată a războiului şi îl urmărea şi acum, în lagărul de la Salcia.

Seceta din 1946-1947, care s-a abătut asupra României cu violența unui alt război, l-a prins pe Vlad Brussescu în Cehoslovacia. Îngrijorat de veştile din țară, s-a angajat într-o bătălie disperată pentru ajutorarea concetățenilor săi. A convins industriaşi bogați şi persoane influente, a adunat fonduri băneşti, şi-a folosit veniturile proprii, a colectat cereale şi a izbutit să trimită în țară câteva vagoane de alimente. Autoritățile comuniste le-au vămuit bine şi le-au împărțit înfometaților, prezentându-le drept ajutoare sovietice. Şi, ca să-şi arate recunoştința față de cel ce nu-şi uitase neamul la greu, l-au chemat în țară şi l-au dat afară din armată. Căpitanul Vlad Brussescu şi-a văzut cariera militară încheiată şi s-a văzut şi fără nevastă cehoaică: Irina nu voia să se despartă de ai ei. A luat viața de la capăt, s-a recăsătorit şi şi-a căutat de lucru pe diverse şantiere. Arestarea din 1958 l-a găsit şef de coloană auto, la Govora. La proces, a reuşit să schimbe câteva vorbe cu Bubu, noua soție. A sfătuit-o să divorțeze. Femeia avea de îngrijit un frate grav bolnav de inimă, o soră suferind de nervi şi nu trebuia să îşi piardă serviciul de dragul unui condamnat politic. Cât despre el, se învățase cu despărțirile lungi. Divorțul i-a parvenit la Salcia.

În confruntarea cu sergentul Androne, căpitanul Brussescu obținuse o mare victorie. Însă norocul e schimbător. La următoarea ciocnire, a încasat o bătaie, soră cu moartea. Lupta nu s-a mai desfăşurat în câmp deschis, ca la dig, ci în camera de gardă, între patru pereți, departe de ochii deținuților, ceea ce aducea a ambuscadă. Brussescu ajunsese acolo, chemat să semneze înştiințarea de divorț. Încăperea gemea de caralii, aşa că nu ar mai fi avut de-a face cu un adversar izolat, ci cu o armată întreagă. S-a hotărât să fie prudent. Atacul a început cu un bombardament de glume deşucheate, din care ieşeau în evidență, ca pietrele din nisip, anumite înclinații spre sodomie. Vlad Brussescu asculta şi tăcea, însă tactica nu a dat roade. Pentru gardieni, o acțiune de divorț era un excelent prilej de a-şi da frâu liber obsesiilor sexuale. Este posibil ca frecvența în gura lor a unor drăgălăşenii de genul „Mânca-ți-aş…" să nu fi avut totuşi conotație strict erotică; erau, mai degrabă, ecouri imemoriale ale unor practici de canibalism. În schimb, „Mânca-mi-ai" anumite organe, de predilecție cele ce asigură funcțiile reproducătoare, ținea în mod cert de sexualitate, chiar dacă sugera deviații ale ei. Cum a reuşit Securitatea să adune atâția obsedați în rândurile ei, numai preoții şi psihiatrii ar putea explica. Din corul general de măscări, s-a desprins, la un moment dat, observația optimistă a unuia dintre gradați:

— Pe nevastă-ta n-ai s-o mai vezi niciodată. Aici îți putrezesc ciolanele. Cel

mult, o să-ţi trimită un pachet cu puţintel lindic. Bine futut de alţii, a precizat el, în hohotele de râs ale reprezentanţilor Ministerului Afacerilor Interne.

Grosolănia intra în domeniul fabulosului şi întrecea orice limită. Proaspătul burlac n-a mai răbdat. I-a răspuns mârlanului că ar fi mai bine să-şi vadă de propria nevastă. Riposta se putea opri aici, deşi nici o tăcere nu ar mai fi schimbat, în mod esenţial, deznodământul. Brussescu ştia asta, cunoscuse destule dezastre, aşa că s-a hotărât să-şi vândă cât mai scump pielea. Cum sergentul-major Grecu avea renume de crai şi cum tocmai ieşise din tură, căpitanul Brussescu i-a întrebat pe cei de faţă dacă erau în stare să ghicească în patul cui poposeşte, la acea oră, virilul lor coleg. Acesta a fost semnalul de declanşare a masacrului. Sunt situaţii în care nu avem încotro şi trebuie să credem în reîncarnarea sufletului, cu toată cohorta ei de reminiscenţe dintr-o altă existenţă. La auzul ghicitorii lui Vlad Brussescu, caraliii au intrat imediat în contact cu vieţile lor anterioare. Un fulgerător fenomen de anamneză i-a făcut să-şi aducă aminte de felul în care, pe vremea când trăiau în peşteră, sfărâmau oasele, sfârtecau blana, beau sângele animalului vânat. Şi-au mai amintit, din copilăria lor petrecută la ţară, cum se zdrobesc strugurii prin călcătură, cum se treieră grâul cu îmblăciul, cum se scutură nucile cu prăjina, cum se meliţă cânepa, cum se bate un sac de fasole, până nu rămâne teafără nici o păstaie.

— E de mirare că am scăpat cu viaţă, mi-a spus Vlad Brussescu. Probabil că sunt nemuritor.

Vara în Bălțile Dunării avea şi partea ei frumoasă. Ne spălam în apa clocită a vechilor gropi, lucram goi până la brâu, eram bronzați, ne bucuram de aer şi soare. Atmosfera se mai relaxase. Cantitatea de pământ săpat şi transportat la dig nu se mai măsura cu metrul, ci din ochi. Bătaia avea un caracter pur educativ. Înjurătura pierduse mult din forța ei stimulatoare şi, ca orice act artistic gratuit, strălucea doar prin valori stilistice: era simplă podoabă, un ornament verbal. Mâncătorii de şerpi găseau hrană din belşug. Balta satisfăcea până şi rafinamentele culinare. Îl vedeam pe părintele Micu arcuindu-şi spinarea, îndoind genunchii, afundându-şi mâna între trestii şi înhățând câte un broscoi gras şi apetisant. Îi reteza cu hârlețul picioarele din spate, le învelea în batistă, le strecura în buzunar şi le ronțăia cu fereală, pentru a nu răni sensibilitatea celor rămaşi la mâncăruri tradiționale. Fostului călugăr catolic îi plăceau alimentele simple şi mesele frugale. La mănăstirea din Ardeal, unde intrase de copil, fusese ajutor de bucătar, pentru că îmbina fericit cumpătarea cu vioiciunea, iar bucătăria nu putea fi arta unui apatic.

O pereche potrivită făceau Emil Mihăilescu şi colonelul Marian. Emil nu căra roabe, el săpa şi încărca. Arhitectul dintr-însul descoperise cu satisfacție că arhitectura se poate împlini şi sub scoarța terestră. Gropile lui erau adevărate locuințe. Netezea pereții, scobea nişe în care îşi ținea gamela şi zeghea, lăsa scaune de pământ şi loc de odihnă, iar când groapa se adâncea construia scări. Cât timp coechipierul lui se ducea şi se întorcea de la dig, cale lungă şi întortocheată, Emil Mihăilescu dădea fuga pe trepte şi se aşeza pe malul bălții, la pescuit. Îşi improvizase o undiță, din ață de ciorap şi sârmă. Peştii prinşi erau puțin mai arătoşi decât un vierme, nu se atingea de ei, însă constituiau un supliment delicios pentru colonel; acesta le râcâia solzii, le scotea mațele şi, închipuindu-şi că are de-a face cu stridii, îi înghițea pe nemestecate, cu oase cu tot. Colonelul Dumitru Marian era ofițer de carieră, luptase pe front, căzuse prizonier la ruşi şi se întorsese în țară cu divizia de voluntari „Tudor Vladimirescu”, moşită la Moscova de Valter Roman şi Ana Pauker. Era un pandur de fabricație sovietică. Primise repede grade şi funcții, iar momentul arestării îl găsise comandant al trupelor de Securitate din regiunea Braşov. Îşi regreta trădarea jurământului militar, recunoştea că greşise, nu căuta scuze. Socotea că a sosit momentul să-şi ispăşească păcatele şi să-şi recapete demnitatea. Fusese, o vreme, şeful gărzii de corp a lui Gh. Gheorghiu-Dej. În această calitate, intrase în posesia unui obiect pe care îl descria şi acum cu plăcere: stiletul de aur al regelui Mihai. Şi, tot în această calitate, avusese ocazia să-i cunoască pe tovarăşii din conducerea statului şi să-i vadă la lucru, ca dintr-un fotoliu de orchestră, în toată splendoarea lor. Îi disprețuia la fel de mult ca noi. Doar pentru Gheorghiu-Dej, ca persoană particulară, avea o anumită simpatie. Auzise, chiar din gura conducătorului partidului, o întâmplare care, credea colonelul Marian, îl umaniza. Era o poveste de iarnă, cu o ceată de copii săraci, care se

înghesuiau să vadă pomul de Crăciun din vitrina unui magazin. Ghiţă era cel mai mic şi mereu era dat la o parte de băieţii mai mari. Era cel mai mic, dar şi cel mai inteligent. Se scremea şi trăgea un vânt, de parfuma tot locul. În jurul lui, cercul se lărgea, iar copilul rămânea singur, să privească visător feeria de lumini, de sticlă, beteală şi bomboane poleite. Nu e de mirare că, mai târziu, la maturitate, posesorul unei asemenea tehnici de parvenire pe scara socială a reuşit să-şi înlăture toţi adversarii politici: Ghiţă cel mic a devenit omul cel mai temut din România.

În ciuda trecutului său tulbure, colonelul Marian era un om drept. Din îndelungata viaţă militară, păstrase două lucruri: corectitudinea şi coşul pieptului. Corectitudinea îl adusese în închisoare; coşul pieptului îi dădea un aer falnic, de cocoş după bătălie. Braţele şi picioarele i se uscaseră, obrajii se scofâlciseră — găuri în maxilare —, burta i se lipise de şira spinării. Numai toracele rămăsese intact şi la locul lui. Carcasa aceea umflată, de luptător în arenă, era atât de lipsită de carne, încât mai că i se vedeau inima şi plămânii, ca într-un aparat Röntgen. Foamea topise un trup voinic, altădată. Într-o zi, butoaiele cu mâncare au fost trase la rădăcina digului, la doi paşi de brigada noastră. Erau câteva sute de oameni şi împărţeala mergea încet. Un sergent harnic şi-a pierdut răbdarea, a urcat pe loitrea carului, a smuls polonicul din mâna polonicarului şi s-a apucat el să împartă. Deţinuţii se apropiau cu gamela întinsă, polonicul se scufunda în lăturile încă fierbinţi, lăturile şiroiau în gamelă, totul mergea ca pe roate. Când i-a venit rândul colonelului, sergentul s-a oprit. S-a uitat lung la cuşca toracică din faţa lui, uluit ca de apariţia unei fantome, şi a întrebat nesigur:

— Nu dumneavoastră mi-aţi fost comandant de regiment?

Colonelul a admis că fusese comandant la Braşov şi a dat să plece.

— Staţi şi mâncaţi lângă mine, a zis sergentul şi şi-a continuat treaba.

Un polonicar experimentat ştie să amestece mâncarea, la fiecare porţie, ca toată lumea să primească la fel. Numai că omul în uniformă militară, în ciuda hărniciei, era un amator. Când a isprăvit de împărţit, sergentul a văzut că pe fundul butoiului a rămas un strat de lături, groase de să stea lingura-n coadă: partea mai consistentă a prânzului nostru părea de prisos. Colonelul Marian terminase de mâncat. Sergentul i-a făcut un semn complice, a umplut polonicul cu vârf şi i l-a răsturnat în gamelă. Era, probabil, gestul de recunoştinţă cuvenit unui ofiţer care se purtase bine cu el, reangajatul de astăzi, pe vremea când îşi făcea armata. La rândul său, ofiţerul a mulţumit frumos, s-a apropiat de Stareşin, una dintre cele mai scheletice făpturi din Balta Brăilei, şi i-a oferit lui gamela. Socotea, pe bună dreptate, că suplimentul se cuvenea altuia mai slab ca el. Colonelul Marian putea să mănânce crudă plevuşca pescuită de un student în arhitectură, dar nu mâncarea gătită a camarazilor săi.

La vechiul şantier, un ţăran din Vlaşca nu a mai suportat duritatea muncii şi s-a automutilat. Cu impulsivitatea specifică oamenilor de câmpie, a transformat cazmaua în satâr şi şi-a tăiat un deget de la mână. L-a ridicat din ţărână şi l-a azvârlit pe dig, blestemând cu sete.

— Gata, a zis el, i-am pus cruce.

Există în istoria medievală a Franţei un personaj, cavalerul de Rohan, care a făcut o ispravă asemănătoare. La asediul unei cetăţi, regele a promis vasalilor săi că cetatea va fi a aceluia care va ajunge primul în ea. Lupta era în toi, atacatorii se căţărau pe scările de asalt, ţinteau meterezele, iar tânărul de Rohan se pregătea să sară creasta zidului. Atunci a văzut că un alt războinic este pe cale să i-o ia înainte. Şi-a retezat cu spada mâna stângă, deasupra încheieturii, şi a aruncat-o peste zid, în mijlocul asediaţilor. Regele i-a apreciat vitejia. Când cetatea a fost cucerită, i-a dăruit-o. Pe blazonul familiei de Rohan s-a adăugat imaginea unei mâini înmănuşate, din care picură sânge. La vechiul dig, lucrurile au luat o întorsătură urâtă. Un soldat de pază s-a speriat la vederea sângelui şi a dat alarma. A tras o rachetă şi, la puţin timp, şi-a făcut apariţia, călare pe calul său alb, comandantul lagărului, căpitanul Mălăngeanu. Acesta, cu toate că avea puteri monarhice asupra noastră şi nu trebuia să dea seamă de faptele sale nici măcar lui Dumnezeu, a acţionat conform regulamentului. El nu agrea judecata regală. A ordonat ca banditul să fie băgat la izolare.

— În lanţuri, până îi creşte degetul! a găsit el leacul, un leac mai dureros decât boala.

Acum, la digul de vest, munca nu mai împingea pe nimeni la acte disperate. Lucrurile se schimbaseră întrucâtva. Nica, noul comandant, folosea ca stimulent scrisoarea şi pachetul. Cine îndeplinea norma primea dreptul să scrie acasă. Arma pe care o mânuia acum administraţia era răsplata şi, numai din când în când, pedeapsa.

În ambele cazuri, cuvântul brigadierilor atârna greu. Lui Iancu Vasilescu, brigadierul nostru, mereu i se părea că roaba mea nu e suficient de plină. Cred că avea dreptate, mai ales dacă o compara cu roabele stahanoviştilor. Mi-a atras de câteva ori atenția, ca până la urmă să mă reclame sergentului Androne. Acesta m-a vizitat în pauza de prânz, când toată lumea era adunată la baza digului. Voia ca judecata să aibă caracter public. M-a doborât la pământ şi m-a lovit cu cizmele, numai în cap. Când m-a lăsat în pace, aveam două măsele scoase şi, cum urma să aflu mai târziu, maxilarul fisurat. Pierderile dentistului erau şi ele considerabile. Năduşise, cascheta îi venea strâmb, iar uniforma nu mai stătea bine întinsă pe trupul lui uscat, de băutor de rachiu.

M-am spălat de sânge la marginea unei băltoace din apropiere. Cel care a sărit primul să mă ajute a fost Saşa Ivasiuc. El, care îşi pierduse dinții în confruntări mult mai dure, îl înțelegea bine pe ştirb. În timp ce îmi turna apă cu gamela, Saşa, căutând mereu înțelesuri ascunse unor întâmplări limpezi, mă întreba şi se întreba mirat:

— Ce-o fi pățit Androne de te-a bătut fără să te înjure?

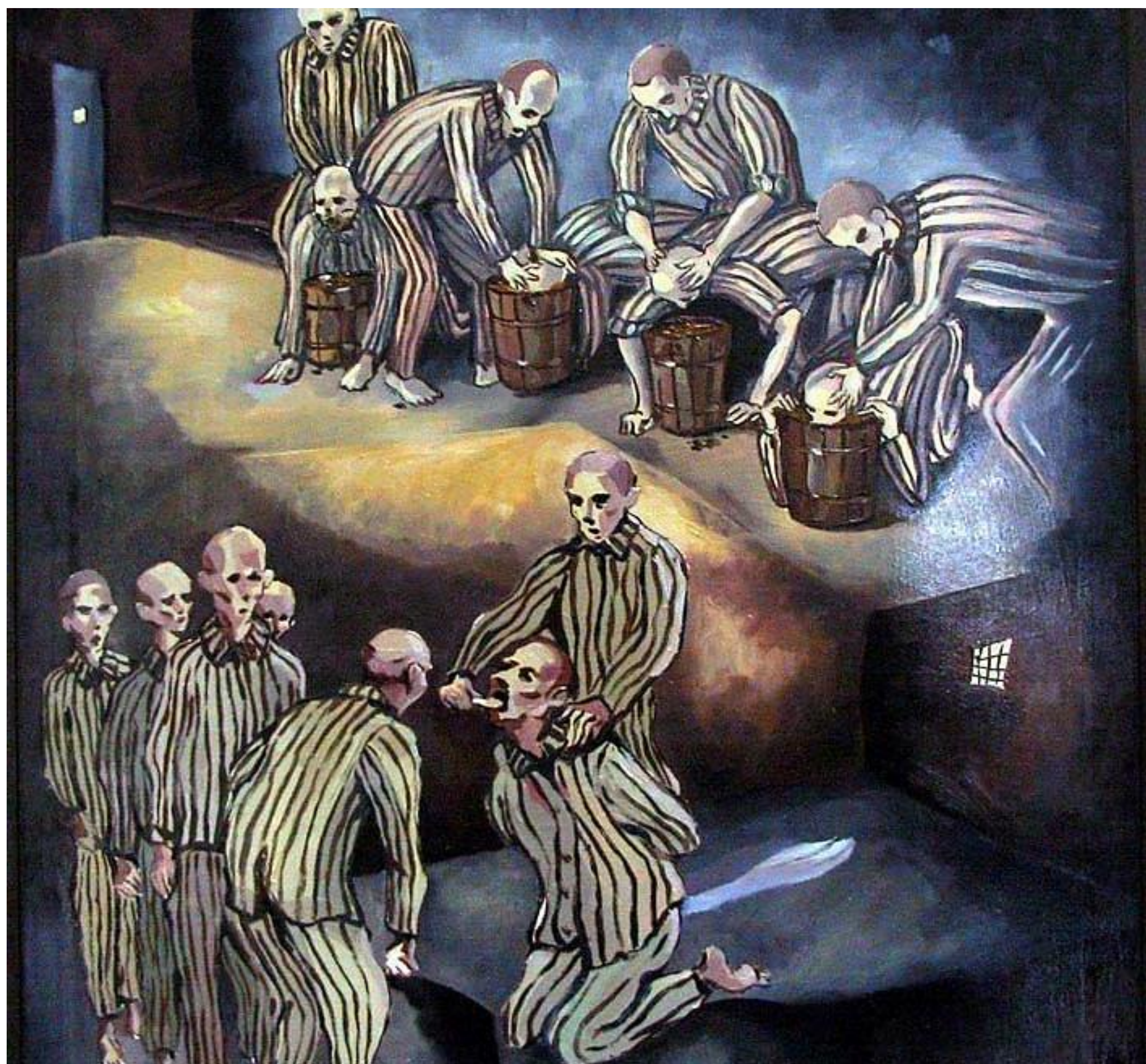
Toată după-amiaza am fost răsfățatul camarazilor mei. Au lucrat în locul meu şi m-au lăsat să mă refac, tolănit într-o groapă ferită, unde am primit vizite de curtoazie şi consolare. Părintele Micu şi-a făcut intrarea însoțit de părintele Buruiană, omul care, luându-se la întrecere cu țăranii din Răstoaca, la cositul lucernii, ajunsese celebru în tot lagărul. Nu era cazul să mi se aducă preot, însă apariția lor m-a emoționat. Călugărul bucătar, scund, vioi şi urât, avea falca de jos violent ieşită în afară, de parcă pe el l-ar fi pocnit sergentul Androne. Maxilarul acela trădător şi străin de sfințenie contrasta vădit cu ochii umezi şi rotunzi şi îmblânziți de rugăciune; mandibula uriaşă, de insectă carnivoră, părea că trăieşte izolată, într-o existență de sine stătătoare. Micu prinsese câțiva pui de baltă, iar acum le mesteca picioarele, metodic, fără lăcomie. Mi-a oferit şi mie din prada sa. Mă tenta, dar nu puteam să mănânc. Şi-a dat seama că nu era darul cel mai potrivit pentru un om care tocmai suferise o operație la dinți şi atunci i-a întins ofranda părintelui Buruiană. Acesta s-a tras înapoi, ca de o mare, păcătoasă, de neiertat ispitire.

— Dumnezeu să te ierte! a zis el, înfricoşat.

— Dumnezeu să ne binecuvânteze, a răspuns călugărul, mereu jovial, scuipând cu o mişcare precisă a limbii o aşchie de os.

În vreme ce fețele bisericeşti mă asigurau că toți cei răi şi nedrepți îşi vor primi pedeapsa meritată, cândva, în lumea de apoi, a coborât în groapă şi brigadierul Iancu Vasilescu. Venise să mă căineze, fără să îşi uite complet datoria.

— Nu era mai simplu să încărcați roaba? s-a interesat el.

15
Inginer de ape

— Care eşti, bă, inginer de ape?

Mă săturasem de dig, aşa că am făcut un pas înainte. Sergentul-major m-a privit atent, cu ochiul unui expert ce nu se poate înşela, şi s-a arătat mulţumit: competenţa mea în ale apelor o egala pe a lui. Voia totuşi o asigurare formală:

— Nu mă minţi?

Mi-am luat funcţia în primire chiar din acea zi. Pentru început, trebuia să curăţăm şi să adâncim un şanţ amărât, din primitivul sistem de irigaţii al Bălţii. I se zicea canal de aducţiune, pornea de la Dunăre şi tăia câmpia pe o întindere de kilometri. Din el, plecau ramificaţii către diverse ogoare şi culturi, ce se cereau udate, în ţinutul acela mereu însetat. Înainte de a ne apuca de lucru, sergentul-major a făcut cu noi un mic instructaj. Ne-a spus că este o muncă deosebită, de înaltă calificare şi de înaltă precizie. Mie mi-a atras atenţia să am grijă să calculez înclinaţia necesară. L-am întrebat cu ce măsurăm.

— Din ochi, inginerule, din ochi. Nimic nu-i mai sigur ca ochiometrul.

Era cel mai harnic supraveghetor pe care l-am întâlnit vreodată. El conducea lucrările, el hotăra unde săpăm, cât adâncim, cum adâncim. Nu accepta nici o sugestie. Îşi apăra prestigiul şi nu admitea să i se iasă din cuvânt. Ideea era ca apa, odată pompată în canalul de aducţiune, să umple şanţurile mici laterale şi să nu se reverse înapoi, în Dunăre. Pe mine mă consulta doar în privinţa esteticii. Cam la două, trei zile, mă întreba:

— Arată bine?

Lucram de zor, sub îndrumarea lui destoinică, iar şanţul începuse să arate frumos. Curăţam fundul de depunerile de peste iarnă, bărbieream taluzul şi respectam unghiul de curgere a apei pe care ni-l indica majurul, „unghiul de atac", zicea el, demonstrând că manevrează cu uşurinţă terminologia militară. Nu numai că se pricepea la toate, dar ţinea să ne împărtăşească şi nouă din ştiinţa lui. Avea un talent pedagogic înnăscut. Ne explica tot ce făceam. Când săpam, ne spunea că săpăm, când fixam malurile şanţului, ca să nu se surpe, ne informa că fixăm malurile şanţului, ca să nu se surpe, când lăsam din mână uneltele şi ne mai trăgeam şi noi sufletul, ne lumina asupra rolului pe care îl joacă odihna în procesul muncii. Atunci am înţeles pe deplin deosebirea dintre un dig şi un şanţ: digul însemna muncă brută, pe când şanţul

însemna muncă specializată. Una e să tunzi oi, alta e să coafezi capre.

Sergentul-major vorbea tot timpul. Eram câţiva oameni sub comanda lui, mai puţin de jumătate de brigadă, pe care el îi îndruma cu mână de fier, dar şi cu bunăvoinţă. Ca întotdeauna în grupurile mici, lucrurile mergeau uşor, deţinuţii se ajutau între ei, se stabiliseră relaţii amicale, nimeni nu o lua înaintea celuilalt. Vara era frumoasă, cerul înalt, iar din şanţul adânc de doi metri nouă ni se părea şi mai înalt. Cu firea lui comunicativă, majurul ne făcea confidenţe, în schimbul cărora dorea să afle totul despre noi. Setea lui de cunoaştere nu avea margini. La fel, siguranţa de sine. O singură dată s-a arătat oarecum descumpănit. Se lipise de unul dintre camarazii noştri, un bărbat tăcut, fost partizan în munţi, pe care îl toca mărunt, explicându-i cu lux de amănunte cum trebuie să apese cu talpa piciorului pe fierul cazmalei. După un timp, a abandonat indicaţiile tehnice şi a întrebat:

— Tu ce pedeapsă ai?

— Douăzeci de ani.

Deşi pedeapsa nu era ieşită din comun pentru un deţinut politic, ea suna impresionant şi stârnea interes:

— Cum aşa? De ce ţi-au dat douăzeci?

Omul nu avea chef să-şi prezinte biografia, aşa că răspunse scurt:

— Port ilegal de armă.

Sergentului-major nu-i venea să creadă că pentru o infracţiune atât de măruntă poţi să primeşti o condamnare atât de mare. Vru să se asigure că a înţeles bine:

— Port ilegal de armă, zici?

— Da.

— Şi nu puteai să ceri permis?

— Păi, îmi dădeaţi dumneavoastră permis pentru o puşcă-mitralieră? se miră, la rândul său, partizanul.

Curiozitatea majurului nu ocolea nici viaţa particulară. Era avid de intimităţi şi voia să ştie cât mai multe despre soţiile noastre. Oamenii se arătau zgârciţi în răspunsuri, domeniul era restrâns, aşa că, vrând, nevrând, conversaţia intra în stereotipii.

— Tu ce ai fost, bă, în viaţa civilă? întreba el.

Indiferent ce i se răspundea — doctor, ofiţer, elev, profesor —, el avea pregătită o altă întrebare.

— Eşti însurat?

Cei mai mulţi erau însuraţi, iar unii dintre aceştia cădeau pe gânduri. Sergentul-major îi trezea din visare:

— Vecini ai?

Aici nu încăpea variaţie. Toată lumea avea vecini, iar majurul se vedea plasat

pe un teren de manevră solid.

— Tu ştii ce face nevastă-ta acum?

Nu aştepta răspuns. Răspunsul îl dădea tot el:

— Se mârleşte, bă, se mârleşte cu vecinul.

Evita cuvântul exact, din delicateţe. Argoul i-ar fi oferit o mulţime de expresii satisfăcătoare, însă omul era de la ţară, familiarizat cu termenii ce descriu împerecherea oilor. Tot ce avea legătură cu animalele i se părea decent. În adâncul sufletului său, satul, devenit între timp o imensă fabrică de caralii, încă îşi păstra puritatea. A repetat gluma, până când cineva şi-a pus mintea cu el şi l-a întrebat dacă ştie ce face nevastă-sa în lipsa lui. Sergentul-major parcă atât aştepta. A zâmbit larg, avea o faţă lată, prietenoasă, de ţăran sfătos, şi a răspuns fericit:

— Mă aşteaptă, bă, mă aşteaptă. Ce, crezi că-s prost? M-am însurat cu una cu cinşpe ani mai bătrână ca mine.

După vreo trei săptămâni de lucru şi conversaţie împestriţată cu sfaturi profesionale şi indiscreţii de tot felul, canalul de aducţiune era gata reparat. Un soldat din trupa de pază s-a dus la staţia de pompare şi a cerut mecanicului de acolo să dea drumul la apă. Stăteam pe buza şanţului şi aşteptam rezultatul testului. Trăiam un moment dramatic. Motorul a pornit, iar apa a început să vină în valuri murdare. Cam după vreo două ceasuri, păcănitul motorului nu s-a mai auzit. Pământul supsese ce era de supt, iar apa rămasă în canal era numai bună să irige ogoarele. Savuram cu toţii victoria, când l-am văzut pe sergentul-major că se ridică din mijlocul nostru şi o ia la fugă, în direcţia staţiei de pompare. După câţiva metri s-a oprit, a privit în adâncul şanţului şi, tot alergând, a luat-o în partea cealaltă. A repetat manevra, de simţeam că ameţim. S-a întors printre noi şi, luîndu-şi avânt, a sărit pe celălalt mal al şanţului. De acolo înapoi, pe urmă dincolo, când într-o parte, când într-alta, de ne temeam că acum o să ameţească el.

— Ia te uită! zicea, sărind iar şi iar şi minunându-se.

Mă gândeam că o să cadă în şanţ.

— Ce s-a întâmplat, domn' major? am întrebat imprudent.

— Tu nu vezi, boule?

Nu era nimic de văzut. Canalul încă avea apă, apa curgea, e adevărat, încet, mai mult se prelingea, însă staţia de pompare fusese oprită. Nu avea de unde să curgă apă mai multă.

— Chiar nu vede nimeni nimic? îi luă el martori pe toţi.

Nimeni nu vedea nimic.

— Curge la deal, banditţilor! explodă el.

Într-adevăr, apa, în loc să pătrundă în şanţurile mici de irigare, se scurgea înapoi, către Dunăre, de unde venise. Sergentul-major s-a scărpinat o vreme sub

caschetă, după care, asemenea marilor comandanți de oști, înzestrați cu tăria de a trece peste momentele de cumpănă, schimbând înfrângerea în izbândă, a ordonat:

— Inversați unghiul de atac!

Am sărit cu toții în mocirlă și ne-am apucat de lucru. Majurul s-a apropiat de mine. Încă era furios și am crezut că o să mă lovească.

— Bă, inginerule, a zis el, tu ești însurat?

— Nu, domnule sergent-major, am mințit eu.

S-a uitat la mine meditativ și s-a îndepărtat. Îl lipsisem de plăcerea de a-mi spune ce făcea nevastă-mea în clipa aceea.

Am ajuns din nou la dig. Chiar a doua zi după testarea canalului de aducțiune, sergentul-major a renunțat la serviciile mele; se convinsese definitiv de inutilitatea inginerului de ape. Lucram acum în brigada lui Dumitru Vacariu, profesor de limbă română, condamnat în lotul ieșenilor care avuseseră îndrăzneala de a sărbători urcarea pe tron a lui Ștefan cel Mare. Vacariu se trăgea din neamul lui Ion Creangă, din Pipirig, pe apa Neamțului, ori din vreun sat apropiat, și era poet. Scria poeme, megapoeme, de la o sută de versuri în sus. Într-o seară, artistul sensibil m-a chemat să admirăm împreună apusul soarelui în bălțile Dunării. O ceață ușoară, poate aburii fluviului, uniformiza și mai pregnant câmpia. La capătul ei, poetul mi-a arătat cu

degetul şi mi-a descris în cuvinte meşteşugite un fel de tingire arămie, ce se dilata neverosimil de tare deasupra orizontului. M-am uitat fără prea mult interes, probabil. Contrariat, Mitică, mai înalt cu un cap decât mine, mi-a indicat un bolovan şi mi-a spus:

— Urcă-te pe el. De la înălțimea ta nu se vede bine.

În Balta Brăilei, lipsită de văi sau coline, soarele şi luna se văd la fel, de la înălțimea calului sau a popândăului. Tot atât de adevărat însă este şi faptul că numai poeții le văd frumusețea. Pentru mine — şi ca mine simțeau sute de deținuți — soarele însemna arsuri dureroase, răni pe față şi pe gât, uneori, pe umeri şi spinare, transpirație usturătoare, ce îți băga în ochi toată murdăria Bălții, buze uscate şi limbă umflată de sete, dureroasă sfârşeală a trupului; am văzut oameni topiți de căldura lui, până la leşin. Nu, răsăritul sau apusul nu erau peisaj, ci semn calendaristic, începutul sau sfârşitul zilei de pedeapsă.

În brigada lui Dumitru Vacariu mă simțeam mulțumit. Omul era civilizat, era moale şi nu ar fi vrut să facă rău nimănui. Nu năpăstuia pe nimeni, după cum nu ar fi sărit în apărarea cuiva. Trăia în interiorul slujbei de brigadier ca într-o rezervație. Alerga toată ziua de-a lungul şi de-a latul digului, cu o energie pe care i-ar fi plăcut să o reverse şi asupra noastră, cărătorii de roabe, arunca îndemnuri fără țintă, striga la întâmplare, de parcă s-ar fi rătăcit în pădure. O făcea de frica supraveghetorilor, dar şi dintr-un nestăpânit imbold artistic. „Hai, hai!” îşi ritma el strigătul de muncă, mai ales atunci când i se părea că rămâne singur. Dumitru Vacariu ajunsese brigadier din pricina foamei şi se ruşina. Judecând după fălcile late, organismul lui ar fi avut nevoie de hrană bună şi îmbelşugată. La ora prânzului, îşi înfuleca porția cuvenită puşcăriaşului de rând, îşi umplea gamela cu polonicul suplimentar al brigadierului şi urca repede, înapoi, pe dig, departe de grosul brigăzii. Mânca stând în picioare, în bătaia vântului, vântul îi sufla fiertura din lingură, dar suporta pierderea cu stoicism. Până seara, nu mai îndrăznea să coboare în vale; şi în cazul său, curajul era o față ascunsă a caracterului. Rămânea sus pe creasta digului, pentru că îi era ruşine, dar şi pentru că de pe înălțime prindea putere poetul. În urma trecutei mele experiențe cu Iancu Vasilescu, nu aş fi avut nimic împotrivă ca toți brigadierii să semene cu Dumitru Vacariu. Li s-ar fi dat o gamelă de mâncare în plus, iar ei ar fi compus în gând poeme, megapoeme, hiperpoeme, în care numărul amețitor al versurilor să se ia la întrecere cu numărul lopeților de pământ încorporate în dig.

Contemporary
Literature Press
http://editura.mttlc.ro
Bucharest 2014

Cu canalele de aducțiune, de desecări, de irigații sau cum s-or mai fi numit ele, am avut de-a face de multe ori. Pe toamnă, lucram într-o brigadă care construia un canal de desecări, departe de lagăr, spre celălalt capăt al insulei. Până ajungeam acolo, eram gata obosiți de drum. Şi, ca şi cum distanța nu ar fi fost îndeajuns de mare, făceam un ocol lung, printr-o margine de sat ori de fermă, prin fața unei cârciumi, în care gardianul însoțitor, sergentul Ababei, zăbovea până ni se lungeau urechile. Îl aşteptam în picioare, cuminți, el se întorcea roşu în obraji, se instala în fruntea coloanei, grăbea pasul, iar coloana îl urma la câțiva metri, din respect pentru conducător. Acum mersul îi era clătinat şi, de multe ori, sergentul lăsa să-i cadă din buzunare câteva pachete de țigări. Brigadierul se apleca şi le culegea repede, să nu fie văzut de soldații de pază; peste zi, țigările se împărțeau cu dreptate tuturor fumătorilor. Nici nu ajungeam bine la punctul de lucru şi doi, trei oameni se şi apucau de treabă: adunau brațe proaspete de fân, căptuşeau cu ele o căpiță de paie, pe care tot ei o clădiseră şi la adăpostul căreia sergentul se prăbuşea, aproape pe loc, într-un somn profund. Îi pregăteau culcuşul la o oarecare distanță de şanțul pe care îl săpam, nu ca să-l ferească pe el de zgomotul uneltelor şi de vorbăria noastră, ci pentru a ne proteja pe noi de sforăitul lui. Din umbra acelei căpițe ieşea rar, mânat de nevoi personale, ocazie cu care inspecta, cu neplăcută mahmureală, evoluția lucrării de care răspundea. Cu un asemenea comportament, făcea parte din lumea celor care îşi pierd numele şi dobândesc porecle: i se zicea Căpiță.

Şantierul era organizat pe tronsoane. Un tronson avea o sută cincizeci de metri, fiecărui deținut îi reveneau trei metri, în aşa fel încât să nu ne încurcăm unii pe alții şi să lucrăm eficient. Deschiderea canalului era largă, avea cinci metri, iar la bază, nu mai mult de un metru. Taluzul nu cădea, aşadar, abrupt, însă, dacă nu erai atent, te trezeai pe dată în fundul şanțului. Dacă ploua, pereții aceia de pământ galben cleios se transformau în derdeluş, lucrarea încetinea şi ajungeam cu toții brigadă de cățărători. Până nu se termina un tronson, nimeni nu avea voie să depăşească zona fixată inițial. Cordonul de pază era format dintr-o grupă de soldați şi nu se putea întinde la nesfârşit.

S-ar fi zis că lenea supraveghetorului ne-ar fi permis să muncim în voie. Nu se întâmpla aşa. Chiar dacă nu exista normă, existau porții. Deținuții mai puternici se grăbeau să-şi termine partea lor de şanț, după care se adunau la marginea tronsonului, se întindeau pe iarbă şi stăteau cu ochii în soare. Dacă ar fi avut acces la paiele lui Căpiță, s-ar fi bucurat şi de umbră. Cei slabi şi neîndemânatici rămâneau să tragă la cazma şi lopată până seara, la plecarea spre lagăr. Omul cel mai puțin îndemânatic din întreaga brigadă era, fără nici o îndoială, Saşa Ivasiuc. La început, treaba mergea strună. Straturile de pământ de la suprafață nu opuneau rezistență, lopata nu trebuia aruncată peste umăr, lui Saşa i se părea că sapă în grădină: avea aerul unui orăşean în vacanță, la țară. Pe măsură ce şanțul se adâncea, lucrurile se complicau. Pământul devenea tare ca piatra şi grădinarul gâfâia din greu. Se încăpățâna să țină pasul cu ceilalți, curgeau sudorile pe el, iar după câteva ceasuri de efort susținut era epuizat. Oboseala fizică îi stimula însă activitatea intelectuală. Lăsa unealta şi începea să vorbească. Se simțea din nou proaspăt şi cu chef de viață. Din contactul cu bolovanii urâți pe care nu izbutea să-i înfrângă, se năştea o teorie de o neaşteptată frumusețe. Când teoria îşi dezvăluia toate înțelesurile şi îşi împlinea argumentele, singura porțiune de canal rămasă la jumătate era porțiunea repartizată lui. Saşa era foarte iubit şi întotdeauna se găsea câte un coleg care să-l ajute. Conferențiarul punea şi el mâna pe lopată ori pe cazma, dornic să-şi ducă treaba la capăt, dar nu reuşea decât să-l încurce pe noul săpător. Se resemna să privească admirativ de pe marginea canalului. Coşmarul lui Saşa îl constituia taluzul: îi ieşea strâmb. Se chinuia să-l îndrepte şi să-l netezească, aluneca pe povârniş, se oprea din loc în loc şi se rostogolea în şanț. Urca panta, hotărât să înlăture imperfecțiunile unui perete ce se îndărătnicea să rămână, sub cazmaua lui, bombat ca un burduf. Se pomenea iarăşi pe fundul şanțului. Uneori îl lăsam să se descurce singur, iar noi, împrumutând ceva din cruzimea temnicerilor noştri, îi priveam amuzați neputința.

Saşa Ivasiuc ne povestise cândva o întâmplare din trecutul său de medicinist. La Spitalul Brâncovenesc, văzuse un copil ce fusese crescut într-un butoi. Se născuse cu deficiențe mintale, părinții se ruşinaseră de aducerea lui pe lume şi-l ascunseseră

în butoiul acela, până pe la zece ani. În rezerva de la Brâncovenesc, Boarță — nu avea nume de botez — nu reacționa decât la vederea mâncării. Atunci devenea agitat, dar era incapabil să se apropie de surorile care îi aduceau hrana. Dădea din mâini, se legăna, mişcările îi erau circulare, de parcă ar fi continuat să trăiască între doagele vechii locuințe. Dincolo de grozăvia faptului, povestea avea hazul ei, iar acum sosise momentul să fie reactualizată. Când Saşa Ivasiuc se trezea singur pe toată lungimea canalului şi îşi dădea seama că s-ar putea să îl apuce noaptea acolo, striga:

— Hei, Boarță vrea ajutor!

Într-o zi, întreaga brigadă îşi terminase treaba şi se adunase în marginea şantierului. Căpiță dormea, oamenii stăteau lungiți pe iarbă, numai Saşa îşi lustruia taluzul, alunecând şi cățărându-se pe el, ca pe pârtie.

— Hei, Boarță cere ajutor! s-a auzit chemarea.

Mi-am luat hârlețul şi m-am dus să-l ajut. Era un început de octombrie, cu soare blând şi cerul curat, fără urmă de nori. Nivelam gogoşile rămase în peretele şanțului, iar Saşa îmi atrăgea atenția asupra păsărilor de baltă, probabil, pescăruşi, cărora el le zicea, invariabil, egrete. Pe urmă, s-a apucat să recite versuri. Se îmbăta cu muzicalitatea lui Verlaine, întârzia meditativ asupra unei strofe din Rilke, degusta îndelung fructele şi culorile din toamnele lui Pillat. Se mira că un anotimp atât de stenic predispune la melancolie. I se părea chiar că a identificat cele mai frumoase versuri din Arghezi, dacă nu din întreaga literatură română:

Stau în țărmu-albastru-al râului de soare,
Din mocirla cărui aur am băut.

A desfăcut poezia în bucăți, i-a comentat fiecare imagine şi cuvânt şi a luat-o de la capăt:

Niciodată toamna nu fu mai frumoasă
Sufletului nostru bucuros de moarte…

Atunci a apărut Căpiță. Ne-am pomenit cu el chiar în spatele nostru. Avea fire de fân în păr, cascheta şi-o uitase în culcuş şi părea tare supărat. În adevăr, priveliştea ce i se arăta ochilor era scandaloasă. Patruzeci şi opt de deținuți stăteau cu burta la soare, neavând voie să depăşească zona şi să atace un nou tronson, numai şi numai din pricina delăsării a doi bandiți, pe care trebuiau să-i păzească zece soldați. Cu o viteză ce nu i se potrivea deloc, i-a şi ars lui Saşa, care stătea pe mal, un bombeu de cizmă. Nu a apucat să i-l dea pe al doilea; expertul în rostogoliri s-a refugiat pe fundul canalului.

— Cum vă cheamă? ne-a întrebat el. La noapte, dormiți la izolare.

Cu această promisiune, şi-a notat numele noastre, al lui Ivasiuc şi al meu, şi a plecat să se culce, iarăşi, la umbra căpiței. Sergentul avea tabieturi şi orice abatere de la programul pe care şi-l fixase cu atâta precizie îl irita. Ca să-i menajăm sănătatea,

aşteptam zilnic în faţa cârciumii, zilnic i se împrospăta aşternutul, nimeni nu îi tulbura somnul. O dată pe zi, îndrăzneam să-l scuturăm din amorţeală: ora mesei. Când butoiul cu mâncare, căruia noi îi ghiceam legănarea, în carul tras de un singur bou, de la o poştă distanţă, ajungea la câteva sute de metri de şantier, brigadierul îşi lua inima în dinţi şi îl deştepta, cu nesfârşite precauţii; într-un moment de o asemenea importanţă, prezenţa supraveghetorului era absolut necesară.

— Prânzul? se interesa sergentul, deşi era convins că nu poate fi altceva.

În ziua în care a fost descoperit versul cel mai frumos din poezia lui Arghezi, pe la amiază, şi-a făcut apariţia un călăreţ. Oamenii şi-au dus mâna streaşină la ochi şi l-au recunoscut pe ofiţerul politic. Era caz de forţă majoră, iar ritualul trebuia încălcat. Căpiţă a fost trezit fără menajamente. Abia a avut vreme să-şi încheie nasturii la veston, că politrucul a şi ajuns în dreptul lui.

— Fruntaşi ai? a întrebat el, fără să descalece.

Sergentul a băgat mâna în buzunarul în care avea mai multe paie decât fruntaşi, a scos fiţuica pe care îşi notase numele bandiţilor ce urmau să doarmă la izolare şi i-a întins-o respectuos. Ofiţerul a plecat în galop, către alte puncte de lucru.

Ziua aceea de octombrie a fost o zi trăită sub semnul poeziei şi al cântecului. Pe drumul de întoarcere în lagăr, Gică Teodorescu, un bărbat puternic şi arătos, de prin părţile Târgoviştei, cu o voce plăcută, a prins să murmure, abia auzit, un cântec naiv, născut la Aiud, a cărui melodie aducea a bocet:

Se duc, frăţioare, cocorii,
Ca gândurile noastre-napoi,
Fac cerc deasupra-nchisorii
Şi iarăşi se duc de la noi…

În timpul mesei de seară, Saşa Ivasiuc şi cu mine am fost chemaţi în poartă, unde ni s-au înmânat cărţile poştale cuvenite fruntaşilor în producţie. Sub supravegherea vigilentă a ofiţerului de serviciu, am compus cea mai umilitoare scrisoare din viaţă. Trecuseră aproape doi ani de când părinţii mei nu mai ştiau nimic despre mine, iar acum singurul lucru pe care aveam dreptul să li-l comunic era o listă de bucate. Am înşirat cât zahăr, câtă slănină, câtă untură încăpeau în limitele a cinci kilograme de alimente şi am semnat. Acelaşi lucru şi cu acelaşi sentiment de ruşine l-a făcut şi Saşa, doar că el îi scria Marcelei, soţia care îi anunţase divorţul cu ani în urmă, la Jilava sau Gherla. Primul pachet care a sosit a fost al lui. L-a primit într-o zi liberă de duminică, a intrat cu el în baracă, uşor crispat, s-a apropiat de noi, a desfăcut faţa de pernă în care i-l răsturnase subofiţerul de la magazie, ne-a invitat să ne ospătăm şi a zis:

— Pachetul lui Boarţă.

Hieronymus Bosch

16
Munci agricole

Pentru deținutul politic, policalificarea era o chestiune vitală. Pentru a supraviețui, el trebuia să ştie să construiască diguri, să încarce sau să descarce bacuri, să ducă în spinare saci de ciment, păşind pe punți suspendate deasupra apei, înguste cât laba piciorului, să facă țigle şi cărămizi, să sape ori să golească latrine, să taie stuf, să care lemne cu sarcina, de la kilometri depărtare, dar mai cu seamă să fie un bun agricultor; când nu se pricepea la ceva, învăța repede, asistat de bâta supraveghetorilor. Primăverile ieşeam la prăşit. Lanurile se întindeau cât cuprinzi cu ochii şi ne lua ore întregi ca să ajungem la capătul unui rând. Istoricul Alexandru Zub prăşea ca pe ogorul lui. Înlătura atent buruienile, afâna bine pământul, muşuroia firul de porumb şi-l plivea cu dragoste, fără a se plânge de oboseală. Din grija exagerată față de sănătatea plantei, uita de propria sa sănătate. Rămânea în urmă, expunându-se vorbelor proaste ale soldaților şi riscând să fie muşcat de câinii-lupi, care nu-i împărtăşeau ideile despre corectitudine. Zub se născuse la țară, considera pământul o ființă vie şi refuza să-l trateze ca pe un bun al Ministerului de Interne. Emil Mihăilescu, studentul în arhitectură, orăşean sadea, confunda sapa cu securea: reteza tot ce-i ieşea în cale. Răscolea țărâna în căutarea rizomilor de papură, cărora le descoperiserăm cu toții gustul: erau dulci şi ni se părea că au aromă de napolitane. Prăşeam şi mestecam miezul pufos, extras din tulpinile acelea subterane, încercând să ne convingem că Papură-Vodă, pe vremea căruia românii s-ar fi hrănit cu planta al cărei nobil nume latinesc l-a dobândit un oarecare Ştefăniță-Vodă al Moldovei, nu e o poveste scornită de oameni înfometați, ci produsul gândirii unor rafinați într-ale gastronomiei.

Fiecare anotimp venea cu bucuriile şi roadele lui. Toamna, când prindeau să cadă brumele, dezgropam sfecla de zahăr, o adunam în piramide uriaşe, făceam cerc în jurul grămezilor, îi retezam cu secera frunzele şi mustățile şi ne împărțeam în două partide: partida zaharozei şi partida betainei. Adversitatea dintre tabere era pur formală: nimeni nu renunța la zahăr, de teama amarei betaine. Cum substanța dulce nu putea fi separată de substanța otrăvitoare, oamenii sugeau de zor felii de sfeclă, îndurând bărbăteşte râgâiala, usturimea şi arsurile de pe gât. Cât dura recoltatul sfeclei, suferеam de o boală specială: jărăgaiul. Povestea dura până către începutul iernii, când dârdâiam de frig pe câmp şi ne degerau degetele pe seceri. În acele

condiții, nu mai curățam sfeclă de zahăr, ci sfeclă de gheață.

Blestemata rădăcinoasă a făcut şi bine unora dintre noi. Inginerul Apostol Manta, care lucra într-o echipă de meseriaşi la construirea castelului de apă, a descoperit o tehnică de prelucrare a ei demnă de bucătarul cel mai inventiv. Deținuții de la castel şterpeleau sfeclă din remorcile aflate în trecere prin şantierul lor, o depozitau într-o groapă şi o coceau apoi, pe ascuns, în jghiabul de tablă în care se topea bitumul folosit la izolarea țevilor de apă. După câteva ceasuri petrecute în magma neagră şi sfârâitoare, sfecla îşi pierdea otrava şi se transforma într-un apetisant magiun. Mielul copt hoțeşte, în cămaşă de lut, e nimica toată pe lângă sfecla de zahăr coaptă în bitum. Spre deosebire însă de friptura de miel, felul acesta de bucate era bun de mâncat abia a doua zi, rece, atunci când rădăcina mare, neagră, cărnoasă semăna cu o ghiulea, iar coaja ei lăcuită se întărea ca piatra. În câteva săptămâni, castelanii scheletici ai inginerului Manta arătau de parcă fuseseră puşi la îngrăşat. Când a auzit de delicatesa aceea cu gust compozit de melasă, compot, miere şi borhot, un doctor de la spital l-a rugat pe producător să-i aducă şi lui, pentru bolnavii care mureau nu atât de boală, cât de foame. Deşi introducerea alimentelor în lagăr era extrem de riscantă, castelanii umpleau cu ghiulele coapte hârdaiele în care le venea prânzul, astfel că, în înțelegere cu căruțaşul, invenția inginerului ajungea şi în burțile bolnavilor. Puiu Manta mi-a spus ce stingherit se simțea el seara, la întoarcerea în lagăr, când, trecând pe sub ferestrele spitalului, se vedea salutat cu entuziasm şi recunoştință de oameni pe care abia de-i cunoştea.

Tânărul Manta fusese arestat împreună cu toată familia. Fratele şi sora stătuseră puțin în puşcărie, însă tatăl se găsea la Gherla sau la Aiud, cu o condamnare de douăzeci de ani, iar mama, în închisoarea de femei de la Mislea. Motivul arestării unei întregi familii se afla într-un cufăr, dat în păstrare bătrânului Manta, preot paroh al bisericii „Mănăstirea Caşin" din Bucureşti, de generalul G. A. Dabija. Acesta, combatant în primul război mondial şi cunoscut comentator al campaniilor militare din 1916-1918, scrisese şi o istorie a armatei române în cel de-Al Doilea Război Mondial, pe care, bănuind că va fi arestat, o încredințase preotului. În cufăr, alături de manuscris, mai pusese şi două pistoale de epocă, obiecte de panoplie şi suvenir din trecuta sa viață de ofițer de carieră. Arestarea era inevitabilă, de vreme ce, în calitate de cronicar de război la postul de radio Bucureşti, urmărise cu obiectivitate evoluția frontului şi neglijase cu bună ştiință să facă elogiul glorioasei Armate Roşii. Cum generalul Dabija murise înainte să fie pedepsit pentru asta, Securitatea i-a arestat în locul lui pe deținătorii cufărului subversiv. La percheziție, s-au găsit în biblioteca părintelui Manta şi două cărți interzise, *Mein Kampf*, autobiografia lui Hitler, tipărită cu litere gotice, şi *Mustul care fierbe*, culegerea de articole politice ale lui Octavian Goga, ambele scrieri constituind probe juridice extrem de solide pentru lichidarea unor

dușmani ai poporului. Lui Puiu Manta, care habar nu avea despre cufărul generalului, i s-a cerut să depună ca martor al acuzării în procesul părinților săi. Pentru că a refuzat să ia în considerare o asemenea ticăloșie, Tribunalul Militar l-a condamnat sub acuzația de denigrare a științei și tehnicii sovietice. În sala de judecată a fost adus și un martor, un coleg de serviciu cu care făcuse o excursie în U.R.S.S. Acesta și-a amintit vorbele inculpatului, care ar fi zis, într-un muzeu al tehnologiei din Moscova, că în ritmul ăsta, în câțiva ani, sovieticii s-ar putea să-i ajungă din urmă pe americani.

— E mai mult un elogiu, a îndrăznit avocatul apărării.

— E o neîncredere în starea actuală a științei sovietice, a fost de părere judecătorul.

Într-un complicat lanț al cauzalităților, vizitarea unui muzeu moscovit a făcut ca un om nevinovat să fie condamnat politic la ani lungi de închisoare, ca administrația să-l expedieze în lagărul de la Salcia, ca lagărul să-l folosească la construcția castelului de apă, ca remorcile cu sfeclă de zahăr să treacă pe la castel, ca sfecla coaptă în bitum să potolească foamea câtorva zeci de flămânzi - atâtea cauze și atâtea efecte, numai și numai ca noi înșine să-l avem în mijlocul nostru pe discretul, delicatul, onestul Puiu Manta.

În iulie avea loc culesul mazărei. Într-o vară, supraveghetorul nostru era un subofiţer mic, gras şi fricos. Căldura înăbuşitoare, chiar de la ceasul dimineţii, ne sleia de puteri, astfel că la puţin timp după ce ajungeam la cultura de mazăre începeam să strigăm după apă. Uneori ni se aducea un butoi cu apă din Dunăre, alteori răbdam de sete toată ziua. Subofiţerul se temea de multe lucruri: să nu evadăm, să nu ne răsculăm, să nu-l omorâm. Când auzea corul însetaţilor, îşi astupa urechile şi se refugia în coliba din latura ogorului, de unde ne pândea ca straja din turn. Era un adăpost nenorocit, câţiva pari acoperiţi cu beldii uscate, îndeajuns de umbroase totuşi pentru pielea lui neagră, iar din locul acela plăcut avea perspectivă. De acolo, atribuia muncii aceleia rudimentare un înţeles mai adânc: nu-l interesa numai rodul, cantitatea de mazăre strânsă, ci şi perfecţionarea noastră profesională şi armonia mişcării. Poziţia corectă a trupului, cocârjat pe ogorul plin de ciulini, îl fascina. Din colibă, îndemna oamenii la efort şi eleganţă în agricultură, cu o ploaie de înjurături. Îţi îndreptai o clipă spinarea, dar ţi-o aplecai imediat la loc, de ruşinea sudalmelor. Înjurăturile lui ţineau loc de bătaie, fiindcă nu îndrăznea să ne lovească în public. Ne luase frica încă de la sosirea noastră în lagăr, din ziua în care îl izbise pe un deţinut în cap cu resteul de la jug. Omul se prăbuşise secerat, dar agresorul n-a avut timp să se bucure de ispravă. S-a pomenit împins către gardul bucătăriei, înconjurat de ceilalţi bandiţi, în pericol de a fi omorât. A scăpat printr-un procedeu magic: s-a lăsat în genunchi, a ridicat braţele a implorare şi a rostit formula vrăjitorească:

— Fraţilor, nu daţi! Vine decretul.

Impresionată de vestea grabnicei eliberări, dar şi scârbită de laşitatea insului, mulţimea îl lăsase în pace. Acum, pentru limbajul lui spurcat, aveam şi noi o pedeapsă subtilă. I-o aplicam în timpul marşurilor lungi, speculându-i superstiţiile. Drumul până la mazăre şerpuia printre lanuri de porumb, mai înalte ca omul, din care ţâşnea uneori câte un iepure. Iepurilor le pria Balta Brăilei, nu aveau mulţi duşmani şi nu se speriau prea tare de coloana deţinuţilor. Cel ce se speria grozav era subofiţerul. La vederea lor, o lua la fugă prin porumbişte, cascheta săltându-i deasupra lanului ca un dop de plută pe apă. Era convins că iepurii aduc ghinion. Chiar atunci când nu se vedea urmă de animal, mai cu seamă atunci, câte un binevoitor lansa un semnal de avertizare. „Şoşoiu', şoşoiu'!" striga el, coloana întreagă îi prelua strigătul, iar subofiţerul dispărea înspăimântat în lan. În limba unei etnii care a dat mulţi securişti ţării, *şoşoiu* înseamnă iepure. Pentru că nu se ştia cum îl cheamă, paznicul primise numele simpaticului rozător.

Mazărea ar fi trebuit culeasă demult, era răscoaptă, încâlcită, căzută la pământ. O smulgeam şi o adunam în vălătuci, rostogolind-o valuri, cum rostogoleşte vântul, toamna, ciulinii. Era mazăre furajeră, sălbăticită, amestecată cu atâţia spini şi mărăcini,

încât nici vita flămândă nu s-ar fi atins de ea; limba aspră a boului ar fi sângerat. Noi o luam în braţe, maldăre gospodăreşti, o strângeam la piept şi o depuneam în clăi pe mijlocul lanului. De acolo urma să fie transportată cu remorcile. De uscată ce era, tecile plesneau, boabele se risipeau în ţărână, dar nimănui nu-i păsa. Importantă era doar munca. La treaba asta gingaşă nu se foloseau unelte. Aveam mâinile, faţa şi pielea gâtului pline de zgârieturi, scaieţii şi spicele de mohor se strecurau sub cămaşă, ţepii pătrundeau în carne, în două, trei zile rănile puroiau. În bătălia cu mărăcinii, căpitanul Brussescu dădea dovadă de ingeniozitate: îşi transformase boneta în mănuşă. Nu îi era de prea mare folos. Dacă ar fi avut ciorapi, să şi-i tragă pe mână, s-ar fi descurcat mai bine, însă administraţia nu ne dădea decât obiele. Lucram alături de el şi vedeam ce greu îi e să stea aplecat de şale, de dimineaţa până seara. Strângea un vălătuc, îşi îndrepta spinarea, dar şi-o curba iute la loc, sub înjurăturile lui Şoşoiu. Îi era greu şi pentru că şchiopăta. Ar fi preferat să lucreze în patru labe, numai că ar fi rămas repede în afara escortei, riscând să aibă de-a face cu trupa de pază. Nici gătită, garnitură la fripturi, nu mai voia să audă de mazăre. Încercam să-l ajut, întinzându-mă şi pe rândul lui, nu pentru că eu aş fi fost mai harnic, ci dintr-un secret sentiment de vinovăţie. Într-un anume fel, şchiopăta şi din pricina mea.

Cu puţin timp în urmă, într-o zi de odihnă, fuseserăm scoşi din lagăr, vreo treizeci de oameni, mânaţi la debarcader şi puşi să cărăm cu spatele, la locuinţele paznicilor, o stivă uriaşă de lemne. Vlad Brussescu păşea mereu în frunte. Cu picioarele lui lungi, ajungea la stivă înaintea tuturor, alegea două, trei bucăţi drepte, potrivite ca mărime, le sălta pe umeri, sub privirile atente ale caraliului, şi o lua imediat din loc. Parcă s-ar fi aflat la o instrucţie militară, cu puşca la umăr. Toată lumea voia lemne subţiri, scurte şi uşoare, aşa că se isca îmbulzeală. Când îmi venea şi mie rândul, caraliul îmi indica, invariabil, cioatele ocolite de alţii; şi ele trebuiau transportate. Le aburcam în spinare şi mă grăbeam să-l ajung din urmă pe prietenul meu. Gâfâiam sub povară, iar Vlad se interesa ironic: „Tot cioate?" Nu obosea nicidecum. Spunea că ar fi putut să o ţină aşa nu toată ziua, ci toată viaţa. A ţinut-o aşa o dimineaţă întreagă, dar s-a întâmplat ca la un transport grămada de lemne să se prăbuşească şi una dintre buturugile ce mi se cuveneau mie să se răstoarne peste picioarele lui şi să-i strivească un deget. Am izbucnit într-un hohot de râs nestăvilit. Era o formă de nebunie în acele condiţii, o demenţă luminoasă, de care nu aveam să scap nici după eliberare. Vlad ţopăia într-un picior, crispat de durere, iar eu râdeam ca prostul: reacţii paradoxale, în situaţii paradoxale. Când mi-a trecut isteria, m-a apucat cinismul. L-am întrebat dacă îl doare.

— Nu mă doare degetul, a zis el, mă doare că râzi.

Rana s-a infectat, unghia a căzut, Vlad Brussescu a şchiopătat o vreme. De ruşinea acelei amintiri îmi lărgeam acum braţele, ca să cuprind şi spinii ce i se

cuveneau lui. Rostogoleam mazărea de pe rândul meu, înaintam câţiva metri, mă întorceam şi împingeam voiniceşte vălătucul lui Vlad. Lui Şoşoiu treaba nu i s-a părut curată. M-a chemat la el în colibă şi mi-a poruncit să mă întind pe spate. A luat ciomagul — făcea parte din inventarul colibei —, s-a lăsat cu toată greutatea trupului pe genunchii mei şi a prins să-mi tragă ciomag după ciomag peste tălpi. Eram bătut la tălpi pentru prima oară şi, spre surprinderea mea, care îmi închipuisem că pedeapsa se aplică pe tălpile goale, eram bătut încălţat. La început, Şoşoiu a părut să verifice rezistenţa bocancilor. S-a convins că rezistă, aşa că a continuat fără teama că ar putea să distrugă efectele statului. Nu-i vedeam faţa, însă îl auzeam numărând. Cum sentinţa îi aparţinea şi nimeni nu ştia câte lovituri hotărâse, cred că număra ca să-şi ţină de urât. Îi vedeam doar spatele lat şi ceafa asudată, loviturile curgeau ritmic, leneş la început, din ce în ce mai grăbit, în acord cu respiraţia lui de om gras. Mă durea şi nu mă durea. Lovitura pornea din talpă, suia în genunchi, poposea în şolduri, în stomac şi în piept, urca mai departe, pierzând din intensitate, şi ajungea în creier ca o vibraţie uşoară, legănare de valuri, briză ce îmi învăluia răcoritor corpul înfierbântat în cuptorul zilei de iulie.

Caraliii ne băteau la talpă din respect pentru instructorii lor. La cursurile de caralii, li se predase că bătaia la talpă e eficientă, tălpile fiind o hartă a tuturor centrilor nervoşi ai corpului (Cum adică? trebuie să fi zis elevul-caraliu Şoşoiu), dar la fel de bine ar fi putut să ne gâdile la tălpi cu o pană, până când ne-am fi sufocat de râs — o tortură cu nimic mai prejos decât bătaia. Ce-i drept, pentru un astfel de chin subţire, caraliii şi anchetatorii pe care îi cunoscusem n-ar fi avut niciodată răbdare: nu se potrivea cu instinctele lor brutale. Instrumentele lor erau ciomagul şi pumnii, în nici un caz pana. Trăiau o neputinţă psihologică de a tortura cu rafinament. Structura lor rudimentară nu era satisfăcută decât de violenţă. Un mijloc care ar fi golit fără durere creierul celui anchetat de orice informaţie, predând-o în mâinile anchetatorilor, un aparat paşnic care ar fi supt fiecare gând vinovat din chiar actul gândirii le-ar fi fost, fără îndoială, de mare folos, dar nu le-ar fi făcut nici o plăcere. Obligaţi să-l folosească, renunţând la priceperea lor de a pedepsi ori de a smulge mărturisiri stâlcind oamenii în bătaie, ar fi devenit nespus mai eficienţi; în acelaşi timp, ar fi căzut într-o teribilă mâhnire, şi-ar fi pierdut admirabila poftă de viaţă, s-ar fi ofilit de tristeţe.

Când a sfârşit cu bătaia, Şoşoiu nu s-a ridicat pe două picioare. S-a rostogolit de pe mine şi s-a aşezat alături, ostenit peste măsură. Dacă i-aş fi pus o sarcină de mazăre în cârcă, plină cu spini şi mărăcini, n-ar fi avut puterea să şi-o dea jos. L-am întrebat de ce m-a bătut.

— Ştii tu de ce, a zis el, cu înţelepciune izvorâtă din veacuri. Eu sunt aspru, dar sever, a adăugat.

Am ieşit din colibă oarecum decepţionat. Abia a doua zi am fost în stare să

judec tehnica lui Şoşoiu şi eficacitatea bătăii: picioarele mi se umflaseră şi călcam ca pe ace. Caraliul care, la venirea noastră la Salcia, lovea mitocăneşte în cap nu era totuşi lipsit de rafinament.

Într-o duminică, paznicii s-au gândit că nu ne-ar strica o percheziție. Au năvălit în lagăr imediat după prânz, iar când au terminat de scotocit se lăsa întunericul. Era normal ca percheziţiile să cadă când te aşteptai mai puțin, fiindcă erau făcute pentru a ne sâcâi, pentru a da şi orelor de odihnă o anumită tensiune. Ne-au împins afară din baracă, ne-au încolonat pe platoul de adunare al lagărului, în şiruri paralele, şi ne-au ordonat să ne scoatem hainele. În timpul percheziției, se aşezau unul lângă altul, pe toată lățimea platoului, fiecare având un şir de deținuți dinainte, iar platoul căpăta desenul unui pieptene uriaş, cu dinții alcătuiți din linii umane. Ritualul percheziţiilor era simplu. Goi puşcă, ținând în brațe hainele făcute pachet, ajungeam rând pe rând în fața caraliului de la capătul şirului şi-i întindeam hainele la control. Caraliul cerceta fiecare piesă de îmbrăcăminte, o pipăia în toate cutele, pe îndelete, chiar dinaintea proprietarului ei, care în vremea asta îndura soarele sau ploaia sau frigul pătrunzător, în funcție de anotimp. Dacă nu avea norocul să se nimerească în primele rânduri, un deținut putea petrece câte două, trei ceasuri stând în picioare, la coadă la percheziție. Sfârşind cu o haină, caraliii o aruncau la spate, pe nisipul platoului, iar când sfârşeau cu toate ne îngăduiau să le ridicăm şi să mergem înapoi în baracă. Nu se putea spune ce căutau. Un ac, un pulover, un vârf de creion, o bucată de hârtie, un cuțit făcut dintr-o frântură de metal îndelung şlefuită — orice lucru era bun pentru a trimite un deținut la izolator. Salvarea noastră în astfel de percheziții era că sergenții nu căutau orişice. Căutau un obiect anume. Şi le era de ajuns pentru a nu vedea nimic altceva. Vânătoarea obiectului nepermis dădea naştere unui soi de fixație care împiedica orice gând paralel şi-i făcea să lucreze ca nişte maşini primitive. Ordinele proaspăt primite se instalau în mintea lor cu asemenea autoritate, încât izgoneau amintirea unor ordine anterioare.

Acum veniseră mai puțini paznici ca altă dată, zece sau doisprezece, semn că nu era o percheziție la sânge, însă veniseră cei mai conştiincioşi. Lăsându-ne să aşteptăm în curte, au început cu baraca: goleau paiele fiecărei saltele, nici o cârpă nu rămânea necontrolată. Abia după ce au răscolit totul şi-au făcut timp de noi. Stăteam pe platoul de adunare cu lucrurile în brațe şi, în umbrele înserării, noi înşine eram nişte umbre. Pierdut în mulțimea de schelete umblătoare, profesorul Grecu nu-şi găsea astâmpăr. Se strecura de la un şir la altul, se retrăgea mereu mai în spate, se ascundea, amânând cât mai mult inevitabila confruntare cu sergenții. Căuta un gardian mai delăsător şi nu-l găsea. Trăia o adevărată dramă. Cu câteva zile în urmă, făcuse rost, de la un bucătar prietenos, de un bulgăre de sare de dimensiunile unei nuci, cu care îşi dregea mâncarea, presărând câte o firimitură. A decide astfel asupra gustului ciorbei sau arpacaşului trebuie să-i fi dat o impresie de libertate, aşa încât nu voia să se despartă de comoara asta, cu nici un preț. Mic de statură, tăcut şi sfios, domnul profesor universitar Grecu era un țăran de treabă. Omul simplu, trecut prin şcoli şi falsificat de cultură, se simțea teribil de încurcat. Țăranul din el ar fi azvârlit cât colo bucățica de sare, însă intelectualul cu carte multă, conştient de importanța mineralelor în organism ori prețuind libertatea de a-şi săra hrana, respingea soluția aceasta. Neajutorat, cumsecade şi delicat, profesorul de la Universitatea din Iaşi nu pricepea nicidecum în ce lume a nimerit. Orice contact cu administrația lagărului îl umplea de spaimă. Ideea că vreun gardian i-ar fi găsit sarea şi ar fi putut, nu să-l bată, dar să-l înjure măcar îl neliniştea profund. Se foia printre oameni şi, pe măsură ce ne apropiam de uniformele ce trebuiau să ne percheziționeze, agitația lui lua proporții. Cineva s-a oferit să ia sarea şi să încerce să i-o treacă prin percheziție. A refuzat; nu voia să expună pe nimeni pericolului. I s-a sugerat să o îngroape în nisip, existând o oarecare şansă de a şi-o recupera mai târziu. Nici propunerea aceasta nu îi surâdea. Îngropate în nisip, cristalele acelea fragile nu mai erau sare; erau chiar nisipul de sub tălpile sutelor de deținuți. Când mai avea două, trei persoane în față, până să intre la percheziție, profesorul Grecu a ales sacrificiul: a scos bulgărele de sare din ascunzişul zeghii şi l-a înghițit.

A făcut-o atât de repede şi cu atâta decizie, încât am presupus că soluția aceasta ultimă fusese gândită, de fapt, încă mai înainte ca omul să fi intrat în posesia prețiosului condiment. Cu inima împăcată că nu se despărțise chiar pentru totdeauna de un principiu alimentar esențial pentru viață, a păşit încrezător înainte şi a avut norocul să dea peste un gardian expeditiv. Acesta nu i-a mai cerut să deschidă gura şi să depărteze picioarele, a luat boarfele fără să le pipăie cusăturile, s-a uitat la ele plictisit, le-a înălțat în aer şi le-a scuturat. Din buzunare, a căzut un pumn de mazăre furajeră. Profesorul Grecu aprecia gustul mazărei furajere şi, în panica pricinuită de pierderea sării, uitase că ar mai exista pe lume şi alte infracțiuni. Sergentul a trecut

repede peste mica descoperire, iar imprudentul profesor a avut parte de un tratament blând: o palmă după ceafă, aproape amicală, şi câteva înjurături. Mazărea, în schimb, a fost împrăştiată şi strivită cu cizmele. Administrația lăsa să se scuture pe câmp tone de mazăre, însă nu îngăduia unui deținut să mănânce o mână de boabe.

De la o vreme, mă trezeam dimineața cu perna pătată de sânge. Nu mă durea nimic, eram sănătos, după răceala straşnică pe care mi-o tratase cândva sergentul-major Negoiță nu mă mai încercase nici o boală serioasă. Trecuse cam un an şi jumătate de atunci şi nu mai simțisem nevoia să apelez la serviciile lui. O hemoragie nu însemna mare lucru, dar şi dacă mi-ar fi curs sânge din nas şi ziua, nu numai noaptea, nu doar pe nări, ci prin toți porii, tot nu i-aş fi cerut ajutorul. Dormeam pe cracă, deasupra patului lui Mitică Stanciu, salteaua avea paie din belşug, nu trebuia să o împart cu nimeni şi eram mulțumit. Pentru că spațiul dintre paturi era strâmt, seara, când ne întorceam de la muncă, mă cățăram la locul meu, iar Mitică, întotdeauna săritor şi niciodată obosit, îmi aducea gamela de mâncare, într-o atmosferă de familie. Cel puțin, aşa mi se părea mie, deoarece, după terminarea celor patru clase primare trăisem numai în societăți masculine: internat, cămin studențesc, armată, puşcărie. Schimbasem uniformele, fără a scăpa de cazarmă. Într-o dimineață, Mitică Stanciu a văzut perna înroşită de sânge şi s-a luminat ca de o mare descoperire:

— Bă, tu ai nevoie de calciu.

Adevărata chemare a studentului în filologie era medicina. Mitică se preocupa de sănătatea tuturor. Pentru orice suferință, recomanda terciul fierbinte de mămăligă, dar cum terciul rămânea o delicatesă de celulă, aici, în lagăr, insista ca bolnavii să mănânce toate lăturile ce veneau de la bucătărie. Ca un doctor care ar fi cerut

bolnavilor să respire, insista să i se respecte această prescripţie, de parcă ar fi existat vreun puşcăriaş care să refuze mâncarea. Mai presus de toate, credea în sugestie şi autosugestie, de pe urma cărora obţinea rezultate. Când m-a văzut o dată ţinându-mă de falcă, din pricina unei dureri de dinţi, a alergat prin tot lagărul şi, în final, a făcut rost de o tabletă împotriva durerii de burtă. Mi-a cerut imperios să o înghit drept antinevralgic.

— Mitică, am zis, ăsta nu e antinevralgic. Antinevralgicul are pe el litera A.

— Bine, a zis Mitică, lasă că-ţi fac rost de antinevralgic.

A plecat val-vârtej, a făcut un tur al barăcilor şi a revenit cu antinevralgicul. L-am înghiţit bucuros, iar după vreo jumătate de oră s-a interesat dacă mi-a trecut durerea de dinţi. Îmi trecuse şi i-am mulţumit.

— Ţie să-ţi mulţumeşti, a zis el. Ţi-am dat aceeaşi tabletă de burtă, numai că am însemnat-o cu unghia. Am zgâriat pe ea un A, ca să-ţi placă.

Vreo câteva zile, Mitică Stanciu nu ne-a mai însoţit la prăşit; se înscrisese voluntar într-o echipă de tăietori de stuf. Pleca dimineaţa cu târpanul pe umăr şi se întorcea noaptea, ca un veritabil om al mlaştinilor: ud, murdar din cap până în picioare, cu încălţămintea mustind de apă, chiftind de mâl, zgâriat pe mâini şi pe faţă de rugii bălţii şi frunzele tăioase. Nu era sezonul stufului, stuful se tăia iarna, însă caraliii, neîntrecuţi gospodari, acopereau coteţele găinilor personale cu maldăre verzi. Într-o seară, zâmbetul naiv şi şiret, totodată, al lui Mitică se lărgise de o satisfacţie nouă. La ora mesei a aşternut pe pat o batistă curată şi a deşertat pe ea, din buzunarele doldora, o colecţie de resturi dezgustătoare. Erau coji de ouă, cu scurgeri uscate pe ele şi puf încleiat, încondeiate cu găinaţ, ca la un Paşte al raţelor sălbatice. Le culesese din cuiburi părăsite, în care eclozaseră generaţii de boboci, ajunşi acum zburătoare bătrâne.

— Bă, ţi-am adus calciul, a zis.

Şi, până să-mi dau seama ce are de gând, a şi sfărâmat nişte coji şi mi le-a presărat în mâncare. De data asta m-am supărat. Oricât de frumoase ar fi fost intenţiile lui, depăşise măsura. Pe Mitică nu l-a întristat refuzul meu. Şi-a strâns medicamentul grămadă, a înnodat capetele batistei şi şi-a văzut mai departe de treburi, senin şi tolerant, cum îi şade bine, de altfel, unui doctor, obişnuit cu capriciile pacienţilor. Din seara aceea n-a mai adus vorba despre necazul meu. Lucram din nou împreună, la cea de-a treia praşilă a porumbului, iar Mitică Stanciu îşi găsise o preocupare nouă. Prăşea bine, ajungea printre primii la capătul lanului, iar acolo, în loc să se odihnească alături de ceilalţi, până la sosirea ultimilor prăşitori, ascuţea sapele colegilor mai puţin îndemânatici. Îndoia un picior, şi-l trecea peste celălalt, iar pe nicovala formată de genunchiul îndoit bătea tăişul sapei cu muchia altei sape, mai să ne asurzească. Toaca aceea de cocostârc înceta numai când sergentul dădea semnalul de atac asupra altor

ogoare. Abia atunci renunţa Mitică să stea într-un picior. La vreo lună după întâmplarea cu cojile de ou şi tot la masa de seară, Mitică m-a întrebat:

— Bă, ţie îţi mai curge sânge din nas?

Povestea îmi ieşise din minte, aşa că ne-am uitat amândoi la faţa de pernă. Era curată, cât de curată putea fi o pernă de lagăr. N-avea pete de sânge proaspete. Mă vindecasem.

— Slavă Domnului! a zis Mitică. Tocmai ţi s-a terminat calciul.

Timp de o lună, măcinase cojile ouălelor de raţă sălbatică şi mi le amestecase în mâncare. O lună întreagă, adică patru săptămâni în şir, şapte zile pe săptămână, trei mese pe zi, mă îndopase cu găinaţ. Iar eu — ceea ce spune ceva despre gustul mâncării la Salcia — nu simţisem nimic.

Facerea de bine şi compasiunea pentru suferinţa altuia erau preocupări vechi ale lui Mitică Stanciu. Aşa ajunsese şi în puşcărie. Încă înainte de revoluţia din Ungaria, intrase în atenţia Securităţii, datorită relaţiilor sale, considerate conspirative, cu doctoriţa Virginia Munteanu, sora lui Pamfil Şeicaru, fondatorul ziarului *Curentul*. În casa acesteia, se adunau oameni revoltaţi de abuzurile regimului şi doritori să-i ajute pe foştii deţinuţi politici, ieşiţi din închisori cu sănătatea zdruncinată, cu familiile destrămate, aproape muritori de foame. Doctoriţa le acorda asistenţă medicală gratuită, ceilalţi colectau mici sume de bani şi îmbrăcăminte. Din grupul binefăcătorilor nu putea lipsi Mitică Stanciu. Dacă nu mă înşel, societatea filantropică strânsă în jurul doctoriţei Munteanu îi avea în rândurile ei şi pe bătrânul Dimitrie Iov, poet şi militant de frunte pentru realipirea Basarabiei, ucis apoi la închisoarea Gherla, ca şi pe tânărul, neliniştitul, protestatarul Ionică Varlam. Microfoanele funcţionau bine şi pe vremea aceea, aşa că Securitatea avea înregistrări complete ale convorbirilor purtate în casă. După revoluţia din 1956, oaspeţii doctoriţei s-au văzut arestaţi cu toţii, iar la proces procurorul militar a fost în măsură să citeze pasaje impresionante ca lungime din conversaţia fiecărui acuzat. Ceea ce l-a indignat pe reprezentantul legii a fost faptul că, în timpul revoluţiei ungare, duşmanii poporului agitaseră stegule ţe tricolore.

— E o crimă! accepta Mitică şi se strica de râs.

Mitică Stanciu povestea cu haz întâmplări din Optaşi, satul lui din Olt, cu ţărani aprigi şi încruntaţi, capabili de stratageme uluitoare, pentru a scăpa de cotele obligatorii. Scrisese chiar o nuvelă cu subiectul acesta generos. Eroul era un ţăran căruia statul democrat-popular îi luase, rând pe rând, toate animalele din ogradă. Îi mai rămăsese o oaie. Într-o zi, când nevasta tocmai scosese pâinea din cuptor, a bătut la poartă perceptorul, însoţit de activistul de partid. Prins nepregătit, ţăranul a luat repede oaia, a băgat-o în cuptorul încă fierbinte, a pus capacul la loc şi şi-a întâmpinat posomorât musafirii. În timp ce aceştia cotrobăiau prin gospodărie, în căutare de

cereale sau vite, oaia behăia, iar omul stătea ca pe jar. Când, în sfârşit, perceptorul şi activistul au intrat în casă, animalul tăcuse. Obosiţi de percheziţia zadarnică, nepoftiţii s-au aşezat la masă şi s-au apucat să rupă din pâinea caldă.

— Auzi, bă, se mira Mitică, să mănânce ei pâine goală şi să nu simtă mirosul de friptură de oaie!

Căci oaia ascunsă în cuptor se copsese de-a binelea.

La eliberarea din lagăr, după ce îşi făcuse cei cinci ani cuveniţi de pedeapsă, Mitică Stanciu a trimis alor mei o scrisoare, în care îi asigura că trăiesc, că sunt sănătos şi că o duc bine. Nu îl rugase nimeni să scrie, era un risc inutil, dar binefăcătorul dintr-însul nu se putea stăpâni.

Goya

17
Jaful

Era avocat, se numea Mircea Marin şi i se zicea Meme. Primise o condamnare de cincisprezece ani, într-o organizație fabricată de Securitate, în stațiunea climaterică Durău, de la poalele Ceahlăului, unde obişnuia să-şi petreacă vacanțele. Cum era deosebit de comunicativ şi îşi făcuse o mulțime de prieteni printre vilegiaturişti, Securității i-a fost uşor să transforme conversațiile întâmplătoare în discuții duşmănoase, iar pe oamenii veniți la odihnă, în bandă de conspiratori. Meme luptase pe front, căzuse prizonier şi îşi pierduse câțiva ani în lagărul de la Oranki, în apropiere de Nijni Novgorod, pe o veche moşie a lui Dimitrie Cantemir. Acolo, în 1948, participase la marea grevă a foamei a celor trei mii de ofițeri români care nu mai putuseră răbda batjocura învingătorului şi protestaseră astfel, prin refuzul hranei, împotriva ținerii lor în captivitate, ani de zile după încheierea păcii, în dispreţul oricăror tratate. Trecuse şi pe la închisoarea Lubeanka din Moscova, unde avusese anchetator o rusoaică uriaşă, cu grad de căpitan, care semăna la față, dar mai ales ca dimensiuni, cu faimoasa colhoznică Paşa Anghelina, eroină a muncii socialiste, model de feminitate al lui Stalin, pentru care femeia sovietică trebuia să îmbine fertilitatea maximă cu capacitatea de a purta poveri cât un cal.

— Eram tânăr, eram frumos, îmi crescuseră pletele până la umeri, iar Paşa Anghelina se uita la mine ca la un zeu, povestea Meme.

Chiar şi acum, tuns chilug şi îmbrăcat în zdrențe, arăta frumos, iar poveştile lui se învârteau, mai toate, în jurul femeilor. Pe cât de bogate se dezvăluiau acestea, pe atât de sărace îi erau amintirile din mediile bărbăteşti. Schițe sumare, ele se opreau numai la cunoscuții care făcuseră carieră politică. Spre pildă, despre scriitorul Mihnea Gheorghiu, pe care îl ştia din studenție şi care colabora fructuos cu regimul, îşi amintea doar faptul că îşi rădea cu briciul, în fiecare dimineață, un centimetru din părul capului, ca să-şi facă fruntea mai înaltă. Meme avea o voce caldă, baritonală, de care era foarte mândru şi pe care se simțea dator să o descrie drept „artileria mea grea”. Când toate încercările obişnuite de a cuceri o femeie dădeau greş, punea în funcțiune arma aceea imbatabilă şi o fermeca prin cântec.

— Un bombardament de şansonete şi gata, cădea la pat, zicea Meme, subliniind puterea de seducție a coardelor sale vocale.

Fanfaronada aceasta benignă îi scârbea pe bătrânii acriți şi plângăcioşi, dar îi

încânta pe tineri, care, neavând la îndemână romane de dragoste, se mulțumeau cu fanteziile lui Meme. Ca să-şi plaseze ascultătorii într-o atmosferă romantică, Meme îngâna uneori, pentru urechile neotrăvite de puşcărie, un cunoscut lied de Massenet: *Oh, doux printemps d'autrefois*. Dulcea primăvară de odinioară s-ar fi acordat însă mai bine cu melancoliile urâcioşilor.

Atunci când a primit ordinul de chemare sub arme, la începutul războiului, Meme era foarte îndrăgostit. S-a însurat cu fata iubită şi, cavaler fără de pată şi fără de prihană, a plecat la război direct de la biserică. Peste ani, la întoarcerea din prizonierat, avea să afle că soția lui era de mult soția altuia. Nici cu a doua căsătorie nu a fost mai norocos: securiştii l-au arestat chiar în noaptea nunții. Între prizonierat şi închisoare Meme a avut ocazia să-şi folosească din plin artileria grea şi să cânte mai multe şansonete decât un cântăreț de profesie. Avea totuşi principii şi etică amoroasă: evita femeile măritate. Excepția o constituiau nevestele activiştilor de partid — activiştii nu meritau respect — despre care avea o părere excelentă. Neglijate de nişte soți prea ocupați cu lupta de clasă, erau amante pasionale, imense depozite de tandrețe şi iubire. Odată, se încurcase cu o activistă raională, dar fusese o imprudență. Ori de câte ori tovarăşa îi fixa o întâlnire, de la telefonul raional, țipa în receptor că îl convoacă la şedință. Era autoritară şi principială, iar atunci când se supăra îi lăsa bilețele pline de reproşuri, pe care le lipea pe oglinda din baie, ca pe gazeta de perete a organizației de bază. Meme pretindea că îi suportase hachițele din două motive întemeiate. În primul rând, i se părea o ruşine să refuzi o femeie, iar în al doilea rând privea legătura aceasta ca pe o formă comodă de luptă împotriva comunismului. Personaj fantast şi fermecător, el nu recunoştea, în toată perioada dintre cele două captivități, decât un singur eşec: profesoara de limbă franceză din Piatra-Neamț.

— Frumoasă, sperioasă, zveltă ca o căprioară, o evoca, în limbaj cinegetic, Meme.

O cunoscuse în perioada în care profesase avocatura în oraşul acela de munte şi îşi dăduse toată silința să o cucerească. Îi trimisese flori, îi compusese lungi şi pătimaşe scrisori, împănate cu citate abuzive din clasici francezi, încercase să-i facă mici cadouri simbolice; fusese refuzat cu delicatețe, dar fără echivoc. Într-o după-amiază de primăvară (Oh, doux printemps d'autrefois) s-au nimerit amândoi într-o scurtă excursie, în grup, pe muntele Pietricica. În timp ce toată lumea a luat loc pe terasa unui modest restaurant, cu bere şi mititei, Meme s-a hotărât să-şi folosească artileria grea. A cântat cele mai frumoase canțone din infailibilul său repertoriu, pentru ca, în sfârşit, seara să îl prindă în dormitorul iubitei; casta profesoară de limbă franceză nu a rezistat la muzicalitatea limbii italiene. Ce a urmat i s-a tras de la bere şi mici, povestea Meme. În loc să facă dragoste, a stat toată noaptea pe closetul alesei. I-a fost aşa de rău, că a zăcut câteva zile. Nu se simțea în stare să iasă pe stradă, iar

profesoara ţinea prea mult la reputaţia ei de domnişoară, ca să-i aducă doctorul, într-o localitate în care trecea drept model de comportament. Pleca la şcoală, se întorcea în recreaţii, iar pleca şi iar se întorcea, găsindu-l de fiecare dată pe îndrăgostit în aceeaşi situaţie dureroasă. Suferinţa lipsită de glorie nu se potrivea cu aspiraţiile unei profesoare de limbă şi literatură franceză. Ca să evite spectacolul interminabilei cufureli, s-a mutat la o prietenă, iar îndrăgostitului i-a lăsat un bilet: „Când eşti gata, bagă cheia sub preş." Meme a părăsit casa iubitei noaptea, pe furiş, ruşinat cum nu i se mai întâmplase să fie. Peste un timp şi-a reluat asalturile, însă femeia râdea, dându-i un singur şi deprimant răspuns:

— Las-o baltă, Meme.

În lagărul de la Salcia, Meme se împrietenise cu un alt avocat, bărbat distins, trăsături severe, ochelari cu ramă metalică subţire, prea puţin vorbăreţ, dar excelent ascultător. Meme vorbea, omul aproba. Lucram în aceeaşi brigadă, la o groapă cu pământ galben, pentru făcut cărămizi ori chirpici. Unii săpau lutul, alţii îl frământau, câţiva îl turnau în forme. Locul, la doi paşi de Dunăre, era îngrădit cu sârmă şi păzit de o grupă de soldaţi. Sub supravegherea unui caraliu câinos, întrerupeam munca numai la ora prânzului. Într-o zi ni s-a adus arpacaş. Era un eveniment rar şi i-am acordat atenţia cuvenită. Am aruncat uneltele şi ne-am îngrămădit în jurul hârdăului de lemn, prin torţile căruia fusese trecut un băţ rezistent, pentru uşurarea transportului. Stăteam cu gamelele pregătite, aşteptam ca polonicarul să se spele pe mâini şi să înceapă să-şi facă datoria, când, ca la comandă, Meme şi prietenul său avocatul au înhăţat hârdăul de capetele băţului şi au luat-o la fugă. Îngrăditura avea vreo două sute de metri, poarta era închisă, locul se întindea ca-n palmă, trupa de pază îşi ţinea puştile aţintite către noi, nu te puteai ascunde. Însă nimic nu îl poate împiedica pe îndrăzneţ să îndrăznească. Temerarii s-au îndreptat spre Dunăre, iar brigada a pornit pe urmele lor. Când au ajuns la gardul de sârmă, au cotit-o în lungul lui. Noi, după ei. Au dat ocol întregii împrejmuiri, urmaţi îndeaproape de haita de gonaci, după care, nemaigăsind soluţie, s-au întors, tot alergând, exact în locul de unde au plecat. Au lăsat jos hârdăul şi, transpiraţi, s-au întins la pământ. Hold-up-ul luase sfârşit, tâlharii se predaseră.

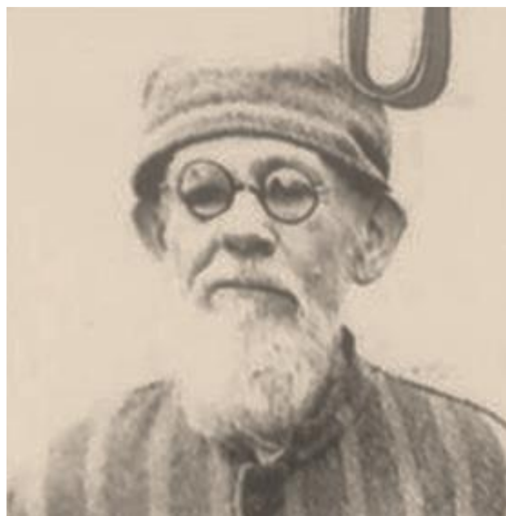
— Oameni buni, a zis Meme, cred c-am înnebunit cu toţii.

Întâmplarea s-a petrecut pe la începutul lunii mai a anului 1961, la puţin timp după zborul lui Gagarin în spaţiul extraterestru. Oamenii au făcut o legătură între goana lui Meme prin îngrăditura de sârmă ghimpată, în disperata sa tentativă de a intra în posesia unui hârdău de mâncare, şi performanţa cosmonautului sovietic. Chiar ajunseserăm să ne întrebăm care dintre cele două acţiuni este mai minunată. Nu ştiam ce să alegem: reuşita tehnică sau cutezanţa pură şi simplă. Balanţa înclina spre nebunia celor doi avocaţi, din solidaritate penitenciară, dar nu numai; pe lângă

formidabila cursă a lui Meme, Gagarin rămânea un simplu şofer.

Despre zborul lui Gagarin aflaserăm de la ofițerul politic. Ne-a strâns laolaltă pe toți deținuții din lagăr şi ne-a citit ştirea din ziarul *Scânteia*. Pe urmă, a comentat-o cu un aer emoționat şi biruitor. Americanilor li se luase piuitul. Socialismul învinsese nu numai pe pământ, ci şi în genunea cosmosului. Rostogolirea unei mingi în jurul globului, cu un cetățean sovietic în ea, îl fascina. Părea fericit, de parcă i-ar fi născut nevasta un copil îndelung aşteptat. Sovietizarea universului însemna, pentru el, dovada morții lui Dumnezeu. Vorbea despre progresele umanității, fără să-i fie ruşine că vorbeşte unor ființe ce trăiau, în plin secol XX, mai rău ca strămoşii lor, în grote. La sfârşit, s-a arătat gata să răspundă la întrebări. Un cioban macedoromân, om în vârstă, cuviincios şi senin, a rugat să i se spună dacă isprava lui Gagarin e amintită în Biblie. Ofițerul politic a râs ca de o glumă bună şi a explicat tuturor celor prezenți că Biblia nu e decât istoria unor triburi de păstori, la fel de ignoranți ca deținutul care întreabă. Chiar nu voiam să pricepem că aici este vorba de o izbândă a ştiinței, a marxism-leninismului, în ultimă instanță, asupra obscurantismului religios? s-a interesat el, cu vizibilă iritare.

— Dacă nu scrie la Biblie, nu e adevărat, a zis ciobanul, stricându-i politrucului înflăcărata lui lecție de propagandă ateistă.

Starețul Leon Man, decedat la închisoarea
Gherla la 23 martie 1958

La Salcia, în zilele în care se dădea arpacaş, oamenii o luau razna. Într-o vreme, exista o brigadă de distrofici, scutită de munca permanentă la dig sau în agricultură, dar folosită fără milă la corvezile din jurul lagărului, de obicei, la treburile cele mai

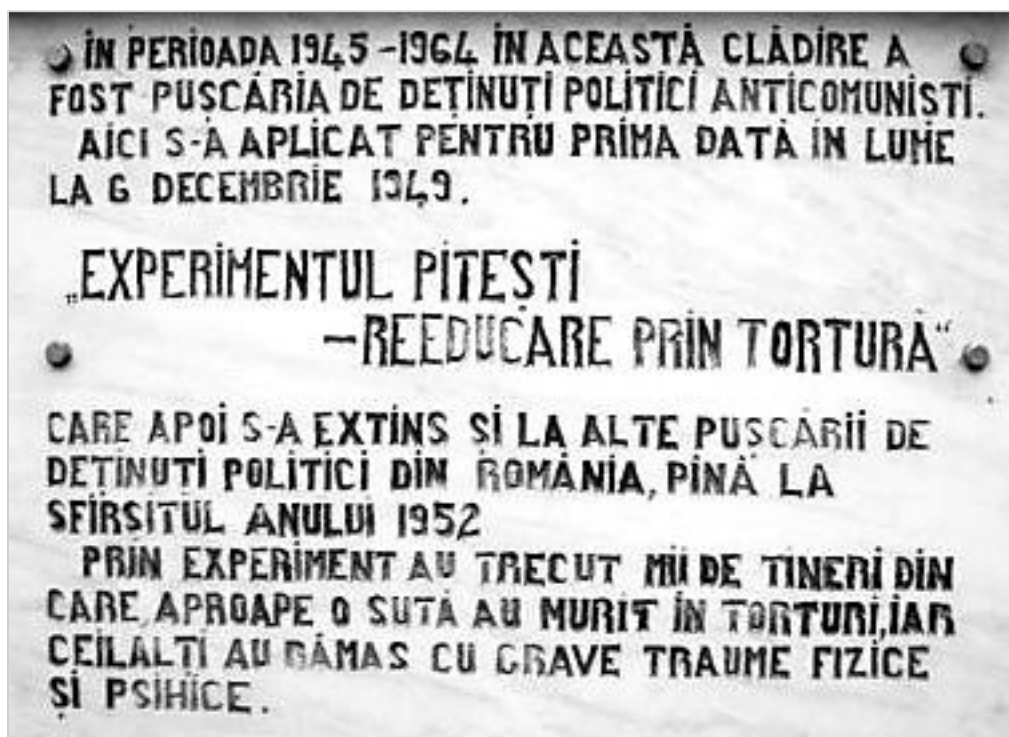
murdare. Deoarece în scriptele administraţiei figurau ca inapţi, distroficii primeau raţii de celular, mai reduse decât ale celorlalţi puşcăriaşi, deşi tocmai lor, bolnavilor, li s-ar fi cuvenit o hrană mai consistentă. În brigada aceasta, foamea se simţea la ea acasă. Ea se dovedea nu numai cel mai bun bucătar, dar şi un excelent contabil. Iar acel contabil-bucătar se ocupa de împărţirea pâinii, tăia mămăligile, număra firimiturile, ţinea socoteala exactă a suplimentelor, însă nu avea control deplin asupra polonicarilor. Un polonic de arpacaş trebuia să fie ras. Orice picătură în plus ori în minus era sămânţă de scandal. Linguroiul se afunda în hârdău, se răsucea în pasta negricioasă, ieşea la suprafaţă încărcat cu măsură, se izbea de două, trei ori de doagele recipientului, în aşa fel, încât conţinutul lui să nu fie nici concav, nici convex, şi abia atunci se răsturna în gamelă. De câte ori fusese scuturat de doage, tot de atâtea ori trebuia scuturat deasupra gamelei. Distroficii urmăreau operaţia cu sufletul la gură, convinşi fiind că, oricâtă vigilenţă ar desfăşura ei, vor fi înşelaţi fără ruşine. Dacă unui înfometat i se năzărea că a primit câteva boabe mai puţin, polonicarul, oricât de corect ar fi fost el, era pe dată schimbat. Înlocuitorul păţea la fel, chiar de la masa următoare, când nu mai era vorba de arpacaş, ci de ciorba noastră cea de toate zilele. Aşa cum în Roma antică a existat o perioadă în care, din cauza decăderii moravurilor, nici un patrician cinstit nu a mai acceptat coroana de împărat, tot astfel, în baraca distroficilor, a venit o zi în care nimeni nu a mai vrut să fie polonicar. Roma şi-a rezolvat criza de autoritate importând împăraţi de la periferia imperiului, din Spania sau Iudeea; distroficii au apelat la singurul om care părea sustras oricăror preocupări culinare: actorul Ion Omescu. În timp ce toată lumea saliva, el făcea poezii; când neînţelegerile luau proporţii, el găsea un cuvânt potrivit şi le rezolva cu tact; când se rosteau vorbe grele, atitudinea lui invita la decenţă şi demnitate. Omescu făcuse cinci ani de închisoare politică, pentru încercarea, pe jumătate reuşită, de a ajunge în Occident. Vânduse o orezărie primită de la părinţi, angajase o călăuză care îi ceruse o sumă uriaşă şi, împreună cu regizorul şi scenograful Mircea Marosin, trecuse graniţa cu destule peripeţii şi ajunsese la Budapesta. Călăuza i-a lăsat acolo, într-o locuinţă conspirativă, s-a întors în România şi, după câteva săptămâni, a revenit în Ungaria cu un alt grup de transfugi. Între timp, filiera ungaro-austriacă pusese la punct a doua etapă a călătoriei, de la Budapesta la Viena. Pe atunci capitala Austriei era împărţită în sectoare controlate de puterile aliate învingătoare. Ion Omescu şi Mircea Marosin au pătruns în Viena noaptea şi, bucuroşi că şi-au atins ţinta şi că se află, în sfârşit, în lumea liberă, şi-au descoperit vocaţie de turişti. Hoinăreau pe străzi, scăpaţi de griji, când, deodată, au auzit singura limbă străină pe care n-ar fi dorit s-o audă. O patrulă rusească le-a cerut actele: nimeriseră în zona ocupată de sovietici. Repatrierea a mers strună. Binevoitori, străinii i-au adus în ţară fără să le ceară o copeică, iar compatrioţii i-au judecat şi condamnat cu egală bunăvoinţă. Cu privire la acest episod din viaţa sa,

ca şi la multe amănunte biografice, Ion Omescu era extrem de discret, discreția sa lăsând un larg câmp de desfăşurare legendei. Astfel, unii spuneau că plecarea în Occident ar fi fost doar un proiect şi că arestarea avusese loc în urma unei conversații despre plecare, într-o seară, la restaurantul *Miorița* din Bucureşti. Alții admiteau trecerea frontierei, dar opreau călătoria la Budapesta. Dincolo de poveşti, prezența sa în închisoare rămânea o certitudine. După cinci ani de puşcărie, Ion Omescu şi-a reluat cariera actoricească, reuşind să se angajeze la Teatrul Național din Iaşi. Avea mulți prieteni în lumea literară şi artistică, oameni care şi-au învins teama de Securitate şi l-au primit cu brațele deschise. Mi-a descris o vizită pe care i-a făcut-o pictorului şi graficianului Marcel Chirnoagă, cunoscut în tinerețe pentru vederile sale anticomuniste. L-a găsit cocoțat pe o scară de zugrav, în atelierul cu pereții acoperiți de portrete ale lui Stalin. Conducătorul popoarelor îşi expunea mustața pe pânze imense, numai că privea cu un singur ochi şi era într-o ureche. Pe vizitator l-a impresionat plăcut îndrăzneala pictorului de a-l mutila astfel pe geniul omenirii, în plin stalinism. Ar fi dorit să comenteze viziunea suprarealistă, caricaturală şi simbolică a artistului, dar nu a avut timp: Chirnoagă era prea grăbit să-şi retuşeze opera. L-a rugat să aştepte, a coborât de pe scară, a ales un şablon dintr-un vraf de cartoane, a urcat la loc, l-a potrivit pe pânză, a tras cu bidineaua, iar când a înlăturat şablonul Iosif Vissarionovici Stalin îl privea pe Omescu cu amândoi ochii şi îl asculta cu amândouă urechile. Disidența artistului nu era decât o etapă de lucru. Avea comenzi numeroase, din partea diverselor case de cultură, iar el şi le onora cu promptitudine, folosind tipizarea şi standardizarea industrială. La eliberarea din puşcărie, Ion Omescu a scris o carte despre grozăviile trăite de el la Canalul Dunăre — Marea Neagră, pentru ca, printr-o întâmplare nefericită, după revoluția din Ungaria, când s-a declanşat un mare val de arestări, cartea să intre direct în colecțiile de manuscrise ale Securității, iar autorul ei să ajungă a doua oară în închisoare.

În ziua în care distroficii şi-au ales un polonicar din afara preocupărilor lor alimentare, s-a dat din nou arpacaş. Hârdăul aburea, aroma boabelor de orz decorticat inunda apetisant încăperea, Ion Omescu şi-a suflecat mânecile zeghii, toți ochii stăteau ațintiți asupra lui. Polonicul a plonjat în coliva cleioasă, s-a umplut cât trebuie, s-a izbit de două ori de doaga hârdăului, tot de două ori de marginea primei gamele, apoi de a celei de a doua, de a treia, deținuții îşi primeau porțiile în ordine desăvârşită; puținele murmure erau de aprobare. A venit şi rândul gamelei polonicarului. Acesta a înfipt polonicul adânc şi l-a scos la vedere cu vârf. Era cel mai încărcat linguroi din istoria distroficilor, o porție uriaşă, piftia de orz tremura gata, gata să dea pe de lături, ținându-se totuşi în cupa metalică, mânuită cu dibăcie de Ion Omescu. Distroficilor le ieşiseră ochii din cap; probabil că nici străvechile omoruri rituale nu provocau în rândurile privitorilor atâta emoție. Emoție şi uimire. În clipa următoare, a început

scuturatul de marginea doagelor. Arpacaşul s-a prelins înapoi în hârdău, polonicul şi-a pierdut căciula, dar scuturatul nu a încetat. Cu fiecare izbitură a cozii, arpacaşul sărea din polonic, stropind, până a ajuns la jumătate din porția cuvenită unui bandit. Abia atunci Ion Omescu şi l-a răsturnat în gamelă. Din ziua aceea certurile s-au mai potolit, vechiul polonicar şi-a recăpătat slujba, flămânzii răbdau de foame fără să se mai dea în spectacol, Ion Omescu s-a reîntors la poeziile sale:

Şi sunt flămând şi tot mai mult mi-e foame
De-un zâmbet, un grăunte de cuvânt,
Cum le e foame morilor-de-vânt
În toamna asta cu puține poame.

În vara sau toamna anului 1961 a sosit la Salcia un alt om de teatru: Gaby Michailescu, impresar. Fiind arestat de curând, am tăbărât cu toții pe el, pentru a afla veşti din libertate. Spre dezamăgirea multora, veştile lui nenea Gaby datau de dinainte de izbucnirea războiului. Politica nu îl interesa, habar nu avea ce guverne se prăbuşeau în Franța sau Italia, cine mai era preşedinte al Statelor Unite, dacă în Anglia domnea un rege sau o regină. În privința literaturii, preferințele lui se fixaseră definitiv în anii '30, anii tinereții. Era, în schimb, o enciclopedie a cancanurilor din teatrul

românesc. De la Alecsandri la Baranga, de la Matei Millo la Elvira Godeanu, planturoasa amantă a lui Gheorghiu-Dej, ştia tot ce se putea şti şi, mai ales, ce nu trebuia să se ştie. Unica, mistuitoarea sa pasiune erau actorii şi cântăreții. Făcuse cu ei sute de turnee, bătuse cu ei toate coclaurile şi cunoştea țara mai bine decât *Marele dicționar geografic* al lui Tocilescu. De cum a intrat pe poarta lagărului, a şi început să se intereseze de artiştii stabiliți sau în trecere pe acolo, de parcă ar fi venit la Salcia ca să alcătuiască o nouă trupă. A fost nemulțumit să afle că, exceptându-i pe Ion Omescu şi Mitică Popescu, Securitatea nu îşi făcuse datoria şi îi lăsase aproape pe toți actorii în libertate. A stabilit relații profesionale cu baritonul Ştefan Vasile de la Opera din Timişoara — în vederea unei viitoare colaborări, îi şi zicea *Don Basilio* —, dar a intrat în conflict cu Ion Popescu-Loredan (Loredan fiind o anagramă a numelui celebrului Leonard — "prințul operetei româneşti"), tenor la Opereta din Braşov şi brigadier de ocazie, pe care îl numea *bestia lirică*. Pentru că omul acceptase postul de brigadier, îi nega orice calități vocale.

— Îl vedeți voi pe divinul Leonard dând raportul în fața caraliilor? întreba indignat. Popescu ăsta n-are voce, n-are pic de talent.

Mai erau în lagăr câțiva artişti, pe care i-ar fi luat cu el în turneu, numai dacă şi-ar fi propus să dea faliment. Gaby Michailescu făcuse cândva gazetărie şi era autorul a două cărți. Volumul *Vinurile mele, pritocite de Gaby Michailescu*, o colecție de anecdote spumoase şi vorbe de spirit din existența de chefliu a celebrului actor Iancu Brezeanu, avusese succes de public: trei ediții, în trei săptămâni. Cealaltă carte, *Culise şi reflectoare*, îi adusese autorului zeci de procese de calomnie. Cronicarul nedorit al vieții de noapte a actrițelor îşi plătise indiscreția cu multe zile petrecute în arestul Prefecturii de poliție a capitalei. În tinerețe, Gaby Michailescu stătuse şi la Paris, unde, pentru a scăpa de imaginea antipatică pe care şi-o făcuseră românii, se dădea drept spaniol. Măsliniu la față, cu părul negru şi trăsături emaciate, avea într-adevăr înfățişarea unui pescar iberic. Pescarul acesta, blestemat să trăiască din captura plaselor sale, dar care nu prinsese un peşte în viață, era acum un bărbat sumbru, plin de tragism, semnul veseliei lui fiind un zâmbet neterminat, întrerupt de batjocură. Zâmbetul se adresa înaintaşilor, batjocura îi țintea pe contemporani. Avea religia trecutului. În viziunea sa, o epocă îngropată era epoca unei perfecțiuni irepetabile. Vorbea despre trecut şi, mai ales, despre oamenii întâlniți şi de-acum pierduți pentru totdeauna cu un patetism ieşit din comun. Toți morții pe care îi cunoscuse fuseseră mari actori, mari regizori, mari cântăreți, mari ziarişti, mari scriitori, fuseseră prieteni incomparabili. Ca un ticălos să devină un sfânt nu era nevoie decât de două lucruri: să-l fi cunoscut pe Gaby Michailescu şi să fi murit. Venerația pentru morți intra în competiție cu disprețul pentru cei vii. Singura şansă a unui ins în viață de a primi laudele lui Gaby Michailescu era ca el, Gaby Michailescu, să trăiască veşnic.

Învârtindu-se numai printre artiști, nenea Gaby dusese o existență agitată și boemă, cu totul deosebită de aceea a unui om obișnuit, și căpătase alt mod de a privi lumea decât omul obișnuit. Avea criterii surprinzătoare. Bunăoară, evocând-o pe actrița Mania Antonova, o fostă iubită și, mi se pare, nevastă, emoționându-se de talentul ei, aducându-i elogiul de a fi interpretat strălucit un rol sau altul, exclama:

— Formidabilă! Inegalabilă! Dacă eu beam un litru de vin, ea bea doi.

Când își aducea aminte — și mereu își aducea aminte —, se transfigura. Dicția de sufleor de teatru și invenția verbală se revărsau în valuri greu de stăvilit; cum era și nițel surd, nu-l puteai opri, așa cum nu poți opri revărsarea apelor ieșite din matcă. Pentru că erau morți, cel puțin din punctul de vedere al istoriei, vorbea frumos și despre legionari. Îi cunoscuse bine, printr-un frate mai mare, care fusese gardist. Într-o noapte de iarnă, Gaby s-a pomenit cu frate-său la ușă. I-a deschis, omul a intrat înghețat de frig și s-a lipit de soba fierbinte. N-a scos o vorbă, iar după câteva minute s-a scurs din picioare, s-a lăsat să cadă și s-a întins pe podea. „Ce-i cu tine, mă? Ce ți s-a întâmplat?" „Dragă, a zis fratele, am greșit față de Legiune." Întârziase în executarea unui ordin, iar Căpitanul îl pedepsise să meargă pe jos până la Giurgiu și înapoi. Plecase din București în zori, avea picioarele umflate, încălțările rupte, era sfârșit de oboseală, dar se simțea fericit că își ispășise păcatul.

— Ăștia, bărbați! trăgea nenea Gaby concluzia. L-am cunoscut pe Codreanu. Straşnic de frumos și absolut incoruptibil.

De la Codreanu trecea la A. C. Cuza, inspiratorul Gărzii de fier. Îl descria ca pe un orator greoi, însă cu replici memorabile. Gaby Michailescu era acreditat ca ziarist la Cameră, în ziua în care Nicolae Iorga, referindu-se în discursul său la celebra bancă Marmorosch-Blank, a fost întrerupt din sală de A. C. Cuza: „Domnule profesor, încetați cu poveștile astea. Dumneavoastră sunteți la față Marmorosch, iar la buzunar, Blank!"

— Astea nu-s minciuni, spunea nenea Gaby. Ai să le găsești într-o carte de-a mea.

Sugera că tot ce nu va fi în cartea sa e minciună. Prestigiul literei tipărite îl amețea și pe el.

Prin contrast cu trecutul, prezentul nu putea fi decât mizerabil și era, într-adevăr, mizerabil, nu numai pentru că și-l petrecea în detenție, ci și datorită vecinătății nesuferite a unor confrați încă vii. Aceștia îl sileau să coboare din legendă în promiscuitatea clipei. Un confrate care îl scârbea peste măsură era Haiducu. Acesta, fost reporter la ziarul *Universul* și corespondent de război pe frontul de răsărit, făcea pușcărie nici el nu mai știa de când, devenise informator încă de pe vremea Canalului, îmbătrânea urât și visa frumos.

— Mi-au luat zilele, dar mi-au lăsat nopțile, se bucura veteranul.

Povestea întâmplări încurcate din tinereţe, însă niciodată nu ştiai dacă îşi povesteşte viaţa reală sau visele de peste noapte. Tonul grandilocvent aducea a delir, dar nu un delir care să-ţi dea fiori, ci unul mediocru, teribil de plicticos, în care până şi informaţiile culturale de bună calitate îmbrăcau haina banalităţii şi a locului comun. Avea în glas siguranţa rectorului care, într-un studiat discurs inaugural, îşi anunţă studenţii că tocmai a început noul an universitar. Aduna mucuri de ţigări aruncate de gardieni şi-şi trăgea de limbă camarazii de puşcărie. Una dintre victimele lui a fost Iancu Saul, pe care l-a denunţat sergenţilor că vorbeşte de rău partidul clasei muncitoare. Era iarnă, aşa că sergenţilor le-a venit uşor să găsească pedeapsa adecvată: l-au dezbrăcat pe vinovat şi l-au plimbat în pielea goală, sus pe dig, în văzul turmei ce trebuia să ia aminte, o dimineaţă întreagă; au postat în coasta lui şi un câine-lup, ca să-i vegheze goliciunea.

Pe Iancu Saul îl cunoşteam din facultate, fuseserăm colegi de an, locuiserăm în acelaşi cămin studenţesc, jucasem şah şi pocher cu el. Câştiga întotdeauna, şi la şah, şi la cărţi, dar se purta cu atâta eleganţă şi cu atâta umor, încât îţi dădea sentimentul că el este învinsul. La ultima noastră partidă, îi rămăsesem dator o mică sumă de bani, pe care urma să i-o achit la prima bursă. Întâmplarea a făcut să nu ne mai întâlnim decât la Salcia. A apărut în lagăr ceva mai târziu decât mine, cu un nou transport de la Jilava. Ştiam că se trage dintr-o familie de ilegalişti şi m-a surprins să-l văd în zeghe.

— Ai venit să-ţi iei banii? l-am întrebat.

— Nu, zice. Sunt arestat dinaintea ta, aşa că tu ai venit să-ţi achiţi datoria.

Securiştii îl umflaseră la Braşov, în prima lui zi de profesor la o şcoală de bucătari. Îl umflaseră din prima zi, ca nu cumva să fi avut timp să-i strice pe viitorii bucătari cu ideologia sa contrarevoluţionară. Pentru că numai un contrarevoluţionar putuse să trimită unei fete câteva rânduri ireverenţioase la adresa conducătorului partidului. În plus, nu-i scrisese numele întreg, ci i-l prescurtase; nu Gheorghiu-Dej, ca în documentele oficiale, ci G. D., *gâde*, în lectura anchetatorilor, *călău*, adică, în interpretarea tribunalului. Pentru asta şi pentru un fragment de roman, al cărui titlu, *Bolnav social*, ar fi putut să arunce în aer întregul lagăr socialist, primise o condamnare de cincisprezece ani. După ce i s-a dat prilejul să-şi expună nudul pe dig, Iancu Saul a simţit nevoia să-l răsplătească pe Haiducu. Un om de onoare nu avea cum să rămână indiferent la un demers de o asemenea anvergură. Ori de câte ori denunţătorul făcea imprudenţa să se apropie de el, Iancu Saul îi ardea câte o bătaie.

Dacă Haiducu întrunea toate condiţiile de a fi dispreţuit, un alt coleg de breaslă, Victor Costin Popescu, se bucura de acelaşi tratament din partea lui nenea Gaby, numai pentru că îi era contemporan. Contemporanul acesta făcuse gazetărie la *Curentul* lui Pamfil Şeicaru, era un om corect, dar asta nu mai avea importanţă. Când Gaby Michailescu detesta pe cineva, îl detesta cu metodă. Zicea că omul n-ar fi scris

în viața lui un articol, că treaba lui în redacția *Curentului* ar fi fost să curețe scrumierele.

— Cum poți avea talent, când te cheamă W. C. Popescu? se încrunta nenea Gaby.

Negându-i talentul, îi nega şi numele. Îi pronunța doar inițialele, uşor englezite. Victor Costin Popescu se apăra tot printr-o lovitură verbală. Îşi numea adversarul „scheletul ăla otrăvit". Formula era exactă, țintind nu numai limba otrăvită, dar şi slăbiciunea dintotdeauna a lui Gaby Michailescu, pe care detenția abia dacă izbutise să-l mai subțieze, să-l mai usuce puțin, o formulă atât de potrivită, încât ea singură ar fi fost de ajuns ca să demonstreze că fostul ziarist de la *Curentul* nu era nici pe departe lipsit de talent. În condiții normale, asemenea adversități şi-ar pierde caracterul dramatic. În închisori însă, ca şi în lagărele de muncă, unde oamenii trăiesc claie peste grămadă, cu lunile şi cu anii, unde totul este înghesuit şi colectiv, unde ideea de intimitate şi viață privată ține de domeniul utopiei, unde supravegherea nu încetează o clipă, unde până şi visele se uniformizează, relațiile dintre indivizi ajung să fie dominate de pândă şi ură. Cercetătorii în psihologia animalelor au constat că şobolanii ținuți în cuşti prea mulți laolaltă şi vreme prea îndelungată devin agresivi, se sfâşie şi se mănâncă unii pe alții. Încercarea de a li se stopa tendințele canibale, oferindu-li-se hrană din abundență ori droguri, a dat greş. Nici o metodă nu le-a înlăturat agresivitatea extremă. Poate ar fi fost bine ca savanții să-i fi pus să construiască diguri sau să-i fi bătut zilnic. Din păcate, oamenii de ştiință nu aveau experiența puşcăriilor politice din România socialistă şi, chiar dacă ar fi cunoscut acest tip de captivitate, reuşita nu ar fi fost sigură. Aglomerația celulelor şi barăcilor noastre era aşa de mare, că ar fi putut să scoată din minți şi un şobolan mort. În ceea ce îl priveşte pe nenea Gaby, trebuie amintit că el se afla în închisoare pentru a doua sau a treia oară, iar apăsătoarea atmosferă din lagăr pica pe o sensibilitate şi o construcție sufletească aparte. Trăirea dublă, dublul limbaj, schizofrenia de a gândi una şi de a spune alta nu erau de el. Fără să fi făcut vreodată politică, ajunsese clientul puşcăriilor politice datorită incapacității sale de a disimula. Refuzul ipocriziei se însoțea şi cu o violentă ostilitate față de prostie, iar cum prostia, ca şi bunul-simț, este produsul cel mai bine distribuit în lume, Gaby Michailescu îşi făcuse duşmani în toate mediile pe care le frecventase.

Supărarea lui pe contemporanii vii şi activi nu era chiar un moft. Ne-a povestit ultima sa întâlnire cu poetul Eugen Jebeleanu, amic de pe la sfârşitul anilor '30. Pe atunci, poetul cam trăgea mâța de coadă şi îşi tapa de bani cunoscuții, fără pic de ruşine. Gaby Michailescu s-a simțit fericit să-l poată scoate din încurcătură. Unul dintre frații săi lucra la Prefectura de poliție, poliția avea bani, aşa că l-a rugat să-l ajute pe prietenul aflat la nevoie. Din fondurile secrete ale bogatei instituții, Jebeleanu a primit imediat o sumă impresionantă. Peste ani, a venit rândul lui Gaby Michailescu

să tragă mâţa de coadă. Ieşise de puţin timp din închisoare, nu avea slujbă, nu avea casă, era în ajunul Anului Nou, umbla fără ţintă pe străzi, când, în faţa restaurantului Athenée Palace, şi-a întâlnit vechiul amic. Acesta avea braţele pline cu pachete, un chelner îi ducea o ladă cu sticle, taxiul îl aştepta cu uşile deschise; famelicul de odinioară ajunsese un răsfăţat al regimului. În clipa în care a dat cu ochii de el, Jebe — aşa îi ziceau prietenii — s-a arătat surprins. Gaby Michailescu s-a apucat să-şi spună necazul. „Te-am pupat, Găbiţă, l-a întrerupt poetul, trebuie să pun şampania la gheaţă." A trântit portiera maşinii şi dus a fost.

— Se grăbea să pună şampania la ghiaţă! comenta admirativ nenea Gaby.

De cum a intrat în lagărul de la Salcia, Gaby Michailescu ne-a dat o veste uluitoare: Petru Dumitriu, prozatorul cel mai promiţător al regimului, literatul care avea acces direct la conducătorii statului, renunţase la gloria din ţară şi se refugiase în Occident. Nenea Gaby ne-a prezentat călătoria celui ce scrisese *Drum fără pulbere* ca pe un scenariu cinematografic conceput de el însuşi. Eroul, instalat la volanul automobilului propriu, pleacă la Braşov şi face o vizită la regionala de partid. Primire imperială: covor roşu, flori, discursuri, ovaţii, tamtamuri. De la Braşov se îndreaptă către Sibiu. Vizită la partid, flori, discursuri, tamtamuri. De la Sibiu ajunge la Cluj, discursuri, tamtamuri. De la Cluj, la Oradea.

— Discursuri, tamtamuri, completează ascultătorii.

— Ajunge la Budapesta.

— Discursuri, tamtamuri.

— De la Budapesta, la Viena.

— Discursuri...

— Nu, zice nenea Gaby, cere azil politic.

— Da' cine-i Petru Dumitriu ăsta? a întrebat un puşcăriaş arestat încă de pe vremea regelui.

— O canalie care a scris o carte despre Canal, a răspuns scenaristul.

Lui Gaby Michailescu nu-i plăceau calambururile, el era un maestru în arta pamfletului. Voise doar să fie pe înţelesul unui om care construise cu mâinile lui blestematul canal Dunăre-Marea Neagră, faimosul Drum fără pulbere al lui Petru Dumitriu.

În vara anului 1962, la digul de la Periprava, în Delta Dunării, Gaby Michailescu abia dacă mai putea să împingă roaba, cu două, trei lopeţi de pământ în ea. Locuiam pe un bac ancorat pe braţul Chilia, dormeam în pântecele vasului, presaţi ca sardelele în cutia de conserve, ţânţarii ne mâncau de vii, nenea Gaby ajunsese străveziu, părea o sperietoare de ciori, înjghebată din beţe de un copil talentat. Se încuraja singur spunând că, dacă francezii sau englezii ar fi siliţi să trăiască în bacul de la Periprava, ar ajunge pe loc hrană la peşti. Orice popor civilizat ar pieri, dacă nu de pe urma

torturilor, cel puțin de rușine. Pe unde ar scoate cămașa parizienii? își exersa el retorica. Însă noi *ne ținem*, adăuga victorios. Mândria patriotică din comentariul său nu putea ascunde totuși reproșul lipsei de civilizație.

Într-o seară, brigăzile s-au aliniat în țarcul de pe mal, iar codașii în muncă au fost scoși în fața frontului. Printre ei, Gaby Michailescu. Comandantul bacului, plutonierul Lungu, a venit cu un braț de nuiele de salcie și nu s-a lăsat până nu le-a rupt pe toate. Marele prieten al lui Iancu Brezeanu și al Mariei Tănase, al lui Ionel Fernic și al lui Grigore Vasiliu-Birlic, al Elvirei Popescu și al lui Puiu Iancovescu a fost bătut la palmă ca un școlar leneș și nespălat. Iritat de figura sumbră a supliciatului, plutonierului i s-a părut că tot nu l-a pedepsit îndeajuns pe bandit. Se simțea prea obosit însă pentru a-și procura alte vergi; s-a resemnat să-l înjure sănătos. Câteva zile, palmele lui Gaby Michailescu au rămas umflate ca aluatul pus la dospit în covată. Nici dacă i s-ar fi băgat drojdie sub piele nu ar fi crescut așa de frumos.

Brigadierul Andreica, poate cel mai zelos și mai dăruit brigadier din lagărele prin care am trecut, fusese tehnician dentar, cu grad de sublocotenent sau locotenent într-o unitate militară de pe la Craiova, avea nostalgia vechii lui meserii, îi lipseau teribil cariile soldaților și se străduia să-și mențină abilitatea profesională

ocupându-se voluntar de măselele camarazilor de detenție. Neavând la îndemână instrumentele pe care le avusese în cabinetul cazon, își făcea treaba cu pumnii. Era printre puținii brigadieri care îndrăzneau să-și lovească frații de suferință. Nu avea nici o ezitare în a-și reclama colegii. El nu lucra în secret, nu voia nume conspirativ, slujea administrația la lumină și avea mare grijă ca oamenii pe care nu-i putea bate singur să fie bătuți de gardieni. Brutal, impulsiv și incult, nu se deosebea de aceștia decât prin uniformă; se simțea, probabil, securist în travesti. Stimulați de teroarea exersată de Andreica, deținuții din brigada lui mișunau pe rampele digului ca furnicile pe trunchiul unui copac. Spaima îi făcea uneori să-și îndeplinească norma și să obțină astfel dreptul de a scrie acasă.

În brigada aceasta a nimerit Alexandru Paleologu. Ca să ajungi din compania distinsă și agreabilă a lui Dinu Pillat, Constantin Noica ori Nicu Steinhardt, colegii săi de lot, în proximitatea înjurăturilor lui Andreica, era o distanță uriașă, pe care însă Alexandru Paleologu a parcurs-o relativ ușor. A fost ajutat și de dorința de a primi carte poștală, unica posibilitate de a-și înștiința familia că încă mai trăiește. S-a angajat hotărât în cursa celor peste trei metri cubi de pământ și în scurtă vreme și-a întrecut competitorii. Îl vedeam gonind între coarnele roabei și mă uimea energia pe care trebuie să o cheltuiască un om liber pentru a se transforma în rob. Pe șantier, toată lumea purta bonetă, făcea parte din uniforma noastră, numai Alexandru Paleologu avea un basc, pe care nu se știe de ce nu i-l confiscaseră caraliii. În bătălia pentru normă, bascul acela juca rolul iepurelui-momeală la cursele de ogari. Era întotdeauna în frunte, vizibil cum nu poate fi decât un basc civil printre o mie de bonete vărgate. Nici o roabă nu îl ajungea din urmă. Alerga, aluneca, plutea, sălta peste rampele de lemn și peste bulgării de pământ ca pe gazonul unui chinodrom. Și mai avea bascul o însușire: conferea o notă de frivolitate unei ocupații serioase, cum era îndeplinirea normei. Povestea a ținut o lună, o lună și jumătate. Când s-au dat cărți poștale fruntașilor, Alexandru Paleologu, spre surprinderea multora dintre martorii efortului lui disperat, a lipsit de pe listă. Explicația nedreptății a avut-o brigadierul Andreica:

— O să vadă ciocoiul ăsta pachet de acasă când mi-oi vedea eu ceafa.

După ce s-a vindecat de nebunia cărții poștale și i-a pierit cheful de muncă, Alexandru Paleologu ni s-a dezvăluit a fi unul dintre cei mai plăcuți și mai interesanți camarazi de pușcărie. Își purta zeghea ca pe un costum de vacanță, iar conversația lui schimba baraca mizerabilă în salon. Avea geniul râsului. Se amuza copios de nefirescul existenței noastre, cu înțelegere și simpatie față de suferința generală, cu dispreț pentru prostia unora. Atunci când se pornea pe râs se metamorfoza (avea și o teorie a pseudomorfozelor) într-o sticlă de șampanie, al cărei conținut nu se mai termina. Butelia aceea cu lichid înspumat arunca valuri peste valuri, fără pericol de a se goli vreodată. Serile, ținea conferințe. Ne-a vorbit despre filosofia lui Bergson și,

încercând să demonteze mecanismele râsului, ne-a familiarizat cu comicul absurd al teatrului lui Eugen Ionescu. Scrisese cândva un eseu despre poezia lui Ion Barbu, dar exceptându-i pe securişti, care aveau o copie completă a manuscrisului, adnotat, probabil, şi cu pasajele reacționare subliniate, doar noi, tinerii din jurul lui, ne bucuram de bogăția acelui studiu. Avea să-l publice peste ani şi să rămână unul dintre titlurile de referință în exegeza operei lui Ion Barbu. Când Alexandru Paleologu a fost luat din lagărul de la Salcia şi dus la penitenciarul din Botoşani, am asistat la plecarea lui ca la incendiul unei biblioteci.

În ceea ce îl priveşte pe brigadier, a avut parte, până la urmă, de două bătăi pe care i-ar fi plăcut să le aplice el altuia. Buboiul de ură şi delațiune ce purta numele Andreica a fost spart, prima oară, de un gardian. Brigadierul care, dând zilnic raportul şi umblând cu mănuşi şi cizme ofițereşti, se credea securist sub acoperire devenise o amenințare chiar pentru reprezentanții administrației. Într-o zi, când a vrut să-şi aprindă țigara de la țigara unui caraliu, Andreica a fost bătut cu atâta sălbăticie, încât a zăcut două săptămâni. Caraliul justițiar, el însuşi un ticălos, nu tolera decât propriile ticăloşii. Aşa a arătat darul stăpânului pentru sluga lui credincioasă. Din partea deținuților, s-au ocupat de el Wentzer, sas dârz şi neiertător, Dulin, sârb din Banat, fost combatant în legiunea străină, şi frații Tiberiu şi Eugen Luca, gemenii din Braşov. Aceştia l-au imobilizat, i-au aruncat o pătură peste cap, iar de bătut l-au bătut toți cei ce-au simțit nevoia să-l bată. Răfuiala a avut loc în noaptea de dinaintea unui transfer de puşcăriaşi din lagărul de la Salcia într-alt lagăr de muncă, cel de la Luciu-Giurgeni, mi se pare. Dimineața, inițiatorii acelui modest act de dreptate au trecut prin fața noastră, în drumul lor către bac, zornăindu-şi lanțurile de la picioare, mulțumiți de ceea ce făcuseră.

Aurelian Gulan ne-a povestit că într-un lagăr de prizonieri de război din Uniunea Sovietică se afla un grup masiv de soldați japonezi. Unul dintre ei îl informa pe ofițerul politic sovietic despre ce gândeau şi spuneau camarazii lui. Într-o dimineață, la corpul de gardă al lagărului, s-a prezentat un prizonier japonez cu un pachet frumos ambalat, l-a rugat pe ofițerul de serviciu să i-l predea comandantului, a salutat şi s-a întors în baraca din care venise. Când ruşii au desfăcut pachetul, au găsit în el capul turnătorului. Cum cei din rasa albă au impresia că toți galbenii seamănă între ei şi cum singurul japonez care l-ar fi putut identifica pe mesager avea capul despărțit de trup, autorii execuției au rămas necunoscuți.

18
Căpitanul Stareşin, lucerna şi răstocanii

Eram în Balta Brăilei, la punctul de lucru Băndoiu; nu mai ştiu ce făceam acolo, probabil că recoltam sfeclă de zahăr, pentru că era toamnă, început de noiembrie, iar noi eram prea puţini pentru a construi diguri. Mă rog, locuiam pe un bac al cărui comandant era un torţionar vestit, o fiară de om, plutonierul Prisecaru, zis Cap-de-Mort. În dimineaţa zilei de 8 noiembrie, Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril, după ce s-a dat deşteptarea, am coborât în grabă pasarela şi ne-am aliniat pe malul apei pentru numărătoare. Cap-de-Mort (căruia i se mai spunea şi Cap-de-Cal) ne-a numărat o dată, de două ori, de trei ori, după care, urlând şi înjurând ca la uşa cortului, a dat alarma: lipsea un deţinut. În timp ce soldaţii din plutonul de pază alergau înnebuniţi în jurul nostru, cu automatele gata de tragere, din pântecul bacului şi-a făcut apariţia şi *evadatul*: era căpitanul de cavalerie Stareşin, cel care copilărise, zicea el, cu regele Mihai, despre care scrisese şi o carte: *La poarta vieţii a bătut un Prinţ*. Îmbrăcat în cunoscuta lui zeghe ruptă şi jegoasă, dar încheiat corect la toţi nasturii, Stareşin cobora pasarela cu un aer marţial, ca la paradă, fără a-i păsa câtuşi de puţin de agitaţia paznicilor. Înainte de a păşi pe mal, s-a oprit, a luat poziţie de drepţi şi, salutând milităreşte, ni s-a adresat de la înălţimea scândurilor pe care se afla:

— Domnilor, de ziua majestăţii sale Regele Mihai I, vă felicit călduros!

Nu a mai apucat să ne strângă mâna, cum poate s-ar fi cuvenit într-un asemenea moment solemn, că republicanul Cap-de-Mort s-a şi năpustit asupra obraznicului regalist. Nu şi-a folosit prea mult braţele, pentru că slăbănogul de Stareşin se prăbuşise chiar de la primii pumni, aşa că a trebuit să-l pedepsească doar cu picioarele. Însă plutonierul avea picioare puternice, cizme ofiţereşti trainice şi, nu după mult timp, în faţa lui, ca şi a noastră, a celor aliniaţi în front şi amuţiţi de oroare, nu se mai vedea decât o masă de carne şi sânge, care zvâcnea totuşi vie.

După ploaia de lovituri, Cap-de-Mort a trecut, de această dată mai mult din plăcere personală decât din necesităţi pedagogice, la o altă serie de înjurături.

Aşa cum un muzician se naşte cu ureche muzicală, tot astfel caraliii noştri se născuseră cu gură spurcată. Era o moştenire de familie, rod al strădaniilor multor înaintaşi, pe care o aduseseră la perfecţiune. Specialişti ai înjurăturii, ei aveau o genă în plus faţă de semenii lor, chiar dacă şi printre aceştia existau destui iubitori de

imprecație şi blestem; formau o castă secretă, un trib ales şi nu mă îndoiesc că acest dar al murdăriei verbale a contribuit substanțial la angajarea lor în organele Securității. Contraselecția, metoda prin care au fost recrutați, îngăduie candidatului ca pe lângă numărul reglementar de vicii să aibă şi o virtute: talentul de a spurca. Dacă e adevărat că războinicii s-au născut din brațele şi pieptul lui Brahma, preoții, din capul lui, iar muritorii de rând din pulberea de pe picioarele sale, n-ar fi de mirare ca specia torționarilor să se fi născut din scârna zeului, dacă nu reprezintă chiar o formă însuflețită şi umblătoare a acelei scârne.

Seara, când ne-am întors de la recoltatul sfeclei, eroul zilei zăcea tot la piciorul pasarelei, de parcă nici nu s-ar fi mişcat din locul în care îl fixase Cap-de-Mort. Nu părea mai prost dispus ca altădată; darul otrăvit al plutonierului se dovedise, până la urmă, o binecuvântată odihnă. În timp ce-l sprijinea să urce pe bac, Vlad Brussescu, coleg de şcoală militară şi camarad de front cu Stareşin, l-a dojenit prieteneşte:

— Bine, mă, cu bruta asta ți-ai găsit tu să ai de-a face?

— N-ai dreptate, a spus Stareşin. Asta-i o zi sfântă pentru toată lumea.

Pe Stareşin, cel care, de foame, ajunsese să mănânce lucernă (unui cavalerist îi este permis să se înfrupte din hrana cailor săi), Vlad Brussescu îl ajuta uneori, spunând că nu-i este foame - deşi îi era -, oferindu-i o parte din arpacaşul său. Bietul om nu numai că îl înghițea lacom, dar şi lingea gamela, până ce tinicheaua lucea de curățenie şi nu mai trebuia să fie spălată. Când proprietarul, plin de prejudecăți, voia totuşi să-şi clătească vasul atât de prețios, Stareşin protesta şi-l informa în franțuzeasca lui distins românizată că „le *castron* est propre”. Şi chiar era cea mai curată gamelă; după contactul prelungit cu limba flămândului, nici maşina de spălat vasele n-ar fi avut ce curăța.

În închisoare, oamenii se cunoşteau într-un fel special. După ani lungi petrecuți împreună, în celulă sau în lagăr, ajungeau să ştie unii despre alții lucruri pe care în libertate nu le-ar fi aflat niciodată. Îşi cunoşteau rudele, nevestele şi copiii, laolaltă cu intimități pe care, în condiții obişnuite, le-ar fi ocolit cu pudoare. Detalii biografice, adevărate sau inventate, se învălmăşeau într-o horă a informațiilor amețitoare. Aceste informații circulau din om în om, comunicate cu bunăvoință sau cu maliție şi, dacă ele ar fi fost adunate de vreun funcționar zelos, ar fi constituit un straşnic dosar de cadre. Poate şi din această temere, oamenii povesteau rar motivele exacte ale condamnării lor. Învățând pe pielea lor cât de culpabil este adevărul, preferau să tacă sau să dezvăluie doar lucruri pe care le considerau absolut nevinovate. Aceste biografii construite din frică se şi modificau uneori, în funcție de interlocutor sau de împrejurare. De pildă, se spunea că Stareşin ar fi fost, la un moment dat, aghiotant regal al Regelui Carol al II-lea. Că s-ar fi aflat la vânătoare împreună. Că ar fi venit ora mesei şi tânărul aghiotant se codea să se aşeze pe iarbă, alături de monarh. Că Regele

Culturii (după modelul tatălui său - Ferdinand Întregitorul — sau al unchiului — Carol Eliberatorul) i-ar fi zis, aşa, ca între răcani: „Ia loc, Stareşine, mănâncă din cur, nu din picioare”. Întâmplare care, dată fiind tinerețea lui Stareşin, era imposibilă. Anecdota s-ar fi potrivit mai curând tatălui său, fost general, un fel de mareşal al palatului. În felul acesta îl şi cunoscuse camaradul nostru de puşcărie pe voievodul de Alba Iulia — un copil, pe atunci —, Mihai, viitorul rege al României.

Stareşin făcuse Şcoala Militară de Ofițeri de Cavalerie. Luptase pe front, atât în Campania de răsărit, împotriva Rusiei sovietice, cât şi în Campania de vest, împotriva Germaniei naziste. Se bătuse, aşadar, şi cu duşmanii, şi cu prietenii: cu aliații de azi, deveniți duşmani peste noapte, şi cu inamicii de ieri, deveniți prin lovitura de stat de la 23 august 1944 tovarăşi de arme. Luptase conştiincios, fusese rănit, primise decorații, iar prin 1946-1947 fusese dat afară din armată, ca mai toți ofițerii de carieră cinstiți, socotiți a fi un potențial pericol pentru noul regim de democrație populară. Ca fost ofițer al armatei regale avusese numai necazuri, schimbase mai multe meserii, iar la un moment dat, pentru a-şi mai îmbunătăți dosarul de cadre, se căsătorise cu fiica unui țăran de pe lângă Turnu-Severin, fără să-i treacă prin minte că, în felul acesta, strică dosarul altuia. Trăia la țară, se înțelegea bine cu nevasta, muncea la câmp alături de socru-său, care se şi mândrea cu noua lui rubedenie, odraslă de general. Numai că Partidul nu dormea: fericita familie a fost trecută la chiaburi. Au început şicanele, dările şi impozitele au crescut fără ruşine, cotele erau de nesuportat. În zadar munceau cu toții de dimineața până noaptea, ajunseseră să nu mai aibă nici ce pune în lingură. Armonia familiei s-a destrămat. Când socrul şi-a dat seama în cele din urmă că nobila alianță nu era pentru el decât o povară, o teribilă mezalianță, i-a cerut ginerelui să-şi lase nevasta şi să plece din sat. Cum acesta nu accepta aşa ceva, s-a pus cu ciomagul pe el. Cum nici acest vechi şi încercat tratament țărănesc nu a dat roade, a recurs la unul nou, cu mult mai potrivit vremurilor: l-a turnat la Securitate. Stareşin a fost arestat şi apoi condamnat pentru un manuscris socotit a fi subversiv: *La poarta vieții a bătut un Prinț*. De fapt, la percheziție nu s-au găsit decât câteva pagini de evocare a unei copilării fericite de pe la sfârşitul anilor ‘20, alături de viitorul rege Mihai, dar lor li s-au adăugat şi câteva mărturii mincinoase care dovedeau indubitabil că bietul căpitan Stareşin era un înrăit duşman al poporului. Cum bătaia e din rai, anchetatorii au obținut şi mărturia acuzatului. A urmat procesul, iar justiția populară şi-a făcut datoria: şapte ani de închisoare, pentru uneltire împotriva ordinii sociale şi de stat.

Când l-am cunoscut eu, în toamna anului 1959, nu cred că avea cincizeci de kilograme. Era atât de slab, încât nu-şi mai putea ține nici capul drept. Se aplecase de spate, părea cocoşat, păşea împleticit, legănându-se dezordonat pe picioare, în efortul de a-şi păstra totuşi relativa, fragila poziție verticală. Un picior îi fugea în stânga, celălalt în dreapta, zvâcnit, într-o mişcare dizarmonică, potrivită însă cu mişcarea

globilor oculari. Stareşin avea ochii încrucişaţi, cu privirea adunată spre rădăcina nasului, într-o concentrare ciudată care-i dădea un aer foarte convingător. Locvace şi demonstrativ, îşi folosea strabismul ca pe o tehnică de hipnotizator.

Pitorescul personajului mă atrăgea. Cum vorbea tot timpul, nu trebuia să-l întreb nimic. Dacă prindeam totuşi un moment în care, din motive străine de firea lui, tăcea şi încercam să aflu un amănunt ce mi se părea interesant, puteam fi sigur că nu îl voi afla niciodată. Povestirile lui nu trebuiau provocate, curgeau de la sine, ca o apă alimentată de izvoare bogate, dar orice intervenţie în desfăşurarea lor devenea un baraj peste care nu putea trece. Asimetria ochilor părea mai pronunţată atunci — lucru de mirare la un om ce se uită cruciş —, iar intensitatea privirii, ameţitoare. Învăţasem lecţia. Totuşi, într-o descriere a grădinii palatului regal, cu copii ce se zbenguiesc în voie, am vrut să ştiu cum i se adresa micul rege: pe numele de familie, pe numele de botez? A tăcut brusc, vorbirea i s-a oprit suspendată pe ultima silabă a cuvântului „esplanadă", de parcă şi-ar fi pus dop la sticla în care îşi ţinea amintirile. Curiozitatea mea nu putea fi satisfăcută printr-o tăcere, oricât de spectaculos s-ar fi aşternut ea, aşa că l-am întrebat pe fostul său coleg de şcoală militară cum i se zicea lui Stareşin în clasă şi care era numele lui mic. „Elev Stareşin", a fost răspunsul. Mi s-a părut anapoda ca băieţii, atunci când se joacă sau îşi împărtăşesc nimicuri, să se adreseze unul altuia cu apelativul „elev". Nu, mi-a explicat Vlad Brussescu, băieţii îşi ziceau pe nume. Numai Stareşin a fost „Elev Stareşin" până şi-a pus tresa de sublocotenent. Formula a fost impusă de personalitatea lui. Era atât de stângaci în tot ce făcea, încât disciplina, pe care o respecta, şi corectitudinea, pe care o avea în sânge, treceau până la urmă drept o nepermisă abatere de la buna purtare. Faptul îi aducea numeroase pedepse, de la nopţi de planton şi zile de carceră, până la veşnicul consemn de a rămâne în şcoală, în rarele permisii ce se acordau tuturor. Stângăcia în ale milităriei nu era totuşi cea mai slabă latură a fiinţei lui; era stângaci şi la minte.

În timpul unui exerciţiu tactic, plutonul din care făcea parte avea de executat tema „Călăreţul, comandant de grupă de cercetare", în prezenţa unui inamic bănuit a se afla la 2-3 kilometri depărtare, ascuns într-o pădurice de salcâmi. O grupă de călăreţi se compune din 10-11 soldaţi, doi dintre ei purtând denumirea de „Ţine cai". Aceştia au misiunea de a păzi caii atunci când, din motive de siguranţă, grupa descalecă şi urmează să acţioneze pedestru. Şeful grupei de cercetare păstrează contact permanent cu comandantul său, rămas cu restul plutonului în spate, pentru a nu-l expune focului inamic. Menţinerea acestei legături se face prin informaţii, numite cazon „ştire". Comandantul grupei are lângă el un călăreţ gata încălecat, pregătit să ducă *ştirea* în orice clipă, la galop. În mod obişnuit, Stareşin era *Ţine cai*. De această dată, i-a venit şi lui rândul să joace rolul comandantului de grupă. Corect şi disciplinat, ştiind el bine că ştirea trebuie să fie cât mai scurtă şi cuprinzătoare, a scris pe o bucăţică

de hârtie următoarele cuvinte: „Cai în gard elev Stareşin". Curierul a pornit cu ea la galop. Ofițerul instructor şi colegii au înțeles exact ce vrea să spună Stareşin: că a legat caii de gardul unei case din preajmă şi că trece la acțiune. Dar ştirea nu spunea ce înțelege Stareşin prin acțiune, nu preciza cum se comportă inamicul sau dacă soldații trimişi către liziera de salcâmi ar fi descoperit acel inamic, nici măcar dacă există, cu adevărat, vreunul. Ştirea redactată de Stareşin a rămas unică în analele şcolii militare. Scurtimea ei asigura o formă desăvârşită unui cuprins nul. Elev Stareşin atinsese perfecțiunea. A absolvit şcoala pe ultimul loc din promoție.

În perioada în care fostul cavalerist descoperise gustul furajului cu care altădată îşi hrănea caii, noi, grosul brigăzilor, lucram la digul dinspre satul Agaua. Treceam şi la ducere, şi la întoarcere pe lângă un lan nesfârşit de lucernă, din care, ori de câte ori avea ocazia, fără a fi văzut de paznici sau simțit de câinii-lupi, Stareşin smulgea câte un mănunchi, pe care îl ascundea cu abilitate de prestidigitator sub peticele zeghei. La ce îi folosea nobila plantă, am descoperit într-o duminică în care, în mod excepțional, paznicii noştri, având ei o şedință de partid, nu ne-au mai scos la muncă. Era una dintre acele zile binecuvântate, când puteam şi noi să ne tragem sufletul după hăituiala unor neîntrerupte săptămâni de dig, să ne coasem câte un nasture la cămaşă sau zeghe, să ne cârpim rupturile de pe noi, să mai schimbăm o vorbă între prieteni şi, în felul acesta, dar numai în felul acesta, să ne amintim că suntem oameni. Cel mai adesea însă zăceam ca nişte animale bolnave. În duminica aceea, pe-aproape de prânz, l-am văzut pe Stareşin retras lângă gardul de sârmă ce despărțea curtea lagărului de bucătărie. Se aşezase pe un petic de nisip, îşi scosese gamela de la şold, o pusese cu gura în jos, transformând-o în tocător şi, cu coada ascuțită a lingurii, toca mărunt frunzele de lucernă, laolaltă cu tulpinile. Mănunchiurile erau ofilite, se tăiau greu, însă treaba mergea: îndemânarea bucătarului era ajutată de nesfârşita sa răbdare. M-am apropiat şi m-am aşezat alături.

— Nu în partea asta, îmi zise el cu blândețe. Îmi luați vederea.

Într-adevăr, stăteam între el şi uşa bucătăriei. Dintr-acolo venea un miros leşinător de mămăligă proaspăt răsturnată din ceaun. În curând, bucătarii aveau să o întindă pe mesele lungi, s-o tipărească nițel cu lopețile, s-o taie calupuri şi să o repartizeze brigăzilor. Până atunci, domnul Stareşin avea toată libertatea să-i savureze mirosul. Îşi folosea din plin această libertate. Mi-am schimbat locul.

— Aşa e bine, mă informă el. Ne putem bucura amândoi de privelişte.

Avea dreptate. Mirosul mămăligii, înnebunitor, combinat cu o subtilă acreală de ciorbă de murături, la care se adăuga zăngănitul provocator al uriaşelor oale şi cazane, chiar putea fi numit „privelişte". Dacă nările şi auzul lui Stareşin se străduiau să capteze spectacolul mai îndepărtat, de dincolo de gardul de sârmă, ochii săi erau aici, foarte prezenți, ațintiți cruciş asupra tocăturii de lucernă. Strabismul dădea

privirii sale o strălucire specială şi, neîndoielnic, intensitate.

— Salata aceasta, zise el, alintând buruiana de pe fundul gamelei, are foarte multe vitamine. Vitamine şi azotaţi. Însă nu trebuie consumată chiar în ziua în care o culegi. O laşi să se mai usuce puţin. Dacă-i verde, te îmbolnăveşti. Am văzut o dată un tăuraş care a scăpat într-un lan de lucernă şi a mâncat până a crăpat. Se umflase îngrozitor şi degeaba l-a alergat socru-meu tot satul — aşa se procedează în asemenea cazuri — că tot a pierit. I-au plesnit foalele, de parcă înghiţise o bombă.

Domnul Stareşin scoase din buzunar o cârpă murdară, dar frumos împăturită, o desfăcu şi o întinse pe jos. De undeva, din cutele ascunse ale zeghii, dădu la iveală un bulgăraş de sare, Dumnezeu ştie de unde-l furase, rupse din el o bucăţică, o sfărâmă între degete şi o amestecă bine cu tocătura. Îşi recuperă lingura din nisipul în care o lăsase să cadă, o şterse de marginea pantalonilor, cam pe unde, în tinereţea lui războinică, avusese vipuşcă, o umplu cu vârf, generos, şi mi-o întinse cu gingăşie.

— Luaţi şi gustaţi, mă invită el. Când ordonanţa mea îi dădea calului lucernă, necheza de plăcere. Calul, nu ordonanţa, preciză Stareşin.

Râse satisfăcut de glumă, scoţând nişte sunete gâlgâite, care evocau nechezatul jalnic al unui cal costeliv şi înfometat. Adună un pumn de salată, îşi umplu gura, mestecă îndelung, înghiţi cu oarecare dificultate, parcă puţin scârbit, după care adăugă:

— Îi punea în iesle şi câte un drob de sare. Nu vă spun cu câtă plăcere îl lingea. Calul, nu ordonanţa.

Necheză din nou. De această dată, mai potolit, oprindu-se vizibil ruşinat de explicaţie.

— De fapt, cel mai mult îi plăcea ovăzul. Ah, domnule coleg, dacă am avea şi un pumn de ovăz! încheie el visător.

Din simpatie, mă asocia şi pe mine acestei viziuni. Am răspuns invitaţiei şi am gustat din salată; nu era rea pentru un cal. În acele clipe, ofiţerul care mai păstra în oasele craniului o aşchie dintr-o schijă de brand, batjocorit acum şi înfometat în mirifica şi blestemata Baltă a Brăilei, se identificase cu propriul său cal.

După eliberarea din închisoare, Stareşin s-a stabilit împreună cu vechea nevastă în oraşul Craiova. Ţăranca dezrădăcinată şi nobilul scăpătat formau un cuplu armonios: umblau amândoi încălţaţi cu opinci. Cetatea Banilor nu i-a îngăduit unui fost ofiţer şi fost deţinut politic să capete un loc de muncă decent. A ajuns tăietor de lemne, prin curţile oamenilor, şi s-a specializat în despicarea buturugilor. Drept pană, folosea o spangă de oţel pe care o fixa în nodurile buturugilor şi o bătea cu muchia sau platul securii. Acea baionetă degenerată era singurul lucru care mai amintea de adevărata sa profesiune. Doi foşti camarazi de armată au încercat să-l ajute, cu haine şi cu bani, însă Stareşin le-a mulţumit frumos şi i-a refuzat cu demnitate. Le-a spus că

se descurcă perfect şi că nu duce lipsă de nimic. Într-un anumit fel, „ştirea” aceasta, fără a fi foarte cuprinzătoare şi foarte scurtă, este ultima creaţie a lui.

Acolo, la Salcia, lanul de lucernă a mai produs un miracol. Cu o lăţime de sute de metri, el se desfăşura de-a lungul digului, pe o distanţă de peste un kilometru. Dimineaţa, verdele lui crud, ondularea măruntă a frunzelor, umbrele norilor absorbite tremurat de covorul mişcător, adierea vântului peste tulpini, câte un iepure ce ţâşnea săgeată la apropierea câinilor-lupi, toate acestea ne bucurau, ne făceau să uităm o clipă de mizeria barăcilor din care tocmai ieşiserăm, de nedreapta noastră suferinţă. Săptămâni în şir zeghile noastre au stricat armonia acelui peisaj: în stânga, Dunărea învolburată, în dreapta, curgerea lină şi pură a lanului de lucernă, iar la mijloc digul, pe creasta căruia coloana de osândiţi se târa dezordonat şi hidos.

Când a sosit vremea cositului, administraţia lagărului a organizat rapid o brigadă de lucrători. Aceasta s-a format, în principal, din ţărani de la Răstoaca, înscrişi voluntar, peste douăzeci la număr, bărbaţi falnici cărora li s-au adăugat încă vreo câţiva deţinuţi numiţi la întâmplare, printre care şi părintele Dumitru Buruiană. Prin 1958, la începuturile colectivizării forţate, satul Răstoaca din fostul judeţ Putna — rebotezat „regiune” — a fost scena unor dramatice întâmplări. Cum ţăranii, proşti şi îndărătnici, nu voiau să renunţe de bunăvoie la pământul lor, la vite şi la unelte, pentru iminenta fericire colhoznică, organele de partid şi de stat au trecut la metode de convingere mai eficace. Ameninţările şi presiunile obişnuite au fost completate cu bătaia. Haite de activişti de partid intrau seara prin casele vreunui gospodar şi nu ieşeau de acolo decât după ce şeful familiei binevoia să semneze adeziunea de intrare în colectivă. În urma activiştilor rămâneau ai casei, plini de sânge, cu capul spart,

mulțumiți totuşi că scăpaseră doar cu atâta. În ziua în care se strânseseră destule adeziuni şi urma să se declare oficial constituirea gospodăriei agricole colective, țăranii şi-au dat din nou în petic. S-au adunat dis-de-dimineață la primărie, cu copii, cu neveste, au sechestrat autoritățile locale, au recuperat adeziunile şi le-au dat foc. Milițianul care, aşa cum îi stă bine unui milițian, îşi făcuse datoria şi fugise la timp, a anunțat raionul, pentru ca, în aceeaşi zi, responsabilii regionali cu colectivizarea să-şi facă urgent apariția în frumoase maşini Pobeda, marcă sovietică admirată şi întru totul compatibilă cu ideologia posesorilor. Printre oaspeți se găsea şi tovarăşul Nicolae Ceauşescu, viitorul secretar general al partidului, aflat, deloc întâmplător, în zonă. Era principalul organizator al colectivizării pe țară şi sosise cu avionul de la Bucureşti. Oamenii i-au întâmpinat la marginea satului. Nu chiar cu pâine şi sare, dar le-au ieşit înainte. Negocierile au eşuat. Mai mult chiar: bâlbâiala avântată a tovarăşului de la Comitetul Central i-a scos din minți pe țărani. Insensibili la oratorie, în loc să aplaude, au prins să huiduie, s-au opintit zdravăn şi au răsturnat maşinile în şanțul drumului. Inteligenți, perspicace, vioi la minte şi la trup, înalții activişti de partid şi de stat au priceput pe dată că nu e bine să te pui cu reacționarii şi au luat-o la sănătoasa. A doua zi, au intrat în sat trupele de securitate. Au arestat jumătate din localnici, bărbați, femei şi copii, i-au bătut până la schingiuire — Dumnezeu ştie ce mai voiau să afle de la ei anchetatorii —, iar justiția le-a făcut dreptate: un tribunal militar a condamnat câteva zeci de țărani la pedepse între 15 şi 25 de ani de închisoare. Aduşi de la Jilava, după multe luni de recluziune în temnițele subterane ale „Fortului 13”, răstocanii au înviat; fuseseră despărțiți unul de altul, iar acum, în lagărul de la Salcia, se pomeniseră grămadă, tați şi fii, cumnați, veri sau nepoți, prieteni de-o viață, dacă nu şi cu duşmănii la fel de vechi. În mulțimea pestriță a celor peste o mie de deținuți, ei formau un grup aparte, unitar, cu legături de sânge, de şcoală sau de război, un fel de trib căzut în captivitate, pedepsit tocmai pentru neîmblânzirea lui. Îşi continuau viața din sat, încuscrindu-se, botezându-şi copii nenăscuți încă, vânzându-şi unul altuia vite şi locuri de casă sau cumpărându-şi grădini pe care unii dintre ei, cei mai bătrâni şi mai slabi, nu aveau să le mai vadă niciodată. După zidurile putrede ale Jilavei, aici se simțeau ca în rai. Când plutonierul de serviciu a anunțat constituirea brigăzii de cosaşi, s-au înrolat pe dată. Le era dor de munca la câmp. Iar când ofițerul politic al lagărului a promis fruntaşilor în producție carte poştală şi dreptul de a primi pachet de acasă, au ştiut că Dumnezeu s-a întors, în sfârşit, cu fața către ei.

A doua zi, coasele scoase de la magazie şi transportate într-o căruță până în marginea lanului, scăpărau în mâinile lor. Era o muncă pe care o făcuseră dintotdeauna şi, chiar dacă nu ar fi existat promisiunea răsplății, nu li se părea silnică. Aliniați gospodăreşte, într-un şir pieziş, avansau rapid, metodic, trasând pe geometria ogorului o diagonală aproape perfectă.

Părintele Buruiană, un moldovean firav, blând şi delicat, se străduia din toate puterile să se țină în rând cu răstocanii. I-ar fi plăcut şi lui să se ia la întrecere, numai că era neştiutor şi neîndemânatic şi, după vreo doisprezece ani de puşcărie, câți ducea în spate, nici vlagă nu prea avea. Doisprezece ani îndurase demn pedeapsa, se rugase pentru sănătatea şi liniştea sufletească a tovarăşilor de suferință, ținuse slujbe ilegale, prin câte vreun colț de celulă, dăduse din pâinea sa bolnavilor, îi veghease pe muribunzi, Dumnezeu îl ajutase să reziste, însă cu talentul cositului nu-l dăruise. După vreo jumătate de oră, rămăsese mult în urma celorlalți. Coasele vâjâiau în brazda mustoasă, răstocanii înaintau vijelios, distanța dintre ei şi părintele Buruiană creştea văzând cu ochii. Soldații se vedeau constrânşi să se resfire, să-şi subțieze formația, să se îndepărteze unul de altul, când regulamentul le cerea, dimpotrivă, să-şi strângă cât mai mult rândurile, pentru a exclude posibilitatea vreunei evadări.

— Hai, hai, strigau ei. Ține aproape, dă-i bice!

— Oameni buni, striga şi preotul, adresându-se celor din față, faceți şi voi un popas, să vă ajung din urmă.

Caraliul însoțitor, un sergent-major cam tot atât de firav ca preotul, dar mai puțin blând şi delicat, dădu şi el o mână de ajutor:

— Mişcă, banditule! Dă din mâini, trântorule! Când ți-oi arde una, te caci pe tine!

— Frați creştini, se ruga banditul şi trântorul, îngăduiți oleacă, opriți-vă să-mi mai trag şi eu sufletul. Fie-vă milă de neputința mea! N-auziți, păgânilor? O să vă bată Dumnezeu!...

Dar răstocanii coseau ca apucații, răspunzându-i cu hohote de râs şi glume deşucheate. În purtarea lor de gospodari vrednici nu exista pic de răutate, dar nici milă creştinească nu era.

Paznicii nu mai ştiau ce să facă. Spiritul lor pedagogic egalitar era contrariat: premianții nu puteau fi opriți, repetentul, nici gând să-i ajungă. Se hotărâră să pună câinii pe părintele Buruiană. Erau câini-lupi, hrăniți abundent, masivi, puternici şi bine dresați, a căror vigoare contrasta vădit cu lipsa de vlagă a deținuților. Mari cum erau, păreau şi mai mari pe lângă cei pe care erau puşi să-i păzească. Răcnind şi agitându-şi pistoalele automate, soldații îi asmuțiră, iar câinii se porniră să latre, la un bot distanță de spatele vânatului, cu părul zbârlit, cu colții rânjiți, fără ca totuşi să muşte. Cu tot dresajul, păreau mai raționali decât stăpânii lor. Părintele Buruiană, înspăimântat, făcu o nouă sforțare să-i ajungă pe răstocani, însă nici măcar frica aceasta ultimă, ca un bici, nu putea compensa priceperea şi energia țăranilor. Rămăsese în urmă definitiv, aşa încât paznicii hotărâră să lase o santinelă lângă nevolnic şi se grăbiră să strângă rândurile pe flancurile brigăzii. Paşnic şi reglementar.

Când, în sfârşit, răstocanii atinseră capătul lanului, nu se opriră ca oamenii,

să-şi tragă şi ei răsuflarea sau să-şi ascută coasele, ci se buluciră înapoi către locul de unde plecaseră, atacând un alt şir de brazde. Preotul, îndrumat acum de soldatul lui personal, nu era decât pe la jumătatea lucernei, iar lor li se părea că n-ar fi rău să-l prindă din urmă şi să-l salute din mers. Se puseră gospodăreşte pe treabă.

Era o zi frumoasă de toamnă, un aer bine mirositor le gâdila nările, coasele şuierau ritmic, soarele se înălțase pe cer, se apropia amiaza, carul tras de boul negru sau alb avea să le aducă în curând butoiul cu ciorbă, transpirația se prelingea plăcut pe trupurile lor slabe, dar încă rezistente; se simțeau ca în fânețele lor de acasă, din luncile Milcovului sau ale râului Putna.

În depărtare, dinspre colonie, se ivi în goană un călăreț. Era politrucul. În inspecție, în căutare de fruntaşi. Văzu un grup compact de cosaşi — gloată indistinctă — ținându-se umăr la umăr, mişcându-şi brațele fără nici un efort vizibil, legănându-şi torsurile ca-n dans, iar la vreo sută de metri, în fața lor, un singur deținut zorea cum se cuvine, învârtind disperat unealta, icnind din greu, scăldat în sudoare.

— Cum te cheamă? îl întrebă politrucul, scotocind în buzunarul vestonului cu petlițe albastre, în căutarea unui carnet soios, pe când înspumatul său cal se chinuia să mestece, cu zăbala în gură, un smoc din lucerna înmiresmată a părintelui Buruiană.

Seara, în colonie, la ora la care brigăzile se aliniaseră pe platou pentru numărătoare, ofițerul politic îşi făcu din nou apariția.

— Deținutul Buruiană Dumitru, un pas înainte! comandă el. Pentru merite deosebite în producție, ți se acordă dreptul la scrisoare şi la pachet. După număr, să te prezinți la grefă.

Când îşi reluă locul în front, părintele Buruiană le şopti răstocanilor înlemniți de uimire:

— Ați văzut, frați creştini, că Dumnezeu nu bate cu bățul? Bate cu pachetul, le explică el, întristat.

Balta Brăilei era un tărâm al miracolelor. Se adunaseră aici bandiți din toate provinciile țării. Lor li se alăturaseră şi reprezentanți ai unor comunități din afara granițelor. Basarabeni fugiți de frica ruşilor se înhămau la aceeaşi roabă cu macedoromâni refugiați din Cadrilater. Erau şi repatriați din exil printre noi. Dorul de casă îi făcuse să se întoarcă din țările Occidentului, din Americi, ba chiar din Australia, de la capătul lumii. Securitatea îi primise cu brațele deschise, fără prejudecăți față de fiii risipitori. Acum, construiau diguri în bună înțelegere cu frații rămaşi în bătătură. Şi țăranii supărați pe colectivizarea forțată au aflat în Balta Brăilei azil. Ținutul avea magnetism. Sate întregi au rămas pustiite de bărbați în putere, care au venit aici ca spre un pământ al făgăduinței. Şi-au lăsat nevestele, copiii şi bătrânii, pentru a-şi demonstra priceperea la săpatul gropilor. Alături de Răstoaca şi Suraia, ambele din Moldova, se strămutase în lagărul de la Salcia şi un sat oltenesc, cu nume

de sălbăticie îmblânzită: Urzicuța. Scenariul înscrierii în colectivă a fost şi acolo cel cunoscut: activiştii de partid umblă din casă în casă (*Am o mândră mititică/ Tocmai la Urzica mică*), iar gospodarii fug şi se ascund prin lanurile de porumb sau în pădure. Numai că, la Urzicuța Doljului, jocul actorilor a depăşit cadrele fixate de scenarist. Când activiştii au bătut doi băieți, pentru a afla unde se ascund părinții lor, oamenii nu au mai răbdat, au ieşit din pădure şi, la rândul lor, i-au snopit în bătaie pe vinovați. Satul a fost împânzit cu trupe, au început arestările, locuitorii au opus rezistență, soldații au tras cu gloanțe de război. Ca drama să atingă accente patetice, dar tot în afara scenariului, o olteancă aprigă a tăiat calea securiştilor şi le-a strigat: „Ce căutați voi aici, în țara mea, Urzicuța?" La Salcia, spre deosebire de cosaşii din Răstoaca, țăranii din Urzicuța nu se arătau dornici să-şi îndeplinească norma.

19
Strâmba

Primăvara anului 1962 ne-a găsit în lagărul de la Strâmba. Pe 11 aprilie s-a eliberat, după cinci ani de puşcărie, Florian Petruţ. Arestat la nouăsprezece ani neîmpliniţi, fusese condamnat pentru răspândire de manifeste anticomuniste, un apel către români, în sprijinul revoluţiei ungare şi împotriva ocupaţiei sovietice. Suportase duritatea detenţiei cu demnitate, iar acum îl vedeam traversând curtea lagărului uşor dezorientat, făcând semne de rămas bun chipurilor pe care le ghicea lipite de geamurile barăcilor. Cu trei ani în urmă, aflat pe atunci în lagărul de muncă de la Periprava, la gurile Dunării, Florian Petruţ fusese eroul unei întâmplări pe care administraţia o numise „tentativă de evadare". Prăşea porumbul, pe lanurile acelea cât o moşie, alături de Titi Mangeavas, care, în neîndemânarea sa, risca să taie cu sapa, în locul buruienilor, picioarele celui de lângă el. Riscul era totuşi minim; rămânând tot timpul în urmă, nu avea de-a face decât cu picioarele proprii. Pentru Titi Mangeavas, prăşitul, ca şi denumirea uneltelor agricole, constituia o şaradă. El se pricepea la calitatea aurului şi argintului, la şlefuirea diamantului şi a pietrelor preţioase, despre care ţinea interminabile conferinţe. Pentru a nu-l lăsa singur în coada brigăzii, sub înjurăturile şi ameninţările soldaţilor, extrem de agresivi pe căldura sufocantă a Deltei, Florian Petruţ prăşea şi rândul lui de porumb. Petruţ dădea de zor cu sapa, Mangeavas descria arta bijutierilor orientali. Cordonul de pază se ţinea la câţiva paşi pe urmele deţinuţilor, iar unii soldaţi, în afara pistoalelor automate, erau înarmaţi şi cu două, trei beţe şi o bucată de scândură; înfigeau beţele în pământ, echilibrau scândura deasupra şi se aşezau pe ea ca pe un scaun de vânătoare. Odihna pe ţăruşi le uşura viaţa, dar nu-i făcea mai blânzi cu bandiţii. Dimpotrivă, din poziţia aceea de vânător, îndemnurile şi sudalmele căpătau autoritate şi îşi atingeau ţinta cu mai mare precizie. La un moment dat, Mangeavas a nimerit peste o fâşie de nisip lungă şi fără fir de vegetaţie pe ea. Şi-a abandonat conferinţa şi a luat-o la picior, pierzându-se în mulţimea prăşitorilor. Petruţ a rămas singur, la vreo treizeci de metri în urma tuturor. Soldatul din spatele lui stătea pe scândură şi se juca neatent cu arma. Arma s-a descărcat, gloanţele au trecut peste capetele oamenilor, s-a dat alarmă generală, deţinuţilor li s-a ordonat să stea nemişcaţi pe burtă, conducerea lagărului şi-a făcut apariţia în galopul cailor. Soldatul nu s-a pierdut cu firea şi, între timp, a mutat ţăruşii pe care stătuse până atunci mult în faţa lui Petruţ, chiar lângă grosul brigăzii. Ceilalţi

soldați s-au repliat şi ei, lăsându-l pe bandit în afara cordonului: tentativă de evadare. Ajuns la fața locului, comandantul a constatat dintr-o ochire infracțiunea şi a rostit sentința: 18 zile de izolator, cu lanțuri de mâini şi de picioare. Gloanțele trase din neglijență trebuiau justificate. Cu mâinile legate la spate — neavând cătuşe, soldații i le-au legat cu o sârmă —, Petruț a fost dus imediat în lagăr. Seara, înainte de a i se pune lanțurile, a fost trecut pe la corpul de gardă şi dat pe mâna caporalului Malanga, superiorul soldatului care, în marea lui vigilență, zădărnicise încercarea de evadare. Caporalul şi ostaşii din escortă l-au bătut la sânge, până la leşin. Bătaia la grămadă e întotdeauna eficientă şi, fapt deloc neglijabil, mai cu dreptate. Florian Petruț a stat în lanțuri optsprezece zile şi optsprezece nopți, ceea ce, după bătaia primită, abia i-a ajuns să-şi vindece rănile provocate de viteazul caporal Malanga din Caracal.

— Să nu uiți niciodată numele criminalului ăstuia, l-a sfătuit Saşa Ivasiuc pe proaspătul întors de la izolare.

Ca şi cum l-ar fi putut uita.

Florian Petruț fusese timp de câteva zile ministru. Evenimentul s-a petrecut în temnița de la Gherla, pe la începuturile detenției sale, într-o celulă cu mulți oameni în vârstă. Crescut la țară, în Unip, sat bănățean uitat de lume, Petruț nutrea un mare respect pentru bătrâni. Le făcea mici servicii, îi ajuta să se spele şi să se îmbrace, iar uneori, când vreun moşneag tare de urechi ridica vocea, crezând că astfel va fi mai bine înțeles, dar nereuşind decât să fie auzit şi pedepsit de caralii, se ducea el la izolare în locul surdului. Lucrul era posibil, întrucât, din momentul săvârşirii infracțiunii şi până în momentul băgării la izolare, treceau multe zile, chiar săptămâni, izolatorul fiind în permanență plin, timp în care caraliii uitau definitiv chipul banditului ce trebuia pedepsit. Bătrânii îl iubeau ca pe copilul lor. În celula aceea gerontocrată, câțiva foşti membri ai partidelor istorice făceau şi desfăceau guverne, ca şi cum s-ar fi aflat în parlament. Pentru că tânărul ştia pe de rost o mulțime de poezii şi pentru că el însuşi făcea versuri şi se arăta interesat de literatură, l-au cooptat într-unul dintre guvernele lor şi l-au numit ministru al culturii. Într-o zi, când guvernul al cărui membru era dezbătea chestiuni importante pentru țară, pe banca de pe culoarul încăperii, primul ministru a scăpat un pârț. Prelung, zgomotos, mirositor. Pe ministrul culturii l-a umflat râsul. A părăsit precipitat şedința, să râdă în voie, ceva mai departe de locul de întrunire a cabinetului. Cariera de demnitar i s-a încheiat în aceeaşi zi. A fost demis fără explicații.

În perioada aceea, înfometarea atinsese cote maxime, apăruseră o mulțime de boli neînțelese, deținuților le cădeau dinții, le putrezeau gingiile, li se întuneca vederea, pielea lor arăta de parcă ar fi fost gata, gata să năpârlească, oamenii mureau pe capete. Pe fondul general de subnutriție, a izbucnit şi o epidemie de gripă — gripa din 1958 —, care a făcut ravagii în populația închisorii. Informată de rapoartele

medicilor, administrația ridica din umeri. Soluția a găsit-o Goiciu, comandantul penitenciarului. El a hotărât ca, în loc de hrană şi medicamente, bandiții să primească zilnic câte o ceapă. Ştia el încă din ilegalitate, de pe vremea în care lucrase la C. F. R. (pretindea că e ceferist, titlu de noblețe pentru camarila lui Dej, dar fusese cazangiu la Galați), că leguma aceasta are puteri miraculoase. Împreună cu ceapa, celor atinşi de gripă li se dădea şi câte o pastilă. Un bătrân din Babadag a refuzat şi ceapa, şi pastila.

— Nu primesc eu leacuri de la comunişti, a explicat el.

Ştia bine ce face. A murit curând, mulțumit că nu participă la secătuirea rezervelor alimentare şi farmaceutice ale statului de democrație populară. Înțelegea că economisirea în puşcărie a unei funii de ceapă echivalează cu prosperitatea cetățenilor liberi. Şi vecinii de pat au apreciat cum se cuvine sacrificiul bătrânului. Nu i-au anunțat moartea şi l-au mai ținut o zi în celulă, ca să-i mănânce ei turtoiul şi ceapa făcătoare de minuni. Din când în când, Goiciu trecea prin celulă, să vadă cum se mai simt bandiții lui. Se aşeza pe banca din mijloc şi stătea de vorbă, omeneşte, cu deținuții. Odată, l-a invitat să ia loc lângă el pe seniorul încăperii. Era un bătrân trecut cu mult de nouăzeci de ani, mic proprietar agricol, care nu participase la nici unul dintre cele două războaie mondiale, pentru că, după cum spunea Florian Petruț, era prea bătrân chiar pe vremea primului război.

— Ce-ai fost la viața dumitale, tataie? l-a întrebat comandantul.

Măgulit de interesul pe care i-l arăta însuşi şeful suprem al puşcăriei, omul s-a gândit că, la suta lui de ani, nu strică puțină linguşeală.

— Ceferist, dom' comandant.

Comandantul a sărit ca ars:

— Te bag în mă-ta, banditule! Şi tu ai trădat clasa muncitoare?!

Trădătorul clasei muncitoare a dispărut şi el în epidemia de gripă din 1958. Nici lui nu i-a folosit cine ştie ce tratamentul cu ceapă. În anii petrecuți pe celular, Florian Petruț asistase la multe morți nefireşti. Toate îl cutremuraseră, însă una dintre ele îi rămăsese în minte prin tragismul ei, o moarte care, într-un anume fel, putea fi înțeleasă şi ca exemplu de reuşită, încununare a unei vieți trăite sub semnul voinței. Într-o celulă din Gherla stătuse cu un bărbat în putere, inteligent, cultivat, iubitor de natură şi de sporturi în aer liber, o infirmare totală a ideii că omul este un animal de interior. În adolescență, avusese un accident în urma căruia nu mai vedea cu un ochi. Handicapul îl maturizase înainte de vreme şi declanşase în el energii de care nu fusese conştient. Făcuse studii strălucite, îşi luase diploma de inginer ca şef de promoție, iar când a izbucnit războiul a plecat pe front, cu sentimentul că are de trecut cel mai important examen al vieții. Îşi ascunsese atât de bine infirmitatea, încât medicii din comisia de recrutare nu-şi dăduseră seama că au de-a face cu un chior. După război se căsătorise,

fără ca soția lui să-i bănuiască măcar defectul de vedere. Fusese condamnat în urma unor învinuiri nedrepte, luptase din răsputeri să-şi demonstreze nevinovăția, însă se izbise de voința mai puternică a anchetatorilor şi judecătorilor. Potrivit firii lui, nu reproşa nimic semenilor săi şi îşi privea condamnarea ca pe o înfrângere personală, prima lui mare înfrângere. În consecință, a hotărât să se pedepsească prin automutilare. A început prin a-şi scoate ochiul bolnav. A făcut-o lucid, nu într-o criză de disperare ori nebunie, nu dintr-un impuls necontrolat, ci pentru a-şi proba sieşi puterea de concentrare şi acțiune. A fost transportat la spital, iar când s-a întors de acolo, în afara unei cicatrici urâte, omul părea neschimbat. Conversa cu plăcere, se purta atent şi civilizat cu cei din jur, făcea zilnic exerciții de respirație şi gimnastică. După o perioadă de comportament normal, a trecut la o nouă fază de verificare a propriei rezistențe fizice şi morale: şi-a smuls din orbită şi celălalt ochi. Revenit şi de această dată în celulă, orbul refuza orice ajutor, încercând să se descurce singur. Şi a reuşit. Într-o noapte, a reuşit să se spânzure, cu atâta abilitate şi precizie, încât nici plantonul, nici vecinii de pat, care aveau ochi sănătoşi, nu au observat grozăvia.

Odată cu noi, cei de la Salcia, au ajuns la Strâmba şi deținuții din lagărul Grădina. Printre ei, un mare orientalist, doctorul Sergiu Al-George. Deşi nu-i plăcea postura de profesor sau de conferențiar, a cedat insistențelor şi a acceptat să predea engleza unui grup restrâns de tineri, căruia m-am alăturat imediat. Folosea o metodă simplă, în refuzul oricăror explicații gramaticale: povestea, repovestea şi comenta pe englezeşte studiul lui Paul Mus despre simbolismul arhitectonic şi cosmologic al celui mai însemnat monument religios asiat — templul Borobudur din insula Java. Doctorul Al-George citise studiul în original, în franceză, aşa că uneori urechile ascultătorilor erau contrariate de apariția în discursul lui a unor fraze bilingve, ce se complicau cu numeroşi termeni în sanscrită. În ciuda barocului lingvistic sau, poate, datorită acelui baroc, lecțiile erau captivante; ne afundam în ele ca în nisipuri mişcătoare. În scurtă

vreme, profesorul a uitat că predă limba engleză şi s-a aventurat să-şi dirijeze ascultătorii către o riscantă ascensiune spirituală. Ascultătorii, fără a uita că învață engleza, s-au lăsat antrenați într-o spiritualitate străină de firea lor şi pentru care nu aveau nici o pregătire. Când Sergiu Al-George i-a convins că Borobudur, ca orice loc în care credincioşii tind către unitate şi armonie, reprezintă un arbore cosmic şi un centru al lumii, elevii au înțeles că şi lagărul de la Strâmba este un astfel de buric al pământului. „Ce este acesta?" întrebau ei, arătând cu mâna curtea şi barăcile împrejmuite cu sârmă ghimpată. „Acesta e Borobudur", îşi răspundeau tot ei, fără umbră de ezitare; dintr-o dată, lagărul infect căpăta strălucirea orbitoare a locului sacru. Din confuzia întreținută savant, s-au născut cele mai ciudate exerciții de fixare a cunoştințelor. Doctorul Al-George spunea, de exemplu, că *stupa* este construcția funerară care are ca model blidul de mâncare al lui Buddha. Când a fost întrebat cum ar dori să fie înmormântat, Buddha şi-ar fi întors strachina de orez cu fața în jos, indicând astfel forma pe care urma să o ia mormântul. Elevii, ale căror cunoştințe de engleză nu erau cu nimic superioare cunoştințelor de indianistică, îşi răsturnau gamela şi întrebau: „Ce este aceasta?" Şi răspundeau adesea în cor: „Aceasta este o stupa." Dacă Al-George le atrăgea atenția asupra analogiei dintre cosmos şi templu, dintre templu şi corpul omenesc, amintindu-le că imaginea simbolică a universului rămâne picătura de apă, bula de aer sau orice alt lucru capabil să sugereze o lume închisă, alegeau boabele de arpacaş din gamelă şi urmau acelaşi tipic de gândire: „Ce este acesta?", întrebau ei, arătându-şi unul altuia câte un bob de arpacaş. „Acesta este un templu", venea răspunsul sau, mai îndrăzneț, „Acesta este macrocosmosul". Jocul plăcea elevilor şi îl amuza şi pe profesor. Faptul că tolera enormitatea dovedeşte că îşi trata erudiția cu umor. Atunci când, referindu-se la latrină, învățăceii au ajuns să o numească „pagodă", Sergiu Al-George a acceptat termenul cu resemnarea unei zeități dezamăgite. Era încă o înțelegere greşită a lecțiilor sale despre arhitectura templului oriental. Pagoda lagărului, sprijinită pe nişte stâlpi a căror şubrezenie submina ideea de materie şi îi apropia de simbol, era acoperită cu maldăre de stuf, dispuse în trepte şi răsucite în sus, cu streşini întoarse spre cer, ce dădeau şandramalei înfățişarea unui edificiu de cult asiat.

Baraca în care se învăța englezeşte cu ajutorul unui studiu de orientalistică a rămas zăvorâtă câteva luni, fără ca deținuții să fie scoşi la muncă. De două ori pe zi, dimineața şi seara, uşile se descuiau cam o jumătate de oră, pentru accesul bandiților la pagodă. În rest, aveam regim de celular, iar gardienii parcă dispăruseră de pe fața pământului; rar apărea câte unul, ca să se zgâiască la noi. Învățam, conversam, ne odihneam. Printre elevii cei mai silitori ai lui Sergiu Al-George se numărau, cred, doctorul Eusebiu Munteanu, colegul meu de lot Tudor Stan şi admirabilii, curajoşii studenți care se revoltaseră la Timişoara, în 1956, Teodor Stanca, Aurel Baghiu,

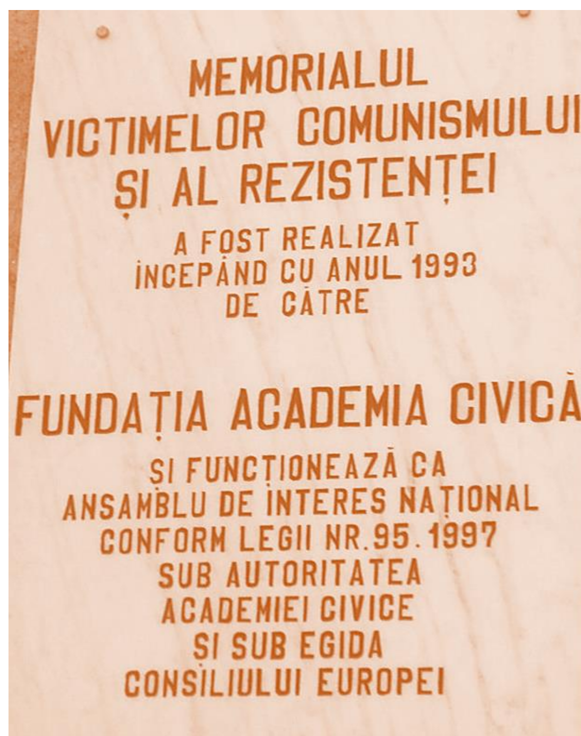
Heinrich Drobny. Micu Drobny părea, de departe, cel mai înzestrat pentru studiul limbii engleze, al oricărei limbi, prin intermediul Borobudurului. Ori de câte ori uitam vreun cuvânt, ne duceam la Drobny ca la un dicționar. La Drobny sau la Florentin Toma, alt învățăcel al doctorului, cu care își disputa funcția de tezaur lingvistic. Florentin venise în pușcărie direct din armată, unde își efectua stagiul militar și unde își luase libertatea de a nu raporta ofițerului de contrainformații ceea ce aflase, cu titlu confidențial, de la un soldat cu care se împrietenise, și anume că niște veri ai soldatului plănuiseră o organizație anticomunistă. Când membrii acelei organizații fuseseră arestați și judecați, Florentin Toma încasase și el 15 ani de muncă silnică, pentru omisiune de denunț.

Doctorul Sergiu Al-George mă primise și pe mine în cercul învățăceilor săi, nu pentru calitățile mele, mă considera cam fanatic și intolerant, ci datorită faptului că mă născusem în satul Concești. În localitatea aceasta din apropierea Prutului, în malul pârâului Podriga, fusese descoperit la începutul secolului al XIX-lea un tezaur hunic, așa numitul „mormânt al Crăiesei”, inventariat ulterior de Odobescu. Doctorul Al-George intrase în posesia unui manuscris găsit în acel mormânt princiar, un fragment dintr-o scriere rară — litere albe pe fond negru — pe care, după ani de studiu și corespondență cu muzee străine, reușise să-l descifreze și să-l identifice cu o străveche rugăciune tibetană a morților. Când ne-am cunoscut și a aflat că sunt din Concești, s-a bucurat de parcă ar fi descoperit identitatea răposatei Crăiese. Pe atunci, Sergiu Al-George era foarte îngrijorat din pricina bibliotecii. Se temea ca nu cumva prețioasele lui tomuri de indianistică — multe dintre ele le primise în dar de la Mircea Eliade și erau de neînlocuit — să fi fost confiscate de colecționarii bibliofili ai Securității. Mai târziu, când s-a eliberat Tudor Stan, acesta a trecut pe la nevasta doctorului și i-a vorbit despre neliniștea soțului întemnițat. Dorina Al-George i-a trimis imediat un pachet cu alimente, pe care, deși expediat ilegal, administrația lagărului nu s-a mai obosit să îl returneze. În pachet, doctorul a găsit semnul convenit care i-a spulberat îngrijorarea: cărțile se aflau la loc sigur, pe vechile rafturi. Din clipa aceea, Sergiu Al-George parcă a întinerit. Și-a părăsit sobrietatea și rezerva, fața i s-a luminat de zâmbet, se distra cot la cot cu noi, a început să tălmăcească visele, ne-a învățat cum să ne relaxăm, cum să scăpăm de insomnii, adoptând la culcare poziția leului în odihnă. Tot acum, pentru că își petrecuse mai toată viața în biblioteci și pentru că biografia unui savant e cel mai adesea anostă, doctorul Al-George a simțit nevoia unei compensații: inventa despre sine mici întâmplări scandaloase, care s-ar fi potrivit mai bine unui neștiutor de carte.

În timp ce doctorul Sergiu Al-George se chinuia să preschimbe baraca în templu, prozatorul și dramaturgul Ion D. Sîrbu o trata ca pe o aulă universitară. Fostul student al lui Lucian Blaga și asistent al lui Liviu Rusu la Universitatea din Cluj ținea

conferinţe de filosofie a culturii, estetică şi psihologie, avea un auditoriu imens, capacitatea lui de improvizaţie era inepuizabilă, ca şi uşurinţa şi energia cu care vorbea. Părea un vulcan în erupţie, care azvârlea, în loc de lavă, idei şi împerecheri de cuvinte plastice, vii, cuceritoare. Pentru că nu trebuia să se supună unei rigori ştiinţifice, era strălucitor. Când nu îşi aducea aminte un fapt cultural anume, inventa altul cu mult mai interesant. Orice scăpare de memorie devenea act de creaţie. Conferinţele se desfăşurau pe craca paturilor, iar spectatorii se aşezau fiecare pe unde apuca. Ascultătorul cel mai fidel era arhitectul Nae Rădulescu. El îşi disputa locul de la picioarele magistrului cu trei tineri saşi din Braşov: Schmidt, Zimmerman şi Herzog. Nae Rădulescu îi sorbea cuvintele de pe buze, stând nemişcat ore întregi, în încordarea de a nu-i scăpa nimic din cele spuse, iar troica săsească lua notiţe pe fundul gamelelor sau pe talpa bocancilor. Pentru braşoveni, toţi trei studenţi la o facultate tehnică, fiecare silabă a profesorului constituia o teribilă noutate. Odată, Ion D. Sârbu a vorbit despre şcoala configuraţionistă din psihologie şi a prezentat pe larg şi cu un haz inimitabil experienţele lui Koehler făcute pe maimuţe. Deoarece maimuţele evocate se deosebeau ca inteligenţă, Gary Sârbu se amuza să le dea numele unor iubite. Pe cea mai proastă dintre ele a botezat-o chiar cu numele fostei sale neveste, care îl părăsise pentru un demnitar comunist din Cluj. Maliţiozitatea lui a devenit imediat fapt ştiinţific, înregistrat pe gamele şi memorat de saşi. Saşii aceştia silitori erau camarazi de nădejde, oameni cuminţi, îndrăzneţi, cu simţ al dreptăţii. Blonzi şi puternici, asemenea unor personaje coborâte din Cântecul Nibelungilor, ar fi putut să răstoarne şi munţii, însă la dig nu îşi îndepliniseră niciodată norma, din solidaritate cu deţinuţii mai slabi. Făcuseră alpinism, trăiseră în aer liber, iar acum sufereau mai tare decât alţii din pricina îmbâcselii şi mirosului urât din baracă. Îşi aleseseră paturi la geam şi ajunseseră să deschidă ferestrele până şi noaptea, în ciuda frigului de afară. În toate puşcăriile prin care am trecut, oamenii se împărţeau, invariabil, în două tabere ireconciliabile: iubitorii de aer şi iubitorii de căldură. Războiul dintre tabere, al cărui început se pierdea în negura vremurilor, nu se încheia niciodată, orice victorie fiind trecătoare. Treimea săsească nu putea să îmbrăţişeze decât doctrina ferestrelor deschise. Schmidt, Zimmerman şi Herzog deschideau larg ferestrele din dreptul paturilor lor şi nu lăsau pe nimeni să le închidă. Adversarii aduceau argumente în favoarea tezei opuse, formulau rugăminţi şi tremurau de frig. Nibelungii erau de neclintit. Zadarnic li se spunea că viaţa nu s-a născut în mediu steril, ci în smârc şi mocirlă, la locuri călduţe, că animalele dorm cu botul în blană, iar păsările cu ciocul sub pene, tocmai pentru a da un exemplu celor ca ei. Troica nu gusta gluma şi rămânea neclintită: ea voia aer curat, rece şi sănătos. Până la urmă, cel care a luminat mintea incoruptibililor a fost Dumnezeu. Toţi trei au răcit straşnic, toţi trei în acelaşi timp. După acest avertisment ceresc, pe care nu l-au înţeles şi au continuat să deschidă

ferestrele, a urmat pedeapsa. O gripă severă i-a făcut să zacă vreo săptămână, unul alături de altul, blonzi, palizi şi frumoşi, imobili şi aliniaţi în paturile lor alăturate ca heringii pe tarabă, ca tripleţii la reanimare. Adversarii au profitat de neputinţa lor, au năvălit peste ei, au blocat ferestrele, în vreme ce heringii-tripleţi nu mai conteneau să mulţumească pentru grija ce li se arăta. Gripei aceleia i-au căzut victimă şi câţiva iubitori de căldură, printre care şi doctorul Al-George. S-a tratat singur, cu post şi rugăciune, lungit cu faţa în sus, cu ochii în tavan şi cu o batistă umedă aplicată pe gură şi nas. Când s-a însănătoşit, la insistenţele lui Gary Sârbu, a ţinut o conferinţă sau două despre arta indiană. Heringii, aflaţi încă în convalescenţă, s-au înfăţişat şi ei, cu gamelele şi bocancii de scris. A fost prima oară că nu şi-au notat nimic. Discursul doctorului era atât de exact, atât de limpede şi logic, încât li s-a fixat de-a dreptul în memorie, ca o experienţă personală, indiferentă la literă, independentă faţă de semn.

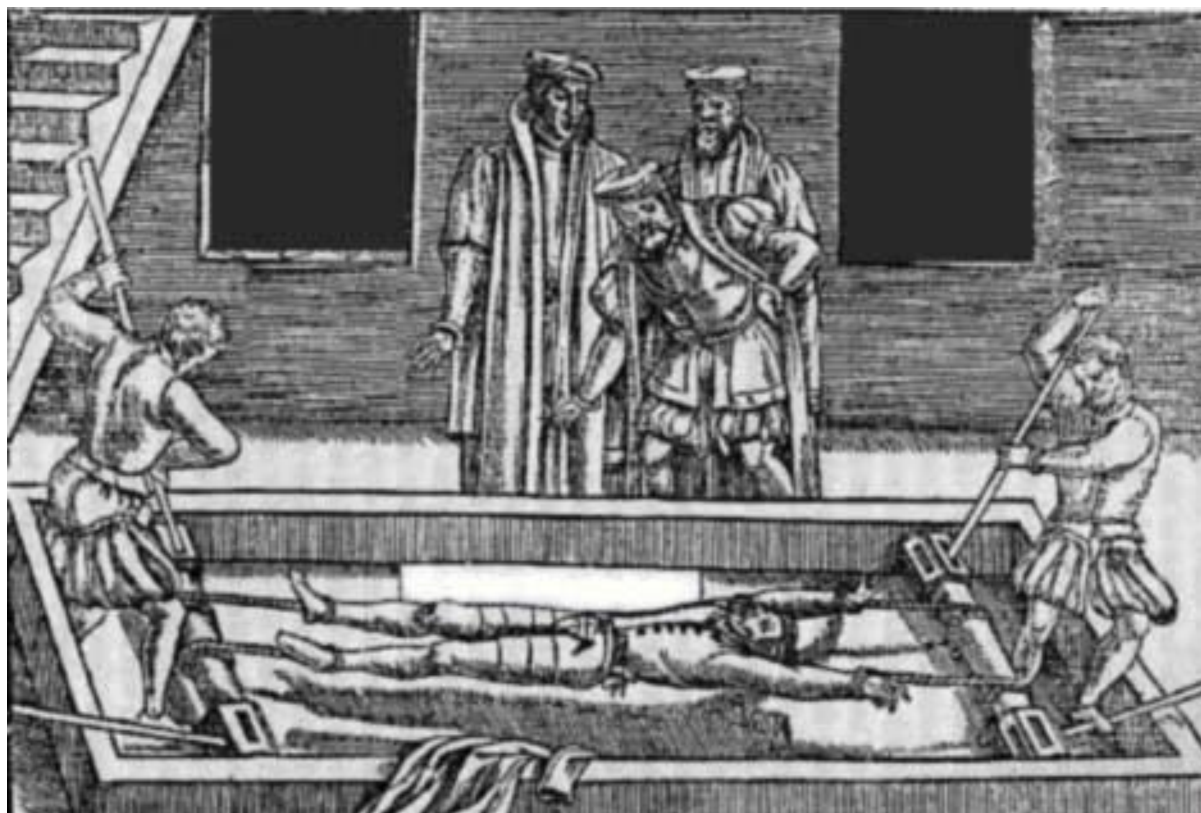
Paştele de la Strâmba a fost o sărbătoare a tuturor. Preoţi ortodocşi, catolici, greco-catolici şi reprezentanţi ai altor biserici creştine au trecut peste deosebirile de cult şi au slujit împreună, într-o impresionantă probă de ecumenism. Uniţi în suferinţă, deţinuţii şi-au acordat iertarea, cum şi-o acordau primii creştini în groapa cu fiare. În absenţa unor concilii ori sinoade, fără clopote, fără lumânări sau odăjdii, creştinismul în zeghe şi-a refăcut unitatea. Sufletul acestei armonii au fost Gary Sârbu,

părintele Rațiu, preot greco-catolic, şi călugărul ortodox Mina Dobzeu, cel care, la Jilava, transformase cana de băut apă în cristelniță şi îl botezase, în taină şi tot sub semnul ecumenismului, pe N. Steinhardt, gest în simplitatea căruia se va împlini peste ani modelul christic din *Jurnalul fericirii*. Celălalt entuziast, părintele Rațiu (Alexandru?), era doctor în teologie, cu studii la Roma, făcea închisoare de prin 1948-49, de la interzicerea Bisericii Unite, şi se bucura de un dublu prestigiu: al culturii şi al unui comportament impecabil. În acceptarea slujbei comune, cuvântul său a fost hotărâtor. Nu s-au ținut predici, însă dăruirea cu care s-a cântat „Hristos a înviat” i-a trezit pe paznicii noştri din amorțire. Caraliii au venit să asiste la finalul slujbei, însoțiți de ofițerul politic, dar nu au părut impresionați; cred că şi în alte barăci întâlniseră acelaşi lucru. Au privit, au ascultat, au plecat. Abia seara ne-am dat seama că vizita lor nu a rămas fără urmări. La ora la care, în mod obişnuit, ni se descuiau uşile şi eram lăsați să mergem la pagodă, gardianul de serviciu ne-a comunicat că, drept pedeapsă pentru atitudinea noastră banditească, baraca va rămâne zăvorâtă timp de zece zile. La protestele noastre, omul, care părea la curent cu sărbătorile creştine, ne-a consolat:

— Fiți mulțumiți că nu stați aşa până la Înălțare.

Timp de zece zile am fost ținuți sub cheie, cu hârdăul de excremente în mijlocul câtorva sute de oameni, pentru că acele câteva sute de oameni au îndrăznit să cânte „Hristos a înviat”. După slujbă, tinerii au improvizat un spectacol artistic, muzică şi poezii din literatura română şi universală, mai ales versuri de puşcărie. Cum nu mă puteam dezminte de acuzația de la proces, de ploconire în fața literaturii occidentale simboliste şi putrede, m-am produs şi eu cu două sonete de Rimbaud, în traducerea lui Frunzetti. Recitate după Goga, ale cărui revoltă şi duioşie se pliau pe sensibilitatea întemnițaților, versurile adolescentului francez sunau aproape indecent. Mi-am dat seama de inadecvarea alegerii mele, pe loc. La auzul limbajului brutal, până şi cei mai amabili ascultători ai mei se foiau încurcați. Mă urmărea totuşi cu multă şi compensatorie atenție Dioghenide. Fost profesor de limbă rusă la liceul „Sfântul Sava” şi la Institutul de Arhitectură din Bucureşti, Dioghenide era cunoscut drept unul dintre cei mai inteligenți şi mai selectivi informatori ai administrației. Întreținea relații numai cu politrucii şi nu raporta decât lucruri cu miez; fleacurile le lăsa în seama delatorilor de rând. Ilustra frumos ideea că oamenii inteligenți ajungeau cu greu turnători, de obicei şantajați, dar şi faptul că, odată intrați în slujba Securității, ticăloşia le depăşea calitățile intelectuale. Dioghenide avea fața pistruiată, de culoarea caşului, lapte nestrecurat şi brânzit, plin de gunoaie căzute de pe lâna oilor în donița de muls. Întreaga sa înfățişare părea organizată în aşa fel încât să-i scoată în evidență urechile: mari, clăpăuge, cu pielea uscată şi lucitoare. Urechii aceleia urâte, cu pavilionul ei imens, i se supuneau şi ochii, şi nasul, şi gura, poate şi porțiunea de creier ce se făcea responsabilă de turnătorii. Ştiu cât de urât este să doreşti răul cuiva, dar mărturisesc

fără pic de căinţă că mi-ar fi plăcut ca urechea lui Dioghenide să fi fost surdă. Şi iarăşi trebuie să mărturisesc, ruşinat de această dată, că urechea aceea sensibilă şi hiperspecializată, aparat gândit să capteze cele mai fine sunete ale barăcii, să citească de pe buze, să ghicească intenţia, să discearnă între vocabula duşmănoasă şi elogiu, mă fascina; nu-mi puteam desprinde privirea de organul interceptor care mă vrăjise. Pentru urechea aceea lacomă şi instruită, mi-am continuat recitările cu versuri de Esenin. Fiind vorba de un poet interzis la noi, dar şi în propria sa ţară, mi se părea drept să i-l reamintesc unui profesor de limbă şi literatură rusă. După spectacol, urechea deşteaptă şi selectoare s-a apropiat de mine, m-a tras deoparte, ca la spovedanie — atmosfera religioasă predispunea la asta — şi m-a mustrat cu blândeţe pentru difuzarea unor texte (chiar aşa a zis: „texte") imorale. Glasul ce însoţea urechea părea binevoitor, însă semăna al dracului de bine cu glasul anchetatorilor de Securitate. Ca şi locotenentul-major Constantin Voicu, limbricul estet, Dioghenide ştia că arta trebuie să fie morală şi mobilizatoare. Şi unuia, şi altuia le-ar fi plăcut, probabil, să mă audă recitând versificaţiile lui Dan Deşliu.

Prezenţa animalelor în lagărele de muncă forţată era interzisă. De fapt, interdicţia se referea doar la animalele domestice. Şoarecii şi şobolanii aveau toată libertatea de a trăi laolaltă cu bandiţii, administraţia fiind mai preocupată de stârpirea politicilor decât a rozătoarelor. Acestea îşi făceau cuiburi în pereţii de lut şi de stuf ai barăcilor, în paiele saltelelor, circulau nestingherite prin magaziile de alimente şi efecte, se hrăneau prost, se înmulţeau bine şi contribuiau, după puteri, la răspândirea molimelor. În 1960, când în lagărele Salcia şi Grădina au apărut câteva cazuri de leptospiroză şi mai multe de febră tifoidă, caraliilor nici nu le-a trecut prin minte să declare război şobolanilor. În schimb, au adunat cele câteva pisici ce violaseră sârma ghimpată şi îşi găsiseră adăpost în paturile unor oameni miloşi, le-au băgat într-un sac şi le-au înecat în Dunăre. Ruşii, povesteau foştii prizonieri de război, se arătau mai îngăduitori cu felinele. Dacă aveau norocul să nu fie mâncate chiar în ziua în care pătrundeau în lagăr, ele puteau să trăiască mult şi bine, dinspre partea paznicilor. Un ofiţer care îşi petrecuse mai mulţi ani dincolo de Cercul Polar mi-a spus că a scăpat de o lombosciatică sâcâitoare datorită unei pisici. O hrănea cu putreziciunea de peşte sărat din raţia proprie, iar pisica recunoscătoare dormea lipită de spinarea lui. După o vreme, durerea de şale i-a dispărut, tratamentul cu blană vie dovedindu-se atât de eficient, încât ajunsese să-l împrumute şi altora: pisica-doctor trecea din pat în pat, lecuia şi torcea fericită.

O atitudine nuanţată manifestau gardienii noştri faţă de păsări. La Salcia, un deţinut a găsit în zăvoiul Dunării un pui de cioară rănit, căzut din cuib. L-a luat, l-a îngrijit cu dragoste şi pricepere, iar puiul, sănătos acum şi în putere, nu se mai despărţea de părintele adoptiv. Dormea pe bara de fier a patului, zbura prin baracă, ieşea prin curte, se aventura chiar pe acoperişul construcţiilor, pentru ca la ceasul numărătorii să planeze peste capetele mulţimii şi să se aşeze negreşit pe umărul ocrotitorului. Gardienii îi tolerau prezenţa, nu îi deranja un captiv în plus, ba unul dintre ei, Milciu-Buzică, se oprea din fluierat şi se apuca să numere deţinuţii numai după ce apărea cioara. Într-o dimineaţă, un sergent cunoscut pentru antipatia lui faţă de cifre, cretinul care greşea numărătoarea nu cu doi, trei bandiţi la socoteală, ci cu zecile ori cu sutele, s-a supărat şi a sucit gâtul păsării, cu satisfacţia unui şcolar care îşi rezolvă o problemă de aritmetică.

În baraca de la Strâmba se aciuase o pisică jigărită şi ofticoasă: tuşea de parcă ar fi ţinut să se ia la întrecere cu bolnavii noştri. Odată instalată în capătul culoarului, la loc ferit, cât mai departe de uşă, s-a grăbit să fete cinci pui, care au transformat pe loc puşcăria agitată într-o tihnită odaie de ţară. Bărbaţii în zeghe priveau ore în şir ghemele colorate şi pufoase, într-o dispoziţie melancolică, părtaşi la un miracol de existenţa căruia uitaseră. Când puii au făcut ochi şi au început să investigheze lumea,

părăsindu-şi culcuşul şi încurcându-se printre picioarele oamenilor, cel căruia i s-a făcut teamă pentru viața lor a fost Dan Deaca. Fostul torționar de la Piteşti a mutat familia de pisici în patul său, decis să-i ofere confort, siguranță şi prosperitate. Mama continua să tuşească, însă puii creşteau viguros, erau sănătoşi, vioi, jucăuşi. Deaca îi răsfăța, se juca el însuşi cu ei, îi scărpina şi îi purica, îi antrena să zgârie, să scuipe şi să muşte. Vechea, înfricoşătoarea sa violență luase forma tandreței. Pentru că micile fiare erau veşnic flămânde, iar pisica bătrână nu prea avea lapte, marele lor protector, semănând el însuşi cu un motan uriaş, s-a hotărât să vâneze. Toată lumea îi ştia aptitudinile de vânător şi, mai ales, cruzimea pe care o imprima el acestei nobile ocupații. Eu însumi îl văzusem ghemuit pe nisipul de la baza digului, urmărind cu privirea mohorâtă zvârcolirile unui şarpe, pe care îl plesnea cu o nuia de salcie, ori de câte ori reptila înceta să se mai mişte. Figura lui concentrată se armoniza cu mohorârea ochilor, o formă particulară de cruzime şi hotărâre: înainte de a fi mâncată, victima trebuia frăgezită. Cum zvârcolirile şarpelui deveneau din ce în ce mai slabe, loviturile de nuia semănau cu o joacă, a cărei ferocitate conținută avea totuşi un sens precis, acela de a mai încălzi puțin alimentul, dacă nu chiar de a stimula apetitul, înaintea unui ospăț, oricum, dezgustător. Existau destui deținuți înfometați care prindeau şerpi şi îi mâncau cruzi, însă nici unul nu poseda rafinamentul lui Deaca, în persoana căruia vânătorul se confunda cu bucătarul. Despre friptura de şobolan pregătită de Dan Deaca mi-a vorbit doctorul Eusebiu Munteanu. În lagărul de la Stoieneşti, când a dat îngheţul, de nu s-a mai putut lucra la dig, deținuții nu au fost lăsați să stea în barăci, cum s-a întâmplat la Salcia în iarna anului 1960, caraliii locali având destulă putere şi fantezie ca să-i chinuie suplimentar. Cu mintea lor de țărani refuzați de sat, fugiți de la vatră şi primiți cu brațele deschise în Securitate, gardienii inventau munci noi pentru bandiți. Aceştia erau scoşi pe câmp, în ciuda viscolului şi a gerului năprasnic, puşi să adune cu brațele paiele rămase pe ogoare, cocenii şi ciulinii şi să le dea foc. Stârniți din adăposturile lor, şoarecii şi şobolanii fugeau înnebuniți. Înarmat cu un băț ascuțit, Dan Deaca îşi alegea cu grijă viitoarea victimă, o ochea să fie mare şi grasă, nu alerga după ea, ci îi ațínea calea cu țepuşa în cumpănire, izbind o singură dată: prindea şobolanul aşa cum prinde pescarul crapul cu ostia. Arderea buruienilor nefiind o activitate organizată de la Centru, ci o simplă corvoadă, clăcaşilor nu li se aducea mâncare la prânz şi răbdau de foame până seara, la întoarcerea în lagăr. Doar trupa de pază primea hrană caldă, adusă în marmite. La amiază, lucrul înceta. Deținuții se adunau în jurul focurilor, aşteptând ca soldații să-şi ia masa şi să-şi facă siesta. Acesta era momentul ales de Deaca pentru a-şi exhiba şi calitățile de bucătar. Felul de bucate predilect era şobolan la proțap. Artistul gastronom eviscera rozătoarea, care încă mai mişca, îi trecea un băț de la cap la coadă, sprijinea sulița aceasta pe alte două bețe, o suspenda deasupra flăcărilor şi aştepta ca friptura să se

facă pe îndelete. Alteori punea şobolanul direct pe jar. În aerul înghețat, părul pârlit mirosea ca şoriciul de porc de la Crăciun, carnea sfârâia, vecinii lui Deaca se îndepărtau scârbiți, câte un soldat mai gingaş vomita. Era mica răzbunare a mutantului de la Piteşti.

La Strâmba, când Dan Deaca s-a hotărât să vâneze în beneficiul pisicilor, singurul teren de vânătoare accesibil era pagoda. Acoperişul ei, stuf forfecat de ploi, devenise o veritabilă crescătorie de vrăbii. Jefuirea crescătoriei avea loc seara, la ora la care se deschideau uşile şi ni se permitea să vizităm stabilimentul. Apăsat de responsabilitatea întreținerii familiei în plină creştere, stăpânul mâțelor se cățăra pe stâlpii şubrezi ai latrinei, încăleca streaşina, îşi strecura mâna prin cuiburi, înhăța puii de vrabie abia ieşiți din ou, îi băga în sân şi cobora repede, fără zgomot, ca nu cumva să fie simțit de santinela aflată în prepeleacul din apropiere, care ar fi putut să interpreteze escapada banditului ca pe o încercare de evadare şi să-şi descarce în el puşca automată. (Şi cine n-ar fi făcut-o? Recompensa era două săptămâni de permisie.) La întoarcerea în baracă începea festinul. Vânătorul bucătar sfârteca trupurile golaşe ale păsărilor şi le împărțea cu dreptate pisicilor. Bătrâna ofticoasă îşi avea şi ea partea din capetele cu caş la gură.

Vecinul de pat al iubitorului de animale era fostul ziarist la *Curentul*, Victor Costin Popescu. Mirosul de hoit şi de sânge, împrăştiat pe toată zona, i se părea de nesuportat. Bombănea, dar nu îndrăznea să-l înfrunte direct pe Deaca. Prefera să angajeze de partea sa opinia publică, arma cea mai de temut a jurnalistului:

— Ăsta îngraşă mâțele ca să le mănânce!

Ipoteza nu era chiar absurdă, ținând cont de firea şi biografia îngrijitorului de pisici. Deaca l-a auzit. S-a ridicat din pat — stătea la parter —, l-a privit calm pe nemulțumit şi l-a îmbrâncit în afara spațiului strâmt dintre paturi.

— Afară, pe culoar! a zis el. Ne batem!

În blestemata închisoare de la Piteşti, Dan Deaca făcuse parte din comitetele de reeducare ale lui Eugen Țurcanu, cel condamnat ulterior la moarte pentru crimă împotriva umanității şi executat la Jilava, la sfârşitul anului 1954. Împreună cu alți degenerați, care îşi ziceau pe atunci „deținuți cu convingeri comuniste", îşi bătuse şi îşi chinuise camarazii de suferință cu un sadism nemaiîntâlnit în întreg lagărul socialist. Patologia terorii ar fi rămas săracă fără excesele de la Piteşti şi, nu mai puțin, de la Gherla. Cunoşteam şi eu câteva victime ale acelor grozăvii, oameni traumatizați definitiv şi care, acum, la peste zece ani de la experimentul organizat de Securitate, erau incapabili să descrie coerent ceea ce pățiseră, dacă nu cumva se baricadau în muțenie. Unul dintre ei se numea Timofei Mândru. Arestat pe când era elev de liceu la Tulcea şi condamnat într-unul din numeroasele loturi legate de rezistența anticomunistă din pădurile Babadagului, Mândru trăise în penitenciarul de la Piteşti

sau de la Gherla lucruri de netrăit. Pentru că nici o tortură nu-l putuse face să participe la torturarea altora, adică să se reeduce, fusese silit să mănânce douăzeci şi şase de gamele cu fecale.

— Eram fericit în ziua în care mă lăsau să-mi mănânc propriile mele fecale, mi-a spus el, îngrozit de ceea ce îndrăznea să-mi spună.

Visase cândva să ajungă pictor, însă acum, la vârsta de treizeci de ani, singura dorinţă ce-i mai rămăsese era să se retragă undeva, într-un loc pustiu şi să moară în linişte.

— Să nu mai văd niciodată oameni, mi-a zis Mândru.

Puţini, extrem de puţini torţionari şi-au mărturisit căderea şi încă şi mai puţini şi-au cerut iertare. Ei întreţin legenda că nimeni nu are dreptul să-i judece, dacă nu a trecut prin ce au trecut ei. Este un punct de vedere mai apropiat de mistică decât de justiţie şi ar putea fi invocat cu aroganţă de orice criminal. Cred că toată lumea ar trebui să le cunoască faptele şi că, mai ales, inocenţii au dreptul să-i judece, chiar dacă torţionarii, cei mai mulţi, au fost bătuţi fără milă, înainte de a accepta să tortureze pe alţii. Oricum, pe Dan Deaca nu păreau să-l muncească asemenea gânduri. Preocupat doar să supravieţuiască, el îşi continua războiul împotriva semenilor de unul singur, fără sprijinul administraţiei, în forme ce ţineau şi ele de alienare, dar mai puţin tragice. Fără nici un motiv aparent, îşi alegea câte un adversar, dintre deţinuţii mai puternici, îi dădea târcoale săptămâni în şir, pentru ca într-o zi neanunţată prin nimic să se arunce asupra omului, cu o furie şi o încrâncenare nemaivăzute. Aşa a procedat cu Puiu Ursu, un student de la Cluj, bărbat echilibrat, întreg la minte şi la trup, fost jucător de rugby în echipa universităţii. Lupta a fost năpraznică, lovituri ucigaşe, încleştări şi rostogoliri pe platoul din curtea lagărului, fără să poată fi oprită de cei din jur. Doar apariţia gardienilor, alarmaţi de zvârcolirile celor doi combatanţi, a întrerupt un sfârşit imprevizibil. Altă dată, la curăţatul sfeclei de zahăr, l-a atacat cu secera pe un fost plutonier de jandarmi, de două ori cât el, cu care se mai bătuse şi în interiorul lagărului. Nu i-a tăiat gâtul datorită intervenţiei doctorului Eusebiu Munteanu, faţă de care mutantul de la Piteşti manifesta, în mod inexplicabil, o oarecare reţinere.

Nici măcar în puţinele luni de libertate nu scăpase Deaca de programarea intrată în sânge, fixată în el în numele reeducării, asemenea unui cod genetic. La expirarea pedepsei, fusese trimis cu domiciliu obligatoriu într-un sat din Bărăgan, unde avea voie să primească vizite din partea familiei. Într-o astfel de împrejurare, a ieşit să se plimbe pe uliţă, împreună cu mama sa. Plouase de curând, un căruţaş a trecut pe lângă ei, iar caii la trap au stropit rochia femeii cu apa dintr-o băltoacă. Deaca s-a repezit la căruţaş, i-a smuls hăţurile, l-a tras din căruţă şi l-a bătut în mijlocul drumului, în văzul lumii, doborându-l la pământ şi călcându-l în picioare. După ce şi-a potolit furia, l-a ajutat pe om, în ghionturi, să urce înapoi în căruţă, a dat bice cailor

şi s-a întors la maică-sa, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic.

— Dragul mamei, tu eşti nebun, a zis bătrâna plângând.

La puţină vreme, Dan Deaca a fugit din domiciliul fixat de Securitate şi a încercat să treacă frontiera în Iugoslavia. Prins de grănicierii români, a fost condamnat a doua oară, iar acum, la Strâmba, împlinea cel de-al paisprezecelea an de puşcărie.

Conflictul pornit de la pisici s-a rezolvat simplu. Odată ieşiţi pe culoarul din mijlocul barăcii, cei doi au rămas unul în faţa altuia, neştiind, parcă, ce au de făcut. Victor Costin Popescu încă mai credea că totul e o glumă, deşi îşi ridicase braţele în poziţie de apărare. Dan Deaca stătea uşor aplecat, cu pieptul descoperit, invitaţie clară adresată unui inamic în mod evident mai slab şi mult mai în vârstă. Nu se montase sufleteşte şi avea nevoie de preliminarii, ca şi când ar fi urmat să facă dragoste.

— Loveşte! l-a îndemnat el, începând să-şi piardă răbdarea.

Ziaristul a lovit. Ţintind figura, a prins să-i care pumn după pumn, ca într-un sac de box, fără ca robotul din faţa lui să schiţeze cel mai mic gest de apărare. Descumpănit de lipsa ripostei, s-a oprit şi a făcut un pas înapoi. Atunci s-a dezlănţuit Deaca. Braţele lui acţionau ca nişte pistoane, de jos în sus, atingând un singur punct. Faimoasa lovitură la ficat, care îi purta numele, evoluase. În reeducarea de la Piteşti, era aplicată cu vârful bocancului asupra unor semeni căzuţi la pământ. Acum lovea tot la ficat, însă cu pumnii, într-o fiinţă ce încerca să se ţină pe picioare. Nu a durat mult şi Victor Costin Popescu s-a îndoit de mijloc şi s-a lăsat în genunchi. Deaca şi-a scos aparatul din priză — mişcările sugerau acţiunea unui automat —, şi-a privit dispreţuitor victima, încovrigată de durere, după care s-a întors la pisicile sale; era cea mai bună demonstraţie că iubitorii de animale nu sunt neapărat şi iubitori de oameni.

20
Bacul

De la Strâmba am plecat izgoniţi de inundaţii. Ploi violente, de sfârşit de primăvară, şi o creştere rapidă a Dunării au făcut ca digul să cedeze. Când a apărut prima fisură, administraţia nici nu s-a gândit să ia măsuri de apărare. Deţinuţii au fost puşi să întărească digul abia când apa a prins să se lăţească spre lagăr. Într-un loc în care orice intervenţie era de acum inutilă şi periculoasă, au fost masate câteva sute de oameni, înarmaţi cu roabe, lopeţi, cazmale şi saci de hârtie. Sacii au fost umpluţi repede cu pământ şi nisip şi înghesuiţi culcat, unii într-alţii, rând peste rând, de la baza digului înspre coamă, asemenea unor contraforţi de cetate. Gardienilor supraveghetori li s-a părut că banditii, instigaţi de inginerii aflaţi printre ei, nu urcă sacii direct pe creastă, fie din dorinţa de a sabota lucrarea, fie din lene, aşa că au dat ordin ca umplutura să fie mutată imediat sus, acolo de unde ştiau ei că vine pericolul cel mare.

— Coronamentul, fixaţi coronamentul! strigau caraliii, intraţi în panică.

Sus, în calea fluviului revărsat, sacii de hârtie s-au pătruns bine de apa ce izbea de-a dreptul în ei şi s-au rupt mai repede decât le-a trebuit sergenţilor să priceapă ce se întâmplă. Dunărea a măturat improvizaţia, indiferentă la competenţa cadrelor. Viitura a muşcat o porţiune din dig, valul s-a revărsat asupra deţinuţilor şi paznicilor, deopotrivă, fără selecţie. În faţa potopului, primii care au luat-o la fugă au fost caraliii: erau familişti, aveau copii de crescut, viaţa lor era extrem de preţioasă. Le-au urmat exemplul soldaţii din escortă: erau tineri, îi aşteptau mamele şi iubitele, nu voiau să moară înecaţi în Balta Brăilei. Au rămas banditii să se împotrivească apelor, să apere monstrul de pământ înălţat cu propria lor suferinţă. Până la urmă, când digul s-a rupt, au abandonat şi ei lupta. S-au întors în lagăr cu uneltele şi cu puşca-mitralieră a unui soldat ce se dovedise a avea stofă de campion la alergări, chiar dacă furase startul şi îşi începuse cursa înaintea tuturor.

Sinistraţii de la Strâmba şi-au găsit adăpost în diverse lagăre, unele vestite pentru ospitalitatea lor. O parte dintre ei au ajuns la Luciu-Giurgeni, blestemata orezărie din Baltă, grupul cel mai numeros a coborât cu şlepurile la vale, până în Deltă şi a poposit la Periprava, cimitirul multor valuri de condamnaţi politic, iar câteva sute au ancorat pe braţul Chilia, la vărsarea Dunării în mare, în două bacuri mascate sub pavilion francez şi grecesc. Eu am nimerit sub steagul grecesc, salutat zilnic de

vapoarele ce treceau pe acolo, fără ca marinarii să-şi închipuie că salutul lor se adresa unei puşcării. Nici nu ar fi avut cum să îşi închipuie. Atunci când vasele străine se apropiau prea mult, deținuții erau băgați repede în adâncul bacului, iar cei câțiva soldați de pe punte, cu priceperea securiştilor de a acționa în travesti, îşi puneau basmale şi îşi trăgeau rochii peste uniformă. Ochilor indiscreți li se sugera imaginea unor tinere şi apetisante neveste de pescari. Malul la care am tras era oarecum pustiu: câteva sălcii, o fâşie îngustă cu vegetație săracă, iarbă uscată şi stuf, dincolo de care se scălda în lumina orbitoare a acelui ținut eternul dig; aveam să-l supraînălțăm şi să-l continuăm, până toamna târziu. Pe malul celălalt al fluviului, în Basarabia, scânteiau în incendiul aceluiaşi soare turlele fără cruce ale bisericilor din Vâlcov. Tocmai ne zgâiam la oraşul căruia i se zisese cândva Veneția României — aşezare pitorească tăiată de brațe, canale şi gârle —, când şi-a făcut apariția viitorul comandant al bacului. A venit călare, dinspre Periprava, ne-a adunat pe mal — eram patru sute de oameni organizați în opt brigăzi — şi ne-a informat că, începând din clipa aceea, bacul ne va fi casă, iar el, plutonierul Lungu, va fi „tata şi mama” noastră.

— De evadat, n-aveți unde evada, a zis el. Într-o parte îs ruşii, într-alta îs şărchii.

Tata şi mama noastră nu locuia cu noi, pe bac. Venea în inspecție, de două, trei ori pe săptămână (răspundea şi de „Gironde”, bacul aflat sub pavilion francez), ne ținea discursuri apocaliptice, la capătul cărora, uneori, ne bătea cu vergile la palmă. Era un bărbat mare, puternic, iar uniforma militară, tablele de pe umăr, calul de sub el şi o anumită cultură folclorică îl făceau să se creadă descendentul direct al lui Alexandru Macedon. Nu descendentul, ci însuşi războinicul rege al Macedoniei. Apărea întotdeauna la galop, cu vestonul larg desfăcut la piept, cu frâul în dinți şi cu brațele ridicate a victorie.

— Eu îs Alisandru Machidon, băăă! îşi dezvăluia el identitatea.

Oprea calul albit de spume şi aştepta ca profesorul Săftoiu, grăjdar sau, mă rog, scutier personal, să-l ajute la descălecat. Acesta se apropia în fugă şi se lăsa în patru labe, ca namila de plutonier să calce pe moale la coborât. Săftoiu obținuse ciudata lui slujbă chiar din prima zi. După discursul de recepție, la plecare, când să pună piciorul în scara şeii, plutonierul Lungu avusese o ezitare, se întorsese spre noi şi întrebase:

— Care eşti, bă, pictor?

Singurul pictor de pe bac era profesorul de desen Săftoiu, cel ce suferise o pareză facială. Probabil că fixitatea ochiului stâng inspira încredere.

— De azi înainte, tu îmi ții calul, a hotărât comandantul.

Din ziua aceea, pictorul nu a mai trebuit să iasă la muncă. Rămânea pe loc, făcea de planton, mătura cala şi puntea vasului, scruta depărtările, iar când apărea plutonierul Lungu se repezea să-i țină calul, să-l ajute la descălecat, ca şi la încălecat, în momentul plecării. În timpul liber picta. Comandantul îi adusese creioane colorate,

pensule şi acuarele, un bloc de desen şcolăresc şi îi ceruse să îi facă portretul, evident, călare, după o fotografie. Nimeni nu a văzut opera terminată, dar dacă e adevărat că un artist autentic se reprezintă întotdeauna pe sine, în ceea ce pictează, e de presupus că portretul plutonierului Lungu avea cel puţin o jumătate a feţei imobilă, ca prinsă într-o inexplicabilă uimire.

Tăpşanul la care acostase bacul figura, probabil, de multă vreme pe hărţile ultrasecrete ale Ministerului de Interne, era împrejmuit cu sârmă ghimpată, avea o groapă ce folosea drept latrină şi chiar un loc umbros pentru calul comandantului. Deţinuţii, dresaţi să-şi construiască singuri închisorile şi să şi le ţină în bună rânduială, au întărit parii de anii trecuţi, au umplut cu stuf spărturile din gard, i-au întins sârma, au fixat bine odgoanele şi pasarela ce legau vasul de ţărm şi s-au pregătit de şedere îndelungată. Prepeleacuri nu existau, nici nu ar fi fost nevoie de ele. Trupele de pază stăteau la înălţime, pe platforma de la prova bacului, având o perspectivă exactă a tot ceea ce se petrecea la picioarele lor. Pe platforma aceea, păzită în permanenţă de santinele înarmate, soldaţii îşi aveau şi dormitorul, şi bucătăria. Restul ambarcaţiunii ne aparţinea. Dormeam în măruntaiele vasului, în cala înghesuită, prevăzută cu patru rânduri de paturi suprapuse, pe care învăţaserăm să ne căţărăm cu agilitate. Zăpuşeala din cutia aceea metalică era înfricoşătoare. Doar ţânţarii se simţeau bine acolo, camuflaţi în aburii trupurilor noastre, de pe care curgeau sudorile chiar şi în somn. Epuizaţi de muncă, zăceam nemişcaţi, ca nişte cadavre, în timp ce ţânţarii atacau în roiuri dense, densitate de junglă, de ţinuturi paludice, însoţiţi de muzica aceea subţire, zumzăitoare, care intra în urechi, spărgea timpanele, trecea dincolo de auz şi se instala în creier, cu o agresivitate de nesuportat. Cum nu te poţi apăra de gânduri rele, aşa nu te puteai apăra de ţânţari. Erau atât de mulţi, că păreau să se amestece cu aerul în proporţii egale, iar agresivitatea, violenţa lor monotonă îi făceau de nesuportat. Crepusculul părea să le mărească dimensiunile până la halucinaţie, în lumina puţină căpătau contur, luau forma unui stol de lăcuste. Aerul fierbinte din bac, otrăvit de respiraţia noastră, le uşura zborul. Atunci coborau peste tot ce era viu, atacau în cohorte, în escadrile, în legiuni. Plonjau, pentru a se opri o clipă în aer, apoi se lăsau oriunde simţeau căldura de animal, pe piele, pe păr şi pe haine. Fiecare centimetru de piele descoperită era străpuns de trompele lor sensibile, faţa, braţele, gâtul deveneau un vast şi dureros teren de vânătoare. Dimineaţa, dar mai ales seara, aveau un ceas al lor când îşi încoronau victoriile cu acte de sinucidere, o oră dementă în care se umflau de sânge până plesneau, într-o pastă roşie, otrăvită, ce nu se mai coagula. Erau flămânzi şi lacomi, nu se lăsau alungaţi, cotropeau totul, ca nisipul, ca ploaia, nu cunoşteau teama, n-aveau instincte de apărare. Nu le rezistau nici cămaşa, nici zeghea, nici măcar pătura de puşcăriaş, cu ţesătura ei tocită. Noapte de noapte, înţepăturile se rânduiau pe pielea noastră ca hieroglifele în piatră. Numai la izolator aveai scăpare.

Izolatorul era în puțul cu lanțuri, o gaură sub puntea de la pupa, strâmtă cât o cămară, cu o fereastră rotundă în peretele exterior, un fel de hublou prin care se coborau şi se urcau lanțurile ancorelor. Ca loc de pedeapsă, era ideal. I-am verificat personal calitățile, în trei zile de izolare primite pentru că nu-mi scosesem boneta în fața comandantului Lungu. Îngropat sub nivelul apei, noaptea mureai de frig, iar ziua, când pereții şi tavanul de fier se încingeau sub soarele nemilos al Deltei, de nu puteai să-i atingi cu mâna, te sufocai de căldură. Era beznă şi mirosea a rugină, aerul avea gust înțepător, dar nu se auzea muzica țânțarilor. Când descopereai asta, bezna devenea caldă şi te simțeai în ea ca într-o vizuină, ca într-o placentă, părea un spațiu ocrotitor şi matern. În puțul cu lanțuri nu erau țânțari. Te aşezai pe verigile care țineau loc de pardoseală, îți scobeai un culcuş între rotocoalele de fier şi puteai dormi liniştit, cu capul pe lanțul gros şi odihnitor al ancorei.

Toată vara am construit diguri. Părăseam bacul la răsăritul soarelui şi ne întorceam la apusul lui. Mergeam în coloană, ordonați în rânduri de câte cinci, ținându-ne de braț, cu coatele îndoite, păziți pe margine de câini şi soldați. Păream verigile unui lanț viu, cocori decrepiți şi bolnavi, adunați într-un stol care se lărgeşte şi se strânge din zbor. Drumul până la punctul de lucru şi înapoi urma creasta digului şi marca momentul cel mai fericit al zilei. Într-o parte se întindea, cât vedeai cu ochii, marea de stuf, cu spice vălurite de adierea abia simțită a vântului — rezervația de şerpi despre care ne avertizase Alexandru Macedon al nostru, în cealaltă parte se lăbărțau moşiile Securității din jurul lagărului Periprava, cu antipaticele lanuri de porumb şi sfeclă de zahăr. Deasupra, un cer neverosimil de curat şi albastru ne făcea să ne placă viața în sclavie. Cei câțiva kilometri îi parcurgeam în tăcere, fără să grăbim pasul. Gardienii care ne însoțeau îşi vedeau de gândurile lor, promenada asta părea binevenită şi pentru ei. Doar soldații din cordonul de pază mărşăluiau încordați şi sumbri. În fiecare dimineață, la primul cot al digului, dădeam peste un lipovean bătrân care îşi păştea oile la marginea apei. Se întorcea întotdeauna cu fața spre noi, avea o barbă frumoasă, albă şi lungă până aproape de brâu, încâlcită ca o plasă de peşte, se oprea din mers, îşi scotea pălăria şi ne petrecea cu cruci mari, obosite, fără să se grăbească, fără să se ascundă, până ne pierdea din ochi. Compasiunea lui o primeam ca pe o binecuvântare frățească.

Ruşii lipoveni se refugiaseră la gurile Dunării în urma unor lungi şi nedrepte persecuții religioase. În secolul al XVIII-lea, protopopul lor Avacuum, un strămoş spiritual al bătrânului cu oile, fusese condamnat, ca şi noi, pentru delicte de conştiință şi exilat în Siberia. Înaintau prin viscol, el şi preoteasa lui, se înfundau în nămeți, femeia se poticnea din ce în ce mai des şi cădea în zăpadă. La un moment dat, l-a întrebat deznădăjduită: „Cât o să mai țină, părinte, suferința asta?" „Până la moarte, Markovna", a răspuns Avacuum. „Atunci, a oftat preoteasa, să nu ne abatem de la

drumul nostru.” Acum, după trei sute de ani, preotesele noastre oftau şi se înfăţişau la tribunal, cerând desfacerea căsătoriei. În vara aceea, a anului 1962, parcă a plouat cu înştiinţări de divorţ. Securistul poştaş, mesager al nevestelor, apărea la punctul de lucru aproape zilnic. Îl vedeam de departe, legănat de arcurile şaretei, tăind câmpia pe care munceau ieftin şi eficient mii de condamnaţi politic, şi încercam să ghicim pe care dintre noi îl va chema să semneze hârtia. Nu ghiceam niciodată. Soţiile erau imprevizibile. Divorţau cele tinere, dar şi cele bătrâne, cele cu slujbe bune, dar şi cele ce nu munciseră niciodată, bogatele şi săracele, frumoasele şi urâtele, credincioasele şi necredincioasele, cele cu copii, dar şi sterpele, cele ce se măritaseră din dragoste, dar şi cele ce se duseseră la altar din interes. Unele, mai emancipate, care mai aveau şi rude sau prieteni în aparatul de stat sau de partid, schimbau nu numai numele de după soţ, dar şi identitatea urmaşilor, dându-şi copiii spre înfiere străinilor. Făceau asta de frica persecuţiilor, ziceau oamenii, înţelegând tragedia, înfricoşaţi totuşi de uşurinţa cu care se puteau călca jurămintele. Proaspeţii burlaci semnau citaţiile trimise prin tribunale, oftau şi se consolau la gândul că, fie şi pe calea aceasta, vor da un semn celor de acasă că nu muriseră încă.

În 1962 s-a încheiat cooperativizarea agriculturii. Victoria socialismului asupra satului românesc s-a resimţit şi în lagărele de muncă. Am început să primim la masă carne de cal. Dispăruseră graniţele între proprietăţi („Să eliminăm haturile!”, zicea cu elan propaganda), proprietăţile dispăruseră şi ele, ţara devenise un imens colhoz, iar caii fuseseră înlocuiţi cu tractoare. Visul activiştilor de a ucide caii se împlinise. Un tractor, spuneau activiştii de partid, face cât o herghtimofeielie. Nobilele animale nu aveau ce să caute în noua agricultură, locul lor era în troaca porcilor şi în cazanele puşcăriilor. Astfel că, pentru prima oară în istoria închisorilor politice, carnea se dădea pe săturate. Periprava-Grind, lagărul de unde ni se trimitea mâncarea — pe bac nu exista bucătărie pentru deţinuţi —, devenise un mare abator: carnea de cal umplea hârdaiele, umplea gamelele, umplea stomacurile. Ţăranii condamnaţi pentru că se opuseseră colectivizării şi nu voiseră să renunţe la uneltele şi la animalele lor îşi mâncau acum caii fără să murmure. Carnea dulceagă, cu fibre tari, de culoarea lipitorilor, ajungea şi la peşti. Bucăţile de friptură, înfipte în cârlige din sârmă ghimpată, erau o excelentă momeală pentru somn. Aruncam pripoanele seara şi le scoteam dimineaţa, cu doi, trei somotei de toată frumuseţea. Uneori ajungeam să-i frigem pe jăratic ori să-i prăjim în gamele, la dig, pitiţi în gropile de împrumut, însă de cele mai multe ori ne erau înhăţaţi pe loc de un caporal din trupa de pază, care parcă pentru treaba asta fusese luat în armată: să pândească, să vadă, să confişte. Deşi singura sa datorie acolo era să păzească, avea apucături de pedagog: tare i-ar mai fi plăcut să ne rupă urechile şi să ne facă educaţia. După ce mi-a luat somoteii două dimineţi la rând, am renunţat la pescuit; mă deprima lăcomia tâlharului în uniformă,

care, în loc să-şi arunce propria undiță, jefuia captura altuia. Pe de altă parte, observându-i vigilența, viteza de reacție, determinarea şi brutalitatea atacului, am înțeles că nu există pe lumea aceasta războinic mai viteaz decât caporalul. O armată formată numai din caporali ar fi invincibilă.

Spre sfârşitul verii a evadat Scurtu. Omul avea întâlnire cu iubita sa, o nemțoaică pe care o cunoscuse la mare. Întâlnirea urma să aibă loc într-un oraş din Republica Federală a Germaniei, într-o zi anume, a unei luni anume, la o oră anume. Doar anul nu se ştia. Cunoscând restricțiile de călătorie în Occident, impuse de autoritățile comuniste, cei doi îndrăgostiți fixaseră toate amănuntele revederii, mai puțin anul, pe care îl lăsaseră la voia Domnului. Când şi-a dat seama că nu va obține în veci aprobare de călătorie, Scurtu s-a gândit că poate pleca şi fără aprobări. Era din Constanța, lucra ca salvamar în sezonul turistic şi înota ca un peşte. S-a înțeles cu un marinar de pe un vapor străin, ancorat la câțiva kilometri de țărm, să-i lase o frânghie în apă, în noaptea dinaintea plecării vaporului. Împreună cu un prieten, sătul şi acesta

de raiul socialist, Scurtu a ajuns înot la vapor, unde, potrivit înțelegerii, îl aştepta frânghia legată de punte şi atârnând deasupra apei. S-a cățărat la bord cu destulă uşurință, numai că prietenul său nu a fost capabil de aceeaşi performanță. Distanța de la apă la punte, doar câțiva metri, era prea mare pentru oboseala lui, aşa că nici nu trecuse bine de jumătatea frânghiei şi s-a pomenit din nou în mare. A mai încercat o dată, de două ori, cu acelaşi rezultat. Scurtu a coborât pe frânghie şi s-a străduit să-şi ajute prietenul, cățărându-se în urma lui şi împingându-l cu capul şi cu umerii. În clipa când totul părea rezolvat, prietenul şi-a pierdut şi ultimele puteri şi s-a prăbuşit epuizat în apă. După alte câteva încercări, cei doi au înțeles, în sfârşit, că le va fi mai uşor să se înece decât să urce la bordul acelui vas. Au făcut cale întoarsă, de data aceasta Scurtu ducându-şi prietenul mai mult în spinare. Au ajuns la mal la ivirea zorilor. Sfârşiți de oboseală, au ieşit din valuri chiar la picioarele unui grănicer, care, pe jumătate adormit şi speriat de moarte de apariția inamicului direct din spuma mării, a apăsat pe trăgaci şi a dat alarma. Călătoria spre lumea liberă luase sfârşit. Începea o călătorie mult mai lungă şi, oricum, mai plină de neprevăzut în lumea închisorilor. Scurtu a fost condamnat la trei ani de închisoare, pentru tentativă de trecere frauduloasă a frontierei. În 1958, în penitenciarul din Gherla, a mai primit o pedeapsă. Ca participant la protestul frontieriştilor împotriva condițiilor de detenție criminale, a fost acuzat de rebeliune, judecat în regim de urgență şi condamnat, a doua oară, la zece ani de închisoare.

— Sclavii la zdruncin!

Acesta era strigătul pe care îl lansa Scurtu, în fiecare zi, la plecarea coloanei de deținuți spre punctul de lucru. Într-o dimineață însă, a refuzat să mai iasă la muncă. A fost băgat imediat în puțul cu lanțuri, unde a stat pedepsit cinci zile şi patru nopți. De ultima noapte de tortură l-a scutit caraliul de serviciu, care l-a scos de acolo, cu de la sine putere, seara, înainte de a se întuneca, la ora la care cei mai mulți dintre noi coborâseră în pântecele bacului şi se angajaseră în războiul, dinainte pierdut, cu batalioanele de țânțari. A apărut din gaura lanțurilor desculț, cu un prosop pe umăr şi în chiloți. A schimbat câteva vorbe cu noi, cei câțiva inşi aflați încă pe punte, bine dispus, de parcă ar fi venit de la chermeză. Când a ajuns în dreptul chepengului de intrare în cală, şi-a amintit că îşi lăsase cămaşa la izolare. I-a spus sergentului supraveghetor, iar acesta i-a permis să-şi ia cămaşa, fără să simtă nevoia unei înjurături, cum ar fi fost firesc să simtă un gardian într-o situație asemănătoare. Nu mai țin minte dacă şi-a recuperat sau nu cămaşa. L-am văzut luându-şi avânt, cam la jumătatea bacului, arcuindu-se frumos peste balustrada metalică — era un bărbat înalt, atletic — şi afundându-se în apa Dunării, cu un plescăit puternic. Santinela de pe platforma de la prova şi-a îndreptat arma spre locul în care plonjase Scurtu, iar când acesta a apărut la suprafață, ceva mai la vale, i-a strigat cu glas pițigăiat de

excitaţie:

— Stai că trag!

— Trage-n mă-ta! a răspuns Scurtu şi s-a lăsat la fund.

Soldaţii din trupa de pază şi-au descărcat automatele minute în şir. Vedetele rapide au patrulat toată noaptea în susul şi în josul fluviului, rachetele luminau ca ziua, se luau la întrecere cu reflectoarele, la bord a urcat o mulţime de ofiţeri şi subofiţeri, în frunte cu Alisandru Machidon. Tropăitul cizmelor pe puntea de deasupra noastră nu a încetat câteva zile. Zăpuşeala din cală era sufocantă, cu atât mai mult cu cât capacul bocaportului, care în mod obişnuit rămânea deschis ori măcar întredeschis, pentru aerisire, fusese acum zăvorât. Despre evadat am aflat numai lucruri bune. Chiar a doua zi, în cursul dimineţii, gura chepengului s-a umplut de trupul masiv al plutonierului Lungu. Mama şi tata noastră, temându-se să coboare o scară ce s-ar fi putut rupe sub atâta greutate, s-a oprit pe treptele de sus şi, după un discurs împănat cu profeţii apocaliptice, şi-a amintit şi motivul pentru care venise:

— L-am prins, a zis el, fericit că îndrăzneala lui Scurtu îi oferea prilejul să ne asigure, încă o dată, că nimeni nu poate evada, cu ruşii într-o parte şi cu şerpii într-alta.

Către seară chepengul s-a ridicat din nou:

— L-am împuşcat pe bandit, ne-a informat caporalul căruia îi plăcea să mănânce peşti confiscaţi.

În ziua în care am fost duşi iarăşi la dig, gardianul căruia i se făcuse milă de Scurtu şi-l scosese de la izolare cu o noapte înainte de termen ne-a spus cu un aer enigmatic:

— Chiar dacă nu-i împuşcat, e un om mort.

Adevărul aveam să-l aflu abia peste un an, în penitenciarul din Gherla, unde l-am revăzut pe împuşcat şi pe mort, care arăta la fel de sănătos şi de bine dispus ca în seara în care sărise peste balustrada punţii. În momentul lăsării la fund, Scurtu a înotat pe sub apă până s-a lipit de coca vasului, într-un unghi mort, unde nu ar fi putut fi descoperit nici pe lumină, necum în întunericul nopţii. După ce s-a mai potolit vânzoleala din jur, a traversat Dunărea către Vâlcov. A intrat în oraş tot înot, strecurându-se prin canale şi gârle până la o casă ai cărei stăpâni erau la nuntă, probabil: în vecini se auzeau strigăte de petrecere şi muzică lăutărească. Din locuinţa lipovenilor petrecăreţi, Scurtu a plecat îmbrăcat cu o pereche de pantaloni şi flanea, încălţat cu bocanci şi înarmat cu un brici; nu porneşti la drum lung, spre lumea liberă, unde te aştepta o iubită nemţoaică, fără instrumente de bărbierit. Planul era simplu: să ajungă în Occident, fie prin Cehoslovacia, fie prin Polonia, ocolind cu grijă graniţa românească. A ţinut direcţia nord, nord-vest, prin Basarabia, înspre Bucovina răpită, mergând noaptea şi dormind ziua. De mâncat avea ce mânca: în afara lanurilor de

porumb, cu știuleți numai buni de ros, dădea la tot pasul peste bostănării, peste livezi bogate în fructe, peste vii cu struguri neculeşi încă. Într-o dimineață, obosit de atâta mers pe jos, s-a adăpostit într-o colibă în care erau depozitați saci cu îngrăşăminte chimice. S-a culcat în linişte, era ceasul la care până şi greierii îşi încetează țârâitul, dar s-a trezit în gălăgia colhoznicilor care veniseră să împrăştie chimicalele pe câmp. Anchetei civilizate întreprinse de autoritățile sovietice i-au urmat multe altele, mai puțin civilizate, făcute de autoritățile româneşti. Pentru evadare şi pentru trecere frauduloasă de frontieră, Tribunalul Militar i-a administrat fugarului alți zece ani de închisoare corecțională. Întâlnirea lui Scurtu cu nemțoaica mai
avea de aşteptat.

Unde există prizonieri există şi evadări. Motivele nu sunt întotdeauna limpezi, actele de libertate nu pornesc întotdeauna din dorința de libertate, cum s-ar putea crede. În lagărul de la Salcia lucram într-o vreme în aceeaşi brigadă cu Manolache, un bărbat de vreo treizeci de ani, robust, cu un aer absent, care căra roabă după roabă, fără oprire, gâfâind la urcuş, aproape alergând la coborârea pe rampă, într-un ritm de-a dreptul sinucigaş. În sectorul în care munceam pe atunci, stuful creştea chiar până la baza digului şi se întindea cât cuprindeai cu ochii, către apa Dunării sau către mlaştinile ei. Nimic atrăgător în aglomerarea aceea de cocioace, în nămolul cărora nici sălbăticiunile nu se aventurau. Erau plaurii aceia patria şerpilor, a lipitorilor, a țânțarilor şi tăunilor, a furnicilor carnivore. Şi, totuşi, încâlcitura de rădăcini putrezite şi de tulpini înalte l-a cucerit pe Manolache. Pe la ceasul amiezii, a urcat cu roaba pe creastă, a împins-o prin bolovani înspre marginea exterioară, de unde, fără să mai descarce pământul, a lăsat-o să se rostogolească pe taluz, la vale. Prefăcându-se că se duce după ea, a țâşnit drept în stufărişul de la picioarele digului, lăsând santinelele cu gura căscată. Soldații care au pornit în urmărirea lui l-au prins după vreo două ore şi l-au adus înapoi, victorioşi, în lovituri de cizmă şi paturi de armă. Gâfâiau cu toții,

erau murdari de noroi şi sângerau zgâriaţi în tecile sfărâmate ale stufului. Comandantul lagărului, venit să supravegheze recuperarea banditului, a dorit să afle motivul evadării.

— N-am vrut să evadez, i-a explicat Manolache. Am vrut să mă înec sau să mă împuşcaţi.

Stroiescu şi Moldovan au evadat chiar din poarta lagărului Salcia, seara, sub nasul sergentului-major Zaharia. Se lipiseră de grupul deţinuţilor, mai întotdeauna aceiaşi, care aduceau alimentele de la magaziile exterioare, pentru masa de a doua zi. Bucătarii, săracii, se îngrăşaseră atât de tare, încât nu se mai puteau apleca să aburce sacii cu mălai, cu cartofi sau cu ceapă, aşa că îşi făcuseră rost de slugi, dintre bolnavii scutiţi medical, mai ales. Îşi plăteau slugile regeşte, cu suplimente de mâncare furată, cum altfel, din raţia tuturor. Abia ieşise gardianul din lagăr, păşind nepăsător în fruntea grupului de cărăuşi, că Stroiescu şi Moldovan se şi strecuraseră în spatele unei căpiţe de paie şi se făcuseră nevăzuţi. Se lăsa întunericul, se pornise ploaia şi probabil că sergentul-major nici nu şi-ar fi dat seama că are doi bandiţi mai puţin, decât la întoarcere, la numărătoarea obligatorie, dacă unul dintre scutiţii medical nu ar fi simţit nevoia să-şi trădeze camarazii:

— Dom' major, au fugit doi!

După o lungă şi strălucită carieră, teoria generaţiei spontanee, a naşterii lucrurilor din nimic, a fost respinsă categoric de ştiinţa modernă. Cred că savanţii s-au grăbit totuşi, respingerea ei ar fi cerut mai multă prudenţă. Dacă nu ar exista

generaţie spontanee, cum s-ar explica apariţia în puşcăriile politice, într-un mediu sterilizat prin suferinţă, a atâtor delatori? Oricât de curat ar fi fost mediul, oricât de selectă societatea deţinuţilor, turnătorii apăreau din nimic, asemenea vieţii din materia moartă. Când vărgatul care valida ipoteza generaţiei spontanee i-a atras atenţia sergentului-major că au fugit doi cărăuşi, sergentul-major s-a mirat nespus, s-a întors în lagăr şi a dat alarma; în scurtă vreme, toată armata de paraziţi în uniformă din Insula Mare a Brăilei a fost pusă în situaţia neplăcută şi arareori întâlnită de a-şi justifica existenţa. Caraliii au pornit în căutarea fugarilor, cot la cot cu trupele de securitate, asistate de câini-lupi, au răscolit bălţile toată noaptea, au continuat cercetările a doua şi a treia zi, fără să descopere însă ceva. Ţinând cont de competenţa şi de inteligenţa temnicerilor noştri, ei ar mai fi căutat şi astăzi, poate, dacă nu ar fi intervenit salvatoare generaţia spontanee a informatorilor. Iată cum s-au desfăşurat lucrurile, în varianta cea mai răspândită dintre multele care au circulat, ulterior, printre deţinuţi. Stroiescu şi Moldovan au fugit, fără să o ia însă la fugă. S-au ascuns în căpiţa de paie din apropierea porţii, unde fuseseră văzuţi ultima oară şi unde au aşteptat nemişcaţi până a doua zi seara. După unii, ascunzătoarea lor ar fi fost şanţul de sub podeţul pe care alergau înnebuniţi gardienii, soldaţii şi câinii, chiar la intrarea în lagăr. În noaptea următoare, au spart magazia cu hainele civile ale deţinuţilor, s-au descotorosit de zeghile statului şi au plecat îmbrăcaţi ca oamenii spre braţul dobrogean al Dunării. Stroiescu era aviator şi intenţiona să ajungă pe aeroportul militar „Mihail Kogălniceanu”, de unde se gândea să fure un avion şi să aterizeze în Turcia. Îi surâdea şi soluţia portului Constanţa, cu visul romantic al vapoarelor străine, la fel de riscantă şi de neverosimilă ca aceea a aeroportului. Se zicea că omul are experienţă, că mai trecuse o dată ilegal graniţa, prin Iugoslavia, şi ajunsese în Franţa; se repatriase, înşelat, ca atâţia alţii, de decretul de amnistiere a transfugilor.

La malul Dunării s-au despărţit. Lui Moldovan, înotător mediocru, i s-a făcut frică să intre în apă. Din clipa aceea, curajul a cedat în faţa simţului de conservare. S-a furişat de-a lungul ţărmului, în căutarea vreunei bărci pescăreşti, numai că, până la urmă, ajuns în dreptul lagărului Stoieneşti, s-a răzgândit: a aşteptat să se lumineze, s-a prezentat la corpul de gardă şi s-a predat. Predându-se altor paznici decât cei din mâna cărora fugise, spera să fie bătut mai cu milă.

Stroiescu (Marius?) a trecut Dunărea înot şi a pornit la drum cu mare grijă. Evita orice aşezare omenească, făcea ocoluri peste ocoluri, atâta doar că, după vreo săptămână, aflându-se în câmp deschis, l-a ajuns din urmă un tractor, de care nu mai avea cum să se ascundă. De la înălţimea volanului, care întotdeauna îţi dă un sentiment de superioritate, tractoristul ar fi putut să-l ignore pe necunoscut. Ar mai fi putut să oprească, să-l invite să urce alături de el, să-l întrebe de unde vine, încotro merge, dacă îi este sete ori foame. Nimic din toate acestea. Generaţia spontanee a

informatorului tractorist a mărit viteza şi s-a dus glonț la cel mai apropiat post de miliție.

I-am revăzut pe Stroiescu şi Moldovan la vreo lună de la întâmplarea aceasta. Odată sfârşite anchetele, pe care le presupune orice evadare, cei doi au fost puşi în lanțuri şi purtați prin toate lagărele din Baltă şi pe la toate punctele de lucru, ca sperietoare şi învățătură de minte pentru ceilalți bandiți. Mă aflam cu brigada la debarcaderul unui bac, când au fost aduşi într-un camion militar, fără prelată, păziți de o liotă de soldați, înarmați până în dinți. Au coborât rostogolindu-se ca sacii, împinşi de paznici, incapabili să cadă în picioare, datorită lanțurilor. Stroiescu, mai înalt şi mai slab, s-a ridicat primul. Păşea aproape normal, fără să se sinchisească, parcă, de loviturile pe care i le aplicau, cu mare hărnicie, soldații. Lui Moldovan, scund, puternic, lanțul de legătură între brățările de la mâini şi cele de la picioare îi era scurt şi, din pricina asta, cu spinarea arcuită, cu genunchii apropiați de gură, se vedea obligat să țopăie, să sară ca o broască, pentru a răspunde cât de cât mulțumitor îndemnurilor soldățeşti. Iar acele îndemnuri, lovituri cu patul armei şi cu vârful bocancului, erau urmate invariabil de râsete, pentru că, nu-i aşa, făceau parte din spectacol. Într-o țară în care prea multe mame îşi bat copiii, prea mulți tați îşi deflorează fiicele, prea mulți tineri de douăzeci de ani violează bătrâne de optzeci, prea mulți repetenți ajung la conducerea treburilor publice, ar fi fost cu neputință ca lovirea unor prizonieri înlănțuiți să nu fi însemnat o nevinovată distracție.

Basmagean avusese o sută patruzeci de kilograme, iar acum avea în jur de cincizeci, cu vreo treizeci de kilograme mai puțin decât ar fi fost normal să aibă un bărbat de statura lui, fără a fi mai slab decât majoritatea deținuților. Era aproape îndrăgostit de noua sa înfățișare, își admira silueta şi se amuza de faptul că atunci când se dezbrăca nu mai putea să-şi vadă sexul, din pricina pielii de pe burtă, ce-i atârna, asemenea unui şorț de fierar, până către genunchi. În timpul percheziţiilor, pe durata cărora eram obligați să stăm despuiați, era singurul dintre noi care nu avea nevoie să-şi încrucişeze palmele peste organele genitale, cum făcea instinctiv toată lumea; se simțea protejat de originala sa viță de vie. La cincizeci de ani, cu excepția tradiționalei diarei, darul administrației oferit unor stomacuri prea gingaşe, Basmagean era perfect sănătos şi mulțumea lui Dumnezeu şi binecuvânta puşcăria că scăpase de tensiunea arterială şi de durerile de cap care îl chinuiseră cumplit înainte de arestare. Nici un doctor nu îi găsise leacul, trebuise să încapă pe mâna Securității ca să se vindece. Accese de narcisism îi provoca şi noua vigoare dobândită de trupul său, ca şi elasticitatea de acrobat a muşchilor şi încheieturilor. Înainte de a fi fost arestat, pe când se credea cetățean liber al Republicii Populare Române, obosea doar îmbrăcându-se. Gâfâia de parcă ar fi urcat dealul şi îi era imposibil să se aplece ca să se încheie la pantofi, astfel că dimineața primul său drum la ieşirea din casă era la lustrageria din colțul străzii, unde lustragiul, un fost ofițer al armatei regale, îi lega binevoitor şireturile. Ca deținut politic al aceleiaşi republici populare, îi trebuiau numai câteva zeci de secunde să se îmbrace şi să-şi lege sforile bocancilor şi putea să prăşească, să cosească, să care roabă după roabă, fără să gâfâie mai mult decât se cuvenea. Regimul de înfometare din închisori a produs morți, dar şi vindecări miraculoase; boala care se vindeca fără greş era obezitatea. Suplu şi vioi ca acum mai fusese, zicea el, doar în armată, când tânăra sa soție îi trimitea cele mai frumoase scrisori, cu cea mai caraghioasă adresă de expeditor: „Măndica caporal Basmagean". Se molipsise femeia de la prietenele ei, neveste de căpitan, maior sau colonel, care, în mania lor achizitivă, simțeau nevoia să-şi însuşească până şi gradul militar al bărbaților. Basmi, aşa îi spunea toată lumea, fusese impresar teatral şi, la nevoie, actor specializat în roluri de figurant. În domeniul actoriei, realizarea cu care se mândrea cel mai tare era interpretarea țăranului sau conductorului sau magazionerului din piesa „Steaua fără nume" de Mihail Sebastian, pe afişul căreia, la cea dintâi montare, îi apăruse şi numele.

— Rol mic, dar expresiv, explica el celor ce nu cunoşteau piesa, dar şi celor care o cunoşteau.

Avea o condamnare mare, însă era convins că se va elibera cât de curând, poate chiar a doua zi, că va emigra în America, unde va înființa o trupă de dansatoare, selecționate din toată lumea, din toate rasele. Cu arăboaicele, negresele, eschimosele,

chinezoaicele, scandinavele şi spanioloaicele lui, va întreprinde nesfârşite turnee, va colecta toate aplauzele, toate laudele, va lua toate premiile şi va intra în istoria spectacolelor. Dacă va da faliment, nimic nu-l va împiedica să schimbe destinația trupei şi, folosindu-şi cu pricepere şi delicatețe fetele, să fondeze o casă de toleranță serioasă, care să rămână în amintirea clienților. Dacă nici ocupația aceasta nu-i va aduce gloria meritată, Basmagean era hotărât să abandoneze arta şi să intre în politică:

— O să candidez la preşedinția Statelor Unite.

În fond, Basmi îşi făcea iluzii: era prea cuminte pentru a deveni preşedintele unei țări şi prea nebun pentru a conduce un bordel.

Eram la praşila a doua sau a treia, porumbul crescuse până la piept, Basmi muncea cu plăcere, dornic să-şi întrețină noul fizic adolescentin, şi povestea cu haz întâmplări mai mult tragice decât umoristice, ceea ce le plasa într-un registru al absurdului, într-o lumină la fel de neverosimilă ca detenția însăşi.

— Iar mă doare burta, a zis el şi s-a lăsat jos, la adăpostul frunzelor grase şi verzi, de un verde ce ar fi putut să încânte privirea oricărui agricultor.

Nu au trecut mai mult de zece minute şi s-a auzit un foc de armă.

— Stai! Nici o mişcare! a strigat un soldat din spatele nostru.

Trupele de pază veneau pe urmele noastre în lanț de trăgători, la douăzeci, treizeci de metri distanță. Cam atât rămăsese şi Basmagean în urma brigăzilor de prăşitori, când a dat să se ridice şi să-şi tragă la loc pantalonii. Ghinionul său a fost că şi-a ridicat ceafa de sub frunzele porumbului chiar în fața unui soldat, cel mai fricos soldat, probabil, din întreaga armată română. Acesta se speriase, trăsese focul de armă şi dăduse alarma. Când a sosit la fața locului, comandantului i s-a oferit un spectacol halucinant: câteva sute de deținuți culcați pe burtă, unul singur încremenit pe vine, cu pantalonii căzuți peste bocanci, iar în jurul lui o ceată de războinici, cu degetul pe trăgaci, gata să-l împuşte la cea mai mică mişcare. Atunci am înțeles cu toții, fără umbră de echivoc, valoarea ierarhiei şi a structurilor militare, diferența enormă dintre răcan şi ofițerul de carieră, prăpastia ce-l desparte pe soldatul prost de comandantul înțelept. Acesta a priceput pe dată ceea ce zelosul trupeț, prea tânăr şi lipsit de experiență, nu pricepuse nicidecum, anume că între a defeca şi a evada există oareşicare deosebiri. A dat ordin să se reia imediat lucrul, iar pe Basmagean, organizatorul şi interpretul de elită al acelui spectacol unic, l-a pedepsit cu trei zile de izolare. Era minimul de pedeapsă ce se dădea unui nevinovat.

21
Grindu

Se apropia iarna şi se zvonea că ne vom recalifica şi vom deveni tăietori de stuf. Printre noi erau oameni care îşi începuseră cariera de sclavi ai Securităţii nu cu digul de la Salcia şi Stoieneşti, nu cu munci agricole, ci cu stuful din Deltă. Îşi aminteau cu oroare de târpan — secera cu coadă lungă, de ciulci — prelungirea până sub genunchi a opincilor cu care erau încălţaţi, de gârlele în care le aluneca piciorul şi cădeau în apă până la piept, de zeghile ce nu se mai uscau pe trupurile din care ieşeau aburi, de maldărele de stuf pe care le târau cât era ziua de lungă, sute de metri, de zeci de ori, până la debarcaderul de pe malul Dunării.

Colegul meu de lot, Nelu Tomescu, mi-a vorbit despre gerul de la sfârşitul lui ianuarie 1960, când bacul pe care locuia trosnea sub presiunea gheţii, iar puntea puşcăriei plutitoare ajunsese depozit de morţi. Locul era strâmt, morţii erau mulţi, aşa că se găsise soluţia să fie legaţi doi câte doi, faţă către faţă, înghesuiţi, semănând ei înşişi cu nişte maldăre de stuf ceva mai scurte şi mai subţiri. Înfrăţiţi prin suferinţă, bandiţii se înfrăţeau şi în moarte. Pământul îngheţat refuza să-i primească, aşa că zăceau înşiraţi, în aşteptarea dezgheţului. Abia către primăvară i-au dus şi i-au îngropat în cimitirul de la Chilia Veche sau Periprava, iar cineva care a ajutat la transportarea lor mi-a spus că aveau buzele, nările, pleoapele şi alte părţi moi mâncate de şobolani.

Nu mi-a fost dat să contribui la înflorirea socialistă a combinatelor de celuloză, aşa că am ratat asemenea spectacole. Iarna nu m-a prins în largul mării de stuf, ci la ţărmul ei, în colonia Grindu, un lagăr satelit al Peripravei, la câţiva kilometri depărtare de pădurea Letea. Din pădurea aceea am cărat lemne mai toată iarna. Încolonaţi ordonat, câte cinci pe rând, ţinându-ne de braţe strâns, păziţi cu automate şi câini-lupi, înjuraţi şi bătuţi, eram duşi aproape zilnic printre dune de nisip şi pe sub stejari cu ramuri încărcate de vâsc, până la nişte grămezi de uscături, de unde ne întorceam în dezordine, cocoşaţi sub greutatea cioatelor şi crengilor ce urmau să încălzească locuinţele gardienilor. Nouă, bandiţilor, nu ne trebuia foc, pentru simplul, practicul, binecuvântatul motiv că barăcile noastre nu fuseseră prevăzute cu sobe.

Ca protest împotriva corvezilor şi tratamentelor inumane la care eram supuşi, s-a propus declararea unei greve a foamei. Dintre sutele de deţinuţi aflaţi în aceeaşi situaţie, au participat la grevă numai vreo treizeci, patruzeci de inşi. Ne-am pomenit

izolați imediat într-o baracă părăsită, cu geamuri sparte, cu paturi de fier fără saltea, dar înzestrate cu pătură. Noaptea m-am culcat în acelaşi pat cu doctorul Eusebiu Munteanu. Se pornise viscolul, vântul intra prin golul ferestrelor ca la el acasă, putina cu apă înghețase, ne era atât de frig, încât ne-a apucat dimineața fără să se prindă geană de geană. Dârdâiam lipiți unul de altul, spate la spate, când, sub pătura tocită şi îngustă s-a strecurat un motan mare, roşu, care n-a mai suportat urgia de afară, a sărit pe geam şi şi-a ales culcuşul chiar între noi. Am încercat să-l dau la o parte, însă fiara şi-a înfipt ghearele în spinarea lui Sebi şi a refuzat să se mişte.

— Lasă-l să stea unde vrea, a zis doctorul, făcându-i-se milă de motanul grevist, ca şi de propria-i piele.

Doctorul Eusebiu Munteanu era unul dintre personajele cele mai luminoase din lagăr. Prietenos cu toată lumea, distant doar cu lichelele („Lichelele sunt de două feluri: tinere şi bătrâne; fereşte-te de ambele specii", m-a avertizat el), sobru, fără a fi încruntat, demn, dar fără aroganță, Sebi era model de echilibru. Într-o discuție, ridicând eu glasul mai mult decât se cuvenea, mi-a zis calm, fără urmă de supărare: „Vorbeşti mult, pentru că nu ai pic de dreptate." Cum nu mă potoleam, a adăugat: „Neavând dreptate şi fiind mic de statură, vrei să compensezi şi să umpli încăperea cu vorbe." Îi plăceau totuşi controversele, se angaja în ele, le încuraja. Tolerant prin cultură şi prin profesie, în inima lui nu exista frică, nu exista ură, doar înțelegere şi compasiune. Avea aproape doi metri înălțime şi mă gândeam că, hrănit cu rația care nu ar fi ajuns nici măcar unui pitic, foamea lui trebuia să fie cu mult mai mare decât a celorlalți. Poate că aşa şi era, însă niciodată nu a lăsat să i se vadă suferința. Se vindecase de foame sau de obsesia foamei încă din Jilava, din clipa în care o văzuse în carne şi oase, esență a ei, în persoana simpatică a unui rus bătrân, stabilit în România pe vremea războiului. Tip de vagabond gorkian, omul colindase lumea fără să-i pese pe unde umblă, deosebind locurile prin care trecuse doar după genul de bucătărie întâlnit în călătorii. Până şi peisajele străbătute erau apetisante sau mai puțin apetisante, sărate sau piperate, aveau miros, aveau aromă, după felul bucatelor pe care le mestecase. Ca să se orienteze, probabil, şi să-şi dea seama unde se află, prima sa grijă la intrarea în celulă a fost să întrebe ce se dă de mâncare. Foamea îl chinuia atât de rău, încât simțea nevoia să-şi completeze lăturile din gamelă cu viziunea unor ospețe fără egal. Îşi aducea aminte de un sat de pe malul fluviului Don, unde o țărancă îi dăduse să mănânce colțunaşi cu smântână. Îi pusese în față, povestea bătrânul din relatarea lui Sebi, un *hârdău* de colțunaşi, iar peste ei turnase o *balie* de smântână. Rusul nu ştia bine româneşte, ştia totuşi destul cât să-l înjure pe Stalin. Pentru asta şi fusese condamnat, după cinci ani de la moartea tătucului şi după ce avusese loc destalinizarea lui Hruşciov. Când caraliii îi cereau să repete cum îl înjurase pe Stalin, se apăra explicând că nu pe conducătorul popoarelor îl înjurase el, ci pe maică-sa:

„Futu-i mama lui, am zis. Cu Iosif Vissarionovici n-am avut nimica."

Greva a durat două, trei zile. Stingerea ei s-a datorat lipsei noastre de organizare, însă rolul esenţial în anihilarea rezistenţei oamenilor l-au jucat gerul năprasnic şi promisiunile politrucului. Acesta a venit însoţit de doctorul Ionescu, medicul deţinut al lagărului, şi ne-a declarat că a şi luat măsuri să nu mai fim folosiţi la căratul lemnelor din pădure. După discursul acesta scurt, l-a lăsat pe medic să-şi facă datoria. Ionescu s-a interesat în amănunţime de sănătatea fiecăruia şi a promis tuturor bolnavilor că va avea grijă să-i interneze în infirmeria lagărului, chiar în acea zi. Rând pe rând, deţinuţii s-au întors în vechea baracă. Ultimul care a renunţat la greva foamei a fost Sebi Munteanu. Politrucul s-a ţinut de cuvânt, baraca noastră nu a mai fost scoasă la corvezi, însă doctorul Ionescu a minţit fără ruşine. Când bolnavii s-au prezentat la cabinetul medical, le-a râs în nas. Durduliu, rotund la faţă, cu pielea întinsă şi lucioasă, vioi şi slugarnic cu administraţia, leneş şi brutal în raporturile cu fraţii săi prizonieri, Ionescu ţinea să-şi păstreze nepătat numele de canalie. Reprezenta licheaua matură, cea de a treia specie, poate cea mai răspândită din lume, despre existenţa căreia doctorul Eusebiu Munteanu uitase să mă avertizeze.

La scurt timp după încetarea grevei, lagărul Grindu a primit inspecţia unui ofiţer superior, maiorul Ioaniţescu. Auzisem multe despre torţionarul acesta, dar nu ştiam cum arată la faţă. La faţă arăta negru ca tăciunele, iar la suflet era negru de cruzime. Cruzimea aveam să i-o vedem cu toţii, însă cel ce i-a simţit-o pe propria lui piele a fost tânărul Preda. Preda avea două condamnări: una pentru tentativă de trecere a frontierei, iar cealaltă — cincisprezece ani — pentru revolta de la Gherla din vara anului 1958. Cred că primise pedeapsa cea mai mare dintre toţi răzvrătiţii de atunci pentru că nu ştia de frică şi pentru că era rău de gură. Abia aştepta să dea ochii cu vreun ofiţer al Ministerului de Interne, ca să-şi exprime protestul, indignarea, supărarea; singura lui satisfacţie rămânea aceea de a le spune ticăloşilor cât sunt de ticăloşi, criminalilor cât sunt de criminali. Asta a făcut şi acum, în timpul inspecţiei. A ieşit din rând şi a protestat vehement împotriva regimului de exterminare, acuzându-l pe maiorul Ioaniţescu de crimă împotriva umanităţii. Maiorul a rezolvat chestiunea pe loc. A dat ordin ca banditul să fie dezbrăcat, să i se pună lanţuri şi să fie băgat la izolator. Cu lanţuri la mâini şi la picioare, lui Preda i s-a făcut vânt într-o încăpere specială, cu trei pereţi de cărămidă şi unul, cel dinspre curte, expus vederii tuturor, cu gratii. Ioaniţescu a supravegheat personal operaţiunea şi a aruncat prima găleată cu apă peste cimentul acelui izolator ce aducea a cuşcă de grădină zoologică. Apa a îngheţat în câteva minute, iar specialistul în tortură a ordonat ca stratul de gheaţă să fie împrospătat din oră în oră. Gardienii executau cu plăcere un ordin atât de judicios, azvârlind găleţile de apă chiar mai des decât li se ceruse, ţintind cu mare precizie picioarele desculţe ale lui Preda, în timp ce Preda, în cămaşă şi izmene, îşi

zornăia lanțurile și le zvârlea în față tot ce-i venea la gură.

Un alt tânăr neînfricat era Ovidiu Vasilescu. Participase și el la revolta de la Gherla, însă evita să se certe cu reprezentanții administrației, din dispreț, cred. Era prea mândru ca să-și pună mintea cu gunoaiele în uniformă. În schimb, se dovedea neîntrecut în a trece prin percheziții tot soiul de obiecte interzise: medalioane sculptate în os, carnete cu versuri de pușcărie, dicționare, gramatici miniaturizate. Dacă ar fi fost prins, l-ar fi așteptat pedepse dintre cele mai aspre. Curajul său părea o formă subtilă de generozitate, obiectele acelea interzise fiind întotdeauna ale altora. Orice acțiune, orice gest care ar fi presupus solidaritate aveau în el un aliat. Ovidiu Vasilescu era gata să moară, dar nu să trădeze.

Liniștea câștigată prin grevă am folosit-o din plin. Baraca revenise la viață, zumzăia de conversații, se țineau conferințe, se învățau limbi străine, se spuneau povești. Cred că în perioada aceasta s-a apucat maiorul Ionescu să-și depene amintirile din război. Se regăseau în ele, cu destulă ușurință, ecouri din Iliada, scene din romanele Mesei Rotunde, gingășii de fecioară, grosolănii soldățești. Nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-l acuze de împrumuturi sau de plagiat, într-atât faptele de vitejie seamănă între ele. Până și Excalibur, fermecata spadă a regelui Arthur, era prezentă în narațiunile sale. Nu mai purta numele acela vestit, nu despicase trupuri, nu retezase capete, însă simbolul rămânea nealterat: era sabia de paradă a maiorului Ionescu. Pe lama ei fuseseră trecute cu litere de aur însemnele regale și numele proprietarului. Sub acest nume, la absolvirea școlii militare, proaspătul sublocotenent Ionescu pusese să-i fie gravată deviza:

À Dieu mon âme,
Ma vie au roi,
Mon coeur aux dames,
L'honneur pour moi.

Maiorului Ionescu îi plăceau vorbele memorabile, ca și legendele. Într-o noapte, el — căpitan, pe atunci — și ordonanța sa se rătăciseră într-o pădure din Caucaz, încercau să-și găsească unitatea, pășeau cu mare grijă, la lumina slabă a stelelor, temându-se să nu nimerească în vreo ambuscadă, când au dat nas în nas cu un întreg pluton inamic. Rușii, rătăciți și ei, probabil, se opriseră să se odihnească într-o poiană. În clipa în care i-au zărit pe cei doi, au sărit în picioare, și-au îndreptat armele înspre ei și au strigat ca în manualele școlare: „Rumânskii celovek, sdavaisea!”. „Ce facem, Ioane?”, a întrebat îngrozit ofițerul. „Pizda mă-sii, domn căpitan!”, a răspuns ordonanța și a tras o rafală de pușcă-mitralieră, trimițând pe lumea cealaltă câteva suflete nevinovate. Cei rămași în viață au ridicat brațele și s-au predat. Căpitanul Ionescu s-a întors la compania sa escortând, împreună cu ordonanța, douăzeci și șapte de prizonieri. Erau cu toții cadeți ai Academiei Militare „Frunze”, aproape niște copii,

ajunşi pe front chiar în ziua aceea. La terminarea poveştii, maiorul Ionescu a simțit nevoia să ne verifice cunoştințele de istorie:

— Vă amintiți de Cambronne? Parcă aşa îl chema, nu? Generalul lui Napoleon, comandantul gărzii de la Waterloo, ăla care, atunci când l-au înconjurat englezii şi l-au somat să se predea, a răspuns: „Merde!”? Pe lângă ce a zis şi a făcut Ion al meu, franțuzul e zero! Un amator! O nulitate!

— Cambronne a negat că ar fi rostit cuvântul acela, i-a amintit un ascultător, care părea să aibă mai mult respect pentru adevăr, decât pentru ficțiune.

— Treaba lui. Ion al meu nu putea să nege. L-am auzit eu, cu urechile mele.

Maiorul Ionescu ştia să pareze orice atac.

La câteva paturi distanță, un şvab din Banat îşi povestea isprăvile cinegetice. Neamțul fusese cândva paznic de vânătoare pe domeniile unei vechi familii austriece, în apropiere de Viena. În afară de grija pădurii, organiza partide de vânătoare, cu gonaci sau pânde, în timpul cărora, prin natura profesiei şi datorită faptului că era trăgător de elită, trebuia să împuşte iepuri, vulpi, căprioare, mistreți, în numele unora dintre oaspeții mai ageamii ai nobilului stăpân. La vânătoare, din proprie voință, nu se ducea decât o singură dată pe an, în noaptea de Crăciun. Atunci, se instala într-un loc ştiut, în drumul căprioarelor, aşteptând nemişcat ore întregi. Când, în sfârşit, căprioara îşi făcea apariția, paznicul ridica puşca încet, o ducea la ochi, cu degetul încleştat pe trăgaci, țintea drept în fruntea vietății, iar în clipa în care era sigur că vânatul n-ar mai fi putut să-i scape lăsa arma în jos şi se întorcea împăcat acasă. Era felul lui de a-şi cere iertare pentru uciderile de peste an.

Pe culoarul central se plimba Sandu Bulai. Înalt, slab, scheletic, el era flancat în permanență de frații Luca, scunzi, slabi, scheletici. Priviți separat, erau prizonieri normali. Luați împreună, aduceau a sperietoare de ciori, ale cărei mâneci, desprinse din cusătura întregului, păreau ele însele sperietori mai mici. Bulai închipuia trupul, frații Luca brațele. Când se opreau din mers, semănau şi cu un pom deşirat, cu tulpina fixată între doi pari subțiri, sau cu un ax vertical, în stânga şi în dreapta căruia i-ar fi crescut doi polipi. Şi mai semănau cei trei, în momentele lor de dispută, cu o suliță înfiptă între două scuturi. Sandu Bulai absolvise Facultatea de Filosofie cu un an înaintea mea, fusese şeful promoției sale, performanță intelectuală răsplătită de Securitate şi de Tribunalul Militar cu o condamnare de cincisprezece ani. Fiind înzestrat de natură nu numai cu inteligență, dar şi cu înțelepciune, îşi petrecea condamnarea în modul cel mai plăcut cu putință, filosofând în compania celor doi frați, cărora le devenise magistru. Nici nu s-ar fi putut imagina o asociere mai bună. Erau trei oameni ale căror minți îşi răspundeau una alteia. Frații Luca se aprindeau la fiecare idee, ardeau la fiece gând, iar combustia lor îl cuprindea şi pe profesor, îl mistuia, de parcă el însuşi s-ar fi întâlnit prima oară cu acele idei. Eugen şi Tiberiu

Luca erau fraţi gemeni. Arestarea îi găsise, cred, muncitori într-o uzină braşoveană, tineri abia ieşiţi de pe băncile şcolii şi condamnaţi repede sub acuzaţia de participare la o organizaţie anticomunistă. Eugen făcea poezii, Tiberiu sculpta. Darul artistic se potrivea cu temperamentul lor năvalnic. Gemenii trăiau sub semnul emoţiilor, reacţionau aprig, agresiv, arătându-se gata de scandal şi de bătaie în orice clipă, cu o singură condiţie însă, aceea ca adversarul să fi fost un turnător. În asemenea momente, se purtau fără milă: erau două flăcări ale războiului. E de presupus că ei înşişi ajunseseră în puşcărie în urma unei turnătorii. Am trecut cu fraţii Luca prin aceleaşi lagăre ani în şir şi niciodată nu am reuşit să-i deosebesc. Încercam să schimb două vorbe cu poetul şi mă pomeneam că îmi răspunde sculptorul. Încurcătura mea a luat sfârşit atunci când lui Tiberiu i-a căzut un dinte. Fiind vorba de un dinte din faţă, absenţa căruia expunea un gol şi producea o şuierătură la fiecare cuvânt, ştiam acum că am de a face cu sculptorul. Certitudinea a durat două zile. După două zile, acelaşi dinte din faţă i-a căzut şi lui Eugen, poetului, identitatea gemenilor şi simetria din gingii refăcându-se imediat. Lucrurile s-au rezolvat totuşi în ziua în care Tiberiu a fost luat dintre noi şi, cum aveam să aflăm mai târziu, eliberat înainte de termen. Am rămas cu Eugen, numai că şi de data aceasta existau motive de îndoială. Poetul sculpta la fel de bine ca fratele său, aşa că nu puteai fi sigur care dintre cei doi artişti plecase cu adevărat.

În perioada aceea de cracă, m-am apucat eu însumi de sculptură. Din felia de pâine pe care o primeam dimineaţa — porţie de celular, o sută douăzeci şi cinci de grame — mâncam coaja, iar miezul, umezit din când în când cu salivă, îl frământam îndelung între degete, până se transforma într-o pastă cleioasă, de consistenţa argilei de olar. Când cocoloşul atingea o anumită plasticitate, mă chinuiam să-i dau forma dorită. Cam în trei, patru săptămâni, am reuşit să modelez o garnitură completă de piese de şah. Pionii arătau acceptabil, nebunii aşişderea, turele şi familiile regale aveau un aer melancolic, caii semănau cu nişte capre. Culoarea neagră am obţinut-o cu funingine de cârpă arsă. Nici nu-mi terminasem bine opera, că vecinul de pat, avocatul Vaida, mi-a propus să jucăm o partidă. Am desenat tabla de şah cu săpun, pe spatele interior al hainei de zeghe, uşor de ascuns sau de şters în caz de percheziţie, am dat pătratele albe cu praf de var, răzuit de pe peretele barăcii, ne-am instalat comod pe patul de sus, am aşezat piesele şi am făcut prima mutare. Jucam cu albele, la invitaţia extrem de amabilă a adversarului meu. La cincizeci de ani, avocatul Vaida era o epavă. Un alcoolism vechi, peste care venise puşcăria, cu foamea, frigul şi epuizarea lagărelor de muncă forţată, făcuse dintr-un bărbat falnic odinioară, înalt, cu umeri largi, masiv, un fel de seceră fără dinţi, un cocoşat fără cocoaşă. Se trăgea dintr-o familie secuiască istorică, avea lustrul vechimii şi dezolarea unui mormânt jefuit. Acest om nobil şi misterios mă credea profesor. Orice încercare a mea de a-l face să-şi schimbe părerea

s-a dovedit inutilă. Odată i-am spus pe un ton iritat că nu sunt profesor şi că detest uzurparea de titluri. „Aveţi dreptate, mi-a răspuns el pocăit. Ştiţi, domnule profesor, eu am crescut printre butoaie." Făcea de vreo cinci ani închisoare, dar tot îşi imagina că este beat. Povestea că la vârsta de opt ani băuse atâta tulburel, încât căzuse cu fundul pe plita încinsă. Fusese un avocat bun, probabil, folosea şi acum mijloace oratorice spectaculoase, îi plăceau gesturile elocvente şi numai indiferenţa celor din jur îl împiedica să ne arate cicatricea arsurii de atunci.

Partida de şah a început cu câteva schimburi de pioni, mişcări tăioase, urmate de schimbul de nebuni şi cai, toate provocate de partenerul meu, care se grăbea, parcă, să încheie cât mai repede jocul, în ciuda faptului că îl aşteptase cu nerăbdare. La un moment dat, l-am văzut pe avocatul Vaida că-mi înhaţă tura de pe tablă, fără ca măcar să fi fost rândul lui la mutare, şi că o ascunde în gură. O asemenea încălcare de reguli mi s-a părut scandaloasă:

— Ce-i asta, domnule avocat?

— Iertaţi-mă, domnule profesor. Ştiţi, eu am crescut printre butoaie. Când m-au arestat nu mai băusem apă de douăzeci de ani.

Partida de şah a luat sfârşit aici. Am dat să-mi strâng piesele, pe care le modelasem atâta timp, cu atâtea renunţări, şi am constat că multe dintre cele albe dispăruseră de pe faţa pământului. Pe măsură ce le câştiga în joc, avocatul Vaida le şi mânca. De piesele negre, unse cu funingine, nu se atinsese.

În vremea aceasta, caraliii se distrau cu un ţăran moldovean, condamnat pentru credinţă. Omul era *stilist,* credincios de stil vechi, adică respecta cu sfinţenie sărbătorile creştine, potrivit calendarului iulian, şi se lepăda cu scârbă de calendarul gregorian, ca de o inovaţie papistaşă blasfematoare, ce tulburase cursul firesc al lumii, deplasând cu treisprezece zile — numărul lui Iuda - până şi naşterea Domnului nostru Iisus Hristos. Era, fără îndoială, lucrarea lui Antichrist, iar stilistul ştia sigur că semnul acelei arătări demonice este steaua roşie în cinci colţuri. Din această cauză, refuza să se atingă de înscrisuri, documente, acte oficiale, îndepărtând de la sine tot ce purta ştampila cu stema Republicii Populare Române, marcată sus, între spice de grâu, peste păduri şi sonde, de semnul Satanei. Autorităţile comuniste reacţionaseră dur la ofensa ce li se aducea, îl arestaseră şi îl condamnaseră administrativ, încă de pe vremea Canalului Dunăre-Marea Neagră, la construirea căruia îl siliseră să contribuie din plin. Nedreptatea îl întărise pe om în credinţă, astfel că, în ziua eliberării sale din lagărul de la Poarta Albă, refuzase să plece. Prefera să rămână toată viaţa acolo, decât să se atingă de hârtiile cu semnul lui Antichrist. Administraţia l-a mai ţinut o zi peste termenul legal, dar nici ea nu putea să facă mai mult. În cele din urmă, gardienii i-au băgat în sân, cu forţa, adeverinţa de eliberare şi foaia de drum şi l-au dat afară, pe poartă. Stilistul le-a aruncat actele înapoi, peste gardul de sârmă ghimpată, şi a ajuns acasă, în satul său din Moldova, călătorind numai pe jos.

Acum, la Periprava-Grind, unde ispăşea o nouă condamnare, stilistul mergea şi mai departe cu nesupunerea. Nu accepta să muncească duminicile, duminicile sale, care nu se potriveau deloc cu duminicile oficiale şi se nimereau să pice chiar în mijlocul săptămânii. Acestora le adăuga şi alte sărbători religioase, cărora el le ţinea şirul după *Mâna Sfântului Damaschin*, un sistem de numărătoare calendaristică bazat pe falangele degetelor. Atitudinea sa intransigentă a avut un rezultat spectaculos: temnicerii atei s-au convertit brusc în apărători ai dreptei credinţe. Ca fii buni ai tolerantei biserici ortodoxe, ei nu voiau moartea păcătosului, ci îndreptarea lui, iar îndreptarea nu se putea obţine decât prin suferinţă. Îi puneau cătuşe, îl băgau în lanţuri, îl lăsau să stea mai mult în izolator decât în baracă. Un caraliu mai zelos se preocupa de sufletul stilistului într-un fel aparte. Exista în curtea lagărului un furgon militar, pe scheletul căruia fusese instalată o etuvă de campanie, nefolosită, probabil, din vremea epidemiei de tifos exantematic. În absenţa păduchilor, ar fi ruginit în continuare acolo, dacă zelosul nu i-ar fi găsit o nouă utilitate: deparazitarea sufletului. În zilele în care era de serviciu, îl lua pe stilist, îl băga în etuvă şi îl punea la foc moale, ca să-l înveţe, încă de pe lumea asta, cu iadul, unde se va întâlni cândva cu toţi păcătoşii, ereticii şi sectanţii lui. Când îşi imagina că omul nu mai poate de căldură, îl scotea la aer şi lumină, scăldat în sudoare, şi îl întreba: „Tot mai crezi în prostii?” Era o glumă de care nu se mai sătura. Într-o zi, în momentul în care tocmai aprindea focul

sub etuvă, a sunat alarma — exercițiile de alarmă erau frecvente —, iar caraliul a lăsat totul baltă şi a alergat să-şi facă, disciplinat, datoria. S-a întors peste vreo jumătate de oră, la încheierea exercițiului. L-a găsit pe stilist leşinat, sufocat în cilindrul etanş al etuvei, a crezut că e mort şi s-a speriat îngrozitor. A prins să țipe, a cerut ajutorul unor bandiți aflați în apropiere, l-a stropit cu apă, i-a făcut respirație gură la gură, iar când a văzut că mortul îşi revine, a alergat la bucătărie, de unde s-a întors repede cu o gamelă plină de arpacaş. I-a întins-o fericit că nu îşi pierduse clientul:

— Ia şi mănâncă!

Stilistul, încă zăpăcit de pe urma întâmplării, neştiind bine ce e cu el şi unde se află, s-a uitat țintă la cascheta gardianului, pe care strălucea steaua roşie în cinci colțuri, s-a tras înapoi şi a zis:

— Piei, drace! Nu primesc eu colivă de la Antichrist.

Baraca foştilor bolnavi de febră tifoidă se înfățişa frumos ochiului: un lagăr mic în interiorul lagărului mare. Avea curte proprie, înconjurată cu sârmă, o poartă veşnic închisă, pentru că administrația se temea de o nouă izbucnire a bolii şi socotea util să limiteze contactul între deținuți. Ea nu uitase epidemia din 1960, când se văzuse pusă

în situaţia de a-i transporta pe bolnavi tocmai în spitalul de contagioşi din Constanţa, deconspirând, astfel, existenţa în socialism — cea mai bună dintre orânduiri — a deţinuţilor politici. Cum păstrarea unei igiene minime era un lucru dincolo de înţelegerea gardienilor, soluţia ideală pentru evitarea molimei ar fi fost stârpirea noastră, numai că, procedând aşa, ar fi rămas ei înşişi fără o slujbă plăcută şi bănoasă.

Ajunsesem tific din disperare. După umilinţele îndurate în Balta Brăilei şi în Delta Dunării, aveam nostalgia Jilavei. Aş fi vrut ca timpul care îmi rămânea până la expirarea pedepsei să mi-l petrec cât mai departe de lagărul de muncă, între zidurile groase ale unei închisori adevărate. Nu voiam soare, nu voiam aer, mă săturasem de activitate fizică şi mi se făcuse dor, parcă, de locotenentul Ştefan, sfârtecătorul de urechi, şi de Ferometal, admiratorul literaturii lui Zaharia Stancu. În ziua în care o comisie medicală a venit să-i trieze pe foştii bolnavi de febră tifoidă, m-am prezentat în faţa ei şi m-am declarat purtător de microb. Auzisem că bacilul febrei rămâne în corpul bolnavului mulţi, foarte mulţi ani după vindecare, însă, pentru mai multă siguranţă, am pretins că avusesem febră tifoidă chiar înaintea arestării. Medicii din comisie, deşi aparţineau atotştiutorului Minister de Interne, nu aveau cum să verifice adevărul spuselor mele, aşa că m-au trecut pe listele de suspecţi.

Pentru prima dată de la arestare, locuiam într-o baracă în care erau mai multe paturi decât deţinuţi. Nu numai că dormeam singur în pat, dar reuşisem să mă izolez în tinda barăcii, într-o despărţitură de cinci locuri, la adăpost de vacarmul general, împreună cu Sebi Munteanu, cu un doctor din Craiova, cu un ţăran din Vlaşca şi cu Polexe, ţăran şi el, dar şi cântăreţ bisericesc, din comuna Lisa, de pe versantul nordic al munţilor Făgăraş. Oamenii erau interesanţi, compania lor îmi apărea din zi în zi mai agreabilă, timpul trecea ca în vacanţă. Prozator înnăscut, vlăsceanul făcea monografia satului său de câmpie, în latura lui morală, descriind, melancolic şi fără a obosi vreodată, întâmplări grozave, cu botezuri rămase de pomină datorită bătăilor dintre cumetri, cu nunţi la sfârşitul cărora mirele ajungea negreşit la spital, cu înmormântări triste - lacrimi, bocete, blesteme pe marginea gropii -, încheiate în veselia dezinhibată a praznicului şi pomenilor. Era bine integrat în lumea aceea violentă şi, amintindu-şi de prietenii care îl turnaseră la Securitate, promitea că la întoarcerea în sat, o să-i taie, o să-i spintece, o să le scoată maţele, o să-şi spele cuţitul în sângele lor, o să le rupă şira spinării, o să le sfărâme măselele, o să le dea foc la case, o să le otrăvească vitele. O armă care revenea obsesiv în proiectele sale era măciuca; tovarăşul nostru de cameră urma să le-o aplice, întotdeauna, drept în moalele capului. Cu noi se purta prietenos, chiar dacă vorbea repezit, cum nu mai auzisem. Celălalt ţăran, Polexe, era din alt aluat. Avea şi el întâmplări memorabile din satul natal, le povestea cu plăcere, însă ceea ce îl fascina cu adevărat erau abstracţiunile. Vorbea despre rău şi despre bine, despre Dumnezeu şi despre Satana, cu aceeaşi însufleţire cu care vorbea aprigul vlăscean

despre încăierări. Capacitatea lui de speculație filosofică, uşurința de a asocia lucruri aparent incompatibile, gravitatea cu care formula întrebări fără răspuns mă uimeau, mă încântau aproape la fel de tare ca narațiunile şi proiectele omului din Vlaşca. Nu suporta singurătatea şi, poate, din punctul acesta de vedere, puşcăria însemnase pentru el o experiență binevenită: atâția inşi adunați laolaltă, atâta bogăție de idei într-un spațiu restrâns, numai în vis ar fi putut întâlni. În burlăcie, îşi petrecuse destule seri la cârciumă, nu din viciu, pentru că nu-l avea, ci din bucuria de a rămâne cât mai mult timp în societatea oamenilor. La întoarcerea acasă, evita să treacă pârâul pe podul din mijlocul localității şi îl traversa pe o punte lăturalnică, îngustă şi alunecoasă, pe care până şi celor mai agili băieți din sat le venea greu să-şi țină echilibrul. Se supunea acestei încercări ca unei judecăți divine. Uneori repeta proba cu ochii închişi. Dacă trecea fără să se clatine, se ducea liniştit acasă, unde maică-sa îl aştepta cu lampa aprinsă. Dacă se întâmpla să cadă în apă, ştia că este un semn ceresc, de a nu se înfățişa părinților băut. Se ducea să se culce în fân. Decența lui Polexe atingea forme extreme. Se însurase la douăzeci şi şapte de ani şi intrase în căsătorie fecior, deoarece, credea el, un păcătos nu are dreptul să întemeieze o familie şi numai neprihăniților le dă Dumnezeu copii sănătoşi. Mai credea, în acord secret cu apostolul Pavel, că orice împreunare care nu urmăreşte naşterea de prunci înseamnă preacurvie. Certitudinile lui Polexe operau şi în domeniul etimologiei şi genealogiilor. În ciuda rezonanței greceşti a numelui său şi înrudirii probabile cu mai răspânditul *Polyxene* (cel ce primeşte mulți oaspeți, cum au încercat să-i explice filologii lagărului) el susținea sus şi tare că se trage direct dintr-un centurion roman al împăratului Traian, stabilit în Dacia şi martirizat pentru creştinism, pe care l-ar fi chemat, asta Polexe ştia sigur, *Pulex*, purece, adică. Nu aveam motive să-i pun la îndoială informația, cu atât mai mult cu cât vioiciunea cu care sărea de la o idee la alta ar fi putut să sugereze chiar descendența din insecta evocată. Prin contrast cu polivalentul Polexe, doctorul craiovean părea să aibă o singură preocupare: să deplângă infidelitatea femeilor. Bărbatul înalt, distins, cu trăsături frumoase şi deosebit de manierat se căsătorise din dragoste cu o fostă colegă de facultate, medic şi ea, şi trăise fericit până în ziua în care, întorcându-se acasă la o oră nepotrivită, îşi găsise nevasta în pat cu măcelarul din cartier, cel mai urât, mai diform şi mai păros măcelar din câți văzuse vreodată. Divorțul nu-i atenuase perplexitatea şi furia. Orice conversație cu el aluneca pe nesimțite către subiectul acela delicat, ce îi permitea să-şi exerseze un talent de pamfletar mai rar întâlnit la un om de ştiință. Misoginismul său era total, definitiv, colorat în expresie.

Atmosfera întreținută de aceşti prizonieri simpatici, izolarea încăperii şi relativa ei siguranță m-au stimulat să-mi reiau o ocupație mai veche, tipică puşcăriei politice: întocmirea dicționarelor şi antologiilor de poezie. Asistat mai întotdeauna de

Polexe, transcriam pe fâşii de hârtie de sac, cu o mină de creion bine ascuţită, cât mai citeţ şi mai mărunt cu putinţă, coloane nesfârşite de cuvinte şi expresii, conjugări neregulate, declinări rebarbative, în franceză, engleză, germană, ca şi poezii din toate marile literaturi. Adunând cam tot ce ştiau tificii pe dinafară, ajunsesem încetul cu încetul la o colecţie impresionantă din creaţia de puşcărie a lui Nichifor Crainic şi Radu Gyr şi strânsesem aproape jumătate din sonetele lui Baudelaire din *Florile răului.* Legate cu sfoară şi transformate în mici carnete, hârtiile circulau din mână în mână, treceau pe la toţi cei interesaţi, dar veneau negreşit înapoi, ca la orice bibliotecă de împrumut respectată. Le ascundeam în peretele de stuf al barăcii, atârnate în golul dintre cele două rânduri de plăci prefabricate, ca nu cumva să mi le roadă şoarecii. Decupasem un capac, făcusem gaură, însă peretele era îndeajuns de crăpat şi de murdar, ca intervenţia mea să nu se observe. Pentru a-mi proteja şi mai bine biblioteca, astupasem gura ascunzătorii cu un ghem de sârmă ghimpată. Ca să fac nevăzute carnetele în adăpostul acela blindat sau ca să le scot de acolo, fără a strica aranjamentul şi fără a fi surprins de gardieni, era treabă gingaşă, care cerea îndemânare. Mă ajuta, cu ochii aţintiţi asupra porţii de intrare în curtea barăcii, Polexe cel fără astâmpăr. Mă ajuta, însă nu uita să mă avertizeze, de fiecare dată, de pericolul la care mă expuneam. „O să te prindă”, zicea. „O să intri la izolare”, mă asigura el. „O să te pună în lanţuri”, prorocea Kassandra din Făgăraş.

Nu este nevoie ca marile profeţii să se împlinească în întregime. Ele rămân mari chiar şi atunci când, din bogăţia lor, se împlineşte un dram. Înţeleasă între aceste limite, profeţia lui Polexe a fost corectă. În timpul unei percheziţii de rutină, un subofiţer cu aptitudini de zidar a observat în perete o crăpătură, a studiat crăpătura cu atenţie, şi-a băgat degetul în ea şi a constatat că o bucată de zid se desprinde cu uşurinţă. Era capacul bibliotecii. L-a dat la o parte, şi-a suflecat mâneca vestonului, şi-a introdus mâna în golul dintre prefabricatele de stuf şi a tras o înjurătură. Nimerise în sârma ghimpată. Se înţepase şi sângera. Capcana pe care i-o întinseseră bandiţii l-a îndârjit. A reluat cercetarea şi a dat peste o sfoară. La capătul de jos al sforii, a apărut o traistă. I-a desfăcut baierele, iar când a răsturnat-o a tras o altă înjurătură. Aceasta nu mai exprima furia, ci marca satisfacţia de a fi descoperit o gravă infracţiune: la picioarele lui zăceau dicţionarele şi colecţiile de poezii.

În ziua aceea am avut parte de două anchete. Prima, a subofiţerului, s-a consumat atunci şi acolo. Cum nimeni nu ştia nimic, ne-a scos pe toţi cinci în curte, ne-a aliniat cu faţa la soare, a revărsat asupra noastră un şuvoi de ameninţări cu pedepse dintre cele mai stimulatoare şi, neobţinând rezultatul dorit, a plecat să-i raporteze ofiţerului politic. Acesta şi-a făcut numaidecât apariţia, a răsfoit plin de entuziasm captura şi ne-a întrebat de multe ori şi în multe feluri, a cui este *sarsanaua*, numele traistei, în argou de penitenciar. Şi pe parcursul acestei anchete nimeni nu a

ştiut nimic. Singurul lucru pe care l-a aflat de la noi, tot pe ocolite, a fost că sarsanaua ar fi putut să fie a oricărui bandit care a trecut pe la Periprava-Grind. Politrucul ne-a lăsat timp de gândire şi s-a dus la treburile lui de politruc. Am rămas sub paza gardianului, în picioare, ceasuri în şir. Aşa cum ne înţeleseserăm dinainte şi cum mi se părea firesc, nu ar fi avut nici un sens să mă declar proprietarul sarsanalei, atâta vreme cît nu fusesem prins asupra faptului. Nu toată lumea gândea la fel. Pe neaşteptate, medicul craiovean mi s-a adresat cu o voce tremurătoare şi rea:

— Recunoaşte, domnule, nu ne mai fierbe! Dacă nu spui dumneata, spun eu.

Tensiunea acumulată îşi arăta colţii. M-am uitat întrebător către ceilalţi.

— Nimeni nu spune nimic, a zis Sebi Munteanu.

— Dacă scoate o vorbă, eu îi tai limba! s-a făcut auzit judeţul Vlaşca.

— Ţi-am zis c-o să ne prindă?

Întrebarea lui Polexe conţinea satisfacţia profeţiei împlinite, dar şi solidaritate la necaz, de vreme ce folosise pluralul. Se simţea implicat şi părea mulţumit de întâmplare. Prea nu-i fuseseră luate în seamă prezicerile. Pus în faţa unor asemenea reacţii, medicul craiovean nu a îndrăznit să îşi ducă la capăt ameninţarea. Asta nu m-a împiedicat ca, din clipa aceea, să uit pentru totdeauna cum îl cheamă pe pârâcios. Era, presupun, o reacţie de apărare a organismului: nefiindu-i eu nevastă şi neavând cum să-l înşel cu măcelarul, mi l-am scos definitiv din minte ca persoană cu identitate precisă. Tot atunci am înţeles nu de ce îl înşelase consoarta, asta ţine de intimitatea cuplului, dar am înţeles de ce îl înşelase cu un măcelar. În memoria speciei, măcelarul e asociat cu vânătorul. Mitologia profesiilor îl recunoaşte ca pe un vânător de înaltă specializare, simbol al curajului şi virilităţii, masculul spre care femela, posesoare a unui subtil mecanism de selecţie, se va îndrepta fără greş. O asemenea poziţie rămânea inaccesibilă fricosului.

Pe seară, s-a întors şi politrucul de la importantele lui treburi de politruc. Nu ne-a mai întrebat nimic, uitase că ne dăduse timp de gândire, în schimb, ne-a comunicat rezultatul unei adânci meditaţii:

— Proşti mai sunteţi!

Nu ne-a mirat constatarea lui. Ştiam cu toţii că prostia era o obsesie a securiştilor. A clătinat din cap cu tristeţe, după care i-a ordonat subofiţerului să arunce la foc *prostiile alea*.

— Marş la baracă! ne-a concediat el.

După ce ne-am liniştit, în primitoarea noastră despărţitură din tindă, doctorul craiovean a socotit că era frumos din partea lui să-şi ceară scuze. Nu ar fi trebuit să-mi vorbească aşa cum îmi vorbise, dar îşi cam pierduse cumpătul, mi-a explicat el. Era, fără îndoială, un gest nobil, numai că eu nu aveam nobleţea lui.

— Mare căcăcios sunteţi, domnule doctor! i-am răspuns, cu toată grosolănia de

care eram în stare.

În vara anului 1963, s-a hotărât că locul tificilor este la închisoarea din Gherla. Într-o după-amiază târzie, cu puțin înainte de căderea serii, am fost îmbarcați pe un vapor cu zbaturi şi am pornit pe Dunăre, în susul apei, cu destinația Tulcea. În ultimul moment fusese adus pe vas un bărbat în vârstă, puternic, bronzat, tuns chilug, dar cu haine civile curate, care părea să se simtă printre noi vărgații ca în mediul său natural. Era avocatul Ilie Lazăr, fruntaş al Partidului Național Țărănesc, fost deputat de Maramureş şi subsecretar de stat, condamnat în procesul Maniu-Mihalache sub acuzația de complot antistatal. Venea de la Periprava-Centru, dintr-un lagăr de deținuți administrativ, adică, fără sentință judecătorească, printr-o simplă hotărâre a Securității, şi se ducea, evident, sub escortă, într-un sat din Bărăgan, unde i se fixase domiciliu obligatoriu. Făcea puşcărie de şaptesprezece ani. Vaporul era împărțit în două. Într-o parte, stăteam noi, în cealaltă, izolată cu un paravan de scânduri, călătoreau localnicii din Delta Dunării, un grup masiv de ruşi lipoveni, cu neveste şi

copii şi cu o mulțime de bagaje. Îi vedeam ori de câte ori paznicii noştri deschideau uşa, ca să mai intre puțin aer. Intra aer, dar intra şi mirosul tare de peşte prăjit şi de rachiu prost, pentru că lipovenii petreceau. Au mâncat, au băut şi au cântat toată noaptea, fără pic de repaos. După ce ne-am învățat cu trepidația produsă de zbaturile metalice ale acelui mijloc greoi de transport, cu vuietul apei şi cu zgomotul înfundat al motorului, de parcă ne-am fi aflat în interiorul unui tractor, ne-am strâns ciorchine în jurul lui Ilie Lazăr. Bătrânul puşcăriaş evoca vremuri tihnite sau agitate de dinainte de război, momente dramatice din lunga sa carieră de deținut politic şi însuflețea personaje pe care le cunoscuse îndeaproape, dar care pentru noi, cei tineri, însemnau istorie. Ilie Lazăr deborda de energie, nu a închis un ochi toată noaptea, vorbea curgător, cu accent ardelenesc, legănat, iar noi îl ascultam captivați. Numai râsetele şi țipetele lipovencelor întărâtate de băutură tulburau din când în când poveştile lui. Ne-am despărțit de el dimineața, în gara din Tulcea, când noi, tificii, am fost urcați în vagonul penitenciar ce avea să ne ducă la Gherla. Datorită lui Ilie Lazăr, părăseam Balta Brăilei şi Delta Dunării, întinse ținuturi ale crimei, cu o amintire frumoasă.

22
Gherla

Coborârea din vagonul penitenciar şi urcarea în dube s-au desfăşurat într-o viteză ameţitoare. În gară erau câţiva oameni şi nu se cădea ca bandiţii contrarevoluţionari să dea ochii cu cinstiţii locuitori ai oraşului Gherla. Strigătele, înjurăturile, loviturile au încetat abia atunci când gardienii însoţitori şi trupele de securitate ne-au văzut intraţi pe poarta închisorii. Din clipa aceea, ne-au lăsat în pace, aproape nesupravegheaţi. Stăteam în mijlocul curţii şi mă uitam cu teamă şi respect la viitoarea noastră reşedinţă, despre care auzisem poveşti inimaginabile. Sub înfăţişarea aceea de cazarmă bine întreţinută, se ascundea unul dintre cele mai murdare sedii ale torturii. Chiar în faţă, se înălţa corpul principal al închisorii, o clădire cu trei etaje, unul dintre celularele în care urma să ajungem cu toţii, după izolarea obligatorie prin camerele de carantină. Din când în când, printre construcţiile laterale, se zărea câte un deţinut, trecând repede dintr-o parte într-alta, în pas alergător, cu faţa acoperită de vestonul zeghii, însoţit de fiecare dată, de acelaşi gardian asudat. Banditul nu trebuia să vadă alţi bandiţi, nici să fie recunoscut, aşa că, în lipsa ochelarilor orbi, administraţia inventase mersul cu zeghea în cap. Din aceeaşi înclinare spre discreţie, gratiile metalice ale ferestrelor erau mascate cu obloane şi jaluzele de lemn, ale căror lamele fuseseră înţepenite anume: de afară să nu se vadă nimic, dinăuntru, cum aveam să aflu curând, să se vadă doar cerul. Se auzeau în schimb sunete nedesluşite, un fel de zumzet de livadă, asaltată de bondari şi de albine, la vremea înfloririi. Era respiraţia miilor de prizonieri, în interiorul zidurilor, pe care nici o lege a tăcerii nu o putea împiedica.

Aşteptam de ceva timp în curtea aceea, când am observat că Ovidiu Vasilescu face semne în alfabetul muţilor. După repeziciunea cu care îşi mişca mâinile, mi s-a părut a fi mai vorbăreţ ca oricând. I-am urmărit privirea şi, la capătul ei, în marginea unei ferestre din clădirea centrală, am descoperit două mâini, strecurate printre scândurile jaluzelelor, comunicând în acelaşi alfabet al degetelor. Ovidiu Vasilescu mai stătuse în Gherla, luase parte la revolta din vara anului 1958 şi, asemenea tuturor protestatarilor, fusese bătut îngrozitor. Acum, voia să ştie dacă regimul din puşcărie e la fel de dur ca pe vremea lui Goiciu, comandantul care patronase schingiuirile de

atunci. Când a terminat convorbirea, ne-a spus, pe un ton liniştitor, că lucrurile sunt în ordine: nu se mai bate decât în mod organizat, cu proces-verbal întocmit de ofiţerul de serviciu şi contrasemnat de conducerea penitenciarului. După ani de teroare dezordonată, venea şi vestea bună: victoria birocraţiei asupra liberei iniţiative; îngrădirea torţionarului mărea şansele torţionatului de a supravieţui. Dacă aşa stăteau lucrurile, acum, în 1963, puteai să înnebuneşti fără teamă că vei fi omorât în bătaie. Pe vremea lui Goiciu, în urma unui conflict cu un deţinut, caraliii îl bătuseră pe acesta până ce omul îşi pierduse minţile. De unde, la început, le spunea gardienilor că sunt slugile unui regim politic criminal, în urma bătăii primite, îşi schimbase complet atitudinea. Ieşea la fereastra celulei şi, agăţându-se de gratii, striga cât îl ţineau plămânii lozinci mobilizatoare: „Trăiască Partidul Muncitoresc Român! Trăiască tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej! Trăiască clasa muncitoare!". Caraliii nu agreau ipocrizia, răbdau cât răbdau, după care îl scoteau pe bandit din celulă şi îl băteau până îl reduceau la tăcere. Reducerea la tăcere era imperfectă. Chiar de a doua zi, se auzea, iarăşi, urarea entuziastă a reeducatului: „Trăiască măreaţa Uniune Sovietică, bastion al păcii, patria socialismului victorios! Trăiască Iosif Vissarionovici Stalin, geniul omenirii şi conducătorul popoarelor!" Stalin odihnea de mult în piatra Kremlinului, dar asta nu-l împiedica pe nefericit să-i dorească viaţă lungă. Din nou bătaie, din nou lozinci. Povestea durase săptămâni în şir, până ce nebunul murise, fără să-i fi convins pe paznicii reeducatori de sinceritatea sa. Tot pe atunci, un ofiţer, fost prizonier la ruşi, îndrăznise să-l înfrunte pe comandantul Goiciu. Acesta se supărase aşa de tare, încât dăduse ordin ca banditul să fie zidit de viu. Fusese zidit într-o latură a culoarului, în picioare, într-un spaţiu îngust, cât să-şi poată mişca braţele, ca să-şi primească apa şi mâncarea ce i se dădeau printr-o gaură a zidului, la înălţimea gurii. Goiciu îl ţinuse aşa câteva luni, având grijă să-l viziteze zilnic şi să-l întrebe de sănătate, în singura limbă pe care o vorbea fără cusur: cea a înjurăturilor. Atunci când a fost scos din alveola concepută de Goiciu, ofiţerul încă respira. Da, revenirea la bătaia organizată şi la pedepse regulamentare era, într-adevăr, o veste bună.

Dintr-un delicat sentiment de pudoare securistă, dacă nu din snobism, angajaţii Gherlei nu numeau celula celulă, ci cameră, după cum puşcăriei nu-i ziceau puşcărie, ci pavilion. Aşa se face că, după perioada de carantină, petrecută într-o cameră de la parterul pavilionului central, unde au fost îngrămădiţi toţi tificii, am nimerit într-o cameră mai mică, la primul etaj, în care singurii inşi veniţi de la Periprava-Grind erau, în afară de mine, tânărul poet Luca şi un predicator adventist. Predicatorul şi poetul avuseseră cândva un conflict, încheiat cu încăierare, şi nu îşi vorbeau. Eugen Luca susţinea că unica activitate pentru care are vocaţie predicatorul este delaţiunea. Acuzaţia mi se părea nedreaptă şi o puneam pe seama mai vechilor neînţelegeri dintre cei doi, deşi gravitatea ei ar fi trebuit să-mi dea de gândit. Judecata mi-a fost

influenţată şi de faptul că îi cunoşteam pe adventişti încă din lagărul de la Salcia şi îi respectam. Acolo, pentru că refuzau să muncească sâmbăta — ziua Domnului —, avuseseră parte de represaliile cele mai sălbatice. La dig, în fiecare sâmbătă, paznicii îi loveau cu cozi de lopată, îi înhămau la roabă, le legau mâinile de coarnele ei, asmuţeau câinii asupra lor, îi ameninţau cu împuşcarea. Am văzut cum sergenţii i-au întins la pământ, cu faţa în sus, pe trei *sâmbotişti* — aşa le ziceau ei — le-au aşternut pe piept o scândură scoasă din rampa digului şi au dansat pe scândura aceea până au obosit. S-au perindat pe ring vreo zece dansatori. Nici o pedeapsă nu i-a făcut pe adventişti să renunţe la credinţa lor. Primeau torturile înduraţi, fără seninătatea sfinţilor, dar şi fără să cedeze.

M-am acomodat repede cu viaţa de celulă. Adusesem din Deltă o mină de creion, cineva avea pitită în saltea o bucată de hârtie de sac, am tăiat-o fâşii şi mi-am reluat vechile îndeletniciri. Notam şi învăţam pe de rost poeziile pe care le ştiau noii mei camarazi, reuşind adeseori să le transmit prin Morse şi unei celule alăturate. Nici o clipă nu mi-am dat seama cât de tare ura scrisul şi cititul vecinul meu de pat, predicatorul. Într-o dimineaţă, acesta l-a rugat pe gardianul de serviciu să îl scoată la raportul comandantului. I s-a împlinit dorinţa. La vreo jumătate de oră după ce s-a întors de la raport, în celulă au pătruns câţiva caralii, care primiseră o misiune precisă: să mă percheziţioneze. Nu m-au înjurat, nu m-au brutalizat. M-au întrebat unde îmi ţin instrumentele de scris. M-au dezbrăcat în pielea goală, au scotocit prin lucruri, au pipăit îmbrăcămintea, au scuturat încălţările, au descusut perna şi salteaua, au împrăştiat paiele pe jos, fără a găsi ceea ce căutau. Hârtia de sac era împrumutată altcuiva, ca unic şi preţios material didactic, iar mina de creion o ascunsesem atât de bine în saltea, încât, după plecarea gardienilor, nu am mai găsit-o nici eu. Chiar în aceeaşi zi am propus colegilor de celulă, cu glas tare, răspicat, să cerem administraţiei ca predicatorul ciripitor să fie mutat în altă parte. Oamenii m-au ascultat în tăcere, încurcaţi, probabil, de lipsa mea de toleranţă. Cineva mi-a spus că nu a auzit încă o propunere mai absurdă. Nu-l puteam învinui de laşitate. Cred, mai degrabă, că nu îl deranja să respire acelaşi aer cu un turnător. În plus, nu pe el îl turnase predicatorul. Am bătut în uşă şi mi-am spus păsul în faţa subofiţerului de serviciu. Acesta mi-a răspuns că nu eu fac repartizarea deţinuţilor în camere şi mi-a atras atenţia, răstit, să-mi văd de treabă. Mi-a trântit uşa în nas, fără să mă înjure însă. Altă dată, m-ar fi rupt în bătaie. La numărătoarea de dimineaţă, mi-am repetat cererea. Nici noua echipă de serviciu nu m-a băgat în seamă. Am declarat şefului de secţie că, începând din clipa aceea, intru în greva foamei. La micul dejun, când am refuzat pâinea şi cafeaua, am avut surpriza să văd că Eugen Luca face acelaşi lucru. Intra şi el în greva foamei, solidar cu demersul meu. Niciodată nu-i plăcuseră delatorii. Pe la ora 11, am primit vizita ofiţerului politic Domokos. Ne-a pus să declarăm „refuzul de hrană” în scris.

Cunoştea motivul grevei, i se raportase întâmplarea, însă, când l-a văzut aşternut pe hârtie, s-a întunecat rău la față. Era el locțiitorul politic al comandantului, adică educatorul nostru, dar era, în măsură egală, ofițerul de contrainformații al penitenciarului, adică părintele tuturor informatorilor. Refuzul unor bandiți de a sta în aceeaşi încăpere cu predicatorul, fiu adoptiv al său şi singurul om cinstit de acolo, îl ofensa. Iar ofensa scrisă e mai dureroasă ca oricare. După ce ni s-a adus prânzul, pe care l-am înapoiat supraveghetorului fără să ne atingem de el, am fost scoşi din cameră şi conduşi, cu zeghea în cap, la zarcă, vechea puşcărie a oraşului Gherla. Am traversat nişte curți interioare, am coborât treptele unui subsol, s-a tras zăvorul unei uşi din stânga şi am fost împinşi înăuntru. Lumina venea de pe coridor, printr-o fantă de deasupra uşii. Apa şiroia pe pereți, iar zidul era atât de putred, că puteai să bagi degetul în el, ca în faldurile unei draperii. Semăna cu pulberăria Jilavei, o pulberărie miniaturală: suprafața acestei carceri nu depăşea cinci metri pătrați. Doar hârdăul-closet făcea dovada că ne aflăm într-o locuință. Locuința aceea data din secolul al XV-lea şi pe temeliile ei se construise, trei sute de ani mai târziu, sub domnia împărătesei Maria Tereza, închisoarea modernă de astăzi. Nu peste multă vreme, aveam să văd zarca şi din afara ei, fără zeghe în cap, şi să mă înfior în fața locului de execuție a condamnaților la moarte, de odinioară. Pe o platformă de piatră de la baza zidului, asemănătoare unui altar, se afla un cui lung şi gros, un fel de suliță cu vârful spre cer. Câțiva metri mai sus, se căsca o uşă, prevăzută cu scripete. Condamnatului, legat de picioare cu funia ce trecea peste roata scripetelui, i se făcea vânt prin deschizătura tăiată în zid, în aşa fel încât să cadă cu capul drept în cuiul-suliță. Tehnologia, deşi primitivă, satisfăcea nevoia de dreptate şi de cruzime a judecătorului medieval.

Seara, înainte de a se anunța stingerea, am fost scoşi pe coridor, unde, chiar lângă treptele de la intrare, zăceau grămadă câteva pături şi saltele. Ni s-a permis să luăm o saltea şi două pături, suficiente ca aşternut pentru doi grevişti ai foamei. Dimineața, în primele minute după semnalul deşteptării, a trebuit să le ducem înapoi de unde le luaserăm. Nu ar fi fost frumos din partea noastră să fim surprinşi de vreun oaspete neanunțat cu patul nefăcut. Grija caraliilor ca noi să trăim civilizat nu era lipsită de sens: într-a opta sau a noua zi de şedere pe zarcă, am şi primit o vizită: se interesa de soarta noastră Domokos. Politrucul a intrat zâmbind, bine dispus. A tras uşa după el, lăsându-l pe gardian afară, ceea ce însemna că întreprinde o vizită privată sau, mă rog, cu caracter confidențial. Întâi, m-a luat pe mine la întrebări. Voia să ştie câți ani am, ce şcoală am făcut, de ce am fost condamnat. Pe urmă s-a întors către Luca:

— Tu ce meserie ai?

— Muncitor.

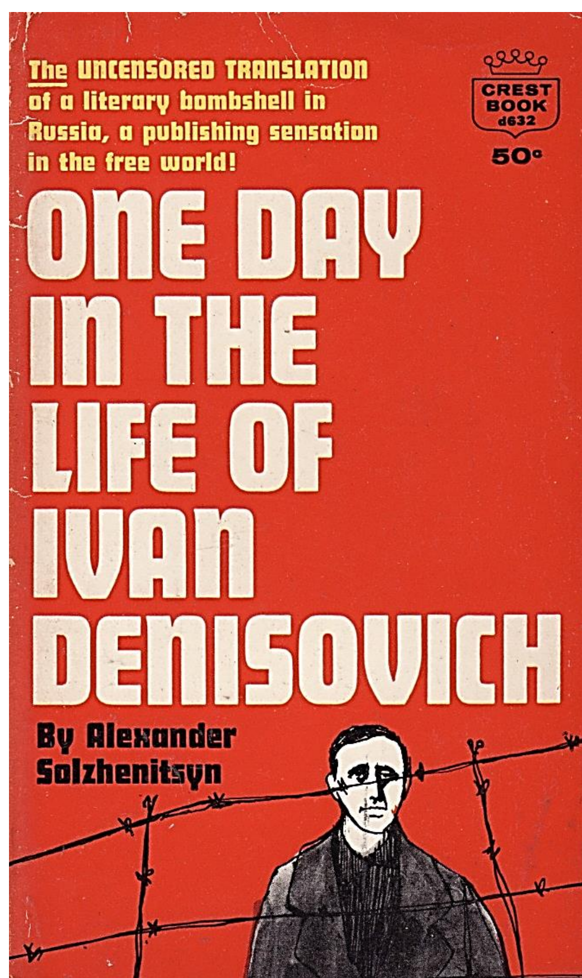
— Muncitor? Te-n cur pe mă-ta de muncitor!

S-a repezit la el, i-a tras o pereche de palme, una singură, s-a răsucit pe călcâie, a dat să iasă din celulă, dar s-a oprit. Nevoind să fie suspectat de cine ştie ce discriminare, a întors capul şi mi-a zis:

— Te-n cur pe mă-ta şi pe tine, banditule!

Dorința politrucului de a evita discriminările mi s-a părut a fi un act de dreptate: cât am stat cu Luca în carcera aceea, ne-am avut ca frații.

A doua zi, gardianul de serviciu ne-a scos în curtea celularului numărul 3 — aşa numea administrația zarca — şi ne-a predat altui gardian, care ne-a ordonat să ne punem zeghea în cap şi ne-a condus în pas alergător, deşi vedea bine că de abia ne ținem pe picioare, spre vechea cameră. Până să vină să ne ia în primire, am privit în voie istoricul loc de execuție a tâlharilor. Ajunşi de unde plecaserăm, am constatat că predicatorul ciripitor dispăruse. Mica noastră bătălie fusese câştigată. Mă puteam apuca, din nou, de scris şi de citit, fără teama de a fi turnat. Nu am avut timp de aşa ceva. Peste câteva zile, am fost mutat eu însumi la etajul al treilea al pavilionului, în camera 76.

Am văzut cândva un roi de albine care avea o matcă sinucigaşă, probabil. Se aşezase pe creanga unui copac, singura creangă ce atârna aproape de pământ, deasupra unei străzi intens circulate. Un pumn de gâze se strânsese ciotcă în jurul mătcii, restul — furtună de aripi — zbura febril şi dezordonat, expus unui pericol mortal. Fiecare automobil ce trecea în viteză pe acolo ucidea zeci, sute de albine. La mai puţin de o săptămână, asfaltul se acoperise de un covor de insecte, lovite de parbrize şi strivite sub roţile autovehiculelor. Supravieţuitoarele tăiau aerul zăpăcite, nervoase, scoase din minţi. Camera 76 era un astfel de roi agonizant. Nu avea matcă nebună, nici măcar şef de cameră nu avea, însă dezorientarea locatarilor părea totală. În Gherla începuse reeducarea.

Cuvântul „reeducare" înspăimânta, pentru că evoca monstruozităţile anilor 1949-1953, în închisorile Piteşti şi Gherla. Înspăimânta, pentru că, într-un fel sau altul, din experienţă proprie ori din auzite, lumea cunoştea crimele de atunci. Reeducarea de acum se arăta a fi o ticăloşie mai blândă. Securitatea renunţa la violenţă şi opta pentru şantaj: eliberare în schimbul asumării vinovăţiei. Trucajele şi înscenările tribunalelor militare aveau nevoie de aprobarea noastră. Deţinutul politic trebuia să admită că a greşit faţă de partidul clasei muncitoare şi că realizările regimului erau minunate, întocmai ca în folclorul cel nou al democraţiei populare:

De la noi pân' la Ploieşti,
Multe lucruri mai găseşti.
Că-s făcute de Partid
Într-un ritm foarte rapid.

Câţiva lideri de opinie — personalităţi culturale, mai ales, — au fost scoşi din puşcărie şi plimbaţi prin centre industriale, ca să admire fabricile şi uzinele construite în absenţa lor. Cu sănătatea zdruncinată şi obosiţi de atâta suferinţă, după zece, cincisprezece, douăzeci de ani de detenţie, oamenii au recunoscut că trăiesc într-o ţară înfloritoare. Au şi scris despre asta, în liniştea unei celule speciale, în clipa în care li s-a dat stilou şi hârtie. Reeducarea, extinsă şi în lagărele de muncă, tindea să ia forma unui dezmăţ cultural. S-au înfiinţat cluburi, cu ziare, cărţi, filme şi conferinţe educative, ţinute de ofiţerul politic, dar şi de anumiţi deţinuţi reciclaţi. În noul climat, politrucii aveau de lucru până peste cap. Se străduiau să racoleze cât mai mulţi informatori, nu pentru nevoile puşcăriei, aici existau destui, ci în perspectiva vieţii din afara zidurilor. Propuneri s-au făcut tuturor categoriilor de condamnaţi, tinerilor şi bătrânilor, celor încă sănătoşi, ca şi muribunzilor. Unii au refuzat, alţii au acceptat; fiecare după sufletul lui. Cel puţin, din punctul acesta de vedere, reeducarea a fost un

lucru bun: a despărţit apele de uscat. Celor ce jinduiau să colaboreze cu Securitatea li s-a dat ocazia să se manifeste pe faţă. Abia după eliberare au colaborat cu nume conspirativ.

În camera 76, când ni se aducea ziarul *Scânteia*, lumea se împărţea numaidecât în două tabere. Unii abia aşteptau să atingă pagina tipărită, să-i miroase cerneala tipografică, sperând să descopere în noianul de inepţii propagandistice o cât de măruntă confirmare a promisei eliberări. Alţii, ceva mai puţini, îşi interziceau asemenea plăceri, iar atunci când ziarul se citea cu voce tare (un exemplar la şaizeci, şaptezeci de prizonieri) îşi astupau urechile scârbiţi. Într-o zi, a intrat în cameră ofiţerul politic, într-o mică inspecţie culturală.

— Ai citit *Scânteia*? a nimerit el peste unul dintre cei mai decişi adversari ai lecturii.

— Nu citesc *Scânteia*.

Răspunsul nu l-a descumpănit pe educator.

— Ai s-o citeşti, banditule, l-a asigurat el. Aşa cum o citeşte poetul vostru Ion Caraion. Ăla a declarat că ar fi dispus să o şi scrie.

Auziserăm şi noi, prin comunicările Morse, că poetul Ion Caraion, condamnat iniţial la moarte, cu sentinţa schimbată apoi în muncă silnică, lucrează în fabrica închisorii şi că scrie de zor la gazeta de perete.

În *Scânteia* acelei perioade, nu am aflat nici un rând care să-l intereseze pe un om cât de cât sănătos la minte. Oficiosul partidului ne spunea, cu o consecvenţă înfricoşătoare, un singur lucru: socialismul înfloreşte, capitalismul putrezeşte. Abia toamna târziu ziarul ne-a adus o ştire de presă adevărată: asasinarea preşedintelui Statelor Unite ale Americii. Moartea lui Kennedy ne-a amintit profeţia doctorului Lulu Mihăilescu. Dacă preşedintele american putea să fie preotul cel mare, dacă suferinţa ar fi putut să facă zidurile să plângă, restul profeţiei nu se potrivea. Anul nu era cu soţ, ne aflam în 1963, luna era noiembrie şi nici pe departe a florilor de măr.

M-am reîntâlnit cu Nelu Tomescu. Colegul meu de lot ajunsese în Gherla toamna trecută şi era înspăimântător de slab; nu cred că atingea greutatea unui berbec. În Deltă, făcuse un ulcer perforat, zăcuse un timp pe bac, fără îngrijire medicală, pierzând aproape tot sângele, fusese dus cu căruţa la Chilia Veche şi operat în ultima clipă, când nimeni nu-i mai dădea vreo şansă. Spre surprinderea doctorilor, scăpase cu viaţă. Acum era străveziu şi activ. Îşi perfecţiona franceza în conversaţii zilnice cu un diplomat de carieră, Constantin Cesianu, strănepotul lui Iancu Jianu, legendarul zapciu de plasă şi haiduc, prietenul mai vârstnic al lui Tudor Vladimirescu. Dinu Cesianu se afla la a doua condamnare, trăise din plin ororile Canalului, era crispat şi sumbru şi nu credea că se va elibera curând. În contrast cu el, strălucea figura veselă şi optimistă a octogenarului Ion Lambrino: în fiecare dimineaţă ne asigura că vom fi

eliberați chiar în acea zi. Când bătrânii din celulă se plângeau că nu mai sunt tineri, ca să-şi poată lua viața de la capăt, Lulu Lambrino — aşa îl alinta lumea — regreta profund că nu are cel puțin o sută de ani. „Aş fi avut mai multe amintiri frumoase”, explica el. Descria cu farmec luptele de tauri, la care participase, ca spectator, toată tinerețea. Înainte de război, pentru a nu rata corida de la San Sebastian, gonea cu automobilul din România în Spania, cu o singură oprire, la Viena. Fascinat de tauromahie, vorbea despre toreadorii şi matadorii de altădată, cu însuflețirea cu care vorbesc bolnavii închipuiți despre închipuitele lor boli. Firea lui comunicativă se bloca doar la auzul numelui lui Carol al II-lea. Despre regele acesta, care, prin căsătoria cu Zizi Lambrino, îi devenise cumnat, refuza să discute.

Descrierea coridelor se vedea concurată de descrierea cafenelelor şi localurilor de noapte pariziene. Expertul acestui domeniu era un doctor bătrân din Oltenia, care petrecuse mai mulți ani în Oraşul-lumină, la studii, şi-i cunoştea prostituatele celebre nu numai după nume, dar şi după farmece. Avea un auditoriu pestriț, dominat totuşi de bărbați tineri, dornici de călătorii şi aventură. Printre ei se distingea mai vechea mea cunoştință de la Salcia, avocatul Mircea Marin, Meme al cuceririlor amoroase. De când nu-l mai văzusem, fusese rejudecat, iar pedeapsa i se redusese la jumătate. Cum îi rămâneau doar doi ani până la eliberare, nu îşi mai plasa iubirile în trecut, ci şi le proiecta, cu fantezie sporită, în viitorul apropiat. Pentru că stătuse atâta vreme în Franța şi pentru că părea atât de instruit, l-am rugat pe doctor să ne facă o prezentare a muzeului Luvru sau a palatului de la Versailles.

— Ce Luvru, domnule? Ce Versailles? s-a mirat el. Mie abia îmi ajungea timpul să vizitez cabaretele din Montmartre şi bordelurile din Place Pigalle.

Mai mult din lipsă de ocupație decât din plăcere, m-am apucat să învăț germana. Profesor mi-a fost Herbert Roth, descendentul unei ilustre familii de cărturari saşi din Transilvania. Un înaintaş al său îi slujea de exemplu şi în privința puşcăriei politice: luase parte la Revoluția din 1848, fusese arestat de unguri, condamnat la moarte şi executat. Noul meu profesor era un om de o mare tenacitate, mai mare decât a elevului său, astfel că în câteva săptămâni mi-a băgat în cap rudimentele limbii: reuşeam să-l salut pe nemțeşte, fără greşeală.

L-am cunoscut acum şi pe Ion Pantazi, prietenul lui Vlad Brussescu. Făcea puşcărie de vreo cincisprezece ani, cu mici întreruperi. Tatăl său, generalul Constantin Pantazi, ministru de război pe vremea mareşalului Antonescu, murise doar cu câțiva ani în urmă, nu chiar acolo, în închisoarea în care se afla acum fiul, ci în celebra (prin cruzime) puşcărie de la Râmnicul-Sărat. Ion fusese ofițer de cavalerie, luptase pe frontul de răsărit şi pe cel de apus, încasase câteva gloanțe şi schije şi primise medaliile şi ordinele cele mai înalte ale armatei române şi germane. Nefiind interesat de *tinichele*, mi-a promis că, atunci când vom fi liberi, îmi va face cadou Crucea de Fier pe care i-o

dăduseră nemții în campania din Rusia. Deşi l-am întrebat, nu mi-a spus niciodată în ce împrejurări o obținuse. Despre faptele sale de curaj şi eroism, îi scoteai vorbele cu cleştele. Abia după ce ne-am cunoscut bine, mi-a confirmat un lucru pe care îl ştia toată lumea: organizase, împreună cu Ion Ioanid, spectaculoasa evadare de la mina Cavnic, din vara anului 1953. Avea discreția actelor publice.

Administrația se îmblânzise. Gardienii se făceau că nu văd lucruri pentru care altădată ne-ar fi rupt oasele. Cu o oarecare grijă, se putea dormi şi peste zi. Unii ascultau articolul de fond din *Scânteia*, citit cu glas tare, întinşi pe pat, căscând plictisiți, de parcă s-ar fi aflat la sanatoriu sau într-un penitenciar de drept comun. Ca să primeşti o înjurătură de la caraliu, trebuia să comiți o infracțiune gravă. Nici atunci nu erai sigur că te bagă în seamă. Profitam de relaxarea regimului de detenție şi vorbeam ore întregi cu vecinii. Pentru camera alăturată nu era nevoie de Morse. Foloseam cana de băut apă. Ca să transmiți, îi potriveai fundul pe zid, făceai palmele pâlnie, lipeai gura de gura cănii, îți forțai puțin glasul şi spuneai ce aveai de spus. Ca să recepționezi, întorceai cana şi ascultai cu urechea lipită de fundul ei. Interlocutorul proceda la fel, având grijă să se situeze exact în dreptul tău. Locul ideal de conversație se fixa prin ciocănituri uşoare de o parte şi de alta a zidului. În felul acesta, din cameră în cameră şi din etaj în etaj, prin semnalele Morse, aflam cam tot ce se întâmplă în puşcărie. Nu ştiu pe ce căi se primeau veştile din fabrica închisorii şi de pe zarcă, dar ele circulau.

Cel mai adesea, stăteam de vorbă cu Vlad Brussescu. El mă ținea la curent cu viața celulei alăturate, unde aveam mulți cunoscuți, îmi dădea ştiri optimiste şi mă bombarda cu limerick-uri, poezioarele acelea amuzante cu care se distrează şcolarii în Anglia. Le obținea din două surse diferite. Unele, licențioase, de-a dreptul porcoase, veneau de la colonelul Ion Tobă, căruia i se zicea, mai mult în batjocură, hatmanul Tobă, deoarece pretindea că ar fi fost guvernator al Transnistriei, în timpul războiului. Hatmanul avea fantezie şi nu ar fi fost exclus să le fi compus singur. Altele, mizând pe comic absurd, proveneau de la scriitorul N. Steinhardt, şi el coleg de celulă cu Vlad Brussescu. Vlad le învăța pe dinafară, şi pe cele absurde, şi pe cele neruşinate, şi nu obosea să mi le transmită cu cana la perete. Era unica literatură engleză la care aveam acces.

Pe vremea aceea, N. Steinhardt devenise un mare colecționar de pilule. Aspirinele, antinevralgicele şi tot felul de nasturi de burtă, de inimă, de ficat sau de dinți îl atrăgeau, aşa cum îl atrag timbrele pe filatelist. Pentru că avea de executat cincisprezece ani de muncă silnică şi pentru că era hotărât să-i execute pe toți, aduna „bani albi pentru zile negre”. Medicamentele le ținea ascunse în paiele pernei. Îşi mai consuma din provizii, nu-şi refuza plăcerea donațiilor, însă îşi refăcea repede averea, de la cabinetul medical de pe etaj, unde doctor din partea deținuților ajunsese Eusebiu

Munteanu. Se cerea săptămânal la vizită medicală, iar Sebi Munteanu îi alimenta pasiunea achizitivă, cu generozitate. Îi dădea câte un pumn de pastile, deşi lucrul era interzis; administrația pretindea ca bolnavul să înghită hapurile în fața medicului. Povestea avea să cunoască un sfârşit neplăcut. În timpul unei percheziții, un caraliu ager la minte s-a gândit să caute în perna lui N. Steinhardt şi i-a descoperit comoara. Leacurile au fost confiscate, iar furnizorul lor, risipitorul doctor Munteanu, s-a trezit pe zarcă, pedepsit cu nu ştiu câte zile sau săptămâni de izolare. Oricum, a stat acolo, cu pâine şi apă sărată, până i-a crescut o barbă de toată frumusețea. Sebi mi-a spus că la câtva timp după eliberarea lui din închisoare a primit vizita unui domn elegant, distins, extrem de politicos, care s-a pornit pe dată, emoționat şi patetic, să îşi ceară iertare. Nu mai contenea cu scuzele pentru necazul pe care i-l pricinuise. Abia într-un târziu şi-a recunoscut doctorul musafirul: era vechiul, neastâmpăratul, inocentul colecționar de pilule din Gherla.

Doctorul Eusebiu Munteanu s-a ocupat şi de sănătatea mea. Încă de la Periprava, din perioada şederii pe bac, începusem să fac febră. Se instala zilnic, întotdeauna spre seară, şi îmi dădea o stare euforică, pe care ajunsesem să o aştept cu nerăbdare. Atunci, ideația mi se părea mai bogată, aveam un chef de vorbă nesănătos, turuiam vrute şi nevrute. Mai apoi, febrei acesteia i s-au adăugat dureri pe şira spinării, suportabile pentru mine, dar păguboase pentru administrația lagărelor de muncă: micşorau randamentul meu de săpător la dig sau de agricultor. Am consultat o mulțime de medici — puşcăria era plină de slujitori ai lui Esculap — şi am obținut o mulțime de diagnostice. În condițiile de acolo, orice tratament era o utopie, iar sfaturile specialiştilor se băteau cap în cap. Singurul care a înțeles ce am a fost doctorul Munteanu.

— Puşcăria-i de vină, m-a lămurit el.

Pe urmă, când am scăpat de bac şi am ajuns în lagărul de la Grindu, Sebi a făcut rost de o fiolă cu un lichid tulbure în ea şi de o seringă cu un ac uriaş, pe care mi l-a înfipt direct între vertebre. După câteva zile, nu mai umblam cocârjat şi mă simțeam, parcă, mai sprinten ca oricând. Doar locul în care mi-a înfipt acul mă mai doare şi astăzi. Febra nu mi-a trecut, dar nici Sebi nu m-a uitat. Aici, în Gherla, la peste un an de la vechiul tratament, a apărut într-o zi în uşa celulei, mi-a strigat numele, a băgat mâna pe vizetă, mi-a întins o sticluță de vreo sută, o sută şi ceva de grame, învelită în vată şi a zis tare, ca să-l audă gardianul ce îl însoțea:

— Pregăteşte-te de operație.

Sticluța era plină cu alcool dublu rafinat. L-am băut amestecat cu multă apă, împreună cu Nelu Tomescu şi alți câțiva fericiți. Ne-a ajuns cât să-i simțim mirosul pe nări şi gustul pe limbă. Cât despre operație, am crezut că este o simplă stratagemă a doctorului, ca să-mi poată strecura băutura, fără să stârnească bănuieli. M-am înşelat.

La scurtă vreme, am fost scos din camera de pe etaj şi condus într-o încăpere de la parter, unde m-au întâmpinat cu amabilitate nişte indivizi îmbrăcați caraghios: pantaloni de zeghe şi bluze albe de spital. Printre ei, şi Sebi, care mi-a spus scurt:

— Îți scoatem amigdalele şi scapi de febră.

M-au aşezat pe un scaun cu spetează, mi-au trecut o legătură peste brațe, doi doctori m-au ținut strâns, iar un al treilea mi-a băgat pe gât un instrument medical, cu delicatețe, vorbindu-mi liniştitor. A apucat, a răsucit, am auzit un scrâşnet, a smuls, am scos un urlet. M-am înecat cu un şuvoi de sânge, care a țâşnit apoi pe nas şi pe gură. A repetat procedeul, încă un scrâşnet, încă un urlet. Nu am leşinat. După durerea pe care am simțit-o, am înțeles de ce Ministerul de Interne nu voia să ne complice existența cu anestezice. Ştia că bandiții rezistă bine şi fără ele, captivitatea însăşi fiind o operație pe viu. Am avut noroc cu chirurgul. Se numea Dumitru Stere, era o somitate, medic militar din Constanța, locotenent-colonel, condamnat la muncă silnică. În cinci ani de puşcărie, nimeni nu mi-a vorbit cu atâta blândețe ca el.

M-am întors în camera 76 şi am constatat că patul meu e la fel de neplăcut ca scaunul chirurgului. M-am zvârcolit un timp, încercând să-mi găsesc o poziție mai puțin chinuitoare, însă fierbințeala aşternutului era de nesuportat. Am coborât de sus, de pe cracă, şi m-am strecurat sub un pat, cu burta pe pardoseala rece de ciment, cu capul spre culoar, în apropierea ferestrei, de unde mi se părea că vine un aer răcoritor. Nu ştiu în ce măsură gemetele mele îi deranjau pe tovarăşii de celulă, însă, pe mine, prezența lor zgomotoasă mă scotea din minți. Fiecare sunet pe care îl auzeam vibra multiplicat în rănile mele din gât. Şoapta mi se părea țipăt, râsul, un behăit strident. Am rămas în bârlogul acela cam o săptămână. Nici măcar la numărătoarea de dimineață şi de seară, nu reuşeam să mă târăsc de acolo. Colegii mă arătau cu degetul, iar gardianul de serviciu se apleca deasupra mea, să vadă dacă mai trăiesc. Când m-am simțit în stare să mă ridic din pat, mai bine zis, de sub pat, eram sănătos. Mă clătinam de slăbiciune, aveam vocea alterată de pe urma operației, dar febră nu mai făceam. Şi de data aceasta, doctorul Eusebiu Munteanu avusese dreptate. Printr-o mişcare simplă mă vindecase de euforie.

Cam o dată pe lună, mult mai des decât majoritatea cetăţenilor liberi, mergeam la film. În viziunea temnicerilor noştri, contactul acesta susţinut cu arta era absolut necesar, întrucât nici un om liber nu se reeduca în ritmul în care ne reeducam noi. Faptul că filmele pe care ni le prezentau erau nişte gunoaie propagandistice nu îi deranja. Supărătoare li se păreau doar pregătirile pentru spectacol. Gardienii trebuiau să muncească din răsputeri: adunau băncile din toată închisoarea şi le duceau în holul de la parterul celularului, transformat în sală de cinematograf. Aranjau băncile pachet, pe celule, înghesuit, dar cu spaţii de supraveghere între ele, în aşa fel încât deţinuţii dintr-o celulă să nu intre în contact cu alţi deţinuţi. Când pregătirile erau gata, coboram şi noi scările dintre etaje, goniţi din urmă, ca vitele spre ocol, într-o larmă asurzitoare; plăcerea actului artistic nu putea fi reprimată. Ne adunam în holul acela o mie, o mie cinci sute de puşcăriaşi. Prea puţine cinematografe s-ar fi putut lăuda cu atâţia spectatori. De disciplina cinematografului se ocupa căpitanul Tudoran, şeful pazei din Gherla. El dăduse ordin ca în timpul filmului caraliii să privească, să urmărească orice mişcare, dar să nu se amestece printre bandiţi. Stăteau cu spatele lipit de ziduri, câte doi în dreptul fiecărei camere. Singurul care îndrăznea să circule printre rânduri era un deţinut: Samson.

În 1940, imediat după dictatul de la Viena, când trupele Ungarei ocupaseră Clujul şi se apropiau de satul lui Samson, acesta, într-un moment de inspiraţie politică, i-a tăiat capul plutonierului de jandarmi din localitate, cu toporul, fiind convins că acţionează în sensul istoriei şi că noua stăpânire îi va aprecia cum se cuvine slugărnicia. Ungurii i-au apreciat-o, însă nu aşa cum se aştepta criminalul. Scârbiţi de atâta oportunism, l-au judecat şi l-au condamnat la 25 de ani de muncă silnică. După eliberarea Transilvaniei de Nord, românii i-au menţinut pedeapsa, schimbându-i doar statutul juridic. L-au trecut de la dreptul comun la politici. Acum, după douăzeci şi trei de ani de detenţie neîntreruptă, Samson ajunsese la o poziţie privilegiată: era informator, planton şi bărbier. Ca informator al ofiţerului politic, îi turna şi pe deţinuţi, şi pe gardieni; ca planton pe secţia unde stăteau nebunii, avea uşa celulei deschisă în permanenţă, el doftoricindu-i pe nebuni mai ceva decât medicii; ca bărbier al acelor nebuni, i se recunoştea dreptul de a purta brici, ceea ce, pentru un ins care mânuise atât de bine toporul, părea degradant, chiar dacă îl făcea de temut. Cu acest personaj avea să se confrunte, fără voia lui, căpitanul Vlad Brussescu. Întâmplarea o ştiu de atunci, o cunoştea tot celularul, însă unele amănunte le-am aflat mai târziu de la însuşi eroul ei.

În timpul unei şedinţe de reeducare prin film, în pauza de după jurnalul de actualităţi, un macedoromân mai vârstnic, Ceara, bărbat demn şi plăcut, de o gingaşă alcătuire sufletească, l-a rugat pe Vlad, care stătea pe banca din faţa lui, să-şi schimbe

poziția. Nu vedea bine ecranul — o pânză atât de murdară, încât toate imaginile păreau umbre — şi credea că nu îl vede bine nu din cauza murdăriei, ci din cauza capetelor celorlalți. Vlad s-a dat la o parte, amabil, oferindu-se chiar să îşi schimbe locul cu locul lui Ceara. Samson, căruia nu-i scăpa nimic, a observat mişcarea şi, strecurându-se prin spațiul îngust dintre bănci, l-a lovit pe spectatorul nedisciplinat cu latul palmei peste gât, de i-a tăiat răsuflarea. Brussescu a ripostat, îmbrâncindu-l pe agresor peste banca din față. Samson s-a împiedicat, a făcut un salt în aer şi s-a întins cât era de lung între picioarele deținuților, care nu au ratat ocazia să-i pocească puțin mutra, izbindu-i-o vârtos cu bocancii. Povestea s-ar fi oprit, probabil, aici, bătaia încasată de turnător fiind pe placul atât al deținuților, cât şi al paznicilor. A intervenit însă un tânăr inimos, care a sărit în picioare pe bancă şi a strigat cât îl țineau bajocii:

— Dacă aşa arată reeducarea, eu mă piş pe reeducare!

Revolta tânărului i-a electrizat pe spectatori. Mulțimea a prins să se agite, oamenii s-au întors cu fața spre intrarea holului şi a început o huiduială de zile mari, de răsuna întreg celularul. Paralizați de frică, paznicii s-au făcut una cu zidul. Când, într-un târziu, vacarmul s-a potolit, a apărut şi căpitanul Tudoran. Inspirat de încărcătura artistică a momentului — întâmplarea se petrecea la cinematograf —, i-a ordonat unui caraliu, vorbindu-i în rime:

— Ia-i pe bandiții ăştia trei şi pe zarcă cu ei!

Pe zarcă au ajuns doar Ceara şi tânărul exaltat. Vlad Brussescu a fost condus de Tudoran spre biroul de anchetă al ofițerului politic Domokos. Tudoran a deschis furios uşa şi i s-a adresat politrucului pe ton de comandă:

— Să-i faci proces de instigație în masă banditului ăsta!

— Ştiu eu mai bine ce am de făcut, a răspuns Domokos. Lasă-ne singuri.

Între şeful pazei şi şeful contrainformațiilor, relațiile nu erau dintre cele mai bune. De cum a închis uşa Tudoran, politrucul l-a poftit pe bandit să ia loc, a lovit de câteva ori cu palma butonul soneriei de pe birou şi i-a ordonat unui sergent-major, care nu a întârziat să-şi arate uniforma, să urce la camera deținutului şi să-i aducă *efectele*. Rămaşi din nou singuri, Vlad Brussescu se aştepta să fie moralizat sau anchetat sau să i se ceară să dea o declarație scrisă despre cele întâmplate. Nimic din toate acestea. Politrucul şi-a scos din servietă ziarul şi s-a cufundat în lectura lui, de parcă nu-l putea citi fără martor. Sergentul-major s-a întors cu două boccele: una cu lucrurile lui Vlad, alta cu pâine, coji de turtoi, marmeladă, două țigări întregi şi câteva chiştoace, daruri interzise acestea, din partea colegilor de cameră. Domokos le-a privit cu un aer distrat şi a zis:

— Chibrituri îi ceri gardianului. Va primi dispoziție să-ți aprindă țigara.

Miracolele s-au ținut lanț. Pe zarcă, în celula în care Vlad Brussescu i-a regăsit pe Ceara şi pe tânărul adversar al reeducării, li s-au adus turtoaiele cuvenite şi

gamelele cu mâncare, pline ochi. Aşadar, nu erau pedepsiţi, ci recompensaţi. După masă, au bătut în uşă, iar caraliul le-a aprins ţigările şi chiştoacele, parcă bucurându-se că le poate fi de folos. Seara, după ce li s-au băgat păturile în celulă şi s-a dat stingerea, s-a auzit un scârţâit, s-a deschis vizeta şi cei trei fumători s-au pomenit cu două ţigări aruncate în mijlocul încăperii, gata aprinse. Gestul dovedea că nici gardianul de noapte nu-l avea la suflet pe Samson. A doua zi, la prânz, sub cartofii ce ameninţau să se rostogolească din gamele, au descoperit porţii uriaşe de macaroane cu brânză, sustrase de la spital, din hrana distroficilor. Şi bucătarii se arătau încântaţi de corecţia aplicată turnătorului.

Atmosfera idilică a izolării a fost stricată de apariţia lui Samson. Uşa celulei s-a deschis, iar în cadrul ei şi-a făcut apariţia monstrul, cu briciul de bărbierit într-o mână şi cu maşina de tuns în cealaltă.

— Tu, ăla cu păr! a zis caraliul însoţitor.

Vlad Brussescu îşi termina cei cinci ani de pedeapsă şi îşi lăsase părul să crească de două, trei degete, lucru nepermis de regulament, dar tolerat de administraţie, atunci când era vorba de oameni ce urmau să plece acasă. În consecinţă a refuzat să se tundă. Caraliul a zăvorât uşa, dar s-a întors repede, împreună cu ofiţerul de serviciu, un locotenent incapabil să înţeleagă motivele pentru care un deţinut, aflat în prag de eliberare, nu doreşte să fie mutilat.

— Nu mă las tuns de un criminal, a zis Brussescu, într-o ultimă încercare de a-şi salva începutul de frizură.

Pe zarca din Gherla nu exista îndurare. Candidatul la libertate s-a aşezat, în cele din urmă, pe capacul tinetei — unica mobilă de acolo — şi s-a lăsat tuns, nu de Samson, e adevărat, ci de camaradul de celulă, tânărul căruia nu-i plăcea reeducarea. Acestuia nu i-a venit greu să-l sluţească pe Vlad: i-a făcut pielea capului numai scări şi cărări. Căpitanul Brussescu mai avea zece zile până la expirarea pedepsei.

Noaptea Anului Nou 1964 m-a prins în camera de eliberare. Am sărbătorit-o cu trei pături. Erau acolo vreo zece paturi goale, eram singurul locatar al acelei încăperi, aşa că am încălcat regulamentul şi m-am învelit cu păturile cele mai puţin jegoase pe care le-am găsit. De mult, de la începutul lumii, parcă, nu mai dormisem în aşternuturi calde, iarna. Mai aveam o lună şi împlineam cinci ani de puşcărie. Îmi petreceam timpul în nesfârşite plimbări, de la uşă la fereastră, de la fereastră la uşă, repetând în gând adresele prietenilor şi cunoscuţilor care mă rugaseră să trec pe la familiile lor şi să le conving că ei sunt bine sănătoşi. Ca şi în recluziunea din perioada anchetei, timpul se scurgea fără întâmplări, fără memorie; nici măcar apăsarea nu i-o mai simţeam, ca atunci. Cu două zile înainte de expirarea pedepsei, mi-a fost adus un tovarăş de celulă. Era un bărbat mai în vârstă, profesor de muzică la Conservatorul din Iaşi, care urma să fie eliberat ceva mai târziu, pe la jumătatea lui februarie. Suferea de claustrofobie şi s-a bucurat nespus când a dat cu ochii de mine. Spaima de a rămâne singur între patru pereţi îl scotea din minţi.

— Să nu cumva să plecaţi înaintea mea, m-a implorat el.

Nu am avut încotro şi am plecat înaintea lui. În dimineaţa zilei de 31 ianuarie 1964, când am fost scos din celulă şi condus în pavilionul administraţiei, pentru întocmirea formelor de eliberare, l-am lăsat într-o panică vecină cu nebunia. Speram din tot sufletul să nu moară de singurătate, tocmai acum, la sfârşitul calvarului său. La magazia de bagaje l-am pus în încurcătură pe responsabil: nu aveam haine civile. Mi le furasem singur, cu prilejul diverselor inventare sau deplasări dintr-un lagăr într-altul, şi mi le transformasem în obiele. Pentru că nu mă putea da afară pe poartă îmbrăcat în zeghe, mi-a dăruit o salopetă de vară, pantaloni şi bluză, împreună cu un basc, amintire de la morţii fără nume şi fără număr ai Gherlei. Plutonierul de la grefă îmi pregătise o ultimă umilire: m-a pus să semnez un formular tip, prin care mă obligam să nu spun nimănui ce am păţit în închisoare. Am semnat formularul cu o mâzgălitură de care ar fi fost mândru şi anchetatorul de la Uranus. Până la urmă, iscălitura rămânea singurul domeniu în care torţionarii izbutiseră să mă reeduce. Cu sau fără ea, abia aşteptam să povestesc ce ne făcuseră compatrioţii noştri în uniformă, mie şi altora ca mine.

Am ieşit pe poartă, urmându-l îndeaproape pe sergentul-major care trebuia să mă conducă la gară. Am întors capul, ca să văd cum arată puşcăria din perspectiva omului liber, şi am privit-o cu silă şi mirare. Construită pe vremea Mariei Tereza, chiar semăna cu împărăteasa aceea, aşa cum o ştiam de pe monedele bătute în cinstea ei: urâtă, lăbărţată, impunătoare. Am coborât pe strada principală şi ne-am oprit la sediul miliţiei. În timp ce majurul a intrat într-un birou, pentru ultimele formalităţi, probabil, am reuşit să mă încălzesc puţin în sala de aşteptare; salopeta mea era prea subţire

pentru acel miez de iarnă. Restul drumului l-am făcut tot în formație. Sergentul-major mergea înainte, eu mergeam la un pas în spatele lui, fără ca vreunul din noi să scoată un cuvânt. Nici nu se putea o relație mai armonioasă: el nu vorbea cu bandiții, eu nu vorbeam cu securiştii. Abia când am ajuns pe peronul gării şi mi-a înmânat adeverința de eliberare şi foaia de călătorie, a catadixit să deschidă gura:

— Eşti liber, a zis.

Nu i-am răspuns, dar nici nu a aşteptat să i se răspundă. Mi-a întors spatele şi a dispărut după colțul clădirii. Am rămas pe loc, încremenit, parcă, multă vreme. Într-un târziu, am făcut câțiva paşi înainte, câțiva paşi înapoi, iar înainte, iar înapoi, fără să mă abat de la linia dreaptă nici într-o parte, nici într-alta, revenind mereu în punctul din care plecasem. Repetam, de data aceasta în absența zidurilor, mişcările vechi din celulă. Ningea cu fulgi mari, gara era aproape pustie, pietrele din pavajul peronului se acoperiseră cu zăpadă. Doar locul bătătorit de mine rămânea o pată murdară, din care nu mă puteam smulge. Nu-mi venea să cred că îmi era atâta frică de libertate.

REPUBLICA POPULARA ROMINA

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
Formaţiunea 0951 Buc,
(Direcția, Serviciul, Unitatea)
Nr. 14157 din 29 III 1960
DOSAR Nr. ....

CATRE
REUS ELVIRA
str. Mihail Eminescu nr. 44
Bucureşti

La cererea adresată acestei unităţi, vă facem cunoscut că soţul dv. deţinutul REUS VASILE este în viaţă şi se află în executarea pedepsei la unul din penitenciare.

Alăturat restituim plicul timbrat.

DIRECTOR,

Conceptat: ....
Dactilo: ....
Nr. exemplare: ....

Încheiere

Orice fost deţinut politic care va contesta autenticitatea relatărilor, nu în detalii, ci în substanţa lor, va primi din partea memorialistului echivalentul în lei al unui dolar; orice fost securist care va dovedi falsitatea lor va primi echivalentul unei ruble. Autorul mulţumeşte tuturor celor care, după citirea acestor pagini, au încercat o cât de mică strângere de inimă. Este semnul compasiunii şi este dovada solidarităţii umane, în numele cărora a fost gândită cartea. Lor le mărturiseşte că i-a fost mai uşor să facă puşcărie, decât să scrie despre ea.

În 1999, la începutul ordonării acestor amintiri, anumite întâmplări îmi ieşiseră definitiv din minte. Am uitat numele multora dintre camarazii de închisoare, oameni demni şi curaţi la suflet, după cum am uitat destule nume de secături sau de torţionari, ca şi ispràvile lor nedemne. Cartea ar fi arătat şi mai săracă însă dacă memoria nu mi-ar fi fost stimulată de însemnările fiului meu Vlad. Cu ani în urmă, într-o vreme în care eu nu îndrăzneam să le povestesc decât celor apropiaţi, el a notat unele istorii, ce apar aici, cu intenţia de a le păstra măcar pentru sine. S-au strâns, astfel, câteva zeci de pagini, fişe mai mult sau mai puţin elaborate, iar unele au fost reunite într-o încercare de literatură, rămasă nepublicată. Pentru curajul de a fi scris lucruri ce i-ar fi putut aduce şi lui o condamnare politică, la o vârstă mai crudă decât aceea la care fusesem condamnat eu, îl socotesc pe Vlad Pavlovici coautor al cărţii.

Dosar de presă

Publicată în 2001, cartea „Tortura, pe înţelesul tuturor" a beneficiat de o bună primire din partea criticii literare — câteva zeci de cronici de întâmpinare — şi a obţinut Premiul special de debut al Uniunii Scriitorilor din România. Comentarii asupra ei s-au publicat în câteva volume de eseuri ale unor istorici şi critici literari: „Memorialişti români" de Al. Săndulescu, „Apariţii neaşteptate" de Liviu Grăsoiu sau „Gulagul în conştiinţa românească" de Ruxandra Cesereanu, comentariul acesteia fiind prelucrat ulterior în Raportul final al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste. Încărcătura documentară a cărţii a fost folosită şi în paginile volumului *Dicţionarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)*, alcătuit de un grup de cercetători ai Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România. Cartea a fost semnalată cu interes, fiind socotită ca reprezentativă pentru scrierile inspirate de închisoarea politică, în *Dicţionarul general al literaturii române*, publicat de Academia Romană, precum şi în *Istoria critică a literaturii române* de Nicolae Manolescu, în capitolul „Memorialişti de ieri şi de azi".

Pentru a ilustra receptarea cărţii in mediile scriitoriceşti, reproduc câteva fragmente din cronici apărute in revistele literare:

„*Pentru că nimeriseră într-un lagăr de exterminare şi pentru că întreaga lor fiinţă se organizase în jurul tubului digestiv*... Oricine trece peste pragul acestei fraze se pomeneşte în universul terifiant al GULAG-ului românesc, redat cu har şi bun simţ de către unul dintre supravieţuitorii acestuia, Florin Constantin Pavlovici, în **Tortura, pe înţelesul tuturor**. Mai mult decât o scriere autobiografică de certă valoare literară şi documentară, **Tortura, pe înţelesul tuturor** este, în ultimă instanţă, chiar istoria unei generaţii ilustre, sacrificată în temniţele comuniste odată cu instaurarea regimului sovietic de ocupaţie în România, înscriindu-se în marea tradiţie a literaturii de detenţie ilustrată de un A. Soljeniţîn, V. Şalamov, iar pe plan naţional de un N. Steinhardt, Ion Ioanid, Paul Goma ş. a. (...) Recompensată cu Premiul Uniunii Scriitorilor din România, **Tortura, pe înţelesul tuturor** constitue o realizare de vârf a memorialisticii româneşti postdecembriste. O carte cât un *Memorial al durerii*." (Emilian Galaicu Păun — poet, prozator, eseist şi editor din Republica Moldova)

„Sunt aproape 400 de pagini de memorialistică de cea mai bună valoare, înțelegând prin aceasta atât exactitatea faptelor relatate, cât şi felul redactării lor. Dl. Florin Constantin Pavlovici se dovedeşte, fără doar şi poate, un scriitor în adevăratul înțeles al cuvântului, mai ales în privința stilului, a talentului descriptiv şi de portretist, interzicându-şi, prin specificul acestui tip de literatură, orice fantazare. Chiar dacă multe momente par rodul unei fantezii bogate, se confirmă încă o dată că viața este mai puternică şi mai neprevăzută decât imaginația, iar răul pe care îl pot face unii oameni semenilor lor are dimensiuni diabolice.” (Liviu Grăsoiu, în revista *Luceafărul*)

„În ciuda titlului utilitar, de manual sau introducere în arta sau ştiința torturii (de fapt, şi în acord cu sensul cărții, e mai curând vorba de arta ori ştiința de a suporta tortura...), **Tortura, pe înțelesul tuturor** este un veritabil roman memorialistic, impresionant prin calitățile literare.” (Mircea Iorgulescu, în revista 22)

„... în **Tortura, pe înțelesul tuturor** Florin Constantin Pavlovici are tot ce îi trebuie unui mare scriitor: o frază condusă cu eleganță, o articulare răspicată şi expresivă, un discurs cu acrobații asociative de efect, un veritabil har al observației cumpănite inteligent între pertinență şi sugestivitate. Iar peste toate, extaordinara modestie a unui povestitor la care detaşarea — adeseori malițioasă — poartă acea esență rară a umorului în interiorul coşmarului, a decenței în mărturia despre un spațiu profund indecent, absurd, grotesc, ițit ca o teribilă cacofonie istorică.” (Claudiu Constantinescu, în revista *Dilema*)

„Umorul nu dispare nici măcar în situațiile tragice. Privirea ironică, când tăioasă, când blândă, însoțeşte cititorul pe tot parcursul cărții. Perspectivele se multiplică, torționarului i se dă dreptul de a-şi expune filosofia vieții, de a se jeli in fața victimei. Personajele sunt de neuitat şi au, în plus, o calitate remarcabilă: nu se împart, ca în multe cărți despre închisorile comuniste, în *albe* şi *negre*. Linia de la care victima devine călău, iar călăul se umanizează e uneori atât de palidă, încât nu se mai vede deloc. Despre ficțiune, ce să mai zic? Maeştrii absurdului nu au fost în stare să imagineze scene asemănatoare cu cele din lagărul de la Salcia.” (Florin Lazărescu, în revista *Timpul*)

„Bazându-se şi pe memoria sa foarte bună, stimulând-o şi aducându-i *proptele* de informație verificată, din mai multe surse, el ține dreaptă balanța justiției şi înfățişează lucrurile (faptele, întâmplările, oamenii) aşa cum au fost, nu aşa cum şi-ar fi dorit să fie. Nu un *recviem pentru nebuni şi bestii* avem aici, ci o judecată adevărată, nepărtinitoare, dreaptă.” (Daniel Cristea-Enache, în *Adevărul literar şi artistic*)

„Prin paginile cărții defilează figuri celebre, anonimi eroici, caractere de doi bani, minți uimitoare şi incredibile secături. Toți par a fi complicii autorului şi se oferă la lectură doar cu tot ce au mai bun. Practic, în întreaga carte nu e un singur personaj nememorabil. Toate aparițiile sunt remarcabile, toate întâmplările spun ceva. Broderia neobosită a lui Florin Constantin Pavlovici are simptomele artizanalului. Ea colorează grotescul în culori vii şi face infernul suportabil." (Doru Buşcu, în revista *Academia Cațavencu*)

„Meritul de excepție al cărții lui Florin Constantin Pavlovici este acela de a prezenta infrastructura (analizată minuțios psihologic şi socio-politic) aparatului de represiune din România comunistă, cu uneltele narative ale unui intelectual rasat. Povestea sa are şi valoare subiectivă, dar oferă şi matricea de înțelegere a ceea ce a fost şi cum a funcționat Gulagul românesc. Cartea se citeşte cu sufletul la gură, tocmai fiindcă este, înainte de toate, un fel de *thriller* etic, dar şi fiindcă are o captivantă narativitate de tip *O mie şi una de nopți* (probabil neconştientizată de autor)." (Ruxandra Cesereanu, în revista *Steaua*)

„Ea are prospețimea unui jurnal scris — în lipsa hârtiei — pe chiar rănile temniței şi ale umilințelor. I-am citit paginile cu aceeaşi fervoare cu care — în urmă cu peste trei decenii — citisem într-o ediție franțuzească, prefațată de Pierre Daix, primul roman al lui Alexandr Soljenițîn. Astăzi ştiu că Ivan Denisovici nu mai e singur în suferința istorică a celor năpăstuiți. **Tortura, pe înțelesul tuturor** este o carte care ar putea avea — printr-o bună promovare externă — un succes comparabil cu cărțile marelui mărturisitor rus." (Titus Vîjeu, în volumul *Eterul şi eternul*)

„Variate şi pilduitoare portrete şi întâmplări cu scriitori aflați în detenție politică citim în **Tortura, pe înțelesul tuturor**, unele în tuşe negre, ca în cazul unora ca Max Bănuş, Nichifor Crainic, Ion Caraion, altele luminoase ca la prozatorul I. D. Sîrbu, sau scriitorul şi actorul Ion Omescu, cât şi marele orientalist Sergiu Al-George sau a convertitului la ortodoxie N Steinhardt... **Tortura, pe înțelesul tuturor** a lui Florin Constantin Pavlovici ne aminteşte (oare cu cât folos?) de tortura cea de toate zilele administrată de aparatul represiv al comunismului biruitor, la oraşe şi sate, asupra întregului popor, de la instaurarea regimului comunist de către tancurile sovietice până la prăbuşirea acestuia în sângerosul decembrie 1989." (Cassian Maria Spiridon, în revista *Convorbiri literare*)

„Două lucruri sunt izbitoare în amintirile lui Pavlovici, dincolo de un imens talent

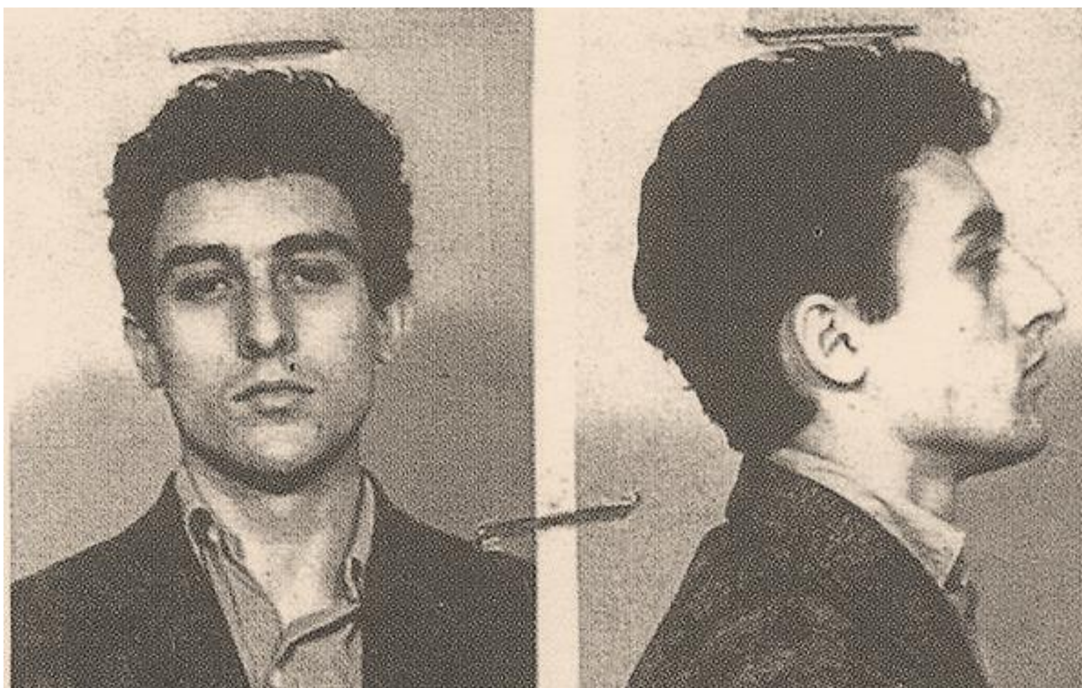
literar: capacitatea de a sugera, fără urmă de emfază ori de dorinţă de revanşă, *banalitatea răului*, cum a caracterizat-o Hannah Arendt; şi umorul *pince-sans-rire*, deseori negru, de care autorul se doreşte în stare chiar şi în faţa celor mai oribile atrocităţi. Arestarea şi purtarea lui prin tot soiul de locuri rele sunt foarte aproape de absurdităţile kafkiene. Însă tonul neutru, vocea niciodată ridicată, comentariul ironic, ireverenţios, dar nu cinic, scot din bestialele comportamente ori din teribilele experienţe nu doar sănătoase învăţăminte, dar şi o suportabilă, pozitivă apreciere a naturii umane, niciodată ireversibil ticăloşită.” (Nicolae Manolescu, în *Istoria critică a literaturii române*)

„De ce n-a vuit presa politică şi literară la apariţia cărţii? Cine i-a obturat popularitatea meritată? Presupunând că nu mai trăiau cei cărora ironic le este dedicată, înseamnă că, la trecerea cărţii sub tăcere, au contribuit copiii lor, cu studii la Oxford, cum revoltat i-a încondeiat, după *marea aglomeraţie* din decembrie 89, regretatul poet Mihai Ursache. În nicio carte, memorial de închisoare, n-am citit un portret atât de bine lucrat în pasta groasă a violenţei, a poftei de a lovi şi a limbajului grosier, o analiză psihologică mai adâncă a anchetatorului sadic, aşa cum le realizează Florin Constantin Pavlovici.” (Elvira Sorohan, în revista *Convorbiri literare*)

„Ion Pantazi îl întâlneşte şi pe Florin şi scrie: «În celulă un tânăr care-mi face o deosebită impresie. Este vorba de Florin Pavlovici, student în ultimul an la Litere şi Filosofie, arestat în timpul evenimentelor din Ungaria împreună cu un serios lot de studenţi din Bucureşti. Şef de promoţie, inteligent, cu o cultură frumoasă, Pavlovici este unul din tinerii din noua generaţie care se remarcă în mod deosebit. Pasionat după Baudelaire, el recită ore întregi din versurile marelui poet francez şi cu aceasta mă captivează pentru cea mai mare parte a timpului.»” (Ecaterina Ionescu, în revista *Memoria. Revista gândirii arestate*)

„ Dar Pavlovici e un spirit fără ferment sentimental, universul evocat fiind fără doar şi poate dramatic, numai că drama e intuită în proporţiile ei burleşti, prin eliminarea tensiunii afective, caz în care bolgia îşi pierde dramatismul şi devine un bazar de întîmplări groteşti.” (Sorin Lavric, în revista *România Literară*)

Informații despre autor

Fotografie făcută în noaptea arestării lui Florin Constantin Pavlovici, 2 februarie 1959

Florin Constantin Pavlovici s-a născut la 14 martie 1936, la Conceşti, Județul Botoşani, ca fiu al învățătorilor Hareta şi Dionisie Pavlovici.

A absolvit Facultatea de Filosofie—secția Ziaristică a Universității din Bucureşti (1953-1958).

A fost arestat la 2 februarie 1959, alături de alți colegi de facultate, fiind acuzat de „complot contrarevoluționar". A fost condamnat de Tribunalul Militar Bucureşti la 5 ani închisoare pentru „uneltire contra ordinii sociale". A trecut prin închisorile Jilava şi Gherla şi lagărele de muncă din Balta Brăilei (Salcia) şi Delta Dunării (Peripava). A fost eliberat din închisoarea Gherla la expirarea pedepsei.

După eliberare (31 ianuarie 1964), s-a înscris la Facultatea de Limbi Germanice — secția Engleză din cadrul Universității Bucureşti, ale cărei cursuri le-a urmat la zi între anii 1966-1969.

A lucrat ca redactor la Radiodifuziunea Română între anii 1969-1998.

Este autorul volumelor: *Tortura, pe înțelesul tuturor* (2001—Premiul Uniunii Scriitorilor din România), *Frica şi pânda* (2009) şi *Viscolul şi păinajenul* (2014).

A tradus din limba engleză volumele: Herbert Read, *Originile formei în artă* (1971), Shirley Ann Grau, *Trece condorul* (1975), Henry James, *Între două țărmuri* (1980), republicat ca *Americanul* (1993), John Cheever, *Orașul visurilor spulberate* (1983).

Este membru al Uniunii Scriitorilor din România.